

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

В.М. Галузяк, І.Л. Холковська

**ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ
КЛАСНОГО КЕРІВНИКА**

Вінниця – 2013

УДК 37.091.26:37.011.3-051(075.8)
ББК 74.204я73
Г 16

Рекомендовано до друку вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол №2 від 27.09.2013)

Рецензенти:

Сметанський Микола Іванович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»

Каплінський Василь Васильович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ВДПУ ім. М. Коцюбинського

Галузяк В.М., Холковська І.Л. Діагностичний інструментарій класного Г 16 керівника. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – 304 с.

У посібнику пропонуються прості у використанні діагностичні методики, які можуть застосовуватися з метою вивчення вихованості школярів. Представлені, зокрема, методики діагностування моральної свідомості учнів, їхньої спрямованості, самосвідомості, особистісних якостей, творчого потенціалу, професійних намірів і нахилів, відхилень у поведінці та особистісному розвитку, а також міжособистісних стосунків у класі та особливостей сімейного виховання.

Для класних керівників, організаторів виховної роботи, соціальних педагогів, практичних психологів.

© Галузяк В.М., Холковська І.Л., 2013

Галузяк Василь Михайлович
Холковська Ірина Леонідівна

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

Видання здійснене в авторській редакції

Віддруковано з оригіналів замовника.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Нілан-ЛТД»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК №4299 від 11.04.2012 р.

21027, м. Вінниця, вул.600-річчя, 21

Тел.: (0432) 69-67-69; 603-000

e-mail: info@tvoru.com.ua

hppt://www.tvoru.com.ua

Підписано до друку 30.10.13 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Arial. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 13,4.

ЗМІСТ

ДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНОЇ ВИХОВАНОСТІ ШКОЛЯРІВ.....	5
Анкета «Індекс вихованості школярів» для 7—11 класів.....	10
Методика вивчення рівня моральної вихованості учнів.....	16
Опитувальник «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич).....	18
Методика визначення ціннісних орієнтацій підлітків.....	22
Анкета «Ціннісні орієнтації молоді».....	28
Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості.....	32
Анкета «Громадянські ціннісні орієнтації старшокласників».....	35
Опитувальник «Громадянська свідомість старшокласників».....	38
Визначення стилю життя молоді (за Ч. Матусевичем).....	41
Тест-опитувальник особистісної зрілості учнів.....	49
ДІАГНОСТИКА СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	60
Опитувальник спрямованості особистості.....	61
Діагностика інтерактивної спрямованості особистості (Н.Є.Щуркова).....	66
Діагностика структури навчальної мотивації учня.....	70
Визначення спрямованості особистості (Б. Басс).....	71
Діагностика емоційної спрямованості особистості.....	74
Діагностика соціально-психологічних установок особистості.....	76
Методика незакінчених речень.....	80
Анкета для вивчення дозвілля школярів.....	81
САМОСВІДОМІСТЬ ШКОЛЯРІВ ТА ЇЇ ДІАГНОСТИКА.....	83
Шкала дитячої Я-концепції Пірса-Харріса.....	84
Шкала самоповаги Розенберга.....	85
Шкала самооцінки.....	86
Тест «Самооцінка».....	87
Діагностика самооцінки особистості.....	91
Діагностика рівня домагань (моторна проба Шварцландера).....	96
Тест-опитувальник ставлення до себе (В.В. Столін, С.Р. Пантілеєв).....	99
ДІАГНОСТИКА ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ.....	104
Спрощений варіант особистісного опитувальника Кеттела.....	104
Доброчливість.....	107
Товариськість (тест В.Ф. Ряховського).....	108
Емпатійність (опитувальник А. Мехрабіана і Н. Епштейна).....	110
Локус суб'єктивного контролю.....	112
Ініціативність.....	116
Автономність.....	118
Наполегливість.....	119
Імпульсивність (опитувальник В. Лосенкова).....	121
Організованість.....	124
Упевненість у собі.....	127
Рішучість.....	128
Конформність.....	129
Егоцентризм.....	132
Альтруїзм.....	135
Потреба в досягненнях.....	136
Сила волі.....	138
Опитувальник сформованості вольових якостей.....	139
Рівень вольової саморегуляції.....	144

Тип характеру.....	147
Характерологічні тенденції (Т. Лірі).....	148
Лабільність і сила нервової системи.....	153
ДІАГНОСТИКА ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВ.....	156
Визначення схильності до девіантної поведінки.....	156
Опитувальник для визначення акцентуацій характеру в підлітків.....	167
Методика діагностики агресивності А. Ассингера.....	194
Вивчення соціального статусу учня.....	196
Анкети для визначення ставлення підлітків до наркогенних речовин.....	200
Методика діагностики форм агресивної поведінки Басса, Дарки.....	204
ДІАГНОСТИКА МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У КЛАСІ.....	208
Соціометрія.....	209
Методика визначення ціннісно-орієнтаційної єдності класу.....	212
Визначення рівня розвитку класу.....	213
Вивчення рівня взаємодопомоги у класі.....	215
Тест «Стиль поведінки в конфліктній ситуації» (К. Томас).....	218
Тест-опитувальник комунікативних умінь.....	227
Тест «Чи вмієте ви слухати?».....	237
ДІАГНОСТИКА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ.....	237
Опитувальник «Ваш творчий потенціал».....	238
Відтворююча і творча уява.....	241
Діагностика творчої уяви.....	242
ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ.....	244
Диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Климова.....	244
Визначення професійних нахилів (Є.О. Климов).....	247
Опитувальник професійних інтересів Я. Холланда.....	250
Анкета інтересів.....	253
Вивчення кола інтересів учнів.....	261
Анкета нахилів.....	263
Особистісний опитувальник Г.Айзенка (для дітей 7-16 років).....	265
Особистісний опитувальник Г.Айзенка (для дітей 17 років і старших).....	270
СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ.....	275
Тест-опитувальник батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін).....	275
Шкала сімейного оточення (ШСО).....	278
Опитувальник для батьків «Типи виховання дітей».....	283
Методика вивчення стосунків учня зі значущими людьми.....	288
СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я.....	290
Опитувальник «Індекс ставлення до здоров'я».....	290
Анкета «Обізнаність з правилами здорового способу життя».....	295
Анкета «Мій спосіб життя».....	296
Анкета для вивчення способу життя учнів.....	297
Діагностика усвідомленості мотивів здорового способу життя.....	299
Анкета «Ставлення до фізичного самовдосконалення».....	301
Опитувальник САН.....	302
ЛІТЕРАТУРА.....	303

ДІАГНОСТИКА МОРАЛЬНОЇ ВИХОВАНOSTІ ШКОЛЯРІВ

У педагогічній науці і практиці склалася дещо парадоксальна ситуація: незважаючи на те, що в усіх державних документах з питань освіти, підручниках і посібниках з педагогіки підкреслюється пріоритетність виховання особистості, основна увага педагогів традиційно зосереджується на змісті і завданнях навчального процесу. Така ж асиметрія спостерігається під час оцінювання результатів педагогічної діяльності: на першому плані – обсяг і глибина знань учнів з основ наук. На нашу думку, така ситуація значною мірою зумовлена відсутністю засобів для об'єктивної, оперативної і надійної оцінки вихованості учнів, сформованості їхніх потреб, почуттів, установок, ціннісних орієнтацій, переконань, якостей характеру тощо. Якщо керівники шкіл і вчителі мають у своєму користуванні обґрунтовані, чітко визначені критерії оцінювання успішності учнів, достатньо об'єктивні методи діагностики знань, умінь і навичок, то у сфері виховання питання про відповідні критерії та діагностичні методики поки що залишається відкритим. У зв'язку з цим результативність виховання здебільшого взагалі не контролюється або ж визначається суто інтуїтивно. Виховні цілі, як правило, формулюються дуже загально, що зумовлює неоднозначність їх трактування і складність, а то й неможливість об'єктивного діагностування.

Аналогічна ситуація спостерігається і в зарубіжній педагогічній науці та практиці. Так, західнонімецький спеціаліст з педагогічної діагностики К. Інгенкамп вказує на невідповідність між загальним переконанням у важливості виховних завдань і реальною педагогічною практикою, зорієнтованою перш за все на формування знань і навчальну успішність учнів [16]. Водночас більшість політиків у сфері освіти визнає, що «формування особистості важливіше від передачі знань, почуття соціальної відповідальності більш вагоме, ніж знання слів». «Значення, яке надається виховним цілям у суспільстві, – стверджує К. Інгенкамп, – можна визначити за витратами на діагностичні процедури. І у Німеччині, соціально-емоційна сфера є, без сумніву, пасербицею шкільної адміністративної діагностики. Вчитель навряд чи може почерпнути з інструкцій і навчальних курсів щось таке, що виходить за межі суб'єктивного знання. Методи, розроблені, головним чином, у психології, були лише частково адаптовані для потреб педагогіки і зовсім не застосовувались на практиці. Діагностична практика являє собою зовсім іншу картину, ніж преамбули наших навчальних планів: господарем становища в них однозначно виступає знання» [16, с. 217].

Отже, проблема діагностики вихованості особистості однаково гостро стоїть у різних країнах. Причиною цього є не стільки недостатня увага науковців до розробки критеріїв і методик визначення вихованості

учнів, скільки специфіка і зумовлена нею складність діагностування мотиваційно-ціннісної сфери особистості. На відміну від навчання, спрямованого на розвиток інструментальної сфери особистості (формування знань, умінь, навичок, розвиток здібностей), метою виховання є розвиток потреб, переконань, почуттів, якостей характеру, ціннісних орієнтацій, звичок. Якщо наявність певних знань чи умінь порівняно легко встановити за допомогою відповідних дидактичних тестів, то діагностика мотивів, якостей характеру – справа набагато складніша. Діагностування здібностей, знань і умінь може здійснюватися відкрито, оскільки усвідомлення учнями зовнішнього контролю не впливає значною мірою на його об'єктивність: учень або має певні знання чи уміння або ж ні. Виявити рівень вихованості набагато складніше. Справа в тому, що компоненти мотиваційно-ціннісної сфери особистості мають чітко виражений соціально позитивний чи негативний характер. У зв'язку з цим у ситуації зовнішнього контролю виявляється тенденція давати соціально схвалювану інформацію про себе, справляти на оточуючих позитивне враження. Якщо учні знають, що їх контролюють, вони можуть легко справити потрібне враження: дотримуватися моральних норм, погоджуватись із загальновизнаними етичними принципами, виявляти соціально цінні якості та орієнтації і т. ін. Це накладає суттєві обмеження на використання під час діагностики вихованості учнів таких традиційних методів, як відкрите спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю, тест-опитувальники.

Складність діагностування вихованості особистості зумовлюється труднощами не тільки методичного, але й теоретичного характеру. Останні пов'язані з недостатньою визначеністю самого поняття «вихованість»: якою повинна бути вихована людина, за якими показниками можна визначити рівень її вихованості?

Дослідження свідчать, що вчителі під вихованістю розуміють здебільшого сформованість в учнів таких особистісних якостей, як ввічливість, відповідальність, чуйність, доброта, скромність, дисциплінованість, чесність, сумлінне ставлення до навчання тощо. Висновок про рівень розвитку в учнів перерахованих якостей учителі роблять, як правило, інтуїтивно, на основі більш-менш тривалого спостереження за поведінкою дітей, їхніми стосунками з дорослими і ровесниками.

Оцінюючи вихованість учнів, учителі орієнтуються перш за все на виховні завдання. Проте критерії оцінювання обираються різні. Так, одні вважають головними якість слухняності, сумлінності, ввічливості та культуру поведінки. Інші віддають перевагу дисциплінованості, відповідальному ставленню до суспільної діяльності, активній громадській позиції. Треті намагаються дати оцінку світогляду та переконанням своїх вихованців.

Н. Щуркова вихованість школяра розуміє як «міру відповідності його особистісного розвитку поставленій педагогами меті» [38]. Критеріями вихованості вона вважає такі філософські категорії, як

«добро», «істина» і «краса». Очевидно, що настільки загальні критерії не можуть безпосередньо використовуватися під час діагностування вихованості учнів. Тому поряд з ними Н. Щуркова виділяє показники вихованості: зовнішній вигляд дитини, мімічний і пластичний образ, мовлення, поведінка, що складається з окремих вчинків, реакції на соціальні явища, стосунки з оточуючими, якість предметної діяльності, ідеали.

У психолого-педагогічній літературі пропонуються різні підходи до визначення критеріїв вихованості особистості. Найбільш поширений функціонально-аналітичний підхід, який полягає у виокремленні й оцінюванні сформованості широкого переліку якостей особистості, таких, наприклад, як працьовитість, чесність, гуманність, колективізм, ощадливість, скромність, дисциплінованість тощо. Так, М. Монахов показниками вихованості особистості вважає: патріотизм, колективізм, інтернаціоналізм, гуманність, працьовитість, чесність, ощадливість, дисциплінованість, активність, допитливість, естетичний і фізичний розвиток [21].

М. Шилова вихованість особистості визначає на основі сформованості якостей, які в узагальненій формі відображають систему ставлень до суспільства та колективу, розумової та фізичної праці, до людей, до себе [35]. Дослідниця наголошує на тому, що вихованість характеризується не окремими якістьми, а їх сукупністю, моральним змістом, спрямованістю і рівнем розвитку. Основними критеріями вихованості М. Шилова вважає такі особистісні якості, як: ерудиція, старанність, працьовитість, ставлення до природи, моральні якості, свідомо дисциплінованість, естетичні смаки, навички самовдосконалення. Ступінь сформованості вказаних якостей пропонується оцінювати за п'ятибальною шкалою: 1 – якість не виявляється; 2 – якість виявляється рідко; 3 – якість виявляється майже завжди, але під впливом вихователя; 4 – якість виявляється майже завжди, але ще не стала потребою особистості, потрібний зовнішній контроль; 5 – якість виявляється завжди. Педагогічна практика свідчить, що за допомогою подібного роду вимірвальних шкал можна одержати великий обсяг інформації щодо моральної вихованості особистості, однак при цьому не завжди вдається з'ясувати стрижневі особливості її моральної зрілості як складного інтегрального цілого.

Поряд з функціонально-аналітичним у психолого-педагогічній літературі розвивається також синтетичний, інтегративний підхід до діагностування вихованості особистості. Його сутність полягає у виділенні цілісного, максимально широкого критерію, що дає змогу виявляти і стисло фіксувати основний моральний зміст особистості (Л. Божович, В. Мерлін, М. Неймарк і ін.). Ідея синтетичного вивчення особистості у свій час висловлювалася А. Макаренком, який вважав за необхідне прагнути до оволодіння синтезом, цілим, нерозкладеною людиною, домагаючись удосконалення системи особистості в цілому.

У контексті інтегративного підходу виділяються такі загальні

критерії вихованості особистості, як моральна, життєва позиція, моральна спрямованість, моральна стійкість, моральна готовність тощо. Так, наприклад, І. Мар'єнко і Б. Лихачов пропонують використовувати як критерії моральної вихованості ставлення особистості до суспільства, праці, інших людей; Л. Божович, Т. Коннікова, О. Зосимовський – спрямованість особистості; Т. Мальковська – життєву позицію.

Більшість дослідників (З. Васильєва, Л. Божович, Т. Коннікова, М. Шилова та ін.) вважають інтегральним показником вихованості школярів їхню суспільну спрямованість, яка виявляється у поглядах, переконаннях та ідеалах.

Вихованість – інтегральна властивість особистості, що являє собою сукупність достатньо сформованих особистісних якостей, які в узагальненій формі відображають систему ставлень людини до суспільства та колективу, розумової та фізичної праці, до людей, до себе.

Залежно від повноти сформованих якостей, суспільної спрямованості, моральної позиції, співвідношення зовнішньої регуляції та внутрішньої саморегуляції розрізняють три рівні вихованості (високий, середній, низький) та невихованість:

- невихованість школяра виявляється у негативній поведінці, нерозвиненості самоорганізації та саморегуляції;

- низький рівень вихованості характеризується слабким виявом позитивного, ще нестійкого досвіду поведінки, в якій спостерігаються зриви. Поведінка регулюється переважно вимогами старших та іншими зовнішніми стимулами і спонуканими, саморегуляція та самоорганізація ситуативні;

- для середнього рівня вихованості властива стійка позитивна поведінка, сформованість саморегуляції, хоча активна суспільна позиція ще не виявляється;

- ознакою високого рівня вихованості є наявність стійкого позитивного досвіду моральної поведінки, саморегуляції поряд із прагненням до організації діяльності і поведінки інших, вияв активної суспільної позиції.

Аналіз літератури з проблем педагогічної діагностики свідчить, що «вихованість» більшість авторів розуміє як моральний розвиток особистості, відповідність її поведінки і переконань моральним нормам і цінностям суспільства. Тобто «вихованість» найчастіше трактується як соціальна зрілість, відповідність людини інтересам і вимогам суспільства. На нашу думку, такий підхід є дещо одностороннім і неправомірно звужує зміст даного поняття. В його основі лежить ідея про безумовний пріоритет інтересів суспільства над інтересами особистості. Дотримання встановлених суспільством норм і правил вважається необхідною і достатньою умовою вихованості особистості, її соціальної зрілості. При цьому ігнорується те, що людині, яка дотримується норм і правил моральної поведінки, можуть бути властиві деформації особистісного розвитку, які роблять неповноцінним її особисте життя (наприклад, негативна Я-концепція, комплекс неповноцінності).

На наш погляд, вихованість слід розглядати як рівень розвитку особистості, що визначає успішність її соціальної адаптації та внутрішньої інтеграції. З цієї точки зору вихованість виявляє себе не тільки в дотриманні особистістю тих чи інших суспільних норм, у громадській активності, відповідальності і т. ін., але й у гармонійності її внутрішнього світу, в позитивній самооцінці, прийнятті себе, відкритості новому досвідові, у здатності до самоактуалізації. Вихованою можна вважати особистість, яка досягла гармонії у ставленні як до суспільства, так і до себе.

У виховній роботі з учнями діагностування є першим етапом, на якому мають ґрунтуватися всі подальші дії педагога:

I етап – діагностування особистості кожного учня, дослідження міжособистісних відносин між учнями, спостереження за учнями під час виховної діяльності;

II етап – проектування розвитку особистісних якостей і ціннісних орієнтацій учнів;

III етап – складання диференційованих індивідуальних програм розвитку учнів;

IV етап – проектування поведінки та відносин у різних ситуаціях, створення атмосфери співпраці, використання методів індивідуального педагогічного впливу;

V етап – уточнення колективних, групових, індивідуальних програм; використання ефективних методів та прийомів виховної роботи.

Під час діагностування й оцінювання рівня вихованості учнів слід дотримуватися низки загальних принципів:

1. В жодному разі не порівнювати одну дитину з іншою, клас із класом.

2. Розглядати діагностичний процес у його динаміці, роблячи заміри – кількісні або якісні – в певний часовий період двічі, щоб порівняти «вчора» і «сьогодні».

3. Враховувати під час аналізу результатів діагностики вплив соціального мікросередовища, фіксувати тенденцію формування у дітей ціннісних орієнтацій, а також кількість дітей, які задовольняють педагога певним рівнем свого розвитку на даний момент.

4. Зміст аналізу і педагогічної оцінки частково можна довести до школярів, щоб сприяти розвитку їх суб'єктності, спрямувати їх увагу і творчу енергію на самопізнання та самовдосконалення.

5. Ґрунтовно обговорювати на педагогічних нарадах одержані результати, виходячи з них планувати корекцію системи виховання в конкретному класі, школі.

Анкета «Індекс вихованості школярів» для 7—11 класів

1. Якщо ти обіцяєш батькам або другу виконати певну справу, але у тебе виникають утруднення, то ти:
 - а) виконуєш обіцянку, навіть якщо тобі це завдає клопоту;
 - б) просиш відстрочення або звертаєшся по допомогу до когонебудь іншого;
 - в) особливо не турбуєшся, вирішуєш що нічого не поробиш.
2. Чи є у тебе улюблений письменник, поет, художник, композитор?
 - а) так;
 - б) є твори, які тобі подобаються, але їх авторів ти не знаєш;
 - в) ні, ти цим не цікавишся.
3. Твоє ставлення до куріння і алкоголю.
 - а) палиш, іноді можеш випити;
 - б) сам не вживаєш, але не бачиш в них особливої шкоди;
 - в) негативне.
4. Чи є у тебе постійні домашні обов'язки?
 - а) так;
 - б) допомагаєш іноді на прохання батьків;
 - в) твій головний обов'язок — вчитися.
5. Як визначити придатність якого-небудь продукту в упаковці?
 - а) за його зовнішнім виглядом;
 - б) запитати у продавця;
 - в) прочитати напис на упаковці.
6. Якщо батьки обіцяють купити тобі нову річ, але у них виникають матеріальні утруднення, то ти:
 - а) вимагаєш виконання обіцянки;
 - б) трохи чекаєш, а потім нагадуєш;
 - в) відмовляєшся від обіцяного.
7. Як ти поводишся при сторонніх людях, у громадських місцях?
 - а) прагнеш продемонструвати гарні манери;
 - б) по-різному, але не особливо зухвало;
 - в) завжди і скрізь поводишся однаково.
8. Як, по-твоєму, пов'язані людина і природа?
 - а) людина — господар природи;
 - б) людина — друг природи;
 - в) людина — частина природи.
9. Якщо в школі який-небудь предмет дається тобі важко, то ти:
 - а) особливо не переживаєш, залишаєш все як є;
 - б) прагнеш додатково займатися з цього предмета;
 - в) посилено готуєшся тільки перед контрольними роботами.
10. Чи вказується термін придатності продукту на упаковках з марконами і сухарями?

- а) ні, ці продукти не псуються;
б) не знаєш;
в) так.
11. Якщо твій однокласник здійснює помилку, то ти:
а) не звертаєш на це уваги;
б) підсміюєшся над ним;
в) надаєш підтримку.
12. Уяви, що тобі подарували абонемент на відвідини в дні канікул театральних спектаклів. Як ти поступиш?
а) максимально використаєш його;
б) не скористаєшся ним — хіба можна витратити час на таку нісенітницю;
в) сходиш, тільки якщо нічим буде більше зайнятися.
13. Як ти думаєш, які підприємства найбільш шкідливо впливають на екологію довкілля і здоров'я людини?
а) нафтохімічні;
б) атомні електростанції;
в) металургійні.
14. Чи вважаєш ти, що будь-яку справу треба доводити до кінця?
а) так;
б) залежить від важливості справи;
в) ні, не обов'язково.
15. Що означає слово «менеджер»?
а) директор;
б) керівник;
в) продавець.
16. Хотілося б тобі змінити що-небудь у своєму характері?
а) так, тобі є над чим працювати;
б) не замислювався конкретно про себе, але кожній людині треба удосконалюватися;
в) ти собі подобаєшся таким, яким є.
17. Якби ваш клас на канікулах поїхав до Києва і планувалися відвідини етнографічного музею, ти б:
а) подумав: «Навіщо мені це потрібно?»;
б) з нетерпінням чекав цієї екскурсії;
в) вважав за краще прогулятися по місту.
18. Уяви: ваш клас пішов у похід. На привалі вирішили розвести вогнище і тобі доручили зібрати для нього паливо. Що б ти зробив?
а) щоб справитися швидше, зрубав декілька молодих дерев, адже їх і так багато;
б) зібрав сухе гілляччя;
в) зібрав суху траву.
19. Чи самостійно ти стежиш за своїм одягом?
а) так, постійно;
б) іноді, коли дуже треба (перед дискотекою, побаченням і т. п.);
в) за чистотою твого одягу стежать батьки.

20. На що в середньозабезпеченій українській сім'ї витрачається основна частина грошей?

- а) на одяг;
- б) на продукти харчування;
- в) на побутову техніку.

21. Якби поряд з тобою жила самотня старенька, якій ніхто не допомагає, як би ти поступив?

- а) повідомив про неї у службу соціальної допомоги;
- б) сам або з друзями надавав їй допомогу;
- в) не має часу довго про неї думати, багато термінових справ.

22. Чи вважаєш ти, що культура поведінки, гарні манери необхідні сучасній людині?

- а) ні, зараз це не цінується;
- б) взагалі-то необхідні, але не завжди виходить їх демонструвати;
- в) так, потрібні.

23. Скільки дерев ти посадив?

- а) три або більше;
- б) одне або два;
- в) жодного.

24. Якби в школі проводився конкурс на найкрасивішу класну кімнату і вчителька попросила допомогти їй у прибиранні і оформленні, як би ти поступив?

а) постарався відмовитися: не подобається займатися такого роду справами;

- б) виконав прохання, але без особливого бажання;
- в) постарався максимально допомогти.

25. Якби батьки дали тобі грошей на покупку одягу, чому б ти віддав перевагу?

- а) яскрава, модна річ;
- б) річ практична, щоб довго не виходила з моди;
- в) витратив гроші на розваги (дискотека, кафе, клуб і т. п.).

26. Якби тобі сказали, що твій друг нечесно поводить себе по відношенню до тебе, то ти:

а) почав би нечесно ставитися до друга або побився з ним;
б) почав би уважно стежити за його поведінкою, чекати, коли він себе видасть;

- в) відкрито сказав йому про свої підозри.

27. Чи намагаєшся ти прикрасити свою кімнату, квартиру, зробити її затишнішою?

- а) так, тобі подобається цим займатися;
- б) тобі подобаються затишок і краса, але хай їх створюють інші;
- в) ти не звертаєш на це уваги.

28. Уяви: ви з друзями влаштували пікнік на природі і зібралось багато сміття. Як ти вчиниш?

- а) залишиш все, як є, — у природи місця багато;

б) збереш все в пакет і понесеш з собою, щоб викинути в сміттєвий бак;

в) спалиш або закопаєш на місці пікніка.

29. Якщо твоя сім'я чекає на прихід гостей (йде прибирання кімнат, готуються страви), то ти:

а) активно допомагаєш;

б) допомагаєш, тільки якщо гості приходять до тебе;

в) займаєшся своїми справами або йдеш з дому, щоб не заважати.

30. Уяви: ти виріс, одружився (вийшла заміж). На весілля подарували гроші. Як ви ними розпорядитесь?

а) поїдете в подорож;

б) придбаєте необхідні для побуту речі або витратите на навчання у вузі;

в) купите модний одяг і розважитесь в клубах.

31. Якими, по-твоєму, мають бути стосунки між людьми?

а) чесними, шанобливими, доброзичливими;

б) світом повинна правити сила;

в) не замислювався над цим.

32. Чи подобається тобі читати в книгах художні описи пейзажів, явищ природи, внутрішніх почуттів і переживань героїв?

а) ні, ти прагнеш пропускати ці місця в книзі або взагалі не любиш читати;

б) читаєш іноді, якщо є настрій;

в) так, ти завжди особливо уважно читаєш такі описи.

33. Чи хвилюють тебе проблеми екології?

а) так;

б) ці проблеми існують, але їх повинні вирішувати компетентні люди;

в) зараз у країні є важливіші проблеми.

34. Чи можеш ти самостійно приготувати обід (борщ, суп, м'ясо, пиріг)?

а) так;

б) готуєш тільки під керівництвом кого-небудь з дорослих;

в) ні.

35. Що означає словосполучення «ноу-хау» ?

а) «немає хаосу»;

б) новинка;

в) технічне нововведення.

36. Як, по-твоєму, чому люди одружуються?

а) щоб було кому залишити спадок;

б) щоб про когось піклуватися;

в) тому що так прийнято.

37. Твоє ставлення до ненормативної лексики (нецензурних висловлювань)?

а) негативне;

б) сам не використовуєш, але інших не зупиняєш;

- в) використовуєш такі слова в своєму мовленні.
38. Твоя думка про здоров'я?
- а) воно або є, або його немає;
 - б) ти прагнеш його підтримувати (спорт, харчування);
 - в) про нього треба піклуватися, але конкретно ти поки що цим не займаєшся.
39. Як, по-твоєму, людина повинна ставитися до роботи (професійної діяльності), за яку вона отримує заробітну платню?
- а) прагнути максимально добре її виконати;
 - б) працювати сумлінно, але не перенапружуватися;
 - в) думати насамперед про себе, а не про роботу.
40. Що означає слово «маркетинг»?
- а) покупка;
 - б) торгівля;
 - в) робота.
41. Якими, по-твоєму, мають бути стосунки між батьками і дорослими, самостійними дітьми?
- а) батьки повинні матеріально підтримувати дітей;
 - б) діти повинні піклуватися про батьків і підтримувати їх;
 - в) надавати один одному допомогу тільки у разі потреби.
42. Як ти ставишся до слів А. П. Чехова: «У людині все повинно бути прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки»?
- а) це чистісінька утопія;
 - б) загалом нормально, але це не завжди здійснимо;
 - в) людина повинна прагнути бути такою.
43. Чи доводилося тобі зупиняти людей, які губили природу (ламали дерева, стріляли в птахів, знущалися з тварин і т. п.)?
- а) так, неодноразово;
 - б) один раз або двічі;
 - в) ні, ти сам іноді псуєш природу.
44. Чи стараєшся ти будь-яку справу виконати максимально добре і щонайшвидше?
- а) ні;
 - б) стараєшся тільки в тому випадку, коли робота подобається;
 - в) так, ти завжди будь-яку справу прагнеш зробити швидко і якісно.
45. Яке з наведених нижче слів більш за все підходить за змістом до слова «підприємництво»?
- а) справа;
 - б) гроші;
 - в) ініціатива.
46. Якби до вас в клас прийшли новачки-біженці різних національностей, як би ти до них поставився?
- а) постарався підтримати їх, допоміг адаптуватися до школи;
 - б) віднісся до них спокійно, але дружити не став би;
 - в) віднісся до них негативно — хай живуть на своїй землі.
47. Чи займаєшся ти якою-небудь творчою, естетичною діяльністю

(пишеш вірші або замітки в шкільну газету, відвідуєш художню, театральну, танцювальну, музичну студію і т. п.)?

- а) так;
- б) раніше займався, тепер ні;
- в) ніколи не займався.

48. Хотілося б тобі бути членом «Клубу екологів», займатися творчою природоохоронною діяльністю?

- а) так (або ти вже займаєшся такою роботою);
- б) не замислювався над цим;
- в) ні.

49. Якби ти зараз потрапив на безлюдний острів, зміг би сам вижити?

- а) так, ти багато умієш;
- б) тільки декілька днів;
- в) навіть страшно про це подумати.

50. Якби батьки довірили тобі протягом місяця вести домашнє господарство, розпоряджатися сімейним бюджетом, ти б:

- а) витрачав щодня помалу;
- б) спочатку б витратив велику частину грошей, а потім «затягнув ремінець»;
- в) витратив гроші на розваги і покупку речей, про які давно мріяв.

Обробка результатів.

Аспекти вихованості									
Моральний		Естетичний		Екологічний		Трудовий		Економічний	
1	а, б	2	а, б	3	в, б	4	а, б	5	в, б
6	в, б	7	а, б	8	в, б	9	б, в	10	в, б
11	в, а	12	а, в	13	б, а	14	а, б	15	б, а
16	а, б	17	б, в	18	б, в	19	а, б	20	б, а
21	б, а	22	в, б	23	а, б	24	в, б	25	б, а
26	в, б	27	а, б	28	б, в	29	а, б	30	б, а
31	а, в	32	в, б	33	а, б	34	а, б	35	в, б
36	б, в	37	а, б	38	б, в	39	а, б	40	б, а
41	б, в	42	в, б	43	а, б	44	в, б	45	в, а
46	а, б	47	а, б	48	а, б	49	а, б	50	а, б

Примітка: Перша позиція варіанту відповіді — 10 балів; друга — 5 балів;

максимальний бал з кожного аспекту вихованості — 100 (100%).

Методика вивчення рівня моральної вихованості учнів

Методика дає змогу визначити рівень моральної вихованості учнів, з'ясувати особливості їх ціннісного ставлення до життя, людей, самих себе.

Учням пропонується бланк з 60 прислів'ями. Можливі два варіанти роботи. В першому випадку учням потрібно уважно прочитати кожне прислів'я і визначити ступінь своєї згоди з його змістом у балах:

- 1 — не погоджуюсь;
- 2 — частково погоджуюсь;
- 3 — загалом погоджуюсь;
- 4 — погоджуюсь;
- 5 — цілком згоден.

В іншому варіанті кожен учень уважно читає кожну пару прислів'їв («А», «Б» і «В», «Г») і вибирає ту пару, зі змістом якої згоден більшою мірою.

1. А. Щасливий той, у кого совість спокійна.
Б. Сором не дим, очі не виїсть.
В. Краще жити бідняком, ніж розбагатіти з гріхом.
Г. І честь дарма, як їсти чого нема.
2. А. Не хлібом єдиним живе людина.
Б. За багатцем сам чорт з калачем.
В. Не в грошах щастя.
Г. Без грошей як без очей.
3. А. Кому щастя служить, той ні за чим не тужить.
Б. Де щастя, там і заздрість.
В. Хто добре живе, той і довго живе.
Г. Життя прожити — не поле перейти.
4. А. Боятися нещастя й щастя не бачити.
Б. Людське щастя, як вода в ситі.
В. Гроші – справа наживна.
Г. Голим народився, голим і помру.
5. А. Тільки той не помиляється, хто нічого не робить.
Б. Береженого Бог береже.
В. На Бога надійся, а сам до роботи берися.
Г. Не знаючи броду, не сунься у воду.
6. А. Кожен сам свого щастя коваль.
Б. Б'ється як риба об лід.
В. Хто хоче – той може.
Г. Лобом стіни не проб'єш.
7. А. Добра слава краще багатства.
Б. Вуха вище лоба не ростуть.
В. Як проживеш, так і прославишся.
Г. Вище голови не стрибнеш.
8. А. Світ не без добрих людей.
Б. На наш вік дурнів вистачить.

- В. Люди — все, а гроші — мотлох.
Г. Гроші усьому голова.
9. А. Що в людях живе, те й нас не мине.
Б. Живу як живеться, а не як люди хочуть.
В. Від народу відстати — жертвою стати.
Г. Ніхто мені не указ.
10. А. Кожен Іван має свій план.
Б. Моя хата скраю, нічого не знаю.
В. Своя сорочка до тіла ближча.
Г. Наше діло — сторона.
11. А. Сам пропадай, а товариша виручай.
Б. Роби людям добро, та й собі без шкоди.
В. Життя дається на добрі справи.
Г. Коли хочеш собі добра, то нікому не роби зла.
12. А. Не май сто кіп у полі, а май друзів доволі.
Б. На обіді всі — сусіди, а прийшла біда, вони геть, як вода.
В. Хороше братство краще багатства.
Г. Заліз у багатство – забув про братство.
13. А. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Б. Багато будеш знати, скоро постарієш.
В. Навчання краще багатства.
Г. Вік живи, вік учись, а дурнем помреш.
14. А. Без праці нема добра.
Б. Від трудів праведних не наживеш світлиць камінних.
В. Хто більше дбає, той більше має.
Г. Від роботи не будеш багатим, а скоріше будеш горбатим.
15. А. Для чого закони писати, коли їх не шанувати.
Б. Закон – павутиння, джміль проскочить, а муха застрягне.
В. Де закон, там порядок.
Г. Закон – що дишло, куди повернеш, туди й вийшло.

Обробка результатів.

Методика містить 30 пар ціннісних суджень про життя людей, що зафіксовані в прислів'ях і протилежні за змістом.

1. А, В — духовне ставлення до життя;
Б, Г — бездуховне ставлення до життя.
2. А, В — неважливість матеріального благополуччя в житті;
Б, Г — матеріально забезпечене життя.
3. А, В — щасливе, гарне життя;
Б, Г — важке, складне життя.
4. А, В — оптимістичне ставлення до життя;
Б, Г — песимістичне ставлення до життя.
5. А, В — рішуче ставлення до життя;
Б, Г — обережне ставлення до життя.
6. А, В — самовизначення у житті;
Б, Г — відсутність самовизначення в житті.
7. А, В — прагнення до досягнень у житті;

- Б, Г — відсутність прагнення до досягнень у житті.
8. А, В — гарне ставлення до людей;
Б, Г — погане ставлення до людей.
 9. А, В — колективістське ставлення до людей;
Б, Г — індивідуалістичне ставлення до людей.
 10. А, В — егоцентричне ставлення до людей;
Б, Г — егоїстичне ставлення до людей.
 11. А, В — альтруїстичне ставлення до людей;
Б, Г — паритетне ставлення до людей.
 12. А, В — значущість дружби;
Б, Г — неважливість дружби.
 13. А, В — значущість навчання;
Б, Г — неважливість навчання.
 14. А, В — значущість праці;
Б, Г — неважливість праці.
 15. А, В — значущість дотримання законів;
Б, Г — неважливість дотримання законів.

Підраховується сума балів (за варіантом 1) або кількість виборів (варіант 2) окремо за відповідями «А», «В» і «Б», «Г».

Більш високі оцінки або більша кількість виборів за відповідями «А» і «В» свідчить про стійкість бажаних ціннісних ставлень учнів до життя, людей, самих себе; за відповідями «Б» і «Г» — про стійкість небажаних ставлень.

Рівень моральної вихованості визначається так: чим більша кількість прислів'їв «А» і «В», з якими індивід погоджується, і менша з «Б» і «Г», тим вищий рівень вихованості, і навпаки, чим менший ступінь згоди з прислів'ями «А» і «В» і більший з «Б» і «Г», тим він нижчий.

Опитувальник «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)

Ціннісні орієнтації – це спрямованість інтересів та потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність віддавати перевагу певним цінностям у різноманітних життєвих ситуаціях, спосіб диференціації об'єктів та явищ за їхньою особистісною цінністю.

Опитувальник цінностей особистості спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Методика розроблена М.Рокичем на основі його теоретичної концепції про структуру людських цінностей.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістову сторону спрямованості особистості та зумовлює її ставлення до оточення, інших людей, самої себе, а також слугує підґрунтям її світогляду та ядром мотивації життєвої активності, що, зрештою, визначає концепцію життя особистості. Як важливий елемент структури особистості ціннісні орієнтації діють на рівні свідомості, а також на рівні несвідомих процесів. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціалізації, засвоєння системи суспільних цінностей. Велике значення при цьому мають особливості

соціального середовища, характер суспільних цінностей, що домінують у референтних групах. Розвинуті ціннісні орієнтації є показником зрілості особистості, у разі їхньої недорозвиненості мова йде про її інфантильність. Стійкість та несуперечливий характер ціннісних орієнтацій визначає цільність та гармонійність особистості, активність у досягненні мети, вірність моральним принципам. У протилежному випадку йдеться не лише про протилежні риси особистості, а й про джерело можливих внутрішніх конфліктів особистості та причину її невротизації.

У диспозиційній концепції особистості В. Ядова ціннісні орієнтації є вищою системою диспозицій, що має два рівні: *цінність-мета* (термінальні цінності) та *цінність-засоби* (інструментальні цінності). Перший рівень є більш стійким, він тісніше пов'язаний з системою суспільних цінностей і є важливим регулятором суспільної поведінки особи.

Типи ціннісних орієнтацій:

Діонісова ієрархія: головними є такі блага, як зручне життя, комфорт і споживання. Особа, яка її приймає, прагне життя, сповненого радощів та різноманітних задовольень.

Геркулесова ієрархія: на перший план висувається владарювання. Зручність та комфорт не мають особливого значення, більш цінною є можливість контролю над оточенням, соціальними групами. Внаслідок цього особливої ваги набувають засоби примусу та заохочення для диктування власної волі.

Прометеева ієрархія: головними є суспільні цінності. Особа, яка її приймає, не визнає егоїстичних завдань (особистих та суспільних), керується моральними принципами та виконує альтруїстичні й просоціальні дії, надає допомогу тим, хто знаходиться в небезпеці.

Аполлонова ієрархія: найбільшого значення набувають цінності, пов'язані з творчістю, пізнанням навколишнього світу, розвитком науки та мистецтва.

Сократова ієрархія: найбільшою цінністю є пізнання та розуміння самого себе, свого інтелекту та характеру, саморозвиток та самовдосконалення. Особа, яка її приймає, прагне сформуванню своєї особистості відповідно до власних ідеалів.

Ціннісні орієнтації особистості поділяються на 2 класи:

1. *Термінальні* – переконання у тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб її прагнути.

2. *Інструментальні* – переконання у тому, що певний спосіб дій або властивість особистості є головними в будь-якій ситуації.

Такий поділ відповідає традиційному у психології поділу цінностей особистості на цінності-цілі й цінності-засоби.

Переважає методика: універсальність, зручність та економічність використання (забезпечення процедури обстеження та обробки первинної інформації), гнучкість (можливість варіювати як стимульний матеріал, так і інструкції залежно від мети дослідження). Суттєвим

недоліком методики є вплив фактору соціальної бажаності та можливість фальсифікувати результати. Для нівелювання зазначених недоліків потрібно особливу увагу приділяти мотивації вихованців, налагодженню контакту з ними. Бажано спиратися на обставини добровільної участі особи в обстеженні. Рекомендовано індивідуальне обстеження, але можлива і групова форма роботи.

Процедура обстеження.

Ознайомити обстежуваного з інструкцією виконання завдання.

Подати обстежуваній особі по черзі 2 списки, що містять перелік термінальних та інструментальних цінностей. Можливий варіант презентації стимульного матеріалу на картках. Зміст роботи полягає у ранжуванні обстежуваним поданих у списку цінностей чи розкладанні карток у порядку зменшення їхньої цінності для неї особисто.

Вважається, що форма подання стимулів на картках є більш прийнятною з огляду на надійність результату. Першим подається набір термінальних цінностей, потім – набір інструментальних. З метою подолання наслідків соціальної небажаності та глибшого проникнення в сутність системи ціннісних орієнтацій особи можна змінювати інструкції для отримання додаткової діагностичної інформації та можливості зробити обґрунтовані висновки.

Після проведення основної частини можна попросити обстежуваного проранжувати картки, відповідаючи на запитання:

У якому порядку та якою мірою (у відсотках) реалізовані подані цінності у вашому житті?

Яким чином ви розташували б ці самі цінності, якби стали таким, яким мрієте стати?

Як, на ваш погляд, розташувала б ці цінності досконала людина?

Як, на вашу думку, такий розподіл зробила б більшість людей?

Як ви розподілили б такі цінності 5 чи 10 років тому?

Яким чином ви виконали б ранжування цінностей через 5 чи 10 років?

У який спосіб ранжували б картки близькі вам люди?

Обробити й проінтерпретувати отримані результати.

Інструкція. Зараз вам буде подано набір карток, на котрих зазначено 18 цінностей. Ваше завдання – проранжувати їх у порядку їхнього значення для вас як принципів, якими ви керуєтесь у житті. Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть зміст кожної, виберіть ту, яка для вас є найбільш вагомою, та розмістіть її на першому місці. Потім виберіть другу, що є менш значущою, та розмістіть її після першої. Аналогічно опрацюйте всі картки. Та, що виявиться найменш важливою, посяде 18 місце. Не поспішайте, обмірковуюйте кожен крок. Якщо в процесі роботи ви зміните власну думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати вашу істинну позицію.

Стимульний матеріал.

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, котрі досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне та психічне);
- цікава робота;
- краса природи та мистецтва (переживання прекрасного в природі та мистецтві);
- кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- наявність вірних друзів;
- суспільне визнання (повага оточення, колективу, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил та здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне та духовне вдосконалення);
- розваги (приємний, необтяжливий відпочинок, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність суджень та вчинків);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, людства загалом);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, підтримувати порядок у справах;
- вихованість (гарні манери);
- високі запити (високі вимоги до життя та високі здобутки);
- життєрадісність (почуття гумору);
- старанність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиримість до особистих недоліків та вад інших людей;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, уміння тримати слово);
- раціоналізм (уміння тверезо та логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у обстоюванні своєї думки, поглядів;
- непохитна воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів та думок інших, уміння пробачати іншим

їхні помилки);

- широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
- чуйність (турботливість).

Обробка результатів.

Слід оцінити якісне ранжування цінностей у кожному списку, тобто виділити групу домінуючих та найменш значущих цінностей. Домінуючими вважаються цінності, що мають ранги від 1 до 6. Найменш значущими є цінності, що мають ранг від 13 до 18.

Аналізуючи цінності, слід звернути увагу на їхнє групування обстежуваним у змістові блоки за різними критеріями. Так, наприклад, можна виділити «конкретні» та «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації, особистого життя тощо. Інструментальні цінності можуть групуватися у такий спосіб: етичні цінності; цінності спілкування; ділові цінності; індивідуалістичні, альтруїстичні та конформістські цінності; цінності самоствердження та прийняття інших тощо. Важливо спробувати відшукати індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна зробити припущення про несформованість в особистості системи цінностей або нещирість її відповідей.

Методика визначення ціннісних орієнтацій підлітків

Інструкція. Пропонуємо відповісти на низку питань. З двох тверджень, позначених буквами «А» і «Б», вибери те, яке тобі більше подобається і краще узгоджується з твоєю думкою. Постав знак «+» напроти того твердження, яке більшою мірою відповідає твоїй точці зору. Пам'ятай, що тут немає поганих і хороших, правильних або неправильних відповідей. Найкращою відповіддю буде та, яку ти обереш за першим спонуканням.

I

1. А. Я думаю, що вислів «вік живи - вік учись» неправильний.
Б. Вислів «вік живи - вік учись» я вважаю правильним.
2. А. Більша частина з того, що я роблю на заняттях в школі, приносить мені задоволення.
Б. Лише небагато навчальних занять в школі по-справжньому мене радують.
3. А. Зусилля, яких вимагає процес пізнання, дуже великі
Б. Зусилля, яких вимагає процес пізнання, варті того, бо приносять задоволення і користь.
4. А. Я думаю, що сенс життя полягає в творчості і пізнанні.
Б. Навряд чи в творчості і пізнанні можна знайти сенс життя.

5. А. Ровесники, які виявляють підвищений інтерес до всього на світі, іноді викликають у мене роздратування.

Б. Ровесники, які виявляють підвищений інтерес до всього на світі, завжди викликають у мене симпатію.

6. А. Мені здається, що кожна людина повинна мати уявлення про основні закони природи і суспільства.

Б. Мені здається, що без знання основних законів буття багато людей цілком можуть обійтися.

7. А. На уроках мені найчастіше буває нудно.

Б. На уроках мені ніколи не буває нудно.

8. А. Я дуже захоплений навчанням у школі.

Б. Я не можу сказати, що дуже захоплений навчанням у школі.

9. А. Мені подобається вчитися в школі, навіть якщо деколи у мене не все виходить.

Б. Мені не подобається вчитися в школі.

10. А. Якщо б була можливість вирішувати самому, я б заняття в школі відвідував на власний вибір.

Б. Я засмучуюся, коли через хворобу або з іншої поважної причини мені доводиться пропускати заняття в школі.

II

1. А. Я відчуваю себе ніяково, коли мені говорять компліменти.

Б. Я відчуваю задоволення, коли мені говорять компліменти.

2. А. Я не можу сказати, що подобаюся собі.

Б. Я собі подобаюся.

3. А. Я вірю в себе тоді, коли відчуваю, що здатний впоратися з проблемами, які постають переді мною.

Б. Я вірю в себе навіть тоді, коли нездатний справитися зі своїми проблемами.

4. А. Моє відчуття самоповаги залежить від того, чого я досяг.

Б. Моє відчуття самоповаги лише незначною мірою залежить від моїх досягнень.

5. А. Інколи я соромлюся проявляти свої почуття.

Б. Я ніколи не соромлюся проявляти свої почуття.

6. А. Я завжди упевнений у собі.

Б. Не можу сказати, що я завжди упевнений у собі.

7. А. Самоаналіз завжди необхідний для людини.

Б. Зайве самокопання іноді має погані наслідки.

8. А. Мені завжди вдається керуватися в житті власними почуттями і бажаннями.

Б. Мені не часто вдається керуватися в житті власними почуттями і бажаннями.

9. А. Інколи мені важко бути відвертим, навіть тоді, коли мені цього хочеться.

Б. Мені завжди вдається бути відвертим.

10. А. Мені здається, що у мене є немало позитивних якостей.

Б. Мені здається, що мені нічим гордитися.

III

1. А. Я думаю, що більшості людей можна довіряти.
Б. Думаю, що без крайньої необхідності людям довіряти не варто.
2. А. Люди рідко дратують мене.
Б. Люди часто дратують мене.
3. А. Більшість людей прагне обирати легкий шлях.
Б. Думаю, що більшість людей не схильна шукати легкі шляхи.
4. А. Заздрість властива тільки невдахам, які вважають, що доля до них несправедлива.
Б. Більшість людей заздрісні, хоча і намагаються це приховати.
5. А. Про людину ніколи не можна сказати з упевненістю, добра вона чи зла.
Б. Зазвичай оцінити людину дуже легко.
6. А. Здається, недоліки людей набагато помітніші, ніж їхні достоїнства.
Б. Достоїнства людини помітити набагато легше, ніж її недоліки.
7. А. Люди прагнуть до того, щоб розуміти і довіряти один одному.
Б. Замикаючись у колі власних інтересів, люди не розуміють оточуючих.
8. А. Я проявляю свою прихильність до людини незалежно від того, чи взаємна вона.
Б. Я не проявляю своєї прихильності до людини, не будучи упевненим в тому, що вона взаємна.
9. А. Мені подобається більшість людей, яких я знаю.
Б. Більшість людей, яких я знаю, мені не подобається.
10. А. У бесіді я приділяю максимум уваги думці свого співбесідника.
Б. У бесіді з іншою людиною я докладаю максимум зусиль для того, щоб моя точка зору була почута і прийнята.

IV

1. А. Головне в житті — подібатися людям.
Б. Головне в житті — приносити користь людям.
2. А. Обираючи для себе заняття, я завжди прагну до того, щоб воно було суспільно значуще, корисне не тільки мені, але й іншим.
Б. Людина повинна займатися перш за все тим, що її цікавить.
3. А. Я можу робити що-небудь для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили.
Б. Я вважаю, що маю право чекати від людей правильної оцінки того, що я для них роблю.
4. А. Якщо вчитель звертається до мене з яким-небудь проханням або дорученням, то я цьому радію і виконую із задоволенням.
Б. Додаткові доручення або прохання вчителя мене не радують, оскільки це відволікає мене від інших цікавих для мене справ.
5. А. Мені подобається брати участь у суботниках або трудових десантах.
Б. Я засмучуюся, коли потрібно брати участь у суботниках або

трудовах десантах, оскільки це відволікає від важливих для мене справ.

6. А. Я завжди відчуваю активність, сильне прагнення до діяльності, значний запас енергії.

Б. Думаю, що надмірна активність і діловитість можуть зашкодити людині.

7. А. Люди, які завжди активні і діловиті, мене дратують.

Б. Мені подобаються активні, енергійні, ділові люди.

8. А. Низько оплачувана робота не може приносити задоволення.

Б. Цікавий, творчий зміст роботи — сам по собі нагорода.

9. А. Я вважаю за необхідне завжди дотримуватися правила «не витрачай часу даром».

Б. Я не вважаю за необхідне завжди дотримуватися правила «не витрачай часу даром».

10. А. Я прагну до того, щоб зробити для себе і оточуючих щонебудь значне, і переживаю, якщо це не вдається.

Б. Я ніколи не переживаю через те, що не роблю нічого значного для себе і оточуючих.

V

1. А. У мене часто виникає потреба знайти обґрунтування тим своїм діям, які я здійснюю за власним бажанням.

Б. У мене ніколи не виникає потреби знайти обґрунтування тим своїм діям, які я здійснюю за власним бажанням.

2. А. Я прагну ставитися сумлінно до всього, що роблю.

Б. Я не дуже турбуюся через те, що виконав якусь справу не дуже сумлінно.

3. А. Я вважаю, що люди повинні займатися самоаналізом.

Б. Я вважаю, що самоаналіз завдає більше шкоди, ніж користі.

4. А. Здійснення моїх планів у майбутньому лише незначною мірою залежить від того, чи будуть у мене друзі.

Б. Здійснення моїх планів у майбутньому багато в чому залежить від того, чи будуть у мене друзі.

5. А. Я не засмучуюся, якщо з об'єктивних причин не вдається виконати які-небудь обіцянки, дані іншим людям.

Б. Мені буває дуже неприємно, якщо я порушив обіцянку навіть через незалежні від мене причини.

6. А. Думаю, що благополуччя і успіх у шкільному навчанні можливі для мене тільки при активній допомозі і підтримці батьків.

Б. Думаю, що я повинен сам нести відповідальність за власні невдачі в школі.

7. А. Я виконаю завдання або доручення більш якісно, якщо знатиму, що мене контролюють.

Б. Я самостійно доведу доручену мені справу до кінця, якщо мене ніхто не контролює.

8. А. Можу упевнено сказати, що до навчання в школі я ставлюся відповідально.

Б. Не можу сказати, що до навчання в школі я ставлюся відповідально.

9. А. Можу сказати, що у мене є почуття обов'язку.

Б. Не можу сказати, що я строго дотримуюсь принципів, які ґрунтуються на почутті обов'язку.

10. А. Я завжди відчуваю відповідальність за все, що трапляється в моєму житті.

Б. Інколи я думаю, що за багато що з того, що трапляється в моєму житті, відповідальні ті люди, під впливом яких я став таким, яким я є.

Обробка результатів.

Анкета складається з п'яти змістових блоків (шкал), кожен з яких містить 10 питань. Максимальна оцінка кожного з показників — 10 балів, оскільки за кожну відповідь, що збігається з ключем, нараховується 1 бал.

№	Типи ціннісних орієнтацій				
	I	II	III	IV	V
	Пізнання	Я-цінність	Інший-цінність	Суспільно корисна діяльність	Відповідальність
1	б	б	а	б	а
2	а	б	а	а	а
3	б	б	б	а	а
4	а	б	а	а	а
б	б	б	а	а	б
6	а	а	б	а	б
7	б	а	а	б	б
8	а	а	а	б	а
9	а	б	а	а	а
10	б	а	а	а	а

Необхідно підрахувати суму балів, набраних учнем за кожним змістовим блоком, який характеризує відповідну цінність. Це дозволить визначити ступінь вираженості у нього тієї чи іншої ціннісної орієнтації, з'ясувати, які з п'яти базових цінностей виявляються більшою мірою, а які вимагають зусиль для їх формування.

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій визначається за такими показниками:

Типи ціннісних орієнтацій	Рівні ціннісних орієнтацій		
	високий	середній	низький
I. Пізнання	8—10	5—7	0—1
II. Я-цінність	8—10	4—7	0—3
III. Інший-цінність	8—10	4—7	0—3
IV. Суспільно корисна діяльність	9—10	4—8	0—3
V. Відповідальність	9—10	6—8	0—5

Інтерпретація результатів.

Шкала «Пізнання як цінність». Питання анкети націлені на виявлення в учнів потреби в пізнанні і емоційного ставлення до процесу пізнання (позитивного або негативного).

Високий рівень. В учнів, досягли високого рівня, велика потреба в пізнанні, а пізнавальний процес викликає позитивні емоції, приносить задоволення і є важливим змістовним моментом у житті.

Середній рівень свідчить про розуміння учнями значення освіти, про сприйняття пізнання як важливої цінності у житті, хоча повного усвідомленого самовизначення стосовно цієї цінності в них поки що немає.

Низький рівень свідчить про незначну цінність пізнання для конкретної особи: потреба в пізнанні мінімальна або фактично відсутня. Учень уникає ситуацій, які вимагають від нього докладання яких-небудь зусиль під час навчальної діяльності, виконання пізнавальних завдань.

Шкала «Я-цінність». Питання орієнтовані на виявлення ставлення підлітка (позитивного або негативного) до себе, на визначення особливостей самосприйняття, образу «Я». У поведінці підлітка ці чинники виявляються у впевненості у власних силах, вірі в свої досягнення і успіхи, відвертості і щирості під час спілкування з іншими людьми, знанні власних позитивних якостей і умінні спиратися на свої сильні сторони і здібності, прагненні до самопізнання, інтересі до себе як до особистості, здатності приймати себе таким, як є.

Високий рівень свідчить про сформовану структуру «Я» підлітка, позитивне самосприйняття, уміння самовиражатися, повагу до себе як до особистості й індивідуальності.

Середній рівень свідчить, що учень приділяє власному «Я» достатньо багато уваги, прагне бути позитивним у своєму самосприйнятті, а також серйозно замислюється над способами самовираження.

Низький рівень означає, що учень рідко замислюється або взагалі не приділяє уваги самосприйняттю, самовираженню і власній індивідуальності, негативно ставиться до себе. Ціннісне ставлення до себе як до особистості не сформоване, має місце низький рівень самоприйняття і самоповаги.

Шкала «Інший-цінність» свідчить про те, які установки (позитивні або негативні) сформувалися у підлітків стосовно інших людей, чи готові вони сприймати іншу людину як індивідуальність, як особистість, чи прагнуть проявляти доброзичливість, повагу, довіру, віру в особистісний потенціал іншого.

Високий рівень свідчить про сформованість в учня ціннісного сприйняття індивідуальності іншої людини, схильність сприймати природу людини в цілому як позитивну, прагнення до встановлення тісних емоційних контактів з іншими людьми.

Середній рівень свідчить, що учень визнає індивідуальність іншої людини як цінність, прагне поважати інших людей, проте не завжди йому

вдається безумовно сприймати іншу людину і конструктивно спілкуватися з нею на основі врахування її індивідуальних особливостей.

Низький рівень демонструє відсутність сприйняття іншої людини як цінності й індивідуальності, брак поваги до оточуючих, невміння спілкуватися з ними доброзичливо і конструктивно.

Шкала «Суспільно корисна діяльність» показує, в якій мірі учень розуміє важливість суспільно корисної діяльності як особистісної цінності.

Високий рівень свідчить про готовність старшокласників приносити користь своєю діяльністю всьому суспільству або конкретній групі, бути активними у спільній діяльності.

Середній рівень свідчить про те, що старшокласники розуміють важливість суспільно корисної діяльності і готові витратити на неї деяку частину свого часу й зусиль, але не завжди це є результатом їх особистої ініціативи та самостійності.

Низький рівень свідчить, що старшокласник не усвідомлює важливості участі кожного окремого індивіда в суспільно корисній діяльності і не розуміє своєї ролі в ній; він не вважає суспільно корисну діяльність особистісною цінністю.

Шкала «Відповідальність як цінність» виявляє ступінь відповідальності старшокласника за те, що трапляється з ним у житті: чи відчуває він потребу в обґрунтуванні й поясненні своїх дій, чи прагне аналізувати свої вчинки і чи вважає самоаналіз важливим для людини.

Високий рівень свідчить про наявність у старшокласників почуття відповідальності як базової якості особистості. У таких учнів переважає інтернальний (внутрішній) контроль, достатньо сильно розвинена рефлексія і прагнення до самоаналізу.

Середній рівень свідчить про визнання старшокласниками важливості відповідальності як особистісної якості, про прагнення проявляти її в своїх вчинках. Проте вони не завжди усвідомлюють мотиви своїх дій. Поряд з інтернальним у них присутній екстернальний (зовнішній) контроль.

Низький рівень свідчить, що учні дуже малою мірою або взагалі не усвідомлюють необхідності відповідальності людини за свої вчинки. У цьому випадку переважає екстернальний (зовнішній) контроль в життєво важливих ситуаціях. Учень не вважає відповідальність цінністю, виявляє при цьому низький рівень рефлексії.

Анкета «Ціннісні орієнтації молоді»

1. *Цінність життя для вас полягає у тому, щоб* (виділіть не більше, ніж 3 позиції):

- а) знайти кохання;
- б) мати хороших і надійних друзів;

- в) здобути цікаву професію;
- г) стати порядною і чесною людиною;
- д) бути корисним для суспільства;
- е) виховувати у собі волю і сильний характер;
- ж) вірити в Бога і виконувати його заповіді;
- з) розвиватися духовно, збагачувати свій світогляд;
- и) вдосконалювати себе;
- к) досягти матеріального достатку;
- л) користуватися життєвими перевагами, брати все від життя;
- м) зробити кар'єру;
- н) створити сім'ю;
- о) мати міцне здоров'я;
- п) інше (зазначте).

2. Які з перелічених проблем турбують вас найбільше? (Оберіть не більше, ніж 3 варіанти.)

- а) матеріальне становище;
- б) професійна перспектива;
- в) навчання;
- г) зниження життєвого рівня;
- д) злочинна діяльність мафіозних формувань;
- е) труднощі в інтимних стосунках;
- ж) відсутність взаєморозуміння з батьками;
- з) особисте життя;
- и) пошук сенсу життя;
- к) здоров'я;
- л) інше (напишіть).

3. Назвіть одним словом рису, яку ви найбільше цінуєте в людях.

4. Назвіть одним словом найбільш неприйнятну для вас людську рису.

5. Хто для вас є взірцем для наслідування?

- а) батько;
- б) мати;
- в) хтось із рідних (уточніть);
- г) ваш безпосередній учитель;
- д) історична постать;
- е) людина культури, мистецтва;
- ж) літературний персонаж;
- з) кіногерой;
- и) кумир зі світу музики;
- к) телеведучий або телевізійний персонаж;
- л) людина, яка досягла успіху в бізнесі;
- м) політичний або громадський діяч сучасності;
- н) не маю взірця для наслідування;
- о) я сам собі взірець;
- п) інше (напишіть).

6. Ким сьогодні для вас є батьки?

- а) наставниками;
- б) опікунами;
- в) друзями;
- г) авторитетом;
- д) просто людьми, які вас люблять.

7. Чи вважаєте ви за необхідне допомагати батькам?

- а) так, зокрема і грошима;
- б) так, але тільки своєю працею;
- в) ні, вони самі успішно розв'язують свої проблеми.

8. Виділіть твердження, яке найбільше відповідає вашому погляду на сім'ю (родину):

- а) це місце, де допомагають розв'язувати мої проблеми, де я обговорюю наболілі запитання;
- б) це дім, де я проживаю і виконую певні побутові обов'язки;
- в) це оточення, яке я змушений терпіти.

9. Чи обов'язково для того, щоб жити разом із коханим (коханою):

- а) брати шлюб;
- б) мати згоду батьків;
- в) жити окремо від батьків;
- г) інше (напишіть).

10. Ким для вас є друзі?

- а) колегами з навчання, роботи;
- б) людьми, які мають спільне з вами захоплення;
- в) людьми, з якими ви проводите вільний час;
- г) людьми, які мають певні засади і риси, що відповідають вашим вимогам.

11. Як ви вважаєте, чи друзі повинні зацікавитися проблемами партнера?

- а) так, обов'язково;
- б) бажано, але необов'язково;
- в) немає значення;
- г) ні, не повинні.

12. Вкажіть, яка з сучасних професій є найбільш:

- а) престижною;
- б) прибутковою;
- в) творчою.

13. Який чинник матиме вирішальний вплив на вибір вами майбутньої професії?

- а) престиж професії;
- б) реальна можливість працевлаштування за обраною професією;
- в) порада батьків;
- г) вчителі;
- д) друзі;
- е) можливі заробітки;
- ж) обрана професія – це родинна традиція;
- з) інше (напишіть).

14. *Щоб мати матеріальний достаток у житті, необхідно передусім* (виділіть не більш, ніж 3 позиції):

- а) мати добре оплачувану посаду або роботу;
- б) не обов'язково чесно і наполегливо працювати;
- в) мати добре забезпечених батьків;
- г) здобути хорошу освіту й бути фахівцем у своїй галузі;
- д) володіти приватною власністю, наприклад, землею, нерухомістю;
- е) започаткувати власну справу і займатися бізнесом;
- ж) вдало вкласти гроші і мати від цього стабільні дивіденди;
- з) бути знайомим з впливовими людьми;
- и) здобути владу над іншими людьми;
- к) інше (напишіть).

15. *Яка стратегія поведінки в реальній професійній діяльності буде характерною особисто для вас?* (Виділіть не більш, ніж 3 позиції.)

- а) шукатиму таку роботу, яка дасть змогу мені розкрити й реалізувати знання та вміння;
- б) для мене є важливим лише розмір заробітної платні, зміст виконуваної роботи не матиме для мене жодного значення;
- в) шукатиму таку роботу, яка є водночас цікавою і високооплачуваною, навіть якщо для цього деякий час залишуся без роботи та засобів для існування;
- г) інше (напишіть).

16. *Уявіть, що ви маєте можливість виїхати до будь-якої країни світу. Ваша головна мета:*

- а) подивитися світ і повернутися;
- б) швидко заробити капітал і повернутися;
- в) виїхати назавжди;
- г) підвищити свою професійну кваліфікацію;
- д) інше (напишіть).

17. *Які з наведених ознак найбільшою мірою ріднять вас з українським народом?* (Виділіть не більш, ніж 3 позиції.)

- а) зовнішність;
- б) риси характеру;
- в) мова;
- г) історичне минуле;
- д) традиції, звичаї, культура;
- е) релігія, віросповідання;
- ж) побут і спосіб життя;
- з) територія проживання;
- и) спільність національно-патріотичних інтересів;
- к) жодна з наведених ознак не ідентифікує мене з українським народом;
- л) інше (напишіть).

18. *Як ви розцінюєте особисте знання традицій та звичаїв свого народу?*

- а) знання досить глибокі;

- б) поверхові;
- в) майже нічого не знаю;
- г) важко відповісти.

19. Чи у повсякденному житті ваша сім'я дотримується українських народних звичаїв та традицій?

- а) так, намагається це робити завжди;
- б) лише у випадку великих релігійних свят чи знаменних подій;
- в) час від часу;
- г) не надає їм важливого значення.

Діагностика структури ціннісних орієнтацій особистості

Інструкція. Опитувальник спрямований на дослідження вашої особистості та ваших ставлень. Відповідайте по можливості швидко, довго не роздумуючи над кожним питанням. Пам'ятайте, що поганих або хороших відповідей немає, є тільки ваша власна думка. Відповідати потрібно «так» або «ні». У бланку відповідей це відповідно «+» або «-», які потрібно проставити поряд з номером питання.

Бланк відповідей

Номери питань										
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?

1. Чи любите ви лежати на дивані і нічого не робити?
2. Чи любите ви самі заробляти гроші і отримувати від цього задоволення?
3. Чи часто ви відчуваєте потребу сходити в театр або на виставку?
4. Чи часто ви допомагаєте близьким по господарству?
5. Чи вважаєте ви, що любов — головне відчуття в житті?
6. Чи любите ви читати книги про щось нове, ще невідоме вам?
7. Чи хочете ви стати босом (начальником якої-небудь компанії)?
8. Чи хочете ви, щоб вас поважали друзі за ваші особистісні якості?
9. Чи хочете ви брати участь в яких-небудь суспільних заходах (мітингах, акціях)?
10. Чи вважаєте ви, що без спілкування з друзями ваше життя буде тьмяним і безрадісним?
11. Чи вважаєте ви, що було б здоров'я, а все інше прикладеться?
12. Чи часто вам хочеться розслабитися (послухати легку музику, наприклад)?

13. Ви вважаєте, що обирати потрібно професію, яка добре оплачується?

14. Чи вважаєте ви, що в житті важливо вміти грати на музичних інструментах, малювати і т. п.?

15. Якщо хтось з ваших знайомих захворів, чи знайдете ви час, щоб його відвідати?

16. Ви одружитесь (вийдете заміж) по любові?

17. Чи любите ви читати науково-популярні книги?

18. Чи хочете ви в школі стати яким-небудь організатором?

19. Якщо ви вчинили непорядно стосовно друзів, чи будете ви переживати з цього приводу?

20. Чи вважаєте ви, що шляхом громадських акцій (мітингів, зборів) можна що-небудь змінити в суспільному житті?

21. Чи можете ви спокійно обійтися без частого спілкування зі своїми знайомими?

22. Чи вважаєте ви, що необхідно яким-небудь чином зміцнювати своє здоров'я (плавати, бігати, грати в теніс тощо)?

23. Головне для вас — ваш настрій в даний момент, а що буде потім — не так важливо?

24. Чи вважаєте ви, що головне — це придбати будинок (квартиру), машину і інші матеріальні блага?

25. Чи любите ви прогулюватися лісом, парком?

26. Як ви вважаєте, чи потрібно допомагати матеріально тим, хто просить милостиню?

27. Любов — це відчуття, яке народжується і вмирає?

28. Хотіли б ви стати вченим або науковим співробітником?

29. Влада — це почесно і значущо?

30. Хотіли б ви, щоб у вас було більше друзів?

31. Чи спадало вам на думку зайнятися створенням якого-небудь об'єднання однодумців (клубу, гуртка, команди)?

32. Чи багато свого вільного часу ви хотіли б приділяти спілкуванню?

33. Чи часто ви думаєте про своє здоров'я?

34. Чи вважаєте ви, що дуже важливо вміти приносити собі задоволення?

35. Чи вважаєте ви, що головне в житті — це матеріальний достаток?

36. Хотіли б ви зайнятися фотографією?

37. Чи вважаєте ви, що потрібно обов'язково допомогти людині, яка впала?

38. Відчуття любові для вас — це першооснова життя чи ні?

39. Чи часто ви ставите собі питання: «А чому саме так?»

40. Хотіли б ви «робити» політику?

41. Чи часто ваш внутрішній голос ставить вам питання: «А чи поважають мене оточуючі?»

42. Чи є для вас суспільні події предметом обговорення вдома або в

школі?

43. Якщо ви проведете три дні на безлюдному острові, чи страждатимете від самоти?

44. Чи займаєтеся ви ранковою гімнастикою для зміцнення свого здоров'я?

45. Чи часто ви довго мрієте, лежачи із закритими очима?

46. Головне в житті — це робити гроші і створювати власний бізнес?

47. Чи хотіли б ви купувати картини або інші художні твори?

48. Якщо хтось з близьких досить довго хворіє, чи будете ви за нього виконувати його обов'язки по господарству?

49. Чи любите ви маленьких дітей?

50. Хотіли б ви створити яку-небудь свою «теорію» (відносності, таблицю і т. п.)?

51. Чи хочете ви бути схожим на яку-небудь відому людину (актора, політика, бізнесмена)?

52. Чи важливо вам, щоб вас поважали товариші за ваші знання і уміння?

53. Хотіли б ви в майбутньому займатися політикою?

54. Ви людина рішуча?

55. Чи займаєтеся ви фізичними вправами для підтримки хорошого стану?

56. Чи вважаєте ви, що нормальний відпочинок — це надзвичайно важливо?

57. У житті надзвичайно важливо накопичити матеріальні засоби і передати їх дітям?

58. Чи хотілося вам коли-небудь самому намалювати картину або написати музику?

59. Коли маленька дитина плаче — це «крик про допомогу»?

60. Для вас важливіше любити самому, чим бути коханим?

61. «У всьому хочеться дійти до самої суті» — це про вас?

62. Ви хотіли б, щоб ваші діти стали знаменитими людьми?

63. Хотіли б ви, щоб товариші зверталися до вас по допомогу і пораді?

64. У суспільному житті нехай все залишається як є?

65. Чи вважаєте ви, що спілкування — це лише марна трата часу?

66. Чи вважаєте ви, що здоров'я — це не найголовніше в житті?

Обробка і інтерпретація результатів.

Ступінь вираженості кожної з ціннісних орієнтацій особистості визначається за допомогою ключа, представленого в бланку відповідей. Відповідно до нього підраховується кількість позитивних відповідей у всіх одинадцяти стовпчиках (результат записується в графі «?»):

1. Приємне проведення часу, відпочинок.
2. Високий матеріальний достаток.
3. Пошук і насолода прекрасним.
4. Допомога і милосердя до інших людей.

5. Любов.
6. Пізнання нового в світі, природі, людині.
7. Високий соціальний статус і управління людьми.
8. Визнання і пошана людей, вплив на оточуючих.
9. Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві.
10. Спілкування.
11. Здоров'я.

Анкета «Громадянські ціннісні орієнтації старшокласників»

1. Що на даний час турбує Вас більш за все?

- а) моє майбутнє;
- б) матеріальне становище;
- в) стан здоров'я;
- г) побоювання не знайти роботу;
- д) забезпеченість житлом;
- е) екологічна ситуація;
- ж) аморальність в молодіжному середовищі;
- з) зниження авторитету України в міжнародному співтоваристві;
- и) стан культури в суспільстві;
- к) стан з правами і свободою людини в країні;
- л) послаблення почуття колективізму і солідарності в суспільстві;
- м) відсутність загальнонаціональної ідеї, здатної об'єднати всі верстви суспільства;
- н) ситуація з міжнаціональними стосунками в країні;
- о) інше (напишіть).

2. Які ідеї видаються Вам найпривабливішими?

- а) ідея безпеки;
- б) ідея стабільності;
- в) ідея свободи і прав людини, її особистої гідності;
- г) ідея рівності і справедливості;
- д) ідея національного відродження країни;
- е) ідея духовності й моральності;
- ж) ідея розвитку ринкових відносин і свободи підприємництва;
- з) ідея відродження національних традицій;
- и) ідея централізації влади;
- к) інтереси моєї нації;
- л) ідея самостійності регіонів
- м) інше (напишіть).

3. Що, по вашому, означає бути громадянином?

- а) безпосередньо проживати в Україні;
- б) володіти правами громадянина України;
- в) володіти як правами, так і обов'язками перед країною;
- г) бути патріотом;
- д) бути причетним до великої історії і культури країни;

- е) своєю активністю сприяти розвитку громадянського суспільства і демократії;
- ж) не замислювався над цим;
- з) інше (напишіть).
4. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?
5. Що для Вас означає бути патріотом?
- а) любити і гордитися країною;
- б) бути готовим захистити країну;
- в) поважати традиції і культуру країни;
- г) своєю особистою участю сприяти процвітанню країни;
- д) інше (напишіть).
6. Чи готові Ви виїхати за кордон, якщо з'явиться така можливість?
- а) готовий виїхати за кордон назавжди;
- б) поїхав би на деякий час (вчитися, працювати);
- в) вважаю за краще жити в Україні навіть за поганого розвитку подій;
- г) важко відповісти.
7. Як Ви ставитеся до служби в армії?
- а) всі здорові чоловіки повинні відслужити в армії встановлений термін;
- б) призовник повинен мати можливість за бажання пройти альтернативну службу;
- в) необхідно перейти від закликів до комплектування армії на контрактній основі.
8. Чим для Вас є Батьківщина, які її просторові характеристики?
- а) Україна в цілому;
- б) місто (село), в якому живу;
- в) регіон, область.
9. Які з перерахованих нижче цінностей, на Ваш погляд, мають стати пріоритетними для громадян нашої країни? (проранжуйте подані цінності за ступенем їх важливості для вас)
- а) дотримання національних традицій;
- б) законслухняність;
- в) свобода, незалежність у думках і діях;
- г) громадянський мир і злагода;
- д) відповідальність;
- е) терпимість до інших поглядів;
- ж) милосердя;
- з) повага до людської гідності;
- и) гарантія прав і свобод особистості;
- к) стабільність у житті;
- л) уміння брати від життя все;
- м) висока моральність;
- н) здоровий спосіб життя;
- о) любов до батьківщини;

п) освіта.

10. У чому, на Вашу думку, полягає громадянський обов'язок людини? (проранжуйте подані нижче твердження за ступенем їх важливості для вас)

- а) кожна повнолітня людина має ходити на вибори (президента, депутатів і місцевої влади);
- б) необхідно чесно сплачувати податки;
- в) треба дотримуватись усіх законів, які діють в країні;
- г) кожний здоровий чоловік повинен відслужити в армії;
- д) слід вивчати і любити історію своєї країни;
- е) кожен повинен чесно трудитися в міру своїх здібностей;
- ж) необхідно піклуватися про свою сім'ю і дітей;
- з) треба брати активну участь в охороні природного середовища;
- и) слід цікавитися міжнародними подіями;
- к) людина повинна жити для себе, не думаючи ні про який громадянський обов'язок;
- л) приносити користь іншим;
- м) брати активну участь в політичному житті суспільства;
- н) здобути хорошу освіту.

11. Якими якостями, на Ваш погляд, повинен володіти ідеальний громадянин? Які з цих якостей є у вас?

12. Які з перерахованих нижче прав людини Ви вважаєте найбільш важливими для нормального життя суспільства? (можна відзначити декілька відповідей, але не більше трьох)

- а) свобода совісті (право мати свої погляди);
- б) свобода слова (право вільно висловлювати свою думку);
- в) свобода інформації (право ставити питання і отримувати відповіді);
- г) право на рівність всіх перед законом;
- д) право на захист культури свого народу;
- е) свобода від принизливого поводження;
- ж) важко відповісти;
- з) інше (напишіть).

13. Як Ви вважаєте, чим можуть гордитися громадяни нашої країни? (можна відзначити декілька відповідей, але не більше трьох)

- а) славним історичним минулим;
- б) спортивними досягненнями;
- в) науковими відкриттями;
- г) своїми співвітчизниками;
- д) багатотою культурною спадщиною;
- е) традиціями, звичаями;
- ж) красою природи;
- з) системою освіти;
- и) нічим гордитися;
- к) інше (напишіть).

14. Чи вважаєте Ви, що Ваша активна участь у вирішенні

суспільно-політичних проблем може змінити життя в країні на краще?
(можна відзначити тільки одну відповідь)

- а) упевнений, що своєю участю можу змінити життя суспільства;
- б) сумніваюся;
- в) від моєї участі в суспільстві нічого не зміниться.

15. *Якби Вас обрали мером Вашого міста, що б Ви зробили?*

16. *Чи є національності, до яких Ви відчуваєте неприязнь?*

- а) немає;
- б) так (вказати до яких).

17. *З якою з нижченаведених думок Ви згодні?* (можна відзначити лише одну відповідь)

- а) міжнаціональні проблеми можна вирішити лише із застосуванням сили;
- б) сила необхідна тільки тоді, коли виникає загроза життю і гідності людей;
- в) силове вирішення національних проблем в принципі неприпустиме;
- г) важко відповісти.

18. *Назвіть найбільш значущі для вас події особистого життя за минулий навчальний рік. Обґрунтуйте свій вибір.*

19. *Які події політичного і культурного життя найсильніше схвилювали вас за минулий рік:*

- а) на міжнародному рівні;
- б) на рівні країни;
- в) на місцевому рівні.

20. *Якою Ви бачите долю нашої країни через 20 років?*

21. *Яким Ви бачите своє майбутнє через 20 років?*

Опитувальник «Громадянська свідомість старшокласників»

Зазначте в кожному питанні найприйнятніший для Вас варіант відповіді.

1. Чи вважаєте Ви публічні прояви громадянських властивостей членів колективу доречними й природними?

А. Так, я вважаю ці прояви доречними і нормальними в будь-якій колективній життєдіяльності.

Б. Такі прояви вносять фальш у життя колективу, тому я їх не схвалюю.

В. Подібні прояви допустимі, але не повинні бути частими.

2. Як ви ставитесь до публічного громадського засудження вчинків людей?

А. Вважаю, що така форма засудження корисна усім членам колективу, аби не забували про свої індивідуальні інтереси.

Б. Даю рішучу відсіч подібним спробам.

В. Не визнаю внутрішньо подібних засуджень.

3. Чи вважаєте Ви, що для кращої громадянської ідентифікації необхідно:

- А. Володіти державною (українською) мовою.
Б. Розуміти і трохи знати державну мову.
В. Не звертати увагу на знання державної мови.
4. Як Ви ставитесь до психології українського етносу?
А. Намагаюсь об'єктивно оцінювати його позитивні і негативні якості.
Б. Як правило, афішую позитивні і замовчую негативні риси цього етносу.
В. Більше помічаю негативні і менше позитивні риси.
5. Чи вважаєте Ви, що різноетнічний народ України за своїм психічним складом, менталітетом має переваги над іншими ?
А. Так, безумовно.
Б. Дивлячись над якими.
В. Не певен.
6. Оцінюючи громадянина іншої держави в цілому негативно, чи намагаєтесь Ви знайти в нього хоча б якісь позитивні риси?
А. Так.
Б. Ні, оскільки не бачу в цьому сенсу.
В. Якщо погано його знаю, то намагаюсь.
7. Негативно оцінюючи громадян іншої держави, чи намагаєтесь Ви дотримуватися «почуття міри»?
А. Так, намагаюсь підкреслити один найвидніший національний «недолік».
Б. Ні, я завжди кажу про всі недоліки даної людини.
В. Намагаюсь говорити лише про ті недоліки, які виявляються саме тут і зараз.
8. Чи задумувались Ви над рисами українських громадян, які недорозвинені, відсутні взагалі, але дуже необхідні в умовах сьогодення?
А. Так
Б. Ні, бо вважаю, що це справа спеціалістів і вищого керівництва.
В. Недоліки бачу, але сказати — сучасні вони чи ні — важко.
9. Яка Ваша перша реакція на образу українських громадян?
А. Намагаюсь відразу ж дати відсіч.
Б. Образу переживаю мовчки, від відповіді намагаюсь ухилитись.
В. Спочатку обдумаю відповідь, а потім реагую.
10. Яким чином Ви реагуєте на критику Української держави?
А. Визнаю критику, навіть коли вона не в усьому об'єктивна.
Б. Критикую того, хто критикує державу, акцентуючи увагу на його етнічній та громадянській приналежності.
В. Намагаюсь відвести критику.
11. Чи важко Ви переносите образу себе як громадянина Української держави?
А. Так.
Б. Ні, не дуже.
В. Зважаючи на те, від кого чую образу.
12. Чи з'являється у Вас антипатія до людей, які допускають випадки проти Української держави?
А. Так.
Б. Дуже рідко.

В. Так, коли ці випадки необґрунтовані або дуже різкі й образливі.

13. Як надалі Ви будете свої стосунки з людьми, які вчинили випадки проти Української держави?

А. При нагоді намагаюся їм «віддячити» доступними мені засобами.

Б. Деякий час намагаюся не вступати з ними в контакт.

В. Як і раніше.

14. Як Ви ставитесь до іноземних громадян, які критикують власну державу?

А. Вважаю їх перекотиполем.

Б. Ставлюсь як до нормального явища.

В. Схвалюю, якщо ця держава не з авторитетних.

15. Як Ви розцінюєте процес розбудови України як держави?

А. Цей процес йде дещо сповільнено й непослідовно.

Б. Розбудова відбувається нормально.

В. У розбудові не спостерігається прогресу.

16. Яке висловлювання з громадянського питання Вам є найближчим?

А. Громадянська психологія — це те, що потрібно знати й постійно враховувати кожному.

Б. Громадянська психологія має певну значущість, але її не треба перебільшувати.

В. Громадянська психологія — це неістотне явище.

№ питання	Кількість балів		
	Варіанти відповідей		
	А	Б	В
1	3	1	2
2	1	3	2
3	3	2	1
4	2	3	1
5	3	2	1
6	2	3	1
7	2	3	1
8	3	1	2
9	3	1	2
10	1	3	2
11	3	1	2
12	3	1	2
13	3	2	1
14	1	3	2
15	3	1	2
16	3	2	1

КОМПЛЕКСИ:

1. Громадянський індивертизм — 16—24 бали.

2. Громадянська самосвідомість — 25—36 балів.

3. Громадянський патріотизм — 37—48 балів.

Визначення стилю життя молоді (за Ч. Матусевичем)

Учням пропонується прочитати опис 21 стилю життя, характерного для різних людей. На протокольному бланку потрібно:

1. Вибрати лише один стиль, схожий зі своїм стилем життя (якщо такого немає, то скласти свій, 22-й стиль).

2. Вибрати з 21 опису 5 стилів, які найбільше вам підходять, і проранжувати їх (тобто на перше місце поставити найважливіший, на друге місце – менш важливий і так далі).

3. Потрібно оцінити кожен стиль за 5-бальною шкалою: 5 – дуже подобається, 4 – загалом подобається, 3 – не знаю, чи подобається, 2 – не дуже подобається, 1 – не подобається.

4. Потрібно вибрати елементи, позначені літерами а), б), в), г), д) в окремих стилях, які найбільше сподобалися.

1. Люди, які організують своє життя відповідно до цього стилю життя, цінують насамперед:

а) спокій і життєві зручності, уникають життєвих проблем, ситуацій боротьби, різних емоцій і хвилювань;

б) прагнуть того, щоб мати затишну, зручну й тиху квартиру, придбати технічні засоби, які полегшують повсякденне життя, але не бажають придбати автомашину та інше обладнання, що спричиняє зайві труднощі, потребує значних зусиль;

в) віддають перевагу в житті перевіреним шляхам, їм не подобається пошук невідомих методів у роботі, у розвагах тощо, прагнуть без особливих зусиль користуватися надійними традиційними зразками поведінки у всіх можливих ситуаціях;

г) їм не подобається хвалитися тим, що мають, одягаються просто, не бажають привертати до себе увагу й цікавість інших людей, викликати в них заздрощі; зближуються лише з вузьким колом людей;

д) цінують дрібні задоволення повсякденного життя, турбуються про те, щоб своєчасно привітати когось із днем народження, святами й привезти з поїздки якийсь дрібний сувенір тощо.

2. Люди, що належать до цієї групи, прагнуть того, щоб:

а) жити активним суспільним життям, брати участь у діяльності різних організацій, мати вплив на поведінку й погляди інших людей;

б) активно долучатися до розв'язання соціальних проблем, передусім турбуються про суспільні, загальні справи, а власні справи оцінюють як другорядні;

в) відчують ширшу доброзичливість та співчуття до людей, прагнуть зрозуміти їхні життєві проблеми, солідарні з їхніми прагненнями або активно протидіють тому, що вважають злом та несправедливістю, неправдою, знаходять їх причини;

г) мають систему поглядів на світ, упевнені, що процеси, які відбуваються в ньому, залежать лише від діяльності людей, не визнають ніяких збігів обставин або впливу долі, мають віру у власну діяльність і

власні сили;

д) бажають людям добра, діють наполегливо і послідовно, бувають суворими і жорстокими з тими, хто заважає або робить неможливою реалізацію суспільно значущих завдань.

3. Люди, які організують своє життя відповідно до цього стилю життя, прагнуть передусім:

а) насолоджуватися життям, мати якомога більше грошей і витратити їх без обмежень, за бажанням;

б) бажають жити сьогоdnішнім життям, їхній девіз – «моя хата с краю», тому не прагнуть планувати свою поведінку на багато років наперед;

в) їм не подобається одноманітне життя, тому вони не мають постійних місць відпочинку, занять, розваг та інтересів, улюблених акторів або літературних героїв тощо, змінюють свої прагнення і бажання в пошуках нових переживань і відчуттів, беруть участь у різних справах і подіях, але як «глядачі» (наприклад, активно вболівають за спортивні команди, але не займаються ніякими видами спорту, бо це потребує зусиль);

г) вважають, що життя заборгувало перед ними, намагаються взяти від нього все, але самі не роблять творчого внеску; працюють так, щоб тільки не було неприємностей;

д) дозвілля проводять за пляшкою вина, на вечорницях, у ресторанах, у театрі, кіно або на художніх виставках, тобто намагаються користуватися життям у найрізноманітніших його виявах.

4. Поведінка прихильників цього стилю життя характеризується такими особливостями:

а) вони прагнуть завоювання престижу і влади, до того, щоб керувати і спрямовувати чийсь діяльність, прагнуть, щоб до них прислухалися;

б) уміють добре організувати заходи;

в) ніколи не бувають задоволені тим, чого досягли, прагнуть створювати свою кар'єру, отримувати нагороди та звання;

г) є сильними особистостями, уперто і наполегливо долають перешкоди і труднощі, іноді силою вимагають від інших підпорядкування, їм подобається принцип «мета виправдовує засоби»;

д) інших людей вважають фоном для власної діяльності, використовуючи їх там, де вони потрібні, і забувають про них тоді, коли досягнуть мети; моральні норми розглядають як незначущі, якщо вони не збігаються з їхньою метою.

5. Основні риси людей, що дотримуються цього стилю життя:

а) дуже високе оцінювання моральних норм і якостей та чітке дотримання їх; вони вважають, що в будь-якій ситуації слід дотримуватися моральних вимог, залишатися у згоді зі своєю совістю, із загально визнаними в суспільстві моральними принципами;

б) вони намагаються бути і найчастіше бувають чесними і справедливими навіть тоді, коли їм це не вигідно і коли вони через свою

чесність зазнають матеріальних збитків;

в) вони прагнуть завоювати повагу людей, їм подобається, коли до них звертаються за порадою в життєвих справах; зазвичай їх справді поважають, кажуть, що в них добра душа;

г) вони чудово розрізняють, що добре, а що погано, знають, як правильно поводитися за моральними правилами;

д) діють відповідно до особистого розуміння цінностей, незалежно від ситуації, самостійні й стійкі у впливі на інших людей або щодо думки групи.

6. Простуючи цим життєвим шляхом, люди прагнуть:

а) створювати цінності, нове, невідоме, причому це можуть бути як нові культурні цінності (художні твори, літературні та музичні твори), так і матеріальні цінності (геологічні відкриття, технічні винаходи);

б) багато працюють над собою, здобувають звання про людей, освіту, наукові ступені та звання;

в) їм подобається їхня робота, крім неї ні про що не думають, працюють, незважаючи на стан здоров'я, іноді ціною великих зусиль долають хвороби та втілюють справу свого життя;

г) високо цінують правду, прагнуть розкриття таємниць природи та людського минулого, борються за власні ідеї, коли переконані в тому, що створили дещо цінне, що заслуговує на увагу, готові в цій боротьбі жертвувати життям;

д) оригінальні й самобутні, іноді навіть дещо ексцентричні, міркують і діють незалежно від того, що про них кажуть інші.

7. Люди, що організують своє життя цим способом, прагнуть:

а) переживати задоволення якомога частіше, їм подобаються веселі вечорниці та розваги з алкогольними напоями, особами протилежної статі; в еротичному житті не визнають ніяких обмежень і заборон;

б) поведуться так, ніби не існує ніяких моральних норм і принципів;

в) товариські, їм подобається перебувати у відповідному колі подібних собі товаришів;

г) підкоряються і поступають лише тим, хто має гроші та владу, але товаришують із кожним, хто має засоби, які створюють можливість переживати задоволення і насолоди;

д) постійно зосереджені на думках про власне задоволення, радість та розваги, тобто керуються в житті принципом задоволення.

8. Цей стиль характерний для людей, які:

а) постійно зайняті роздумами про долю своєї Вітчизни, із гордістю згадують її минуле, радіють сьогodнішнім успіхам, важко переживають невдачі свого народу, мріють про його велике майбутнє;

б) у роки тяжких випробувань – під час війн – готові без вагань іти на смерть в ім'я життя на землі;

в) у мирний час вони зазвичай багато працюють, прагнуть своєю працею примножити народне багатство, хвилюються і страждають у кожному випадку недобросовісного ставлення до праці, до своїх

обов'язків;

г) високо цінують свою Батьківщину, її досягнення;

д) цінують досягнення інших народів, визнають їхню перевагу в тій чи іншій галузі господарства і культури, не схильні скептично ставитися до патріотичних почуттів інших народів і країн.

9. Люди, що обрали цей стиль життя, передусім:

а) прагнуть того, щоб придбати красиві цінні речі, коштовності, збирати гроші, володіти всім цим у якомога більший кількості, не витрачаючи їх на щоденні потреби;

б) ощадливі у повсякденному житті, турбуються про те, щоб сьогоднішні обов'язково залишилося щось на завтра, щоб був запас на «чорний день» і було що залишити дітям, онукам; з метою економії відмовляються од багатьох задоволень, розваг;

в) їхнім девізом є «накопичуй і зберігай», тому вони зберігають кожну річ, навіть дрібниці;

г) намагаються не приятелювати із сусідами, уникають дружніх стосунків, підтримують тісні зв'язки лише з родичами;

д) як правило, вони обережно ставляться до суспільної власності, цінують у всьому порядок, турбуються про його підтримання.

10. Люди, що обрали цей стиль життя:

а) не мають певної життєвої мети і певних прагнень, їм подобається тільки спостерігати за життям, вдивлятися в те, що відбувається, хто з ким ворогує, хто кого перемагає тощо;

б) вважають, що життя не настільки добре, щоб можна було відчувати задоволення від усвідомлення того, що ти живеш і треба лише намагатися нічим не ганьбити радісний процес життя;

в) вони схожі на театральних глядачів, які однаково ставляться до всіх акторів на сцені, не віддаючи комусь переваги;

г) людей, які прагнуть досягти високих ідеалів, вони називають необережними, а зусилля, що спрямовуються на реалізацію життєвих намірів, вважають зайвими і надто важкими;

д) ніщо в них не викликає ентузіазму, вони не переживають сильних радощів і горя, афектів, емоційно «холодні» щодо різних життєвих подій.

11. Особливості людей, що обрали цей стиль життя:

а) прагнення інтенсивних переживань різних вражень, задоволення формами, загальним виглядом, кольорами, звуками, що викликають сильне хвилювання, любов до вражень;

б) їм не подобається стабільне життя, вони – люди зі змінними настроями, протестують проти керування та підпорядкування, суворого режиму, дисципліни й регламентації їхнього життя іншими людьми; вони бажають бути вільними й морально незалежними, одягаються екстравагантно, поведуться провокаційно;

в) ніколи не живуть заради накопичення грошей і володіння речами; усе, що заробляють, витрачають, щоб жити повноцінним життям, відчувати більше емоцій і почуттів;

г) високо цінують красу, прекрасне; переживають почуття прекрасного, створення красивих предметів і взагалі – прекрасне цінують вище від інших цінностей; мистецтву віддаються повністю, стверджуючи, що «творчість народжується в муках»;

д) мають виражене почуття гумору, веселі, навіть у важких ситуаціях, їхній гумор має багато іронії і сарказму, але водночас вони легко налагоджують дружні контакти.

12. Найважливіші прагнення людей, що дотримуються цього стилю життя:

а) досягнення вічного спасіння душі, вони високо цінують екзальтацію, внутрішнє життя і прагнуть того, щоб воно було вічним;

б) пасивність щодо страждань і несправедливості, суворе дотримання у своїй поведінці релігійних заповітів, покірність; вважають, що такі вчинки є досконалими;

в) абсолютна віра, низьке оцінювання можливостей науки, розуму, знань; вважають, що таємниці світу ніколи до кінця не пізнати, отож, треба бути скромним, вірити у вищі сили, які сильніші за людський розум;

г) прагнення до справедливості, очікування її, але відсутність упевненості у можливості людської справедливості (люди здатні лише примножувати несправедливість);

д) відсутність схильності вдосконалювати світ; вони бажають бути лише гарним подружжям, родичами, друзями, чесними і скромними, молитися і працювати; великий світ із його життям, розвагами вважають злим і розбещеним.

13. Найважливіше для людей, що дотримуються цього стилю життя:

а) духовне багатство особистості, високий рівень її інтелектуального й морального розвитку, широта її ерудиції;

б) вони прагнуть постійного самовдосконалення, розширення ерудиції, виховання волі, розвитку свого інтелекту, фізичної сили;

в) на людей дивляться поблажливо, але зверхньо, вважають, що переважна більшість не тільки не досягла високого рівня психічного розвитку, а й не дуже цього прагне;

г) головний мотив учинків людей цього типу – показати себе і свою досконалість;

д) не мають надій на позитивний розвиток людини й не мають бажання працювати заради цього.

14. Таким чином поведуться люди, які понад усе цінують:

а) індивідуальне вміння жити, здатність знати всі «ходи і виходи», усі можливості організації своїх справ і вміння досягти всього, чого прагнуть;

б) спритність і лисячі хитрощі, здатність не дати себе зганьбити, схильність не тримати слова, коли вигідно – не зважати на обставини;

в) уміння йти по життю нахрапом, знаходити заняття, яке не забирає багато часу, але дає значні матеріальні вигоди;

г) не цінують систематичної праці, упорядкованих занять у житті;

д) заробіток і успіх пов'язують з пригодами, переживають суперечливі почуття успіху – невдачі, цінують ризик, навіть якщо він штовхає на нечесні справи.

15. Ті, що обрали цей стиль життя, над усе цінують:

а) справу, дії, діяльність, але, на їхню думку, людина, яка не вміє активно діяти, мати значні здобутки, нічого не варта;

б) вони вважають, що людство досягло більшого завдяки технічним винаходам (наприклад, компасу, радіолокатору, електриці, розщепленню атому тощо), ніж тисячолітнім міркуванням мудреців та філософів; завжди вимагають конкретних результатів і прагнуть реалізації практичних намірів;

в) високо цінують працю, людську працелюбність, здатність людини виконувати тяжку фізичну роботу;

г) прагнуть підвищити продуктивність діяльності працівників через упровадження технічних удосконалень, нових засобів праці, полегшити фізичну роботу;

д) бажають залишити після себе слід у житті у вигляді будівель (будинків, заводів, мостів, доріг тощо), прагнуть підкорити природу, поставити її на службу людині; спрямовані на зовнішній світ, уникають екзальтації та надмірного самоаналізу.

16. Цей стиль життя притаманний тим, хто:

а) понад усе на світі цінує свій дім, свою сім'ю, і все, що стосується сімейного життя, розглядає як найголовніше, а решту – як додаток до сімейних справ або як життєву необхідність;

б) турбується про дітей та інших членів сім'ї, близько до серця сприймає їхні невдачі у школі, на роботі тощо;

в) дозвілля завжди намагається проводити з сім'єю, багато уваги приділяє вихованню дітей, ходить із ними на прогулянки, у кіно, театр, багато розмовляє з ними;

г) в чие коло інтересів входять лише сімейні справи: вони турбуються про матеріальне забезпечення сім'ї, її згуртованість, уникають контактів, що можуть послабити сім'ю, дружньої близькості з іншими людьми;

д) прихильні до членів сім'ї, у випадку від'їзду когось із них погано почуваються.

17. Люди з таким підходом до життя:

а) найбільше цінують самотність і незалежність, тому уникають створення сім'ї, не мають друзів, після роботи пізно повертаються додому;

б) намагаються звести контакти з людьми до мінімуму, а де можливо – уникнути їх, не довіряють людям і вважають, що зближення несе лише розчарування і клопоти;

в) замкнуті, розраховують лише на себе й організують свою діяльність таким чином, щоб у кожній ситуації сподіватися тільки на себе і не бути нікому ні в чому зобов'язаними;

г) невдоволені життям, їм подобається жалітися на долю, вказувати

на найгірші сторони людської натури, шукати прикладів суперечностей, лицемірства й нечесності у кожному людському вчинку;

д) часто не схвалюють людських прагнень, не розуміють слабостей людини, суворі в судженнях про поведінку інших.

18. Люди, що схвалюють цей стиль життя, насамперед цінують:

а) різні види любові, у всіх її варіантах (любов до природи, мистецтва, дружбу, любов статево тощо), любов є головною метою їхнього життя; заради любові можуть відмовитися від трудових домагань, від приятельських стосунків, емоції та почуття в них переважають над розумом;

б) високо цінують перше кохання, сповнене переживань, взаємної довіри;

в) вони поступливі, прихильні до людей, повністю віддані людині, яку кохають, охоче допомагають людям, які потребують цієї допомоги;

г) з роками все більше починають цінувати любов, переживають сильні почуття, даруючи їх оточенню;

д) високо цінують симпатії, мають багато друзів і приятелів, підтримують зв'язки впродовж років, ніякої користі не прагнуть, а просто відчують почуття симпатії і любові.

19. Люди з таким стилем життя прагнуть:

а) прожити життя без неприємностей і горя, у спокої, нікого не налаштовуючи проти себе, не маючи клопотів, переживаючи багатьох;

б) за своєю ініціативою ніяких справ не влаштовують, роблять те, що їм наказують або пропонують робити;

в) охоче підкоряються іншим людям; коли їм треба щось організувати або виконати, почуваються погано, мають потребу в керівництві та турботі з боку інших; живуть за тими нормами і правилами, що передаються їм від керівництва або колег, зі зміною правил та норм життя пристосовуються до інших;

г) у контактах та спілкуванні з людьми намагаються вгадати їхні бажання і поведяться так, щоб сподобатися, здатні протягом кількох хвилин змінюватися на догоду оточенню;

д) у складних ситуаціях не виявляють своєї сутності й ховають своє обличчя за веселою усмішкою, анекдотом.

20. Люди цього стилю життя високо цінують:

а) професійну майстерність, захопленість і зайнятість насамперед питаннями праці й проблемами, інтересами тієї організації, у якій людина працює, почуття тісного зв'язку з нею;

б) високо цінують працю, навіть найтяжчу, фізичну, присвячують їй дозвілля, охоче залишаються на роботі у неробочий час, щоб полагодити машину, закінчити обчислення тощо;

в) коли їх підвищують по службі, вони стають чудовими керівниками підприємства або організації, намагаються і вміють організувати роботу так, щоб вона була приємнішою;

г) без роботи погано почуваються, світ стає порожнім, відчувають втрату власної моральної цінності: не працюючи, почуваються соціально

нікчемними;

д) вони згодні працювати навіть у тому випадку, коли не одержують відповідної винагороди, для них найважливіше – діставати задоволення від роботи, ніж задоволення від грошей за роботу.

21. Обираючи цей стиль діяльності, люди:

а) нікому ні в чому не довіряють, кожному думку й судження вважають перебільшеними; претензійні, штучні, надмірно балакучі;

б) не захоплюються ніякою активною діяльністю, бо невпевнені в правильності її мети і мотивів, часто переживають сумніви, невпевнені у правильності своїх вимог і рішень;

в) вважають, що не існує ніяких «святих» переконань, норм і принципів, яких не можна було б порушити або змінити: вони насміхаються над тим, що інші люди вважають найдорожчим і соціально значущим;

г) дружбу й любов розглядають як деяке перебільшення, штучне у своїх виявах, фантазують і вигадують почуття;

д) людей похилого віку або начальників різних рангів відносять до категорії бездушних моралізаторів, що вимагають сліпого виконання норм людського співжиття і не заслуговують насправді на моральний авторитет.

22. Люди з цим стилем життя над усе цінують:

а) _____ ;

б) _____ ;

в) _____ ;

г) _____ ;

д) _____ .

Бланк для відповідей

Вік _____

Стать _____

Дата _____

1. Який стиль вам найбільше сподобався?

2. Назвіть у ранговому порядку 5 стилів життя, що вам сподобалися:

3. Дайте оцінку за 5-бальною шкалою всім 21 (22) стилям життя (5 – високий, 1 – низький бали).

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22		

4. Які елементи різних стилів найбільше вам сподобалися (вказіть відповідні літери біля числової позначки окремих стилів життя):

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22		

Обробка та інтерпретація результатів.

Обробка результатів має якісний характер. Стилі життя відображають основні цінності людини:

1. Комфортність життя.
2. Соціальна активність.
3. Споживацтво.
4. Домінування та влада.
5. Моральний авторитет.
6. Творче життя.
7. Гедонізм (задоволення).
8. Патріотизм.
9. Ощадливість.
10. Пасивне спостереження.
11. Естетичність.
12. Релігійність.
13. Інтелект.
14. Шахрайство.
15. Діяльність.
16. Сімейне життя.
17. Недовіра та ненависть до людей.
18. Любов та дружба.
19. Опортунізм (протистояння).
20. Професійність.
21. Цинізм, скептицизм.

Тест-опитувальник особистісної зрілості учнів

Особистісна зрілість учнів визначається сформованістю п'яти базових психологічних якостей: мотивація досягнень, ставлення до свого «Я», почуття громадянського обов'язку, життєва установка, здатність до психологічної близькості з іншою людиною.

1. Мотивація досягнень: загальна спрямованість діяльності індивіда на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, самостійність, ініціативність, прагнення до лідерства, до досягнення високих результатів у діяльності.

2. Ставлення до свого «Я» («Я-концепція»): впевненість у своїх можливостях, задоволеність своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, уміннями і навичками; адекватна самооцінка, висока вимогливість до себе, відсутність самовдоволення, скромність, повага до інших людей. Усі ці якості несумісні з комплексом неповноцінності, що нерідко виявляється в неусвідомлюваному прагненні підбадьорити себе хвастощами, бравадою, саморекламою і т. ін.

3. Почуття громадянського обов'язку: патріотизм, інтерес до подій суспільно-політичного життя, почуття відповідальності, потреба у спілкуванні, колективізм.

4. Життєва установка: розуміння відносності речей, перевага інтелекту над почуттями, емоційна врівноваженість, розважливність (на протизвагу імпульсивності).

5. Здатність до психологічної близькості з іншою людиною: доброзичливе ставлення до людей, емпатія (здатність до співчуття і співпереживання), уміння слухати, потреба в духовній близькості з іншими людьми.

1. Більшість моїх учителів...

- а) намагаються постійними причіпками зробити моє життя нещасним;
- б) критикують мене скрізь, де тільки можуть;
- в) байдужі до мене доти, поки я дотримуюсь встановлених ними правил і виконую роботу задовільно;
- г) недостатньо вимогливі до моєї роботи;
- д) мало винагороджують мене за мої старання;
- е) сварять мене за помилки і заохочують, коли я цього заслуговую;
- ж) не можу відповісти на це питання.

2. Коли я програю в шахи, шашки чи інші ігри, то, як правило:

- а) намагаюся з'ясувати причину невдачі, щоб удосконалити свої уміння;
- б) захоплююся майстерністю суперника, причому це почуття «забиває» всі інші переживання;
- в) переживаю почуття своєї неповноцінності перед суперником;
- г) усвідомлюю, що зате я перевершую багатьох в інших речах і, отже, при бажанні зможу домогтися успіху в цій грі;
- д) усвідомлюю несуттєвість поразки чи перемоги в таких іграх і швидко забуваю про те, що сталося;
- е) намагаюся будь-що домогтися реваншу;
- ж) не можу відповісти на це питання.

3. Коли я змушений відмовитися від якого-небудь плану чи власних бажань (наприклад, перемогти на олімпіаді, стати кращим учнем класу, потрапити в групу учнів, які відправляються в закордонну екскурсію тощо), то вважаю, що:

- а) буду нещасним до кінця життя;
- б) маю стільки інших інтересів, що незабаром знайду яку-небудь заміну;
- в) сповнений рішучості домогтися здійснення свого плану за будь-яку ціну, навіть якщо на це піде все життя, що залишилося;
- г) намагаюся витягти з невдачі якнайбільше життєвих уроків;
- д) ні на що краще не міг сподіватися;
- е) буду нещасним протягом якогось часу, але переборю цей стан;
- ж) не можу відповісти на це питання.

4. В якій мірі мені подобаються люди?

- а) людина мені або дуже подобається, або ж не подобається зовсім;
- б) під час першого знайомства людина може мені сподобатися, але не настільки, щоб я відразу ж захотів стати її кращим другом;

в) кожна людина начебто подобається мені під час першої зустрічі, але потім я часто розчаровуюся;

г) люди подобаються мені тільки в тому випадку, якщо я знаю їх дуже добре;

д) мені не подобається ніхто;

е) багато людей до деякої міри мені подобаються;

ж) не можу відповісти на це питання.

5. Я схильний розповідати малознайомим людям про свої невдачі, провали чи негативні якості у такий спосіб:

а) розповідаю про них, якщо це викликає в когось щирий інтерес;

б) мимохіть розповідаю про свої невдачі і тільки тоді, коли це доречно по ходу розмови;

в) іноді згадую про свої невдачі з метою вилити душу і викликати співчуття співрозмовника;

г) як правило, не згадую про свої невдачі, щоб не створювати проблем для співрозмовника;

д) часто не можу втриматися від бажання поскаржитися на свої невдачі;

е) свої невдачі намагаюся зобразити як успіхи;

ж) не можу відповісти на це питання.

6. Люди, чия думка відрізняється від моєї...

а) іноді виявляються правими;

б) як правило, є досить підготовленими і тому впевненими в собі;

в) просто недостатньо освічені;

г) знаходять для себе задоволення в тому, що мають власну думку;

д) висловлюють інший погляд на дане питання з почуття суперечливості;

е) нерідко перевершують мене в компетентності чи в інтелектуальному розвитку;

ж) не можу відповісти на це питання.

7. Я волію мати у грі чи у змаганні такого суперника, що:

а) є майстром і перевершує мене, тому що в цьому випадку в мене буде більше шансів удосконалити свої уміння;

б) трохи перевершує мене; у цьому випадку випробування більше стимулює мене;

в) є рівним мені по силі; у цьому випадку обидва суперники показують свій максимум і мають рівні шанси здобути перемогу;

г) слабкіший за мене, і я знаю, що зможу в нього виграти;

д) буде сам прагнути, щоб я виграв і зберіг віру у свої сили;

е) трохи слабкішого, і в мене буде шанс виграти;

ж) не можу відповісти на це питання.

8. Для мене життя варте чого-небудь лише в тій мірі, в якій я можу:

а) домагатися успіхів у всіх своїх починаннях;

б) цілком реалізувати свій творчий потенціал;

в) одержувати у своє розпорядження всі необхідні матеріальні блага в готовому вигляді і займатися лише тим, що подобається;

- г) мати можливість здобувати засоби для власного розвитку;
- д) мати можливість порівняно спокійного життя;
- е) вести забезпечений, безтурботний спосіб життя;
- ж) не можу відповісти на це питання.

9. *Моє прагнення дискутувати з однокласниками полягає в тому, що:*

- а) мені важко втриматися від суперечки з будь-якого приводу;
- б) звичайно я беру участь у дискусіях, якщо тема мене цікавить;
- в) я рідко сперечаюсь, тому що зазвичай диспутанти прагнуть не до істини, а до визнання своєї точки зору;
- г) не люблю втягуватися в дискусії через їх сумбурність;
- д) не люблю дискусії, тому що рідко виходжу з них переможцем;
- е) уникаю брати участь у дискусіях через свою боязкість;
- ж) не можу відповісти на це питання.

10. *Коли хто-небудь не з членів моєї родини критикує мене, то моя звичайна реакція полягає в тому, щоб:*

- а) проаналізувати причини і мотиви критики;
- б) поцікавитися в автора критики її підставами і врахувати їх у своїх подальших діях;
- в) нічого не сказати, забути про неї;
- г) при нагоді самому піддати опонента критиці;
- д) при впевненості у своїй правоті захистити себе;
- е) нічого не сказавши, затаїти на критика образ;
- ж) не можу відповісти на це питання.

11. *У своїх спробах домогтися успіхів у житті я покладаюся в першу чергу на:*

- а) допомогу сім'ї, батьків;
- б) власні зусилля і наполегливість;
- в) відсутність могутніх ворогів;
- г) везіння;
- д) наявність впливових знайомих;
- е) наявність вірних друзів;
- ж) не можу відповісти на це питання.

12. *Стосовно довіри до людей я дотримуюсь такого принципу:*

- а) потрібно людям довіряти, але при цьому усіх без винятку перевіряти;
- б) довіряти не можна нікому, навіть самому собі;
- в) у якійсь мірі довіряти потрібно кожній людині;
- г) усе залежить від конкретної людини: одним можна довіряти цілком, іншим – ні на йоту;
- д) люди, звичайно, не виправдовують вашої довіри;
- е) надмірна довірливість – мій найбільший гріх;
- ж) не можу відповісти на це питання.

13. *Моя реакція на думку про власну смерть полягає:*

- а) у сильному відштовхуванні цієї думки;
- б) у тому, що я часто думаю про смерть і мрію, щоб вона була миттєвою;

в) у тому, що я сприймаю це як даність – як кінцеву неминучість і часто про це не думаю;

г) у тому, що я часто про це думаю, мріючи мати сильну волю для гідної зустрічі зі смертю,

д) у тому, що я боюся смерті, але не часто говорю про це іншим;

е) думаю про смерть і страшуся її лише під безпосереднім враженням від звістки про чиюсь смерть;

ж) не можу відповісти на це питання.

14. В якій мірі я намагаюся справити позитивне враження на інших людей?

а) будую на цей рахунок певні плани і присвячую цьому багато часу;

б) рідко заздалегідь планую робити це, але якщо трапляється можливість, намагаюся справити гарне враження;

в) присвячую цьому мало часу;

г) не люблю це прагнення в інших і ніколи не роблю цього сам,

д) дуже глибоко і довго страждаю, якщо виявляється, що про мене склалося несприятливе враження у середовищі шанованих мною людей;

е) відчуваю приємні почуття, якщо виявляється, що про мене склалося сприятливе враження;

ж) не можу відповісти на це питання.

15. Стикаючись з незвичайною проблемою в особистих справах, я:

а) ніколи не вагаюся – відразу ж звертаюся по допомогу до когонебудь, хто знає про це більше, ніж я;

б) якщо є можливість, відразу ж прошу когонебудь із друзів допомогти мені;

в) дуже рідко турбую когонебудь із друзів проханням допомогти мені;

г) ніколи не звертаюся по допомогу до стороннього;

д) докладаю всіх зусиль для її розв'язання, перш ніж звернуся до когонебудь по допомогу;

е) після деяких вагань звертаюся до друзів по допомогу;

ж) не можу відповісти на це питання.

16. Моє ставлення до родичів і друзів таке, що я:

а) ціную тих з них, хто є для мене близькими за своїми духовними інтересами;

б) ціную тих з них, що сприяють моєму інтелектуальному розвитку;

в) мені потрібно більше друзів і родичів, ніж я маю в даний час;

г) тієї кількості друзів і родичів, що я зараз маю, мені досить;

д) вони не є необхідними для мого щастя;

е) ціную тих з них, що, як і я, цікавляться в основному матеріальними речами;

ж) не можу відповісти на це питання.

17. Коли який-небудь член моєї сім'ї несправедливо, як мені здається, критикує мене чи просто чіпляється до мене, моєю звичайною реакцією є:

а) обурюватися, але нічого не говорити;

б) підтримувати мир у сім'ї, погоджуючись із критиком, догоджаючи йому;

в) нічого не говорити, але спробувати пізніше звести рахунки;
г) намагатися зрозуміти, чому мене критикують, і, виявляючи витримку, гідно захистити себе;

д) не приймати почуте близько до серця, тому що згодом усе минеться;

е) розсердившись, вступити в суперечку;

ж) не можу відповісти на це питання.

18. Моє ставлення до релігії полягає в тому, що:

а) не потребую ніякої релігії, але думаю, що для більшості людей вона необхідна;

б) читаю і спостерігаю за різними релігіями і в результаті згодом вирішу для себе це питання;

в) створюю власну релігію, що, як я сподіваюся, згодом буде мене задовольняти;

г) маю релігію, що мене задовольняє;

д) вважаю релігію моїх батьків найбільш придатною для мене;

е) приймаю релігію моїх батьків, хоча вона мене і не задовольняє,

ж) не можу відповісти на це питання.

19. В якій мірі я читаю і вивчаю інформацію про соціально-політичні й економічні зміни в інших країнах:

а) я зовсім не цікавлюся такою інформацією;

б) я занадто зайнятий розв'язанням власних проблем, щоб багато думати про проблеми, які існують в інших частинах світу;

в) я роблю це дуже рідко і з випадкових приводів;

г) виявляю до неї мінімальний інтерес;

д) роблю це із задоволенням, але без яких-небудь конкретних висновків для своєї країни;

е) прагну вивчати умови в інших частинах світу, щоб зіставляти з ними становище у власній країні і мріяти про його поліпшення;

ж) не можу відповісти на це питання.

20. Коли я змушений виступати публічно, то:

а) це надзвичайно важко і викликає в мене зникловілість і заїкання;

б) це важко, але я можу володіти собою без помітних ознак зникловілість;

в) це надзвичайно важко, але оскільки під сумнівом моя самоповага, не намагаюся ухилитися;

г) звичайно я можу говорити без особливих зусиль;

д) я часто відчуваю задоволення, виступаючи привселюдно;

е) це важко, оскільки я не відчуваю впевненості в доброзичливості аудиторії;

ж) не можу відповісти на це питання.

21. В якій мірі я читаю і вивчаю інформацію про соціальні, політичні та економічні зміни в рідній країні:

а) читаю багато стосовно цієї теми, тому що мене глибоко хвилюють події, які відбуваються в нашому суспільстві,

б) читаю таку інформацію тільки тоді, коли більше нічого читати чи

коли я повинен це робити;

в) читаю таку інформацію регулярно;

г) вважаю це заняття безглуздим, тому що проста людина все одно ні на що вплинути не може;

д) читаю таку інформацію тільки для того, щоб при нагоді могли взяти участь в її обговоренні;

е) глибоко байдужий до усього, що виходить за межі моїх особистих справ,

ж) не можу відповісти на це питання.

22. Моя реакція на позитивну публікацію в пресі мого імені чи імені кого-небудь з моїх рідних і близьких полягає в тому, що я:

а) відчуваю велике задоволення і часто з гордістю показую відповідне місце своїм друзям і знайомим;

б) внутрішньо відчуваю приємні почуття, але утримуюся від їх зовнішнього вираження;

в) побачивши своє ім'я в пресі, не відчуваю ніякого радісного хвилювання, тому що розумію незначність цієї події;

г) у перший момент відчуваю приємні почуття, але відразу забуваю про цю подію;

д) відчуваю приємні почуття, хоча і вважаю, що це прояв славолюбства;

е) протягом деякого часу відчуваю приємні почуття, про які можу стримано розповісти близьким і друзям;

ж) не можу відповісти на це питання.

23. Моє ставлення до символів, прикмет, передчуттів і т. д. полягає в тому, що:

а) у своєму життєвому досвіді я переконався: вони майже завжди вказують на успіх чи невдачу в якій-небудь діяльності;

б) вони, як правило, передвіщають успіх чи невдачу в якій-небудь діяльності;

в) я не можу вирішити, чи є це чи випадковістю, чи вони дійсно передвіщають певну подію;

г) я не вірю, що вони передвіщають що-небудь для кого-небудь і тому не запам'ятовую їх;

д) я розумію, що вони помилкові, але ловлю себе на увазі до них;

е) борючись з їхнім впливом на мене, дію всупереч їм;

ж) не можу відповісти на це питання.

24. В якій мірі я активний у класі?

а) завжди прагну відігравати ведучу роль у дискусіях;

б) іноді втягуюся в дискусію, не будучи досить компетентним в обговорюваному питанні;

в) не беру участі в дискусіях, якщо не упевнений в істинності і цінності того, про що збираюся сказати;

г) ніколи не беру участі в дискусії, тому що не вірю в їхню корисність;

д) беру участь, якщо потрібно підтримати дискусію, але не керую нею;

- е) завжди беру участь у дискусіях, хоча і не прагну до лідерства;
ж) не можу відповісти на це питання.
- 25. Моє ставлення до віщунів полягає в тому, що:**
- а) вони можуть бути корисні, тільки коли стикаєшся із серйозною проблемою і не знаєш, яке прийняти рішення;
б) іноді можна звернутися до них – коли знаєш, що друзі теж збираються це зробити (для розваги);
в) вони заслуговують на те, щоб консультуватися з ними при кожній нагоді;
г) ніколи не слід до них звертатися, тому що вони шахраї;
д) вони мають дивну інтуїцію, що дозволяє їм іноді правильно проорокувати долю людини;
е) вони непогані психологи;
ж) не можу відповісти на це питання.
- 26. В якій мірі я готовий ризикувати?**
- а) часто йду на значний ризик, тому що, якщо виграю, то виграю багато;
б) йду на серйозний ризик тільки тоді, коли баланс явно на мою користь;
в) не допускаю серйозного ризику й у випадку програшу не піддаюся ніякому азарту;
г) використовую невеликі шанси, тому що при цих умовах у випадку програшу можу продовжувати свої спроби;
д) не покладаюся ні на які випадки; хочу мати стовідсоткову гарантію;
е) не можу жити без постійного ризику;
ж) не можу відповісти на це питання.
- 27. Моє ставлення до світу в цілому полягає в тому, що:**
- а) він сповнений зла, і я не чекаю від нього нічого радісного;
б) він має багато спокус, так що важко кому-небудь залишитися безгрішним, але все одно прагнути до цього треба;
в) світ являє собою цікаву панораму; я прагну використовувати свої сили для його удосконалення;
г) світ може бути гарним, якщо життя людей буде сповнене гідності і справжньої доброти; потрібно присвячувати цьому всі сили;
д) я живу тільки раз, тому хочу насолоджуватися життям, а не мріяти про благо всього людства;
е) я є частиною світу, гарний він чи поганий, тому приймаю його таким, яким він є;
ж) не можу відповісти на це питання.
- 28. З огляду на те, що кожен хоче мати багато грошей для задоволення своїх потреб, я також хочу більше грошей для того, щоб:**
- а) жити, ні в чому собі не відмовляючи, мати кращий будинок, кращий автомобіль, багато красивого і модного одягу і т. д. ;
б) здійснити свої життєві плани, такі як удосконалення свого бізнесу чи професійних здібностей, одержання якісної освіти тощо;
в) мати можливість купувати лотерейні квитки, жетони для ігрових автоматів і т. д. ;
г) мати можливість допомагати родичам і близьким людям, що бідують;

- д) застрахувати своє життя;
- е) щоб у мене була можливість робити те, що побажаю;
- ж) не можу відповісти на це питання.

29. Під час читання щоденних газет моє ставлення до матеріалів, які стосуються моєї професії, полягає в тому, що:

- а) завжди уважно прочитую такі матеріали;
- б) читаю тільки ті матеріали, які особливо мені цікаві;
- в) дуже рідко читаю будь-що про свою професію; мені вистачає того, що маю на роботі;
- г) рідко читаю матеріали про свою професію;
- д) не читаю такі матеріали, бо вони мені нудні;
- е) ненавиджу такі матеріали, бо не люблю свою професію;
- ж) не можу відповісти на це питання.

30. Як би ви вчинили, якби начальство запропонувало вам посаду, для заняття якої у вас, як ви самі розумієте, немає достатніх даних, але яку вам дуже хочеться зайняти:

- а) рішуче відмовилися б, посилаючись на невідповідність вашої кандидатури;
- б) погодилися б через побоювання викликати своєю відмовою невдоволення;
- в) погодилися б, але тільки за умови, що буде наданий тривалий іспитовий термін, за час якого ви прикладете максимальні зусилля для розвитку у себе відповідних умінь;
- г) відразу погодилися б, діючи за принципом «не святі горшки ліплять»;
- д) погодилися б після деяких вагань, виходячи з того, що люди, які займають подібні посади, анітрошки не кращі вас;
- е) погодилися б, але тільки тимчасово виконуючим обов'язки, – щоб якимось допомогти справі;
- ж) не можу відповісти на це питання.

31. В будинку відпочинку ви жили в одному номері з людиною, з якою у вас виявилось багато спільного. Розстаючись, обмінялися номерами телефонів. Яка імовірність того, що в подальшому ви першим спробуєте відновити контакти:

- а) 100%; б) 80%; в) 60%; г) 40%; д) 20%; е) 0%; ж) не можу відповісти на це питання.

32. Якби у тебе були для цього необмежені можливості, то як часто ти зустрічаєшся б для спілкування зі своїми близькими, друзями, цікавився їхніми проблемами, намірами:

- а) щодня;
- б) приблизно 3 рази на тиждень;
- в) приблизно 2 рази на тиждень;
- г) 1 раз на тиждень;
- д) 1 раз на 2 тижні;
- е) 1 раз на місяць;
- ж) не можу відповісти на це питання.

33ю. (Варіант для юнаків). Як би ви діяли в ситуації нерозділеної любові за наявності щасливого суперника, в порядності якого ви, однак, дуже сумніваєтесь.

а) залишили б цю пару і намагались якомога скоріше загасити своє почуття, шукаючи заміну серед інших дівчат;

б) доклали б усіх зусиль для дискредитації конкурента в очах вашої обраниці;

в) зберігали б і не приховували свого почуття, але, тримаючись гідно, ніяк його не нав'язували б;

г) погодилися б з роллю відданого друга, якому ваша обраниця скаржилася б на те, що їй не відповідають взаємністю (робили б це з надією на її прозріння);

д) намагалися б стати для цієї пари відданим другом, щоб мати можливість частіше зустрічатися з предметом своєї любові;

е) мовчки і безсильно страждали б від горя;

ж) не можу відповісти на це питання.

33д. (Варіант для дівчат). Як би ви діяли в ситуації нерозділеної любові за наявності щасливої суперниці, в порядності якої ви, однак, дуже сумніваєтесь.

а) залишили б цю пару і намагались якомога скоріше загасити своє почуття, переключившись на спілкування з іншими людьми;

б) доклали б усіх зусиль для дискредитації конкурентки в очах вашого обранця;

в) зберігали б своє почуття, але, тримаючись гідно, ніяк його не нав'язували;

г) мовчки і безсило страждали б,

д) доклали б усіх зусиль до того, щоб виключити можливість навіть випадкових зустрічей з предметом своєї нерозділеної любові;

е) зберігали б своє почуття, але, тримаючись гідно, в той же час намагалися б звернути увагу свого обранця на наявні у вас внутрішні і зовнішні позитивні риси;

ж) не можу відповісти на це питання.

Бали з окремих питань виставляються відповідно до наведеного нижче ключа.

Ключ для виставлення балів

№	а	б	в	г	д	е	ж	№	А	б	в	г	д	е	ж
1.	-3	-2	-1	+3	+1	+2	0	18.	-1	+1	+2	+3	-2	-3	0
2.	+3	-1	-3	+1	-2	+2	0	19.	-3	-2	-1	+1	+2	+3	0
3.	-3	+2	-2	+3	+1	-1	0	20.	-3	+1	-2	+2	+3	-1	0
4.	-2	+2	-1	+3	-3	+1	0	21.	+3	+1	+2	-2	-1	-3	0
5.	+2	+1	-2	+3	-3	-1	0	22.	-3	+2	-2	-1	+1	+3	0
6.	+1	+2	-3	-1	-2	+3	0	23.	-3	-2	-1	+3	+1	+2	0
7.	+3	+2	+1	-2	-3	-1	0	24.	-3	-2	+3	-1	+2	+1	0
8.	+3	+2	-1	+1	-2	-3	0	25.	-2	-1	-3	+3	+2	+1	0
9.	-1	+3	+1	+2	-2	-3	0	26.	-2	-1	+3	+2	+1	-3	0
10.	+2	+3	-2	-1	+2	-3	0	27.	-2	+1	+2	+3	-3	-1	0

11.	+1	+3	-2	-3	-1	+2	0	28.	-3	+2	-1	+3	+1	-2	0
12.	+1	-2	-1	+3	+2	-3	0	29.	+3	+2	-1	+1	-2	-3	0
13.	-3	-1	+2	+3	-2	+1	0	30.	+1	-1	+3	-3	-2	+2	0
14.	-2	+1	+2	+3	-3	-1	0	31.	+3	+2	+1	-1	-2	-3	0
15.	-3	-2	+1	+2	+3	-1	0	32.	+3	+2	+1	-1	-2	-3	0
16.	+3	+2	+1	-1	-3	-2	0	33ю	+1	-3	+3	+2	-1	-2	0
17.	-1	-2	-3	+3	+2	+1	0	33д	-2	-3	+2	-1	+1	+3	0

Правила виставлення й інтерпретації оцінок.

Оцінкою особистісної зрілості досліджуваного служить алгебраїчна сума балів, набраних зі всіх 33 питань тесту. (Отже, ця оцінка може знаходитися в межах від +99 до -99 балів). На основі теоретичних міркувань і деяких даних емпіричного характеру встановлені наступні рівневі оцінки особистісної зрілості :

(+99) – (+75) — надто високий рівень;

(+74) – (+50) — високий;

(+49) – (+25) — задовільний;

Менш (+25) — незадовільний,

Аналогічним способом визначаються оцінки з окремих шкал:

1. Мотивація досягнень (питання 1, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 26, 28, 29, 30)

(+33) – (+24) — надто високий рівень;

(+23) – (+15) — високий;

(+14) – (+7) — задовільний;

Менш (+7) — незадовільний.

2. Ставлення до свого «Я» («Я – концепція») (1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 30)

(+54) – (+42) — надто високий рівень;

(+41) – (+30) — високий;

(+29) – (+20) задовільний;

Менш (+20) — незадовільний.

3. Почуття громадянського обов'язку (9, 16, 19, 21, 24, 27)

(+18) – (+12) — надто високий рівень;

(+11) – (+7) — високий;

(+6) – (+4) — задовільний;

Менш (+4) — незадовільний.

4. Життєва настанова (3, 4, 9, 11, 12, 13, 17, 18, 20, 26, 27, 28).

(+36) – (+27) — надто високий рівень,

(+26) – (+19) — високий;

(+18) – (+11) — задовільний.

Менш (+11) — незадовільний.

5. Спроможність до психологічної близькості з іншою людиною (4, 12, 15, 16, 31, 32, 33ю або 33д).

(+21) – (+15) — надто високий рівень;

(+14) – (+10) — високий;

(+9) – (+7) — задовільний;

Менш (+7) — незадовільний.

ДІАГНОСТИКА СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Спрямованість особистості – поняття, що позначає сукупність домінуючих у людини мотивів і потреб, які визначають головну лінію її поведінки, діяльності і спілкування з людьми.

Особистість — складне ціле, в якому умовно можна виділити три основні блоки. Це спрямованість особистості (система її ставлення до навколишнього світу — мотиви, потреби, почуття, інтереси); можливості особистості (здібності); психологічні особливості поведінки особистості (темперамент, характер). Спрямованість має свою структуру, до якої входять усвідомлені та малоусвідомлені мотиви. За домінуючою в діяльності та поведінці людини мотивацією розрізняють три основних види спрямованості: спрямованість на взаємодію (колективна), спрямованість на завдання (ділова) і спрямованість на себе (особистісна). Залежно від змісту і сфери вияву розрізняють такі види спрямованості: трудова, суспільно-політична, пізнавальна, культурна та ін. Також виділяють позитивну та негативну спрямованість особистості.

Форми прояву спрямованості: потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, переконання.

Інтереси – стійке вибіркоче емоційно забарвлене прагнення особистості до життєво значущих об'єктів. Інтереси виникають на ґрунті потреб, але не зводяться до них. Потреба виражає необхідність, а інтерес завжди пов'язаний з особистою зацікавленістю об'єктом, із прагненням більше його пізнати, оволодіти ним. Інтерес може виявлятися в симпатії та прихильності до людини, у захопленні певною діяльністю.

Переконання – стійкі погляди особистості, що спонукають її діяти відповідно до власних ціннісних орієнтацій і принципів. Підґрунтя переконань становлять знання, які для людини є істинними, незаперечними, в яких вона не має сумніву. Особливість переконань полягає в тому, що в них знання постають в єдності з почуттями, захоплюючи всю особистість. Розрізняють переконання моральні, інтелектуальні, естетичні.

Ідеал – образ реальної людини або створеного особистістю взірця, яким вона керується в житті протягом певного часу і який визначає програму її самовдосконалення на майбутнє. Ідеали формуються під впливом суспільних умов життя, у процесі навчання та виховання.

Установка – неусвідомлюваний стан готовності до діяльності, за допомогою якої особистість задовольняє ту чи іншу потребу. Установка може виявлятися у стандартизованих судженнях, некритично засвоєних під час спілкування з іншими людьми, в упередженості, виокремленні того, що має важливе життєве значення. Особистість може бачити в об'єктах те, що вона хоче бачити, а не те, що є насправді.

Опитувальник спрямованості особистості

Інструкція: «На кожне запитання пропонуються три відповіді. Вам необхідно вибрати дві з них:

- а) більш цінну для вас, найбільш близьку до вашої точки зору;
- б) менш цінну для вас, найбільш віддалену від вашої точки зору.

У відповідних місцях бланку відповідей проставте букви (А, В чи С) обраних вами варіантів відповідей».

1. Найбільше задоволення в житті дає:

- А) усвідомлення того, що тебе цінують по заслугам;
- В) усвідомлення того, що робота виконана добре;
- С) усвідомлення того, що знаходишся серед друзів.

2. Якщо б я грав у футбол, то хотів би бути:

- А) тренером, який розробляє тактику гри;
- В) відомим нападаючим або захисником;
- С) вибраним капітаном, душею та улюбленцем команди.

3. Кращі викладачі це ті, які:

- А) вміють знаходити індивідуальний підхід;
- В) захоплені своїм предметом і викликають інтерес до нього;
- С) створюють у колективі атмосферу взаєморозуміння.

4. Найгірші ті викладачі, які:

- А) не приховують, що деякі учні їм не подобаються;
- В) викликають у всіх дух суперництва;
- С) не дуже цікавляться своїм предметом.

5. Я радий, коли мої друзі:

- А) допомагають іншим, коли для цього трапляється випадок;
- В) завжди вірні та надійні;
- С) інтелігентні і в них широке коло інтересів.

6. Кращими друзями вважаю тих:

- А) з ким добре складаються стосунки;
- В) які знають та вміють більше за мене;
- С) на кого можу розраховувати в складній ситуації.

7. Я хотів би бути відомим як людина:

- А) яка досягла життєвого успіху;
- В) яка розв'язала важливу для людей проблему;
- С) яка відрізняється дружелюбністю та доброзичливістю.

8. Якщо б я міг вибирати, то хотів би стати:

- А) науковим працівником;
- В) відомим льотчиком;
- С) начальником відділу, тресту.

9. Коли я був дитиною, то більш за все любив:

- А) ігри та розваги з друзями;
- В) успіхи в справах;
- С) коли мене хвалили.

10. Гірше за все:

A) коли я зустрічаю нездоланні перешкоди під час виконання дорученої мені справи;

B) коли в колективі псуються товариські стосунки;

C) коли тебе критикує начальник.

11. Основна роль школи повинна полягати в:

A) підготовці учнів до роботи за спеціальністю;

B) розвитку в учнів індивідуальних здібностей і самостійності;

C) вихованні в учнів уміння жити в злагоді з людьми.

12. Мені не подобаються колективи, в яких:

A) рішення приймаються керівництвом одноосібно, без обговорення з людьми;

B) людина втрачає свою індивідуальність в загальній масі;

C) неможливий прояв власної ініціативи.

13. Якщо в мене буде більше вільного часу, то я використаю його:

A) для спілкування з людьми;

B) для улюблених справ і самоосвіти;

C) для безтурботного відпочинку.

14. Мені здається, що я здатен на максимальну віддачу, коли:

A) працюю із симпатичними мені людьми;

B) у мене є робота, яка мене задовольняє;

C) мої зусилля належно винагороджуються.

15. Я люблю, коли:

A) інші цінують мене;

B) почуваю задоволення від виконання важливої роботи;

C) приємно проводжу час з друзями.

16. Якщо про мене напишуть в газетах, мені хотілося б, щоб:

A) відзначили мою справу, яку я виконав;

B) похвалили мене за мою працю;

C) повідомили про те, що мене вибрали до комітету або бюро.

17. Я навчався б краще, якщо б викладач:

A) зумів знайти до мене індивідуальний підхід;

B) стимулював мене до більш напруженої праці;

C) викликав дискусію, обговорення питань з теми.

18. Нема нічого гіршого за:

A) образу особистої гідності;

B) невдачу під час виконання важливої справи;

C) втрату друзів.

19. Я більш за все ціную:

A) особистий успіх під час виконання роботи;

B) спільну працю;

C) у виконуваній роботі її практичні результати.

20. Мені здається, що люди недостатньо цінують:

A) задоволення, яке можна отримати від гарно зробленої роботи;

B) задоволення, яке можна отримати від спілкування з колегами по роботі;

C) блага, які вони можуть придбати як нагороду за сумлінну працю.

21. *Я не перенешу:*

- A) сварок і суперечок;
- B) коли відкидають все нове;
- C) людей, які ставлять себе вище за інших.

22. *Я хотів би:*

- A) щоб оточуючі вважали мене своїм другом;
- B) допомагати іншим в загальній справі;
- C) викликати захоплення оточуючих.

23. *Мені подобається керівництво, яке:*

- A) вимогливе;
- B) користується авторитетом;
- C) доступне.

24. *На роботі я хотів би:*

- A) щоб рішення приймалися колективно;
- B) самостійно працювати над розв'язанням проблем;
- C) щоб керівник визнав мої переваги.

25. *Я хотів би прочитати книгу:*

- A) про мистецтво добре уживатися з людьми;
- B) про життя відомої людини;
- C) типу «зроби сам».

26. *Якщо б у мене були музичні здібності, я хотів би бути:*

- A) диригентом оркестру;
- B) солістом;
- C) композитором.

27. *Я люблю проводити вільний час:*

- A) переглядаючи детективні фільми;
- B) у спілкуванні з друзями;
- C) займаючись своїми захопленнями (хобі).

28. *Гадаю, що я отримав би велике задоволення від:*

A) впровадження в практику проекту, розробленого дійсно великим ученим;

B) того, якщо б я сам зумів зробити яке-небудь відкриття або винахід;

C) роботи разом із симпатичними мені людьми над яким-небудь винаходом.

29. *Для мене важливіше за все знати:*

- A) що я хочу зробити;
- B) як досягти мети;
- C) як залучити інших для досягнення мети.

30. *Людина повинна поводити себе так, щоб:*

- A) інші були задоволені нею;
- B) якомога краще виконувати свій обов'язок;
- C) інші не могли їй ні в чому докоряти.

Обробка результатів.

Для характеристики особистості в цілому найбільш істотне значення має її ставлення до себе, до суспільства та до виконаної

діяльності, що складає спрямованість особистості. Виділяють три види спрямованості: особистісна (О), ділова (Д), колективна (К).

Під час обробки результатів тесту користуйтеся спеціальним ключем (таблиця). Якщо зазначена в ключі буква (А, В і С) занесена вами при відповіді на запитання в колонку бланку відповідей «Більш за все», то їй приписується один бал. Якщо ж вона розташована в колонці «Менш за все», то отримує нуль балів.

Вирахуйте кількість балів за кожним показником (О, К і Д) окремо. Від кількості балів в кожній колонці відніміть кількість нулів в цій колонці, до різниці додайте число 30. Ця сума й характеризує рівень вияву окремих видів спрямованості особистості (особистісної, колективної та ділової). Якщо в колонці кількість нулів перевищує кількість одиниць, то різниця між ними віднімається з числа 30.

№	Спрямованість			№	Спрямованість		
	О	К	Д		О	К	Д
1	А	С	В	16	В	С	А
2	В	С	А	17	А	С	В
3	А	С	В	18	А	С	В
4	А	В	С	19	А	В	С
5	В	А	С	20	С	В	А
6	С	А	В	21	С	А	В
7	А	С	В	22	С	А	В
8	С	В	А	23	В	С	А
9	С	А	В	24	С	А	В
10	С	В	А	25	В	А	С
11	В	С	А	26	В	А	С
12	В	А	С	27	А	В	С
13	С	А	В	28	В	С	А
14	С	А	В	29	А	С	В
15	А	С	В	30	С	А	В

Загальна сума всіх балів по трьох видах спрямованості повинна дорівнювати 90.

Інтерпретація результатів.

Після підрахунків відзначте найбільше значення балів в одному з типів спрямованості. Вона у вас і переважає.

Особистісна спрямованість створюється переважанням прагнення до особистої першості, престижу, власного благополуччя. Така людина найчастіше буває зайнята самою собою й мало реагує на людей, в роботі бачить можливість задовольнити тільки свої інтереси.

Колективна спрямованість має місце тоді, коли вчинки людини визначаються потребою в спілкуванні, прагненням підтримувати гарні стосунки з товаришами по роботі. Така людина виявляє інтерес до спільної діяльності, хоча може і не сприяти успішному виконанню завдання, часто-густо її дії навіть ускладнюють виконання групового завдання. Її фактична допомога може бути мінімальною.

Ділова спрямованість відбиває безкорисливе прагнення до пізнання, захоплення процесом діяльності, оволодіння новими навичками та вмінням. Зазвичай така людина прагне співробітничати з колективом і домагається найбільшої продуктивності групи, а тому старається довести точку зору, яку вважає корисною.

На основі співвідношення типів спрямованості можна зробити такі висновки:

1. $O > K \text{ і } D$, причому $O > 34$, $K \text{ і } D$ біля 30.

У людей вашого типу переважають мотиви власного благополуччя, прагнення до особистої першості. Такі люди частіше зайняті собою, своїми почуттями та проблемами. Вони самолюбиві і дещо зарозумілі. Намагаються нав'язати свою волю іншим, бути самостійними у всіх справах.

2. $K > O \text{ і } D$, причому $K > 34,0$ і D біля 30.

Ваші вчинки визначені прагненням підтримати гарні стосунки з товаришами по навчанню, роботі. Ви виявляєте інтерес до спільної діяльності. Надаєте перевагу колективній праці над індивідуальною. В групі прислуховуєтесь до думки інших, поступаєтесь думці групи, не прагнете брати керівництво групою на себе.

3. $D > K$, причому $O \text{ і } D > 40$, $K \text{ і } O$ біля 33.

Людям вашого типу притаманно надавати підтримку групі в досягненні мети та в розумінні суті проблеми, відстоювати корисну з їх точки зору позицію для виконання поставленого завдання, домагатися найбільшої продуктивності в роботі. Такі люди сміливо беруться за керівництво групою при спільній роботі, не відхиляються від безпосереднього вирішення проблем.

4. $K \text{ і } D > O$, причому $K \text{ і } D > 33$, різниця між $K \text{ і } D$ не більше 4.

Вам притаманне прагнення підтримувати гарні стосунки з товаришами по навчанню, роботі. Ви надаєте перевагу колективній праці над індивідуальною. Однак, підтримуючи товаришів, виявляєте ініціативу в тому випадку, коли ваша думка співпадає з думкою групи, якщо група підтримує вас, але не завжди наполегливі в ділових суперечках, дискусіях.

5. $O \text{ і } K > D$, причому $O \text{ і } K > 33$, різниця між $O \text{ і } K$ не більше 4.

Ваші вчинки залежать від обставин: якщо ви знаходитесь в групі людей, з якими вам необхідно працювати разом, то виявлятимете ініціативу та творчо підходите до справи лише в тому випадку, коли праця кожного члена групи оцінюватиметься індивідуально. Більше надаєте перевагу праці самостійній, але яка вимагає виконання дій за інструкцією. З людьми достатньо контактні.

6. $O \text{ і } D > K$, причому $O > 33$, $D < 40$, різниця між $O \text{ і } D$ не більше 4.

У людей вашого типу виявляється прагнення до особистої першості. Вони краще працюють в колективі, надаючи перевагу ролі лідера, керівника. Ініціативні, рішучі, але самолюбиві й не завжди витримані стосовно людей при досягненні поставленої мети.

7. O = D = K = 30 (допускається різниця не більше двох балів).

Мотиви ваших вчинків не мають яскравої спрямованості. У вас можуть виявлятися як прагнення до власного благополуччя, так і бажання підтримувати гарні стосунки з товаришами по навчанню та роботі. Вам важко самому визначити, що більше подобається: праця в колективі, спільна праця або індивідуальна, самостійна.

Діагностика інтерактивної спрямованості особистості (Н.Є. Щуркова)

Інструкція. Вам буде запропонований опитувальник з готовими відповідями, позначеними буквами «А», «В» і «С». Вам слід вибрати не ту відповідь, яка вважається бажаною чи правильною, а ту, яка найбільшою мірою відповідає вашій думці і найбільш цінна для вас. Відповідайте по можливості швидко, оскільки важлива перша реакція, а не результат довгого обдумування. У бланку відповідей спочатку запишіть номер питання, а поряд з ним — свою відповідь у буквеній формі.

1. На шляху стоїть людина. Вам треба пройти. Що зробите?
 - А) Обійду, не потривоживши.
 - В) Відсуну і пройду.
 - С) Дивлячись який буде настрій.
2. Ви помічаєте серед гостей непоказну дівчинку, що самотньо сидить осторонь. Що зробите?
 - А) Нічого, яке мені діло?
 - В) Не знаю, як складуться обставини.
 - С) Підійду, неодмінно заговорю.
3. Ви спізнюєтеся в школу. Бачите, що комусь стало погано. Що робите?
 - А) Поспішаю в школу.
 - В) Якщо попросять про допомогу, не відмовлю.
 - С) Телефоную 03, зупиняю перехожих.
4. Ваші знайомі переїздять у нову квартиру. Вони вже у віці. Що зробите?
 - А) Запропоную свою допомогу.
 - В) Не втручаюся в чуже життя.
 - С) Якщо попросять, я, звичайно, допоможу.
5. Недалеко від дому продають полуницю. Ви купуєте останній кілограм. Чуєте як позаду вас хтось жалкує, що не вистачило полуниці для внучки. Як реагуєте на голос?
 - А) Звичайно ж, висловлюю співчуття.
 - В) Обертаюся, пропоную поступитися.
 - С) Не знаю, подивлюся, як виглядає ця бабуса.
6. Дізнаєтеся, що несправедливо покараний один з ваших знайомих. Що робите?
 - А) Дуже серджуся, лаю кривдника міцними словами.

- В) Нічого, життя взагалі несправедливе.
С) Стаю на захист скривдженого.
7. Ви черговий. Підмітаючи підлогу, знаходите гроші. Що робите?
А) Вони мої, раз я їх знайшов.
В) Завтра запитаю, хто загубив.
С) Можливо, візьму собі.
8. Складаєте іспит. На що розраховуєте?
А) На шпаргалки, звичайно, або на везіння.
В) На втому екзаменатора — може пропустить.
С) На себе самого, свої знання.
9. Вам належить обирати професію. Як будете це робити?
А) Знайду що-небудь недалеко від дому.
В) Пошукаю високооплачувану роботу.
С) Оберу творчу роботу.
10. Вам пропонують три види подорожі. Що обираєте?
А) Невідома краса нашої країни.
В) Екзотичні країни.
С) Багаті країни.
11. Група вирішила провести прибирання приміщення. Ви бачите, що всі знаряддя праці розібрані. Що робите?
А) Покручусь трохи, потім видно буде.
В) Йду додому.
С) Приєднаюся до кого-небудь.
12. Чарівник пропонує влаштувати вам заможне життя без необхідності трудитися. Що відповідаєте?
А) Погоджуюся з вдячністю.
В) Спочатку дізнаюся, скільки було таких випадків.
С) Рішуче відмовляюся.
13. Вас просять виконати одну справу. Вам не хочеться. Що відбувається далі?
А) Забуваю про неї, пригадаю, якщо скажуть.
В) Зрозуміло, виконую.
С) Шукаю причини, щоб відмовитись.
14. Ви побували на дивовижному вернісажі. Кому-небудь розповісте?
А) Так, неодмінно — всім друзям і знайомим.
В) Не знаю, скажу, якщо випадок підвернеться.
С) Ні, хай кожен живе, як хоче.
15. Група вирішує, кому доручити роботу. Вам ця робота подобається. Як дієте?
А) Прошу доручити мені.
В) Чекаю, коли хтось назве мою кандидатуру.
С) Нічого не роблю, хай буде, як буде.
16. Ви зібралися їхати на дачу до друга. Вам дзвонять, просять відкласти плани заради справи. Що говорите?
А) Їду на дачу, як домовлено.
В) Не їду, звичайно ж.

- С) Запитаю друга, що скаже.
17. Ви вирішили завести собаку. Що вас влаштує?
- А) Бездомне щеня.
- В) Дорослий пес з відомим характером.
- С) Щеня рідкісної породи з родоводом.
18. Стрілки годинника вказують на кінець занять. Вчитель просить п'ять хвилин. Ваша реакція?
- А) Нагадую про право на відпочинок.
- В) Погоджуюся.
- С) Як усі, так і я.
19. З вами розмовляють образливим тоном. Як реагуєте?
- А) Відповідаю тим же.
- В) Не помічаю, це не має значення.
- С) Припиняю стосунки.
20. Ви погано граєте на скрипці, але батьки хвалять вас і просять зіграти для гостей. Що робите?
- А) Граю.
- В) Зрозуміло, не граю.
- С) Приємно, що хвалять, але ухиляюся.
21. Задумали запросити гостей. Чим стурбовані?
- А) Пригощаннями, звичайно ж.
- В) Програмою спілкування.
- С) Нічим — вони ж мої друзі.
22. Школу закрили на карантин. Як реагуєте?
- А) Як усі, гуляю, насолоджуюся свободою.
- В) Складаю програму самостійних занять.
- С) Живу в очікуванні нових повідомлень.
23. Вам подарували красиву авторучку. Два хлопці вимагають віддати їм її. Що робите?
- А) Віддаю — життя дорожче.
- В) Постараюся втекти від них.
- С) Подарунків не віддаю.
24. При вас хвалять вашого знайомого. Що ви відчуваєте?
- А) Мені незручно, злегка заздрю.
- В) Радий, мої достоїнства від цього не зменшуються.
- С) Мене це не стосується, нічого не відчуваю.
25. Наступає Новий рік. Про що думаєте?
- А) Про подарунки, звичайно ж, і про ялинку.
- В) Про новорічні канікули.
- С) Про новий етап свого життя.
26. Яка роль музики у вашому житті?
- А) Потрібна для танців.
- В) Є фоном життя.
- С) Дає насолоду для душі.
27. Виїжджаєте надовго з дому. Як себе відчуваєте далеко від дому?
- А) Сняться рідні місця.

В) Краще, ніж удома.

С) Не знаю, надовго не виїжджав.

28. Чи змінюється ваш настрій під час інформаційних телепередач?

А) Ні, якщо мої справи йдуть добре.

В) Так, і постійно.

С) Не помічав.

29. Проводиться благодійний збір книг. Ви берете участь?

А) Відбираю цікаві книги, приношу.

В) У мене немає книг, непотрібних мені.

С) Якщо побачу, що всі здають, то теж принесу.

30. Чи можете назвати 5 дорогих вам місць на землі, 5 цікавих суспільно-історичних подій, 5 дорогих вам імен видатних людей?

А) Безумовно, можу.

В) Ні, на світі так багато інтересного.

С) Не знаю, не рахував.

31. Чуєте повідомлення про подвиг людини. Про що думаєте?

А) У цієї людини була своя вигода.

В) Повезло прославитися.

С) Глибоко задоволений, не перестаю дивуватися.

Обробка і інтерпретація результатів.

Обробка здійснюється за допомогою ключа:

Орієнтація на особисті (егоїстичні) інтереси: 1.А; 2.А; 3.А; 4.В; 5.А; 6.В; 7.А; 8.В; 9.В; 10.С; 11.В; 12.А; 13.С; 14.С; 15.А; 16.А; 17.С; 18.А; 19.С; 20.В; 21.А; 22.А; 23.А; 24.А; 25.А; 26.А; 27.В; 28.А; 29.В; 30.А; 31.А

Орієнтація на взаємодію і співпрацю: 1.В; 2.С; 3.С; 4.А; 5.В ; 6.С; 7.В; 8.С; 9.С; 10.А; 11.С; 12.С; 13.В; 14.А; 15.В; 16.В; 17.А; 18.В; 19.В; 20.А; 21.В; 22.В; 23.С; 24.В; 25.С; 26.С; 27.А; 28.В; 29.А; 30.В; 31.С.

Маргінальна орієнтація: 1.С; 2.В; 3.В; 4.С; 5.С; 6.А; 7.С; 8.А; 9.А; 10.В ; 11.А; 12.В; 13.А; 14.В; 15.С; 16.С; 17.В; 18.С; 19.А; 20.С; 21.С; 22.С; 23.В; 24.С; 25.В; 26.В; 27.С; 28.С; 29.С; 30.С; 31.В.

Відповіді, які збігаються з ключем, оцінюються в 1 бал, які не збігаються — 0 балів. Відповідно до цього підраховується загальна кількість балів по кожній із трьох шкал. Домінування тієї чи іншої особистісної спрямованості можна визначити за найбільшою кількістю балів в одній з трьох шкал. Рівень сформованості кожного виду спрямованості можна визначити за такими показниками:

24 бали і вище — високий рівень;

14-23 бали — середній рівень;

13 балів і менше – низький рівень.

Орієнтація на особисті (егоїстичні інтереси) пов'язується з переважанням мотивів власного благополуччя. Взаємодія з іншими людьми підпорядковується задоволенню особистих потреб і домагань. Інтереси і цінності інших людей найчастіше ігноруються або розглядаються виключно в практичному контексті, що зумовлює конфліктність і труднощі в міжособистісній адаптації.

Орієнтація на взаємодію, співпрацю з іншими людьми обумовлена потребами в підтримці конструктивних стосунків з членами малої групи, емпатії й інтересі до спільної діяльності. Як правило, високий рівень цієї шкали відповідає оптимальній соціалізації й адаптації.

Маргінальна орієнтація виражається в схильності підкорятися обставинам, імпульсивній поведінці. Таким людям властиві прояви інфантилізму, неконтрольованості вчинків, некритичного наслідування.

Діагностика структури навчальної мотивації учня

Інструкція. Оціни, наскільки значущі для тебе причини, які спонукають тебе вчитися в школі. Для цього обведи кружечком потрібний бал: 0 балів — майже не має значення; 1 бал — має значення; 2 бали — має суттєве значення; 3 бали — дуже важливо.

1	Щоб я добре вивчав предмет, мені повинен подібатися вчитель.	0	1	2	3
2	Мені дуже подобається вчитися, розширювати свої знання про світ.	0	1	2	3
3	Спілкуватися з друзями, з компанією в школі набагато цікавіше, ніж сидіти на уроках, вчитися.	0	1	2	3
4	Для мене дуже важливо отримати гарну оцінку.	0	1	2	3
5	Все, що я роблю, я роблю добре — це моя позиція.	0	1	2	3
6	Знання допомагають розвинути розум, кмітливість.	0	1	2	3
7	Якщо ти школяр, то зобов'язаний вчитися добре.	0	1	2	3
8	Якщо на уроці панує атмосфера недоброзичливості, суворості, у мене пропадає всяке бажання вчитися.	0	1	2	3
9	Я відчуваю інтерес тільки до окремих предметів.	0	1	2	3
10	Вважаю, що успіх в навчанні — важлива основа для поваги і визнання серед однокласників.	0	1	2	3
11	Доводиться вчитися, щоб уникнути набридливих нотацій і нарікань з боку батьків і вчителів.	0	1	2	3
12	Я переживаю почуття задоволення, підйому, коли сам розв'язу важку задачу, добре вивчу правило тощо.	0	1	2	3
13	Хочу знати якомога більше, щоб стати цікавою, культурною людиною.	0	1	2	3
14	Добре вчитися, не пропускати уроки — мій громадянський обов'язок на даному етапі мого життя.	0	1	2	3
15	На уроці не люблю розмовляти і відволікатися, тому що для мене дуже важливо зрозуміти пояснення вчителя, правильно відповісти на його питання.	0	1	2	3
16	Мені дуже подобається, якщо на уроці організують спільну з товаришами роботу (у парі, бригаді, команді).	0	1	2	3
17	Я дуже чутливий до похвали вчителя, батьків за мої шкільні успіхи.	0	1	2	3
18	Вчуся добре, оскільки завжди прагну бути в числі кращих.	0	1	2	3

19	Окрім підручників я читаю багато інших книг (з історії, спорту, природи і т.д.).	0	1	2	3
20	Навчання в моєму віці — найголовніша справа.	0	1	2	3
21	У школі весело, цікавіше, ніж удома, у дворі.	0	1	2	3

Обробка результатів.

Мотиви	Номери відповідей
Пізнавальні	2, 9, 15
Комунікативні	3, 10, 16
Емоційні	1, 8, 21
Саморозвитку	6, 13, 19
Позиція школяра	7, 14, 20
Досягнення	5, 12, 18
Зовнішні (заохочення, покарання)	4, 11, 17

Визначення спрямованості особистості (Б. Басс)

Досліджуваним пропонуються 27 суджень, на кожне з яких даються 3 відповіді (А, Б, В). Потрібно вибрати одну відповідь, яка найбільше відповідає дійсності та виражає їхню думку, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найбільш привабливо». Потім обрати одну відповідь, яка найменше відповідає реальності, і записати її на бланку для відповідей у стовпчику «Найменш привабливо».

1. *Найбільше задоволення отримую від:*

- а) схвалення моєї роботи;
- б) усвідомлення того, що робота виконана добре;
- в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. *Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то прагнув би бути:*

- а) тренером, який розробляє тактику гри;
- б) відомим гравцем;
- в) капітаном команди.

3. *На мою думку, кращим педагогом є той, хто:*

- а) цікавиться учнями та має до кожного індивідуальний підхід;
- б) зацікавлює своїм предметом так, що учні із задоволенням вивчають цей предмет;

в) створює в колективі таку атмосферу, у якій кожен учень може висловити свою думку.

4. *Мені подобається, коли люди:*

- а) радіють за виконану роботу;
- б) із задоволенням працюють у колективі;
- в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. *Я бажав би, щоб мої друзі:*

- а) були доброзичливими та допомагали людям, коли це необхідно;
- б) були вірними та відданими мені;

- в) були розумними та цікавими.
6. *Кращими друзями я вважаю тих:*
- а) із ким маю добрі стосунки;
 - б) на кого завжди можна покластися;
 - в) хто може багато досягти в житті.
7. *Найбільше мені не подобається:*
- а) коли мені щось не вдається;
 - б) коли розладнуються стосунки з товаришами;
 - в) коли мене критикують.
8. *На мою думку, дуже погано, коли педагог:*
- а) не приховує своєї антипатії до деяких учнів, насміхається та дразнить їх;
 - б) викликає дух суперництва в колективі;
 - в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.
9. *У дитинстві мені найбільше подобалося:*
- а) проводити час із друзями;
 - б) відчуття виконаної справи;
 - в) коли мої вчинки схвалювали.
10. *Я бажав би бути схожим на тих, хто:*
- а) досягнув успіху в житті;
 - б) справді закоханий у свою справу;
 - в) вирізняється доброзичливістю і товариськістю.
11. *Школа насамперед повинна:*
- а) навчати розв'язувати завдання, які ставить життя;
 - б) розвивати індивідуальні здібності учнів;
 - в) виховувати риси, які допомагають встановлювати стосунки з людьми.
12. *Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його:*
- а) для спілкування з друзями;
 - б) для відпочинку та розваг;
 - в) для самоосвіти та улюблених справ.
13. *Найбільших успіхів я досягаю, коли:*
- а) працюю з людьми, до яких відчуваю симпатію;
 - б) маю цікаву роботу;
 - в) отримую винагороду за свої зусилля.
14. *Мені подобається, коли:*
- а) інші люди поважають мене;
 - б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи;
 - в) я маю час приємно спілкуватися з друзями.
15. *Якби про мене написали в газеті, то краще було б, щоб:*
- а) розповіли про якусь цікаву справу, пов'язану із навчанням, працею або спортом, у якій я брав участь;
 - б) написали про мою діяльність;
 - в) обов'язково розповіли про колектив, у якому я працював.
16. *Найкраще я навчаюся, коли викладач:*
- а) має до мене індивідуальний підхід;
 - б) може зацікавити своїм предметом;

в) колективно обговорює проблеми, що вивчаються.

17. *Для мене немає нічого гіршого за:*

- а) образи власної гідності;
- б) невдачі під час виконання важливої справи;
- в) втрати друзів.

18. *Найбільше я ціную:*

- а) успіх;
- б) можливості спільної праці;
- в) здоровий глузд та інтуїцію.

19. *Я не поважаю людей, які:*

- а) вважають себе гіршими за інших;
- б) часто сваряться та конфліктують;
- в) заперечують усе нове.

20. *Приємно, коли:*

- а) працюєш над важливою справою;
- б) маєш багато друзів;
- в) усім подобаєшся та викликаєш схвалення.

21. *У вільний час я з цікавістю прочитав би книжки:*

- а) про те, як знайти друзів та налагодити добрі стосунки з оточенням;
- б) про життя відомих людей;
- в) про останні досягнення науки та техніки.

22. *Якби в мене були здібності до музики, я бажав би бути:*

- а) диригентом;
- б) композитором;
- в) солістом.

23. *Я хотів би:*

- а) вигадати цікавий конкурс;
- б) перемогти в конкурсі;
- в) організувати конкурс і керувати ним.

24. *Для мене важливо знати:*

- а) що я бажаю зробити;
- б) як досягнути мети;
- в) як організувати людей для досягнення мети.

25. *Людина повинна прагнути того, щоб:*

- а) інші люди схвалювали її вчинки;
- б) передусім виконувати свою справу;
- в) її не можна було критикувати за виконану роботу.

26. *Найкраще я відпочиваю у вільний час, коли:*

- а) спілкуюся з друзями;
- б) переглядаю цікаві фільми;
- в) займаюся своєю улюбленою справою.

Обробка результатів. За кожну відповідь у стовпчику «Найбільш привабливо» зараховується 2 бали, за відповіді у стовпчику «Найменш привабливо» – 0 балів, за відповіді, що не потрапили в жодний стовпчик, – 1 бал. Бали, набрані за всіма 27 судженнями, додаються для кожного виду спрямованості окремо за ключем.

№	Я	С	Д	№	Я	С	Д
1	А	В	Б	15	Б	В	А
2	Б	В	А	16	А	В	Б
3	А	В	Б	17	А	В	Б
4	В	Б	А	18	А	Б	В
5	Б	А	В	19	А	Б	В
6	В	А	Б	20	В	Б	А
7	В	Б	А	21	Б	А	В
8	А	Б	В	22	Б	А	В
9	В	А	Б	23	В	А	Б
10	А	В	Б	24	Б	В	А
11	Б	В	А	25	А	В	Б
12	Б	А	В	26	В	А	Б
13	В	А	Б	27	Б	А	В
14	А	В	Б				

Інтерпретація результатів. За допомогою методики визначаються такі види спрямованості особистості:

1. *Спрямованість на себе (Я)* – орієнтація на пряме винагородження та задоволення, агресивність у досягненні статусу, схильність до суперництва, тривога, інтровертованість, роздратованість, прагнення влади.

2. *Спрямованість на спілкування (С)* – прагнення підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в емоційних стосунках з людьми.

3. *Спрямованість на справу, діло (Д)* – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність обстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети.

Діагностика емоційної спрямованості особистості

Інструкція. Із запропонованих варіантів відповідей оберіть один і запишіть відповідне число балів перед номером твердження. Потім заповніть матрицю, поставивши на місце номерів тверджень відповідні їм бали відповідей. Відповіді оцінюються за шкалою:

«Безумовно так» — 2 бали.

«Мабуть, так» — 1 бал.

«Мабуть, ні» — 0 балів.

«Безумовно ні» — мінус 2 бали.

1. Я часто турбуюся за близьких друзів.

2. Відчуваю потребу ділитися з іншими людьми своїми думками і

переживаннями.

3. Мені дуже приємно, коли всі звертають на мене увагу.

4. Для мене завжди важливо добитися успіху в роботі.

5. Я люблю гострі відчуття.

6. Я охоче побував би в якому-небудь новому, невідомому місці.

7. Відчуваю велику радість, самостійно вирішивши важку проблему.

8. Люблю солодке і красиве відчуття, що виникає під час сприйняття віршів і музики.

9. Віддаю перевагу простим радощам (смачно поїсти, солодко поспати).

10. Люблю займатися колекціонуванням.

11. Хочу приносити людям радість і щастя.

12. Для мене важливе схвалення оточуючих.

13. Приємно відчувати перевагу над суперниками.

14. Я захоплююся будь-якою роботою, яку виконую.

15. Охоче йду на ризик.

16. Іноді мені здається, що повинно відбутися щось незвичайне.

17. Люблю пізнавати причини подій, явищ.

18. Я можу прийти в захват від краси природи.

19. Люблю стан спокою і свободи від обов'язків.

20. Радію, коли поповнюю свою колекцію.

21. Я завжди жалію невдах.

22. Я не зміг би обійтися без друзів.

23. Я можу піти на багато що, щоб завоювати визнання оточуючих.

24. Приємно відчувати, що день пройшов не дарма.

25. Я людина рішуча.

26. Люблю все таємниче і незвичайне.

27. Прагну приводити свої знання в систему.

28. Витвір мистецтва може зчепити мене до сліз.

29. Люблю приємне, бездумне проведення часу.

30. Люблю робити покупки.

31. Радію, коли хтось добивається успіху.

32. Серед моїх рідних і знайомих є люди, яких я обожнюю.

33. Я самолюбивий.

34. Я відчуваю радісне збудження і духовний підйом, коли робота йде добре.

35. Я люблю долати небезпеки.

36. Іноді мене тягне в даль.

37. Я люблю читати про наукові відкриття, пошуки і знахідки.

38. Я відчуваю насолоду, слухаючи улюблену музику.

39. Я схильний до ліні.

40. Я люблю роздивлятися свою колекцію.

41. Я прагну допомагати людям.

42. Я відчуваю велику вдячність до людей, які роблять мені приємне.

43. Мені хочеться якнайскоріше узяти реванш при невдачах.

44. Мій настрій піднімається від усвідомлення того, що робота

виконана сумлінно.

45. Азарт, спортивна злість покращують результати моєї діяльності.

46. Я люблю мріяти.

47. Найприємніше переживання — радість відкриття істини, відчуття близькості рішення.

48. Я переживаю почуття піднесеності під час зустрічі з прекрасним.

49. Мені хотілося б жити весело і безтурботно.

50. Я охоче розлучаюся зі своїми речами.

Матриця

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	20
21	22	30
31	32	40
41	42	50

I II III IV V VI VII VIII IX X

I	Альтруїстична спрямованість	1, 11, 21, 31, 41
II	Комунікативна спрямованість	2, 12, 22, 32, 42
III	Глорістична спрямованість (на самоствердження)	3 ... 43
IV	Практична спрямованість (радість від процесу роботи)	4 ... 44
V	Пугністична спрямованість (задоволення від подолання небезпеки)	5 ... 45
VI	Романтична спрямованість	6 ... 46
VII	Гностична (пізнавальна) спрямованість	7 ... 47
VIII	Естетична спрямованість	8 ... 48
IX	Гедоністична спрямованість (на задоволення)	9 ... 49
X	Аквізитивна спрямованість (на колекціонування, накопичення)	10 ... 50

Діагностика соціально-психологічних установок особистості (О.Ф. Потьомкіна)

Методика складається з двох блоків, які дають змогу визначити вираженість соціально-психологічних установок особистості на «альтруїзм—егоїзм», «процес—результат» (1 блок) і «свободу — владу», «працю — гроші» (2 блок).

Інструкція: «Уважно прочитайте питання і дайте відповідь «так», якщо Ви погоджуєтесь, або «ні», якщо не погоджуєтесь з твердженням».

1 блок: «альтруїзм—егоїзм», «процес—результат»

1. Сам процес виконаної роботи захоплює вас більше, ніж етап її завершення?

2. Для досягнення мети ви зазвичай не жалієте сил?

3. Вам часто говорять, що ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
4. Ви зазвичай багато часу приділяєте своїй персоні?
5. Ви зазвичай довго не наважуєтеся почати робити те, що вам не цікаве, навіть якщо це необхідно?
6. Ви упевнені, що наполегливості у вас більше, ніж здібностей?
7. Вам легше просити за інших, ніж за себе?
8. Ви вважаєте, що людина спочатку повинна думати про себе, а потім вже про інших?
9. Закінчуючи цікаву справу, ви часто жалкуєте про те, що цікава робота вже завершена, а з нею шкода розлучатися?
10. Вам більше подобаються діяльні люди, здатні досягати результату, ніж просто добрі і чуйні?
11. Вам важко відмовити людям, коли вони вас про що-небудь просять?
12. Для себе ви робите що-небудь з більшим задоволенням, ніж для інших?
13. Ви відчуваєте задоволення від гри, в якій не треба думати про виграш?
14. Ви вважаєте, що успіхів у вашому житті більше, ніж невдач?
15. Ви часто прагнете надати людям допомогу, якщо у них трапилася біда або неприємності?
16. Ви переконані, що не потрібно для кого-небудь докладати великих зусиль?
17. Ви понад усе поважаєте людей, здатних захопитися справою?
18. Ви часто завершуєте роботу всупереч несприятливим обставинам, браку часу, перешкодам?
19. Для себе у вас зазвичай не вистачає ні часу, ні сил?
20. Вам важко змусити себе зробити щось для інших?
21. Ви часто починаєте одночасно багато справ і не встигаєте закінчити їх до кінця?
22. Ви вважаєте, що маєте достатньо сил, щоб розраховувати на успіх у житті?
23. Ви прагнете якомога більше зробити для інших людей?
24. Ви переконані, що турбота про інших часто йде на шкоду собі?
25. Чи можете ви захопитися справою настільки, що забуваєте про час і про себе?
26. Вам часто вдається довести розпочату справу до кінця?
27. Ви переконані, що найбільша цінність у житті — жити інтересами інших людей?
28. Ви можете назвати себе егоїстом?
29. Буває, що ви, захоплюючись деталями, заглиблюючись у них, не можете закінчити розпочату справу?
30. Ви уникаєте зустрічей з людьми, що не володіють діловими якостями,?
31. Ваша відмінна риса — безкорисливість?
32. Вільний час ви використовуєте для своїх захоплень?

33. Ви часто завантажуєте свою відпустку або вихідні дні роботою через те, що комусь обіцяли що-небудь зробити?

34. Ви засуджуєте людей, які не вміють поклопотатися про себе?

35. Вам нелегко зважитися використовувати зусилля іншої людини в своїх інтересах?

36. Ви часто просите людей зробити що-небудь з корисливих мотивів?

37. Погоджуючись на яку-небудь справу, ви більше думаєте про те, наскільки вона вам цікава?

38. Прагнення до результату в будь-якій справі — ваша відмінна риса?

39. Ваша відмінна риса — уміння допомогти іншим людям?

40. Ви здатні зробити максимальні зусилля лише за гарну винагороду?

2 блок: «свобода — влада», «праця — гроші»

1. Ви згодні, що найголовніше в житті — бути майстром своєї справи?

2. Ви понад усе цінуєте можливість самостійного вибору рішення?

3. Ваші знайомі вважають вас владною людиною?

4. Ви згодні, що люди, які не вміють заробити гроші не варті пошани?

5. Творча праця для вас є головною насолодою у житті?

6. Основне прагнення у вашому житті — свобода, а не влада і гроші?

7. Ви згодні, що мати владу над людьми — найбільш важлива цінність?

8. Ваші друзі забезпечені в матеріальному відношенні люди?

9. Ви прагнете, щоб всі навколо вас були зайняті цікавою справою?

10. Вам завжди вдається слідувати своїм переконанням всупереч вимогам з боку?

11. Чи вважаєте ви, що найважливіша якість для влади — це її сила?

12. Ви впевнені, що все можна купити за гроші?

13. Ви вибираєте друзів за діловими якостями?

14. Ви прагнете не зв'язувати себе різними зобов'язаннями перед іншими людьми?

15. Ви переживаєте почуття обурення, якщо хто-небудь не підкоряється вашим вимогам?

16. Гроші куди надійніше, ніж влада і свобода?

17. Вам буває нестерпно нудно без улюбленої роботи?

18. Ви переконані, що кожен повинен володіти свободою в рамках закону?

19. Вам легко змусити людей робити те, що ви хочете?

20. Ви згодні, що краще мати високу зарплатню, ніж високий інтелект?

21. У житті вас радує тільки відмінний результат роботи?

22. Найголовніше прагнення у вашому житті — бути вільним?

23. Ви вважаєте себе здатним керувати великим колективом?

24. Чи є для вас заробіток головним прагненням у житті?

25. Улюблена справа для вас цінніша, ніж влада і гроші?

26. Вам зазвичай вдається відвоювати своє право на свободу?
27. Чи відчуваєте ви жагу влади, прагнення керувати?
28. Ви згодні, що гроші «не пахнуть» і не важливо, як вони зароблені?
29. Навіть буваючи на відпочинку, ви не можете не працювати?
30. Ви готові на великі жертви, щоб бути вільним?
31. Ви відчуваєте себе господарем у своїй сім'ї?
32. Вам важко обмежити себе в грошових витратах?
33. Ваші друзі і знайомі цінують вас як фахівця?
34. Люди, що утискують вашу свободу, викликають у вас найбільше обурення?
35. Влада може замінити вам багато інших цінностей?
36. Вам зазвичай вдається накопичити потрібну суму грошей?
37. Праця — найбільша цінність для вас?
38. Ви впевнено і невимушено відчуваєте себе серед незнайомих людей?
39. Ви згодні утиснути свободу інших, щоб мати владу?
40. Найбільш сильне потрясіння для вас — відсутність грошей?

Обробка та інтерпретація даних.

Ключ до 1 блоку методики (установки на «альтруїзм — егоїзм», «процес — результат»):

1. «Орієнтація на процес» – сума відповідей «так» на питання: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37. Зазвичай люди, орієнтовані на процес, менше замислюються над досягненням результату, часто спізнюються із здачею роботи, їх процесуальна спрямованість перешкоджає результативності; ними більше рухає інтерес до справи, а для досягнення результату необхідне виконання рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть подолати.

2. «Орієнтація на результат» – сума відповідей «так» на питання: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38. Люди, що орієнтуються на результат, — одні з найнадійніших. Вони можуть досягати результату в своїй діяльності в супереч перешкодам і невдачам.

3. «Орієнтація на альтруїзм» – сума відповідей «так» на питання: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39. Люди, що орієнтуються на альтруїстичні цінності, безкорисливі, готові пожертвувати власними інтересами і потребами заради інших. Альтруїзм — цінна суспільна мотивація, яка відрізняє зрілу особистість.

4. «Орієнтація на егоїзм» – сума відповідей «так» на питання: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40. Особи з егоїстичною орієнтацією піклуються перш за все про задоволення власних потреб та інтересів. Люди з надмірно вираженим егоїзмом зустрічаються достатньо рідко. Варто зазначити, що певна частка «розумного егоїзму» необхідна для людини.

Ключ до 2 блоку методики (установки «свобода — влада», «праця — гроші»):

1. «Орієнтація на працю» – сума відповідей «так» на питання: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37. Зазвичай люди, що орієнтуються на працю, весь час використовують для того, щоб щось зробити, не жалюючи вихідних днів, вільного часу. Праця приносить їм більше радощів і

задоволення, ніж якісь інші заняття.

2. «Орієнтація на свободу» – сума відповідей «так» на питання: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38. Головна цінність для цих людей — це свобода. Дуже часто орієнтація на свободу поєднується з орієнтацією на працю, рідше – з орієнтацією на гроші.

3. «Орієнтація на владу» – сума відповідей «так» на питання: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39. Ця орієнтація більше властива представникам сильної статі. Дуже часто — це бізнесмени, політики, функціонери, хоча серед них бувають і винятки.

4. «Орієнтація на гроші» – сума відповідей «так» на питання: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40. Виражена орієнтація на гроші зазвичай спостерігається в двох випадках: коли гроші є і коли їх немає.

Методика незакінчених речень

Інструкція. Придумайте закінчення запропонованих нижче речень. Пишіть те, що приходить в голову першим, але так, щоб вийшло закінчене за змістом речення.

1. Люблю робити (що?)...
2. Люблю гратися в ...
3. Люблю говорити про...
4. Люблю бути в...
5. Мій улюблений шкільний предмет...
6. Моя мрія...
7. Мій ідеал у житті...
8. Моє найбільше бажання...
9. Люблю робити у вільний час...
10. Для мене найважливіше в житті...
11. Я завжди хотів (ла)...
12. Не люблю дітей, які...
13. Товариші дружать зі мною, тому що...
14. Учителі завжди...
15. Мало хто знав, що я боюсь..
16. Порівняно з іншими, мої батьки...
17. Найбільше люблю людей, які...
18. З учителями мені...
19. Я почуваюся винним, якщо...
20. Учителі хвалять мене за...
21. Учителі лають мене за...
22. Я зробив би все, щоб забути...
23. Батькам подобається в мені...
24. Мені не подобається в собі...

Інтерпретація результатів полягає в змістовому аналізі відповідей, частоти додаткової частини речень, часу відповіді.

Анкета для вивчення дозвілля школярів

Інструкція. Шановні учні! Просимо взяти участь у дослідженні, яке допоможе Вам замислитись над тим, як Ви проводите свій вільний час, а також зрозуміти, чи потрібно Вам щось змінити у своєму дозвіллі, аби воно більш ефективно впливало на Ваш фізичний, духовний та розумовий розвиток.

Отже, переходимо безпосередньо до анкети. Ваші відверті відповіді слугуватимуть основою для опрацювання важливих висновків та рекомендацій. Будь ласка, уважно ознайомтесь з можливими варіантами відповідей на кожне запитання. Оберіть той, котрий відображає Вашу точку зору і підкресліть його. Якщо ж Ваша думка відрізняється від запропонованих відповідей, напишіть її у відведеному для цього рядку.

1. Чи достатньо у Вас вільного часу для організації свого дозвілля?
 - 1) так, цілком достатньо;
 - 2) так, але хотілося б мати більше часу;
 - 3) ні, але на задоволення мінімальних потреб час знайти можна;
 - 4) ні, зовсім немає часу.
2. Задоволеність рівнем власної культури (де 1 – зовсім незадовільний рівень, а 5 – повністю задовільний):
 - 1) 1; 2) 2; 3) 3; 4) 4; 5) 5.
3. Які способи проведення вільного часу переважають у Вашому житті (обрати не більше п'яти варіантів)?
 - 1) перегляд телепередач;
 - 2) прослуховування радіопередач;
 - 3) прослуховування музики;
 - 4) читання газет;
 - 5) читання художньої літератури;
 - 6) вивчення літератури за спеціальністю;
 - 7) заняття з комп'ютером;
 - 8) відвідування бібліотек;
 - 9) відвідування клубів, дискотек;
 - 10) відвідування кінотеатрів;
 - 11) відвідування театрів, концертів;
 - 12) відвідування художніх виставок, картинних галерей;
 - 13) приділення часу аматорству (чеканці, ліпленню, рукоділлю);
 - 14) відпочивати, нічого не роблячи;
 - 15) інше (що саме).
4. Ваше улюблене заняття у часи дозвілля (вказати одне, найважливіше для Вас).
 5. Чи є якісь вагомі фактори, що постійно заважають Вам проводити своє дозвілля так, як Ви того бажаєте? Якщо так, вкажіть, які саме.
 6. Якщо Ви нехтуєте бажаним для Вас способом проведення дозвілля, то з яких причин? (можна обрати декілька варіантів)
 - 1) через хворобу;
 - 2) через те, що багато працюю/ навчаюсь;

- 3) через власну неорганізованість;
 - 4) за браком коштів;
 - 5) інше (що саме).
7. Які театральні вистави Ви відвідали за останні три місяці?
8. Які фільми Ви переглянули за останній місяць?
9. Скільки часу ви проводите за переглядом телевізора?
- 1) майже весь вільний час;
 - 2) 2-3 год.;
 - 3) 1-2 год.;
 - 4) до 1 год.;
 - 5) майже не дивлюся.
10. Які телевізійні програми ви найчастіше дивитесь?
- 1) музичні програми;
 - 2) телесеріали;
 - 3) розважальні програми;
 - 4) художні фільми;
 - 5) спортивні телепрограми;
 - 6) інші (які саме).
11. Які музеї, виставки Ви відвідали за останні три місяці?
12. Скільки художніх творів Ви прочитали за останні півроку?
13. Якими видами любительської самодіяльності Ви займаєтесь на теперішній час?
14. Якими видами мистецтва Ви б хотіли займатись у майбутньому?
15. Яку роль відіграє дозвілля у Вашому житті?
- 1) воно дає мені змогу само реалізуватися;
 - 2) я можу чудово провести час, так, як мені подобається;
 - 3) мені взагалі все одно чим займатися у дозвілля – аби забути про роботу;
 - 4) інше (що саме).
16. Оцініть ставлення до дозвілля однією фразою:
- 1) дозвілля є невід'ємною частиною мого життя;
 - 2) дозвілля є однією з основних складових мого життя;
 - 3) дозвілля є другорядним фактором мого життя;
 - 4) інше (що саме).
17. Як Ви вважаєте, від чого здебільшого залежить те, як складається Ваше дозвілля? (оберіть одну відповідь)
- 1) здебільшого від зовнішніх обставин;
 - 2) деякою мірою від мене, але більше від зовнішніх обставин;
 - 3) однаковою мірою від мене і від зовнішніх обставин;
 - 4) більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин;
 - 5) здебільшого від мене.
18. Чого не вистачає Вам для того, щоб проводити своє дозвілля більш ефективно?

САМОСВІДОМІСТЬ ШКОЛЯРІВ ТА ЇЇ ДІАГНОСТИКА

Зміст самосвідомості (у більш вузькому значенні слова – самооцінки), як вважають психологи, є одним з найважливіших результатів виховання дитини. До того ж цей завжди неостаточний результат справляє безпосередній вплив на поведінку, реакції дитини в повсякденному житті. І сім'я, і школа однаково сприяють розвитку у дитини як позитивних, так і негативних уявлень про себе. В результаті спільної діяльності і спілкування батьки, брати і сестри, вчителі і ровесники можуть навівати дитині як те, що її існування становить велику цінність для оточуючих, так і те, що вона нікчемна і нікому не потрібна.

Для психологів і педагогів все більш очевидним стає той факт, що самооцінка дитини, її ставлення до себе і сприймання себе багато в чому визначає її поведінку і успішність. Результати багатьох досліджень свідчать про те, що незадовільна успішність, відсутність інтересу до навчання, низька мотивація, погана поведінка часто зумовлюються негативним ставленням до себе і заниженою самооцінкою. Це особливо характерно для дітей, які живуть в несприятливих умовах, дітей, що навчаються нижче своїх можливостей, залишають школу, нарешті, для тих з них, які стають правопорушниками.

Проблеми багатьох невстигаючих дітей є наслідком не їх розумової або фізичної неповноцінності, а швидше результатом їхнього уявлення про себе як неспроможних до серйозного навчання. Можна навіть сказати, що успіхи в школі, на роботі і в житті загалом не менше залежать від уявлення людини про свої здібності, ніж від самих цих здібностей. Коли учень заявляє: «Я цього ніколи не осилю», це значно більше говорить про нього самого, ніж про навчальний предмет. Така дитина, швидше за все, справді зазнає невдачі, головним чином тому, що не відчуває впевненості в своїх силах. Ніщо так не сприяє успіху, як впевненість в ньому, і ніщо так не передрікає невдачу, як завчасне її очікування.

Для того щоб дитина почувала себе щасливою, була здатна краще адаптуватися і переборювати труднощі, їй необхідно мати позитивне уявлення про себе. Діти з негативною самооцінкою схильні чи не в кожній справі знаходити непереборні перешкоди. У них високий рівень тривожності, вони гірше пристосовуються до шкільного життя, важко сходяться з ровесниками, навчаються з явним напруженням.

У ранньому дитинстві найважливішу роль у розвитку Я-концепції відіграють батьки. Пізніше в цей процес включається школа, і її вплив стає дуже значним. Якщо дитина прийшла в школу з уже сформованим негативним уявленням про себе, вчителі можуть ще більше його посилити; але вони ж можуть сформуванати у дитини більш позитивний погляд на себе і свої здібності.

Психологи стверджують, що позитивна Я-концепція визначається трьома головними чинниками: твердою впевненістю в імпонуванні іншим людям, впевненістю в здатності до того або іншого виду діяльності і почуттям власної значущості.

Кожна людина прагне до схвалення з боку інших людей. В ранньому і дошкільному дитинстві такою значущою групою виступають члени сім'ї, в школі – вчителі та однокласники, друзі. Важливо, щоб вони ставилися до учня як до гідної особи, яка має здібності до певних видів діяльності, що в свою чергу формує в неї почуття власної значущості. Будь-яка діяльність має певну мету. Здатність досягати її дає почуття впевненості в своїх силах. Для учнів це оволодіння навчальним матеріалом, для вчителів – володіння своїм предметом і спроможність досягати належного рівня успішності учнів. Успіх в діяльності дає і вчителєві і учневі усвідомлення власної компетентності, а це дуже важливий чинник позитивної Я-концепції. І нарешті, третій її фактор – почуття власної значущості (або протилежне йому почуття своєї нікчемності) – є похідним від загальної оцінки, яку індивід інтуїтивно виносить собі, оцінюючи два перших моменти: наскільки він імпонує, подобається іншим і яка його компетентність.

Ці три основні характеристики набуваються в процесі міжособистісної взаємодії в певному соціокультурному середовищі. Батьки, вчителі, ровесники надають дитині необхідний зворотний зв'язок, який переконує її в тому, що вона потрібна, що вона подобається, що вона здатна досягати успіхів в тій або іншій справі, і, що взагалі вона має цінність в їхніх очах. Це стосується всіх сторін життя дитини – її фізичного розвитку, соціальних навичок, успішності, емоційного самопочуття.

Шкала дитячої Я-концепції Пірса-Харріса

Шкала дитячої Я-концепції Пірса-Харріса являє собою опитувальник, що складається з дитячих тверджень стосовно власного Я або тих чи інших аспектів, пов'язаних зі ставленням до себе. Опитувальник призначається для дітей віком від 8 до 16 років. Його пункти взяті із збіраної А. Джерсілдом колекції дитячих тверджень стосовно того, що їм у собі подобається і не подобається. Опитувальник містить рівне число позитивних і негативних тверджень.

Мої товариші сміються наді мною.

Я щаслива людина.

Я завжди сумний.

Я розумний.

Я сором`язливий.

Я нервую, коли мене викликають до дошки.

Моя зовнішність не подобається мені.

Коли я виросту, я буду відомою людиною

Я хвилююсь, коли у мене контрольна робота в школі.

Я не подобаюсь однокласникам.
 В школі я добре поведжуся.
 Коли що-небудь не так, то це моя провина.
 Я завдаю неприємностей своїм батькам.
 Я сильний.
 У мене погані здібності до навчання.
 Я подобаюсь вчителям.
 У мене погані оцінки з багатьох предметів.
 У мене багато друзів і товаришів.
 Мені нудно сидіти на уроках.
 Я люблю розповідати однокласникам веселі історії.

Шкала самоповаги Розенберга

Шкала самоповаги Розенберга використовується для визначення самооцінки учнів підліткового віку. Вона є досить компактною і дозволяє визначити загальне ставлення особистості до себе.

1. Я відчуваю, що я достойна людина, принаймні не менше, ніж інші.

2. Я завжди схильний відчувати себе невдахою.

3. Мені здається, що у мене є ряд хороших якостей.

4. Я можу деякі речі робити не гірше, ніж більшість.

5. Думаю, що мені особливо нічим гордитися.

6. Я добре ставлюся до себе.

7. Загалом я задоволений собою.

8. Мені б хотілося більше поважати себе.

9. Інколи я добре відчуваю свою непотрібність.

10. Інколи я думаю, що я в усьому поганий.

Учням пропонується оцінити ставлення до вказаних тверджень за чотирьохбальною шкалою: повністю згоден, згоден, не згоден, абсолютно не згоден.

Під час опрацювання результатів опитування необхідно враховувати прямі і обернені судження. Відповіді кодують за такою схемою:

Відповідь	Твердження, бали	
	Прямі	обернені
Повністю згоден	4	1
Згоден	3	2
Не згоден	2	3
Абсолютно не згоден	1	4

Прямі твердження: 1, 3, 4, 6; обернені: 2, 5, 7, 8, 9, 10. Максимально можлива сума — 40 балів, мінімальна — 10 балів.

Шкала самооцінки

Опитувальник містить 32 твердження. Учням пропонують виразити своє ставлення до них за допомогою п'яти варіантів відповіді: дуже часто, часто, іноді, рідко, ніколи. Кожен варіант оцінюється певною кількістю балів: дуже часто — 4 бали, часто — 3 бали, іноді — 2 бали, рідко — 1 бал, ніколи — 0 балів.

№	Твердження	Дуже часто	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи
1.	Мені хочеться, щоб мої друзі підтримували мене.					
2.	На роботі постійно відчуваю свою відповідальність за її результати.					
3.	Я турбуюся про своє майбутнє.					
4.	Багато людей мене ненавидять					
5.	Я менш ініціативний, ніж інші.					
6.	Я турбуюся за свій психічний стан.					
7.	Я боюся виглядати дурнем.					
8.	Зовнішній вигляд інших набагато кращий, ніж мій.					
9.	Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми.					
10.	Я часто припускаюся помилок.					
11.	Шкода, що я не вмю говорити так, як слід розмовляти з людьми.					
12.	Шкода, що мені не вистачає упевненості в собі.					
13.	Мені б хотілося, щоб мої дії схвалювалися іншими.					
14.	Я дуже скромний.					
15.	Моє життя даремне.					
16.	Багато людей неправильної думки про мене.					
17.	Мені немає з ким поділитися своїми думками.					
18.	Люди чекають від мене більшого					
19.	Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями					
20.	Я легко втрачаю самовладання.					
21.	Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене.					
22.	Я не відчуваю себе в безпеці.					
23.	Я часто хвилююся, і даремно.					
24.	Я відчуваю себе ніяково, коли входжу до кімнати, де вже сидять люди					

25.	Я відчуваю себе скутим.					
26.	Я відчуваю, що люди говорять про мене за мою спиною					
27.	Я упевнений, що люди майже все сприймають легше, ніж я					
28.	Мені здається, що зі мною повинна трапитися якась неприємність.					
29.	Мене хвилює думка про те, як люди ставляться до мене.					
30.	Шкода, що я не такий товариський.					
31.	У спорах я висловлююся тільки тоді, коли впевнений у своїй правоті.					
32.	Я думаю про те, чого чекає від мене суспільство.					

Інтерпретація результатів. Для того, щоб визначити рівень самооцінки, необхідно знайти загальну суму балів.

Сума балів від 0 до 43 свідчить про високий рівень самооцінки, при якому людина, як правило, не обтяжена «комплексом неповноцінності», правильно реагує на зауваження інших і рідко виявляє сумніви в своїх діях.

Сума балів від 43 до 86 свідчить про середній рівень самооцінки, при якому людина рідко страждає від «комплексу неповноцінності» і лише час від часу прагне підлаштуватися під думку інших.

Сума балів від 86 до 128 свідчить про низьку самооцінку, за якої людина хворобливо переносить критичні зауваження на свою адресу, завжди намагається зважати на думки інших і страждає від «комплексу неповноцінності».

Тест «Самооцінка»

Інструкція: Кожна людина має певні уявлення про ідеал, найбільш цінні якості особистості. На них люди орієнтуються в процесі самовиховання. Які якості ви понад усе цінуєте в людях? У різних людей уявлення неоднакові, а тому не збігаються результати самовиховання. Які ж уявлення про ідеал є у вас? Зрозуміти це вам допоможе завдання, яке виконується в два етапи.

Етап I

1. Розділіть аркуш паперу на чотири рівні частини, позначте кожну частину римськими цифрами I, II, III, IV.

2. Дані чотири набори слів, що характеризують позитивні якості людей. Ви повинні в кожному наборі якостей виділити ті, які більш значущі і цінні для вас особисто, яким ви віддаєте перевагу перед іншими. Які це якості і скільки їх – вирішує кожен сам.

3. Уважно прочитайте слова першого набору якостей. Випишіть у стовпчик найбільш цінні для вас якості разом з їх номерами, що стоять

поряд. Тепер приступайте до другого набору якостей – і так до самого кінця. У результаті ви повинні отримати чотири набори ідеальних якостей.

Щоб створити умови для однакового розуміння якостей всіма учасниками психологічного обстеження, наводиться тлумачення цих якостей:

I. Міжособистісні стосунки, спілкування

1. Ввічливість – дотримання правил пристойності, чемність.
2. Дбайливість – думка або дія, спрямована на створення благополуччя людей, опікування ними і догляд.
3. Щирість – вираз справжніх почуттів, правдивість.
4. Колективізм – здатність підтримувати колективні настрої, загальні інтереси, загальну справу.
5. Чуйність – готовність відгукнутися на чужі потреби.
6. Сердечність – лагідне ставлення.
7. Співчуття – чуйне, співчутливе ставлення до переживань, нещастя людей.
8. Тактовність – відчуття міри, що обумовлює вміння поводитися в суспільстві, не зачіпати гідності інших людей.
9. Терпимість – уміння без ворожості ставитися до чужої думки, характеру, звичок.
10. Чутливість – здатність тонко вловлювати відтінки переживань інших людей, розуміти їх переживання і відгукуватися емоційно.
11. Доброзичливість – бажання добра людям, готовність сприяти їх благополуччю.
12. Привітність – здатність виражати відчуття особистої симпатії, приязнь.
13. Привабливість – здатність чарувати, викликати симпатію, привертати інших людей.
14. Товариськість – здатність легко встановлювати контакти, налагоджувати спілкування.
15. Обов'язковість – вірність слову, обов'язку, обіцянці.
16. Відповідальність – прагнення відповідати за свої дії.
17. Відвертість – щирість, доступність для людей.
18. Справедливість – об'єктивна оцінка людей, їх результатів відповідно до істини.
19. Сумісність – уміння пристосовувати свої вчинки і дії до поведінки інших при вирішенні загальних завдань.
20. Вимогливість – строгість, очікування від людей виконання своїх обов'язків.

II. Поведінка

1. Активність – прояв зацікавленого, діяльнісного ставлення до оточуючого світу, енергійна поведінка.
2. Гордість – відчуття власної гідності.
3. Добродушність – м'якість характеру, прихильність до людей.
4. Порядність – нездатність здійснювати підлі і антигромадські

вчинки.

5 Сміливість – здатність приймати рішення і здійснювати свої дії без страху.

6. Твердість – уміння наполягати на своєму.

7. Упевненість – віра в правильність учинків, відсутність коливань і сумнівів.

8. Чесність – прямота, щирість у стосунках і вчинках.

9. Енергійність – активність, рішучість у вчинках і діях.

10. Ентузіазм – сильне натхнення, душевний підйом.

11. Сумлінність – чесне і якісне виконання своїх обов'язків.

12. Ініціативність – прагнення до нових форм діяльності без спонукання ззовні.

13. Інтелігентність – висока культура, освіченість, порядність і ерудиція.

14. Наполегливість – завзятість у досягненні мети.

15. Рішучість – здатність швидко ухвалювати рішення, долати внутрішні коливання.

16. Принциповість – уміння дотримуватися твердих принципів, переконань і поглядів на речі і події.

17. Самокритичність – прагнення об'єктивно оцінювати свою поведінку, розкривати свої помилки і визнавати недоліки.

18. Самостійність – здатність здійснювати дії без сторонньої допомоги, своїми силами.

19. Врівноваженість – рівний, спокійний характер і поведінка.

20. Цілеспрямованість – наявність ясної мети, прагнення її досягти.

III. Діяльність

1. Вдумливість – глибоке проникнення в суть справи.

2. Діловитість – знання справи, заповзятливість, тямущість.

3. Майстерність – високе мистецтво в якій-небудь галузі.

4. Тямущість – кмітливість, уміння зрозуміти сенс.

5. Швидкість – швидкість виконання дій, нестримність.

6. Зібраність – зосередженість, підтягнутість, акуратність.

7. Точність – уміння діяти в повній відповідності з планом, завданням, відповідно до зразка.

8. Працьовитість – любов до праці, діяльності, що вимагає напруги.

9. Захопленість – уміння цілком віддаватися якій-небудь справі.

10. Посидючість – старанність в тому, що вимагає тривалого часу і терпіння.

11. Акуратність – дотримання у всьому порядку, ретельність роботи, старанність.

12. Уважність – зосередженість на виконуваній діяльності.

13. Далекоглядність – прозорливість, здатність передбачати, прогнозувати майбутнє.

14. Дисциплінованість – звичка до порядку, відповідність нормам і правилам.

15. Старанність – гарне виконання завдань.

16. Допитливість – схильність до набуття нових знань.
17. Винахідливість – здатність швидко знаходити вихід зі скрутних положень.
18. Послідовність – уміння виконувати завдання в правильному порядку, логічно, системно.
19. Працездатність – здатність багато і продуктивно працювати.
20. Скрупульозність – особлива ретельність, точність, уважність до дрібниць.

IV. Переживання і почуття

1. Бадьорість – відчуття повноти сил, діяльності, енергії.
2. Безстрашність – відсутність страху, хоробрість.
3. Веселість – безтурботно-радісний стан.
4. Душевність – щира дружлюбність, прихильність до людей.
5. Милосердя – готовність допомогти, пробачити з людинолюбства, співчуття.
6. Ніжність – прояв любові і ласки.
7. Волелюбність – любов і прагнення до свободи, незалежності.
8. Щирість – задушевність, відкритість у стосунках.
9. Пристрасність – здатність цілком віддаватися почуттю, захопленню.
10. Сором'язливість – здатність переживати почуття сорому, незручності від недосконалих дій або сказаних слів.
11. Схвилюваність – міра переживання, душевний неспокій.
12. Захопленість – великий підйом почуттів, ентузіазм.
13. Жалісливість – схильність до співчуття, жалості.
14. Життєрадісність – постійне відчуття радості, відсутність смутку.
15. Влюбливість – схильність швидко закохуватися.
16. Оптимістичність – життєрадісне світосприймання, віра в успіх.
17. Стриманість – здатність стримувати прояви своїх почуттів.
18. Задоволеність – відчуття задоволення від виконання бажань.
19. Холоднокровність – здатність зберігати спокій і витримку.
20. Чутливість – легкість виникнення переживань, підвищена сприйнятливість, висока готовність до емоційного відгуку.

Етап II

Уважно розгляньте якості особистості, виписані вами з першого набору, знайдіть серед них такі, якими ви володієте реально. Обведіть цифри при них кружечками. Тепер переходьте до другого набору якостей, потім третього і четвертого.

Обробка

1. Підрахуйте, скільки ви знайшли у себе реальних якостей (P).
2. Підрахуйте кількість ідеальних якостей, виписаних вами (I), а потім обчисліть їх відсоткове співвідношення:

$$C = \frac{P \times 100\%}{I}$$

Результати порівняйте з шкалою:

Стать	Рівні самооцінки						
	Неадекватно низький	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий	Неадекватно високий
Чол.	0-10	11-34	35-45	46-54	55-63	64-66	67
Жін.	0-15	16-37	38-46	47-56	57-65	66-68	69

Самооцінка може бути оптимальною і неоптимальною. При оптимальній, адекватній самооцінці суб'єкт правильно співвідносить свої можливості і здібності, достатньо критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі і успіхи, прагне ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити реально. До оцінки досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але і прагне передбачати, як до цього поставляться інші. Таким чином, адекватна самооцінка є результатом пошуку реальної міри, тобто без дуже великої переоцінки і без зайвої критичності до свого спілкування, діяльності і поведінки. Така самооцінка є найкращою.

Діагностика самооцінки особистості

Методика має два відмінних за процедурою варіанти визначення самооцінки особистості. В обох варіантах можна працювати як з одним досліджуваним, так і з усім класом.

Перший варіант

В основу дослідження самооцінки в цьому варіанті методики покладено спосіб ранжування. Процедура дослідження включає дві серії. Матеріал, з яким працюють досліджувані, – це надрукований на спеціальному бланку список слів, що характеризують окремі риси особистості. Кожний досліджуваний одержує такий бланк на початку дослідження. Під час роботи з групою досліджуваних важливо забезпечити самостійність ранжування.

Перша серія

Завдання першої серії: визначення уявлення людини про риси свого ідеалу, тобто «Я-ідеального». З цією метою слова, надруковані на бланку, досліджуваний має розмістити в порядку надання їм переваги.

Інструкція: «Прочитайте уважно слова, які визначають риси особистості. Розгляньте ці риси з погляду належності їх ідеальній особистості, тобто з погляду їхньої корисності, соціальної значущості та бажаності. Для цього проранжуйте їх (розташуйте в певному порядку), оцінивши кожне в балах від 20 до 1. Оцінку 20 поставте в бланку, в колонці №1 ліворуч від риси, яка, на Ваш погляд, є найбільш корисною і

важливою для людей. Оцінку 1 – у цій же колонці ліворуч від риси, яка найменш корисна, значима й бажана. Всі інші оцінки, від 19 до 2, поставте згідно з Вашим ставленням до інших рис. Пильуйте, щоб жодна оцінка не повторювалася двічі».

Друга серія

Завдання другої серії: визначення уявлення людини про свої власні риси, тобто «Я-реального». Як і в першій серії, досліджуваного просять проранжувати надруковані на бланку слова, однак уже з погляду того, чи характерні (наявні) позначені ним якості самій особистості.

Інструкція: «Прочитайте знову всі слова, які визначають риси особистості. Розгляньте ці риси з погляду належності їх Вам. Проранжуйте їх у колонці номер 2, оцінивши кожному від 20 до 1. Оцінку 20 поставте справа від тієї риси, яка, на Ваш погляд, притаманна Вам найбільше, оцінку 19 поставте тій рисі, яка характерна для Вас трохи менше, ніж перша, і так далі. Тоді оцінкою 1 у Вас буде позначено ту рису, яка властива Вам менше, ніж всі інші. Пильуйте, щоб оцінки-ранги не повторювалися».

Бланк зі словами, які визначають риси особистості, має такий вигляд.

№1	Риси особистості	№2	<i>d</i>	<i>d</i> ²
	Поступливість			
	Сміливість			
	Запальність			
	Нервозність			
	Терпимість			
	Захопленість			
	Пасивність			
	Холодність			
	Ентузіазм			
	Обережність			
	Вередливість			
	Повільність			
	Нерішучість			
	Енергійність			
	Життєрадісність			
	Помисливість			
	Упертість			
	Безпечність			
	Сором'язливість			
	Відповідальність			

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – визначення зв'язку між ранговими оцінками рис особистості, які входять в уявлення «Я-ідеальне» і «Я-реальне». Міра зв'язку встановлюється за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Ч. Спірмена. Оцінки від 1 до 20 пропонує рис в обох рядах приймаються за їхні ранги. Різниця рангів, що позначають місце тієї чи іншої риси особистості, дає можливість вирахувати коефіцієнт за формулою:

$$r = 1 - 6 \times \frac{\sum d^2}{n(n^2 - 1)},$$

де n – число запропонованих рис особистості ($n = 20$),

d – різниця номерів рангів.

Щоб вирахувати коефіцієнт, потрібно спочатку вирахувати на бланку в спеціально відведеній колонці різницю рангів за кожною запропонованою рисою. Потім кожне одержане значення різниці рангів (d) підносять до квадрату і пишуть результат на бланку в колонці (d^2), додають і суму ($\sum d^2$) вносять у формулу.

Якщо кількість рис дорівнює 20, то формула має спрощений вигляд:

$$r = 1 - 0,00075 \times \sum d^2.$$

Коефіцієнт рангової кореляції (r) може бути в межах від -1 до $+1$. Коли одержаний коефіцієнт не менше $-0,37$ і не більше $+0,37$ (при $r = 0,05$), то це вказує на слабкий, незначний зв'язок (або на те, що його немає) між уявленнями людини про риси свого ідеалу і про свої реальні риси. Такий показник може бути отримано через недотримання досліджуваним інструкції. Та якщо інструкція виконувалася, то подібний зв'язок означає нечітке і недиференційоване уявлення людини про своє ідеальне «Я» і «Я-реальне».

Значення коефіцієнта кореляції від $+0,38$ до $+1$ засвідчує наявність позитивного зв'язку між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». Якщо з'ясовано позитивний зв'язок між «Я-ідеальним» і «Я-реальним», то величина коефіцієнта засвідчує завищення самооцінки. При цьому, якщо значення r перебуває в інтервалі від $+0,39$ до $+0,89$, то у досліджуваного є лише тенденція до завищення самооцінки, а якщо в інтервалі від $+0,9$ до $+1$, то його самооцінку слід вважати неадекватно завищеною. Значення коефіцієнта кореляції в інтервалі від $-0,38$ до -1 засвідчує значущий негативний зв'язок між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». Він відображає невідповідність або розбіжність уявлення людини про те, якою їй потрібно бути, і те, якою вона є за її уявленнями насправді. Цю невідповідність пропонується інтерпретувати як занижену самооцінку. Чим ближче коефіцієнт до -1 , тим більший ступінь невідповідності.

Другий варіант

Другий варіант дослідження самооцінки базується на способі вибору. Матеріалом є список слів, які визначають окремі риси

особистості. Цей варіант дослідження також складається з двох серій.

Перша серія

Завдання першої серії: визначення списку і кількості еталонних рис бажаного та небажаного образу «Я». Досліджуваного просять продивитися слова із списку і, вибравши їх, скласти два ряди. В один ряд треба записати слова, які визначають ті риси особистості, що належать до суб'єктивного ідеалу, тобто складають «позитивну» множину, а в другий ряд якості небажані, тобто ті, що складають «негативну» множину.

Інструкція: «Подивіться уважно на список запропонованих Вам слів, які характеризують особистість. У лівій колонці на аркуші паперу запишіть ті риси, які б Ви бажали мати в себе, а в правій ті, які Ви не бажали б мати. Риси, зміст яких Вам не зрозумілий або які Ви не можете віднести ні до першої, ні до другої колонки, не потрібно писати взагалі.»

Друга серія

Завдання другої серії: визначення набору рис особистості досліджуваного, які, на його думку, йому властиві поміж вибраних еталонних рис «позитивної» і «негативної» множини.

Інструкція: «Перегляньте уважно слова, записані Вами в ліву та в праву колонку і відмітьте хрестиком або галочкою ті риси, які, на Вашу думку, Вам властиві».

Список рис, які характеризують особистість:

акуратність, безпечність, вдумливість, запальність, сприйнятливність, гордість, грубість, життєрадісність, дбайливість, заздрість, сором'язливість, злопам'ятність, щирість, вишуканість, примхливість, легковірність, повільність, мрійливість, помисливість, мстивність, наполегливість, ніжність, невимушеність, нервозність, непорушність, нестриманість, чарівність, вразливість, обережність, чуйність, педантизм, рухливість, підозріливість, принциповість, поетичність, презирливість, привітність, розв'язність, розсудливість, рішучість, самозабуття, стриманість, співчуття, терпимість, боягузтво, захопленість, завзятість, поступливість, холодність, ентузіазм.

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – отримання коефіцієнтів самооцінки за «позитивною» (CO^+) і «негативною» (CO^-) множинами. Для підрахунків кожного з коефіцієнтів кількість рис у колонці, визначених досліджуваним як таких, що властиві йому (M), ділять на всю суму рис у даній колонці (H). Формули для підрахунку коефіцієнтів мають вигляд:

$$CO^+ = \frac{M^+}{H^+}; CO^- = \frac{M^-}{H^-}$$

де M^+ і M^- – кількість рис у «позитивній» і «негативній» множині, тобто тих, що відмічені досліджуваним як такі, що йому властиві;

H^+ і H^- – кількість еталонних рис, тобто відповідно кількість слів правої і лівої колонок.

Рівень та адекватність самооцінки визначають на основі одержаних коефіцієнтів за допомогою таблиці.

CO ⁺	CO ⁻	Рівень самооцінки
1–0,76	0–0,25	Неадекватна, завищена
0,75–0,51	0,26–0,49	Адекватна з тенденцією до завищення
0,5	0,5	Адекватна
0,49–0,26	0,51–0,75	Адекватна з тенденцією до заниження
0,25–0	0,76–1	Неадекватна, занижена

Визначаючи рівень самооцінки та її адекватність, важливо враховувати не тільки величину одержаного коефіцієнта, а й суму рис, які складають ту чи іншу множину (H⁺ і H⁻). Чим менше рис, тим простіший відповідний еталон. Крім того, рівень самооцінки за «позитивною» і «негативною» множиною в деякого може відрізнитися. Це може бути спричинено захисним механізмом особистості і потребує спеціального аналізу.

Аналіз результатів.

У двох запропонованих варіантах дослідження самооцінки її рівень і адекватність визначаються як відношення між «Я-ідеальним» і «Я-реальним». Уявлення людини про себе, як правило, здається їй переконливим незалежно від того, ґрунтується воно на об'єктивному знанні чи на суб'єктивній думці, є воно дійсним чи хибним. Рис, які людина приписує собі, не завжди адекватні. Процес самооцінки може проходити двома напрямками: 1) шляхом порівняння рівня своїх домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності і 2) шляхом порівняння себе з іншими людьми.

Проте, незалежно від того, чи лежать в основі самооцінки власні міркування людини про себе, чи інтерпретації ставлення інших людей, самооцінка завжди носить суб'єктивний характер, при цьому її показниками можуть виступати адекватність і рівень.

Адекватність самооцінки виражає ступінь відповідності уявлень людини про себе об'єктивним основам цих уявлень. Так, наприклад, неадекватність в оцінюванні свого зовнішнього вигляду може бути викликана як орієнтацією людини на зовнішні стандарти, оцінки, так і викривленими уявленнями про ці оцінки або незнанням їх.

Рівень самооцінки відбиває зв'язок між оцінюванням справжніх та ідеальних уявлень про себе. Адекватну самооцінку з тенденцією до завищення можна віднести до позитивного ставлення до себе. Низька самооцінка, навпаки, може бути пов'язана з негативним ставленням до себе, з відчуттям власної неповноцінності.

Висновки про адекватність і рівень самооцінки будуть надійними, якщо результати збігаються за обома варіантами методик або підтверджуються спостереженнями.

Самооцінка і ставлення людини до себе тісно пов'язані з рівнем домагань, з мотивацією та з емоційними особливостями особистості. Від самооцінки залежить інтерпретація нового досвіду й очікування людини стосовно самої себе та інших людей.

Діагностика рівня домагань (моторна проба Шварцландера)

Рівень домагань – одна із важливих характеристик особистості. Вона тісно пов'язана з іншими індивідуально-психологічними властивостями, а також впливає на бажаний рівень самооцінки особистості, характеризує рівень складності завдання, вибір суб'єктом мети чергової дії та ін.

Методика дозволяє визначити рівень домагань за різницею між тим, що людина намітила виконати за певний час, і тим, що вона насправді виконала.

Матеріали та обладнання: бланк із чотирма таблицями, кожна з яких складається з маленьких квадратів із розміром сторони 1,25 см, ручка, секундомір.

Процедура дослідження

Дослідження проводиться в парі, яка складається з експериментатора і досліджуваного. Завдання дається як тест на моторну координацію, а справжня мета дослідження не оголошується. Слід зручно посадити досліджуваного за добре освітлений стіл, видати бланк з чотирма таблицями, ручку і провести дослідження з чотирьох спроб, даючи інструкцію і фіксуючи час виконання за допомогою секундоміра.

У кожній спробі дається завдання проставити максимальну кількість хрестиків у клітинки однієї з таблиць за визначений час.

Перед кожною спробою досліджуваного просять назвати кількість квадратів, які він може заповнити хрестиками, розставляючи їх по одному в кожному квадраті за 10 секунд. Він записує свою відповідь у верхню велику клітинку першої таблиці зліва. Після спроби, яка починається і закінчується за сигналом експериментатора, досліджуваний підраховує кількість проставлених хрестиків і записує цю кількість у нижній великій клітинці таблиці зліва.

Важливо, щоб кількість передбачених і реально заповнених квадратів досліджуваний записував сам.

Інструкція: «Вам необхідно за 10 секунд проставити якомога більше хрестиків у клітинки даної таблиці. Перед початком роботи визначте, скільки квадратів Ви можете заповнити. Запишіть це число у верхній великій клітині цієї таблиці. Починайте розставляти хрестики у квадрати за сигналом. Усе зрозуміло? Якщо так, то починаємо!»

Друга проба проводиться за тією ж схемою, що і перша. Перед її початком дається така інструкція: «Підрахуйте кількість заповнених Вами квадратів і запишіть свій результат у нижньому прямокутнику таблиці зліва. Після цього подумайте і визначте, скільки Ви розставите хрестиків у наступній таблиці. Запишіть це число у верхній великій клітинці другої таблиці.»

У третій спробі час, відведений на виконання досліду, зменшується

до 8 секунд. Після її проведення так само проводять четверту спробу.

Дата, прізвище, ім'я, по батькові досліджуваного й експериментатора зазначаються на звороті бланку після проведення всіх спроб цього дослідження. Також там записується самозвіт досліджуваного. У самозвіті записують не тільки самопочуття досліджуваного, а і його оцінку дослідження. Для цього задають такі запитання: «Чи сподобалося Вам дослідження?», «Чи бажаєте Ви ще раз узяти участь у подібному дослідженні?», «Чим Ви керувалися під час визначення Ваших можливостей у розстановці хрестиків у квадрат?»

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – отримання середньої величини цільового відхилення, на основі якого визначають рівень домагань. Цільове відхилення (Цв) – це різниця між кількістю графічних елементів (хрестиків), які досліджуваний намітив поставити, і кількістю реально розставлених елементів. Вони відмічаються на бланку кожним досліджуваним самостійно в графах «РДМ» і «РДС». При цьому «РДМ» – це число, що міститься у верхній великій клітинці тієї чи іншої прямокутної секції, а «РДС» – у нижній.

Цільове відхилення підраховують за формулою:

$$Цв = \frac{(РДМ2 - РДС1) + (РДМ3 - РДС2) + (РДМ4 - РДС3)}{3},$$

де РДМ2, РДМ3 і РДМ4 – величини рівнів домагань розстановки хрестиків у квадрати кожної з 2–4 спроб; РДС1, РДС2, РДС3 – величини рівня досягнень відповідно в 1–3 спробах.

Аналіз результатів.

Рівень домагань є важливим структуроутворюючим компонентом особистості. Це досить стабільна індивідуальна якість людини, яка характеризує: по-перше, рівень складності завдань, що обираються, по-друге, вибір суб'єктом мети чергової дії залежно від переживання успіху або невдачі у попередніх діях, по-третє, бажаний рівень самооцінки особистості.

У запропонованій методиці рівень домагань визначається за цільовим відхиленням, тобто за різницею між тим, що людина намітила виконати за визначений час, і тим, що вона насправді виконала. Дослідження дозволяє визначити рівень і адекватність домагань. Рівень

домагань пов'язаний з процесом цілепокладання і є ступенем локалізації мети в діапазоні труднощів. Адекватність домагань вказує на відповідність висунутої мети і можливостей людини.

Для визначення рівня й адекватності домагань можна використовувати такі стандарти:

<i>Цв</i>	Рівень домагань
5 і більше	Нереально високий
3–4,99	Високий
1–2,99	Помірний
-1,49–0,99	Низький
-1,5 та нижче	Нереально низький

Високий реалістичний рівень домагань людини може поєднуватися з переконливістю в цінності своїх дій, з прагненням до самоствердження, з відповідальністю, з корекцією невдач за рахунок власних зусиль, з наявністю стійких життєвих планів.

Якщо в людини високий нереалістичний рівень домагань, то, як правило, він супроводжується невдоволеністю, підвищеною вимогливістю до оточуючих, схильністю звинувачувати інших у своїх невдачах. Особи з таким рівнем домагань іпохондричні і відчувають труднощі в реалізації власних життєвих планів.

Помірний рівень домагань характерний для осіб впевнених у собі, товариських, які не шукають самоствердження, налаштованих на успіх, які розраховують свої сили і співвідносять свої зусилля з цінністю досягнутого.

Низький рівень домагань залежить багато в чому від установки на невдачу. В осіб з нереалістично низьким рівнем домагань часто бувають нечіткі плани на майбутнє. Зазвичай, вони орієнтовані на підкорення і часто виявляють безпорадність. Однією з проблем таких людей може стати планування своїх дій на найближчий час і співвідношення їх з перспективою.

Неадекватність рівня домагань може призвести до дезадаптивної поведінки, до неефективності будь-якої діяльності, до труднощів у міжособистісних стосунках. Заниження рівня домагань, яке розвивається внаслідок дефіциту соціально значущого успіху, може викликати пониження мотивації, невпевненість і глобальну боязнь труднощів.

Корекцію рівня домагань має бути спрямовано на погодження уявлень про бажаний результат з можливостями і здібностями людини. Закріплення цього погодження в конкретній успішній діяльності підвищує адекватність рівня домагань.

Тест-опитувальник ставлення до себе (В.В. Столін, С.Р. Пантисєв)

Тест-опитувальник ставлення до себе побудований відповідно до розробленої В.В.Століним моделі структури самоставлення. Він включає такі шкали:

- шкала S — вимірює інтегральне відчуття «за» або «проти» власного «Я» досліджуваного;
- шкала I – самоповага;
- шкала II – аутосимпатія;
- шкала III – очікування позитивного ставлення від інших;
- шкала IV – інтерес до себе.

Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання вираженості установки на ті або інші внутрішні дії на адресу «Я» респондента:

- шкала 1 – самовпевненість;
- шкала 2 – ставлення інших;
- шкала 3 – самоприйняття;
- шкала 4 – самокерівництво, самопослідовність;
- шкала 5 – самозвинувачення;
- шкала 6 – самоінтерес;
- шкала 7 – саморозуміння.

1. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене з симпатією.

2. Мої слова не так вже часто розходяться зі справою.

3. Думаю, що більшість бачить у мені щось схоже з собою.

4. Коли я намагаюся себе оцінити, я перш за все – бачу свої недоліки.

5. Думаю, що як особистість я цілком можу бути привабливим для інших.

6. Коли я бачу себе очима людини, що любить мене, неприємно вражає, що мій образ дуже далекий від дійсності.

7. Моє «Я» завжди мені цікаве.

8. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти самого себе.

9. У моєму житті є або принаймні були люди, з якими я був надзвичайно близький.

10. Власну повагу мені ще треба заслужити.

11. Бувало, і не раз, що я сам себе гостро ненавидів.

12. Я цілком довіряю своїм раптово виниклим бажанням.

13. Я сам хотів багато в чому себе переробити.

14. Моє «Я» не є чимось гідним глибокої уваги.

15. Я щиро хочу, щоб у мене було все добре в житті.

16. Якщо я ставлюся до когось з докором, то перш за все – до

самого себе.

17. Випадковому знайомому я скоріше за все покажуся людиною приємною.

18. Найчастіше я схвалюю свої вчинки.

19. Власні слабкості викликають у мене щось на зразок презирства.

20. Якби я роздвоївся, то мені було б цікаво спілкуватися з моїм двійником.

21. Деякі якості я відчуваю як сторонні, чужі мені.

22. Навряд чи хто може відчути схожість зі мною.

23. У мене достатньо здібностей і енергії, щоб утілити в життя задумане.

24. Часто я не без знуцання жартую над самим собою.

25. Найрозумніше, що може зробити людина в своєму житті, – це підкорятися власній долі.

26. Стороння людина на перший погляд знайде в мені багато відштовхуючого.

27. На жаль, якщо я і сказав щось, це не означає, що саме так я і поступатиму.

28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.

29. Бути поблажливим до власних недоліків цілком природно.

30. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.

31. У глибині душі я б хотів, щоб зі мною відбулося щось катастрофічне.

32. Навряд чи я викликаю симпатію у більшості моїх знайомих.

33. Мені буває дуже приємно побачити себе очима людини, що любить мене.

34. Коли у мене виникає яке-небудь бажання, я перш за все задаюся питанням, чи розумно це.

35. Іноді мені здається, що, якби якась мудра людина змогла побачити мене наскрізь, вона б тут же зрозуміла, який я нікчемний.

36. Часом я собою захоплююся.

37. Можна сказати, що я ціную себе достатньо високо.

38. У глибині душі я ніяк не можу повірити, що я достатньо доросла людина.

39. Без сторонньої допомоги я мало що можу зробити.

40. Іноді я сам себе погано розумію.

41. Мені дуже заважає недолік енергії, волі і цілеспрямованості.

42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене достатньо високо.

43. У моїй особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати у інших гостру неприязнь.

44. Більшість моїх знайомих не сприймають мене серйозно.

45. Сам у себе я достатньо часто викликаю роздратування.

46. Я цілком можу сказати, що поважаю себе самого.

47. Навіть мої негативні риси не здаються мені чужими.

48. В цілому мене влаштовує те, який я є.

49. Навряд чи мене можна любити по-справжньому.

50. Моїм мріям і планам не вистачає реалістичності.

51. Якби моє друге «Я» існувало, то це був би для мене найнудніший партнер зі спілкування.

52. Думаю, що міг би порозумітися з будь-якою розумною і знаючою людиною.

53. Те, що в мені відбувається, як правило, мені зрозуміло.

54. Мої достоїнства цілком переважають мої недоліки.

55. Навряд чи знайдеться багато людей, які звинуватять мене у відсутності сумління.

56. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я говорю: «Заслужив».

57. Я можу сказати, що в цілому я контролюю власне життя.

Шкали

Шкала S (інтегральна):

«+»: 2, 5, 23, 33, 37, 42, 46, 48, 52, 53, 57;

«-»: 6, 9, 13, 14, 16, 18, 30, 35, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 49, 50, 56.

Шкала самоповаги (I):

«+» 2, 23, 53, 57;

«-» 8, 13, 25, 27, 31, 35, 38, 39, 40, 41, 50.

Шкала аутосимпатії (II):

«+» 12, 18, 28, 29, 37, 46, 48, 54;

«-» 4, 9, 11, 16, 19, 24, 45, 56.

Шкала очікування позитивного ставлення інших (III):

«+» 1, 5, 10, 15, 42, 55;

«-» 3, 26, 30, 32, 43, 44, 49.

Шкала інтересу до себе (IV):

«+» 7, 17, 20, 33, 34, 52;

«-» 14, 51.

Шкала самовпевненості (1):

«+» 2, 23, 37, 42, 46;

«-» 38, 39, 41.

Шкала очікування ставлення інших (2):

«+» 1, 5, 10, 52, 55;

«-» 32, 43, 44.

Шкала самоприйняття (3):

«+» 12, 18, 28, 47, 48, 54;

«-» 21.

Шкала самопослідовності (самокерівництва) (4):

«+» 50, 57;

«-» 25, 27, 31, 35, 36.

Шкала самозвинувачення (5): ;

«+» 3, 4, 9, 11, 16, 24, 45, 56.

Шкала самоінтересу (6):

«+» 17, 20, 33; «-» 26, 30, 49, 51.

Шкала саморозуміння (7):

«+» 53;

«-» 6, 8, 13, 15, 22, 40.

Обробка результатів. Показник за кожним фактором підраховується шляхом підсумовування тверджень, з якими респондент згоден, якщо вони входять до фактору з позитивним знаком; і тверджень, з якими досліджуваний не згоден, якщо вони входять до фактору з негативним знаком. Отриманий «сирий бал» з кожного фактора переводиться за поданими нижче таблицями у проценти.

Фактор S

Сирий бал	Процентль	Сирий бал	Процентль
0	0	16	74,13
1	0,67	17	80,00
2	3,0	18	85,00
3	5,33	19	88,00
4	6,33	20	90,67
5	9,00	21	93,33
6	13,00	22	96,00
7	16,00	23	96,67
8	21,33	24	98,00
9	26,27	25	98,33
10	32,33	26	98,67
11	38,33	27	99,67
12	49,00	28	99,67
13	55,33	29	100,00
14	62,67	30	100,00
15	69,33		

Фактор I

0	1,67	8	58,67
1	4,00	9	71,33
2	6,00	10	80,00
3	9,33	11	86,67
4	16,00	12	91,33
5	25,33	13	96,97
6	34,00	14	99,67
7	44,67	15	100,00

Фактор II

0	0,33	9	69,67
1	3,67	10	77,33
2	9,00	11	86,00
3	16,00	12	90,67
4	21,67	13	96,67
5	28,00	14	98,33
6	37,33	15	99,67
7	44,67	16	100,00

Фактор III

0	0	7	17,67
1	0	8	27,33
2	0,67	9	39,67
3	1,00	10	53,60
4	3,33	11	72,33
5	6,00	12	91,33
6	9,00	13	100,00

Фактор IV

0	0,67	5	49,67
1	2,00	6	71,33
2	5,33	7	92,33
3	16,00	8	100,00
4	29,00		

Фактор 1

0	3,77	5	65,67
1	7,33	6	81,33
2	16,67	7	92,33
3	29,33	8	100,00
4	47,67		

Фактор 2

0	0	5	32,00
1	0,67	6	51,33
2	3,67	7	80,00
3	7,33	8	100,00
4	15,00		

Фактор 3

0	2,67	4	50,67
1	7,67	5	70,67
2	16,67	6	89,67
3	34,33	7	100,00

Фактор 4

0	3,00	4	60,33
1	9,67	5	79,67
2	25,67	6	92,00
3	38,33	7	100,00

Фактор 5

0	1,67	5	60,67
1	4,67	6	81,67
2	15,00	7	96,67
3	27,67	8	100,00
4	43,33		

Фактор 6

0	0,67	4	34,33
1	3,00	5	54,67
2	11,33	6	80,00
3	20,00	7	100,00

Фактор 7

0	4,33	4	83,67
1	21,33	5	94,00
2	43,33	6	99,33
3	68,67	7	100,00

Значення показника оцінюється таким чином:
 менше 50 процентиль – ознака не виражена;
 50-74 процентиль – ознака виражена;
 більше 74 процентиль – ознака яскраво виражена.

ДІАГНОСТИКА ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ

Важливим показником вихованості учнів є сформованість їх особистісних якостей. Якості особистості, за визначенням Л.І. Божович, є результатом засвоєння прийнятих у суспільстві форм поведінки. За своїм походженням вони є синтезом характерного для певної якості мотиву і специфічних для нього форм і способів поведінки.

На думку М. І. Шиловой, якості особистості – це результат і узагальнений вияв стійких ставлень особистості, її діяльності та поведінки. Моральні якості розкривають ставлення особистості до суспільства, праці, людей та до самої себе. Вихованість особистості визначається не окремими якостями, а їх сукупністю, моральним змістом і спрямованістю, рівнем розвитку. Вихованість являє собою сукупність достатньо сформованих особистісних якостей, які в узагальненій формі відображають систему ставлень людини до суспільства та колективу, розумової та фізичної праці, до людей, до себе.

В інтегрованому вигляді вихованість особистості постає у сформованості якостей, які можна об'єднати в п'ять груп:

ставлення до людей: совість, чуйність, емпатія, чесність, тактовність, відповідальність, справедливість, вдячність, толерантність;

ставлення до себе: почуття власної гідності, адекватність самооцінки, вимогливість до себе, самокритичність, самоконтроль;

ставлення до праці: працелюбність, ініціативність і творчість;

ставлення до суспільства: патріотизм, громадянськість, національна самосвідомість, інтернаціоналізм;

морально-вольові якості: принциповість, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість, витримка, рішучість і сміливість.

Спрощений варіант особистісного опитувальника Кеттела

Методика використовується для діагностики особистісних якостей учнів 5-7 класів.

Інструкція. Уважно прочитайте подані нижче твердження, які складаються з двох частин. Вкажіть, з якою із них ви згодні: першою (1) або другою (2).

1. Якщо з тобою пожартували, ти трохи сердишся або смієшся?
2. Коли вчитель обирає інших для роботи, яку ти сам хочеш зробити, ти ображаєшся або ти швидко про це забуваєш?
3. Ти бентежишся, що тебе можуть покарати або ти швидко про це забуваєш?
4. Ти спокійно переходиш вулицю, де великий рух транспорту,

або ти трохи хвилюєшся?

5. Коли хтось з дітей просить допомогти йому на контрольній роботі, ти говориш щоб він сам все розв'язував або допоможеш?

6. Більшість твоїх планів тобі вдається здійснити або часом виходить не так, як ти думав?

7. Коли мама тебе кличе додому, ти продовжуєш грати ще трохи або ідеш відразу ж?

8. Можеш ти вільно встати в класі і щось розказати або ти соромишся ніяковієш?

9. Сподобалося б тобі залишатися з маленькими дітьми або тобі не сподобалося б залишатися з ними?

10. Уроки вдома ти робиш в різний час дня або в один і той же час?

11. Ти надаєш перевагу друзям, що люблять побавитися, побігати, попустувати. Або тобі подобаються більш серйозні?

12. До тебе добре ставляться майже всі або тільки деякі люди?

13. Чи буваєш ти інколи невпевненим у собі, або ти впевнений в собі?

14. Ти завжди радієш, коли бачиш своїх шкільних друзів, або інколи тобі не хочеться нікого бачити?

15. У школі ти виконуєш все точно так, як вимагають, або твої однокласники виконують вимоги вчителя більш точно?

16. Тобі більше подобається їздити в парку, в лісі або кататися на лижах з високих гір?

17. Чи обмінювався (-лась) ти з кимось із дітей своїми речами (олівцем, лінійкою, ручкою), або ти цього ніколи не робив (ла)?

18. Чи хочеться тобі інколи бути неслухняним (-ою), або у тебе ніколи не буває такого бажання.

19. Якщо б ти був (ла) дикою твариною, то з більшим задоволенням став (-ла) би швидким конем, або левом (тигром).

20. Що тобі більше сподобалося б у басейні: плавати або стрибати з вишки.

21. Ти завжди допомагаєш новим учням, що прийшли до вас у клас, або, як завжди, це роблять інші.

22. Чи можеш ти доторкнутися до павука, або павук тобі неприємний?

23. Ти ніяковієш, коли доводиться розмовляти з незнайомою людиною, або зовсім не ніяковієш?

24. Інколи ти сидиш без діла і відчуваєш себе погано. Або такого з тобою не трапляється?

25. При несподіваному звукові тобі траплялось здригнутися, або ти просто оглядаєшся?

26. Я можу вдарити ногою кота, який мені надрідає, або ніколи не вдарю невинну тварину.

27. Я легко забуду про невиконане мною прохання друга, або невиконане доручення друга буде мене довго мучити?

28. Я не буду вчити вірш, якщо в цей час по телевізору буде йти цікавий фільм, або доки я не вивчу вірш, який задано на завтра я, не вмикатиму телевізор?

29. Я не піду на спортмайданчик поки, не нагодою брата, або я спочатку пограюся, а потім нагодою?

30. Якщо ніхто не буде бачити, я кину папірець на дорогу, або я кину папірець лише в урну для сміття?

31. Якщо старенька бабуся переходить дорогу, я неодмінно допоможу їй, або я пройду мимо, якщо цього ніхто не бачить?

32. Весною я без нагадувань допоможу скопати грядку дідусеві, або я скопаю грядку, якщо він мене про це попросить.

33. Я кожен день роблю фіззарядку, або я не можу заставити себе щоденно робити це.

34. Мене дивує, коли я бачу бігуна, який зранку біжить у негоду, або я захоплююсь ним і прагну наслідувати.

35. Прокинувшись, я не можу відразу піднятись, або, прокинувшись, відразу встаю.

36. Я не з'їм цукерку, а віддам її хворій сестричці, або я не зможу втриматись і з'їм хоч одну цукерку.

Шкала визначення особистісних якостей (значущі відповіді)

№	Доброта, сердечність	Сумлінність	Організованість сила волі	Сміливість
1	2			
2	2			
3				2
4				1
5	2			
6			1	
7			2	
8				1
9	1			
10			2	
11		1		
12		1		
13		2		
14	1			
15		1		
16				2
17	1			
18		2		
19				2
20				2
21		1		
22				1

23				2
24		1		
25				2
26	2			
27		2		
28			2	
29			1	
30		2		
31	1			
32	1			
33			1	
34			2	
35			2	
36			1	

За кожну відповідь, яка збігається з ключем, нараховується 1 бал.

Рівень розвитку особистісних якостей учнів визначається за такою шкалою:

- 1-3 бали – низький рівень розвитку;
- 4-6 балів – середній рівень розвитку;
- 7-9 балів – високий рівень розвитку.

Добророзичливість

Інструкція. Уважно прочитайте запропоновані нижче твердження. Висловіть свою згоду або незгоду з ними.

1. У вас з'явилися кишенькові гроші. Чи могли би ви витратити всі гроші на подарунки друзям?
 2. Товариш розповідає вам про свої негаразди. Чи натякнете ви йому, що вас це мало цікавить, навіть якщо це так?
 3. Якщо ваш партнер не дуже добре грає в шахи або в іншу гру, чи будете ви інколи йому піддаватися, щоб зробити приємне?
 4. Чи часто ви говорите приємне людям для того, щоб підвищити їм настрій?
 5. Чи любляєте ви злі жарти?
 6. Ви злопам'ятні?
 7. Чи можете ви терпляче вислухати навіть те, що вас зовсім не цікавить?
 8. Чи вмієте ви застосовувати свої здібності на практиці?
 9. Чи зупиняєте ви гру, коли починаєте програвати?
 10. Якщо ви впевнені у тому, що ваша думка правильна, чи відмовитися ви вислухати аргументи опонента?
 11. Чи охоче ви виконуєте прохання?
 12. Чи станете ви насміхатися з будь-кого, щоб розвеселити оточуючих?
- Визначення результатів.** По 1 балу нараховується за відповідь

«так» на питання: 1, 3, 4, 7, 11 і за відповідь «ні» на питання: 2, 5, 6, 8, 9, 10, 12.

Більше 8-ми балів – високий рівень сформованості доброзичливості. Учні люб'язні, подобаються оточуючим, вміють спілкуватися з людьми, мають багато друзів, намагаються мати добрі стосунки з усіма, не зважаючи ні на що.

Від 4-х до 8-ми балів – середній рівень сформованості доброзичливості. Учні демонструють ситуативну доброту, добрі далеко не з усіма. Для одних можуть зробити все, але до тих, хто їм не подобається, можуть ставитися неприязно.

Менше 4-х балів – низький рівень сформованості доброзичливості. Спілкування з такими учнями часом буває просто неможливим навіть для найближчих людей.

Товариськість (тест В.Ф. Ряховського)

Інструкція. Уважно прочитайте подані нижче твердження. Висловіть свою згоду або незгоду з ними за допомогою відповідей: «так», «ні», «іноді».

1. Ти хвилюєшся, коли на тебе чекає будь-яка звичайна зустріч (із друзями, родичами)?

2. Чи відкладаєш візит до лікаря на останній момент?

3. Викликає в тебе незадоволення, роздратування доручення виступити з доповіддю чи з повідомленням на уроці, на класній годині або на зборах?

4. Тебе просять піти з дорученням в іншу, зовсім незнайому школу. Намагатимешся не йти туди?

5. Чи любиш ти ділитися своїми переживаннями з рідними, знайомими, друзями?

6. Чи дратує тебе, коли незнайома людина на вулиці звертається до тебе з проханням (вказати дорогу, повідомити час, відповісти на якесь запитання).

7. Чи вважаєш ти, що існує проблема «батьків і дітей», і що людям різних поколінь важко зрозуміти одне одного?

8. Посоромишся нагадати товаришу (подрузі) про те, що він (вона) забув(ла) повернути три гривні, які давно позичав(ла) в тебе?

9. У буфеті чи в їдальні тобі подали недоброякісну страву. Промовчиш і сердито відсунеш тарілку?

10. Чи неприємно тобі, якщо, наприклад, у гостях незнайома людина чіпляється до тебе з розмовами?

11. Ти не любиш будь-яких черг. Відмовишся у зв'язку з цим подивитися новий фільм?

12. Чи боїшся ти брати участь у конфліктних ситуаціях у класі?

13. Ти не приймаєш ніяких оцінок популярної музики, фільмів, книжок, які не збігаються з твоєю точкою зору?

14. Ти не будеш втручатися в суперечку, з'ясування якихось питань, навіть якщо це слушне рішення?

15. Тобі легше висловити свою думку, свою точку зору в письмовій формі?

16. Чи викликає в тебе прикрість чиєсь прохання допомогти розібратися в навчальному матеріалі?

Визначення результатів. За відповідь «так» нараховується 2 бали; «іноді» — 1 бал; «ні» — 0 балів.

30—32 бали. Ви явно некоммунікбельні, і це Ваша біда, оскільки страждаєте від цього більше за всіх Ви самі. Але і близьким Вам людям нелегко! На Вас не можна розраховувати в справі, яка вимагає групових зусиль. Намагайтеся бути товариським, контролюйте себе.

25—29 балів. Ви замкнуті, неговірки, віддаєте перевагу самоті, і тому у Вас, напевно, мало друзів. Нова робота і необхідність нових контактів якщо і не лякають Вас, то надовго виводять з рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і буваєте незадоволені собою. Але не обмежуйтеся тільки такою незадоволеністю: у Ваших силах змінити ці особливості характеру. Хіба не буває так, що сильно захопившись чимось ви «раптом» набуваєте повної коммунікбельності? Треба спробувати.

14—18 балів. У Вас нормальна коммунікбельність. Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, достатньо терплячі в спілкуванні з іншими, відстоюєте свою точку зору без запальності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. В той же час не любите галасливих компаній, екстравагантні витівки і багатослів'я викликають у Вас роздратування.

9—13 балів. Ви дуже товариські (деколи, можливо, навіть понад міру), цікаві, балакучі, любите висловлюватися з різних питань, що, буває, викликає роздратування оточуючих. Охоче знайомитеся з новими людьми, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх виконати. Буває, розсердитесь, але швидко відходите. Чого Вам бракує, так це посидючості, терпіння і наполегливості при зіткненні з серйозними проблемами. За бажання, проте, Ви можете змусити себе не відступати.

4—8 балів. Ви, мабуть, «геній коммунікації». Товариськість б'є з Вас ключем. Ви завжди в курсі всіх справ. Любите брати участь у всіх дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у Вас нудьгу. Охоче берете слово з будь-якого питання, навіть якщо маєте про нього поверхневе уявлення. Всюди відчуваєте себе в своїй тарілці. Беретеся за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете успішно довести її до кінця. З цієї причини керівник і колеги ставляться до Вас з деяким побоюванням і сумнівом. Подумайте над цими фактами!

3 бали і менше. Ваша коммунікбельність має хворобливий характер. Ви говірки, багатослівні, втручаєтесь у справи, які не мають до Вас ніякого відношення, беретеся судити про проблеми, в яких зовсім некомпетентні. Мимоволі Ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів. Вам необхідно зайнятися самовихованням.

Емпатійність (опитувальник А. Мехрабіана і Н. Епштейна)

Дослідження за допомогою опитувальника емпатії можна проводити в груповому варіанті чи індивідуально.

Опитувальник містить 33 твердження, в яких описуються ситуації, що можуть викликати співчуття, співпереживання під час спілкування з людьми, з живою та неживою природою.

Інструкція. Тест містить 33 твердження. Прочитайте і дайте відповіді, пригадуючи чи передбачуючи, які почуття в подібних ситуаціях виникали чи могли б виникнути особисто у Вас. Якщо Ваші переживання, думки, реакції відповідають запропонованим у твердженні, то в бланку відповідей поставте «+», а якщо не відповідають, то «-». Пам'ятайте: в опитувальнику немає «гарних» чи «поганих» відповідей. Не намагайтеся своїми відповідями створити приємне враження. Свою думку висловлюйте вільно і відверто, тільки в такому разі Ви отримаєте достовірні дані про свої психологічні особливості. Краще давати ту відповідь, яка першою спаде на думку. Кожне наступне твердження читайте після того, як дасте відповідь на попередні, старайтеся також не залишати наведені питання-твердження без відповіді. Якщо у Вас виникнуть які-небудь запитання, пов'язані із заповненням бланку, задайте їх експериментаторові перед тим, як почнете роботу над опитувальником. Якщо все зрозуміло, починайте давати відповіді».

1. Мені стає прикро, коли я бачу, що незнайома людина почувается серед людей самотньо.

2. Люди перебільшують здатність тварин розуміти і переживати.

3. Мені неприємно, коли люди не вміють стримуватися і відкрито проявляють свої почуття.

4. Мене дратує в нещасних людях те, що вони самі себе жаліють.

5. Коли хто-небудь поруч зі мною нервує, я також починаю нервувати.

6. Я вважаю, що плакати від щастя нерозумно.

7. Я беру близько до серця проблеми своїх друзів.

8. Часом пісні про любов викликають у мене сильні переживання.

9. Я дуже хвилююся, коли доводиться повідомляти людям неприємні для них звістки.

10. На мій настрій дуже впливають люди, які оточують мене.

11. Я вважаю іноземців «холодними» і байдужими.

12. Я хотів би знайти професію, пов'язану із спілкуванням з людьми.

13. Я не засмучуюся, коли мої друзі роблять необдумані вчинки.

14. Мені дуже подобається спостерігати, як люди приймають подарунки.

15. На мою думку, самотні люди похилого віку недобррозичливі.

16. Коли я бачу людину, яка плаче, то дуже засмучуюсь.

17. Слухаючи деякі пісні, я почувуюся часом щасливою людиною.

18. Коли я читаю книжку (роман, повість тощо), то так переживаю,

ніби все, про що читаю, відбувається насправді.

19. Коли я бачу, що з кимось погано поводяться, то завжди серджуся або переживаю, буваю невдоволеним.

20. Я можу не хвилюватися, навіть якщо всі навколо хвилюються.

21. Якщо мій товариш чи моя подруга починають обговорювати зі мною свої проблеми, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

22. Мені неприємно, якщо люди схлипують і плачуть, коли дивляться кінострічку.

23. Чужий сміх мене не заражає.

24. Коли я приймаю рішення, почуття інших людей на нього, як правило, не впливають.

25. Я втрачаю душевний спокій, якщо оточуючі чимось пригнічені.

26. Я хвилююся, якщо бачу людей, які легко засмучуються через дрібниці.

27. Я дуже засмучуюся, коли бачу страждання тварини.

28. Безглуздо переживати те, що відбувається в кіно або про що читаєш у книжці.

29. Я дуже засмучуюся, коли бачу безпорадних людей похилого віку.

30. Чужі сльози викликають у мене роздратування, а не співчуття.

31. Я дуже переживаю, коли дивлюся фільм.

32. Я можу залишатися байдужим (байдужою), коли інші хвилюються.

33. Малі діти плачуть без причин.

Обробка результатів.

Щоб отримати індекс емпатійності, потрібно підрахувати кількість відповідей, що збігаються з таким ключем:

Відповідь	Номери запитань
+ (згоден)	1, 5, 7, 8, 9,10,12,14,16,17,18,19, 25, 26,27,29,31
- (не згоден)	2, 3, 4, 6, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 30, 32, 33

Таким чином, індекс емпатійності є сумою, отриманою за запитаннями-твердженнями, що передбачають відповідь «Так», і — за запитаннями-твердженнями, якими передбачено відповідь «Ні». Для визначення рівня емпатійності пропонується таблиця інтерпретації індекса з урахуванням віку та статі респондентів.

Стать	Рівні емпатійності		
	Високий	Середній	Низький
Юнаки	33—25	24—17	16—8
Дівчата	33—29	28—22	21—1

Аналіз результатів.

Емоційна чутливість на хвилювання інших, яка в психології називається емпатією, належить до моральних почуттів. Емпатія у формі співчуття або переживання, чи то співрадість чи співсмуток, пов'язана з умінням людини «проникати» в чуттєвий світ інших. У різноманітних життєвих ситуаціях емоційна чутливість залежить від адекватності сприймання переживань людей і емоцій тварин, а також від уявлення про причини, які їх викликали. Така чутливість стає спонукальною силою, спрямованою на допомогу іншим. Тому під час аналізу результатів дослідження потрібно враховувати вплив соціокультурних традицій. Дуже часто юнаки в якійсь мірі приховують свої переживання і не завжди схильні їх рефлексувати, тому в таблиці рівні емпатійності у юнаків і дівчат відрізняються.

Розвиток емоційної чутливості залежить від багатьох факторів, серед яких: ступінь актуалізації потреб у добробуті інших людей, вміння правильно сприймати невербальну інформацію про стан людини або тварини за позою, мімікою, жестами, інтонацією голосу тощо, а також — від життєвого досвіду, від характеру виховання в сім'ї та школі.

У разі *низького рівня* емпатійності важливо проаналізувати можливі причини і продумати заходи, які дозволяють розвинути емоційну чутливість учня.

Треба звернути увагу й на тих школярів, які мають високий рівень емпатійності (30—33), простежити особливості стосунків з ними друзів по навчанню. Справа в тому, що емоційно чутливих людей можуть експлуатувати егоїстичні товариші, котрі користуються їхньою добротою, створюючи цим самим основу для реалізації власної мети. Особливо часто це спостерігається в конкурентних взаємодіях. Для емоційно чутливих людей важливо вміти відстояти себе в умовах зіткнення з індивідуалізмом, з корисливістю інших людей. Потрібна програма вироблення прийомів емоційного захисту і диференційоване ставлення до суперників та до партнерів.

Локус суб'єктивного контролю

Інструкція. Запропонований Вам опитувальник має 44 твердження. Прочитайте їх і дайте відповідь, чи згодні Ви з даним твердженням, чи ні. Якщо згодні, то в бланку для відповідей перед відповідним номером поставте знак (+), якщо ні — знак (-). Пам'ятайте, що в тесті немає «правильних» і «неправильних» відповідей. Свою думку висловлюйте відверто. Надавайте перевагу тій відповіді, яка перша спала Вам на думку.

1. Просування по службових сходинках більше залежить від успішного збігу обставин, ніж від здібностей людини.

2. Більшість розлучень виникає тому, що люди не захотіли

приспосовуватись один до одного.

3. Хвороба — справа випадку: якщо маєш захворіти, то вже нічим не зарадиш.

4. Люди стають самотніми тому, що самі не виявляють інтересу і дружнього ставлення до оточуючих.

5. Здійснення моїх бажань часто залежить від удачі.

6. Даремно докладати зусиль для того, щоб завойовувати симпатії інших людей.

7. Зовнішні обставини (батьки, добробут) впливають на сімейне щастя не менше, ніж стосунки подружжя.

8. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною.

9. Як правило, керівництво виявляється більш ефективним, коли повністю контролюються дії підлеглих, а не покладаються на їхню самостійність.

10. Мої оцінки в школі часто залежали від випадкових обставин (наприклад, від настрою вчителя), а не від моїх власних зусиль.

11. Коли я планую, то, здебільшого, вірю, що зможу здійснити свої плани.

12. Те, що багатьом людям здається успіхом чи удачею, насправді є результатом тривалих цілеспрямованих зусиль.

13. Думаю, що правильний спосіб життя може більше допомогти здоров'ю, ніж лікарі та ліки.

14. Якщо люди не підходять один одному, то, як би вони не намагалися налагодити сімейне життя, вони все одно не зможуть цього зробити.

15. Те добре, що я роблю, звичайно буває гідно оцінено іншими.

16. Діти виростають такими, якими їх виховують батьки.

17. Думаю, що випадок чи доля не відіграють великої ролі в моєму житті.

18. Я намагаюся не планувати наперед, тому що багато залежить від того, як складуться обставини.

19. Мої оцінки в школі залежали переважно від моїх зусиль і від ступеня підготовки.

20. У сімейних конфліктах я частіше відчуваю вину за собою, ніж за протилежною стороною.

21. Життя більшості людей залежить від збігу обставин.

22. Я надаю перевагу такому керівництву, при якому можна самостійно визначати, що і як робити.

23. Думаю, що мій спосіб життя ні в якій мірі не є причиною моїх хвороб.

24. Як правило, саме невдалий збіг обставин заважає людям добитися успіху в своїх справах.

25. Врешті-решт, за погане керівництво установою відповідають самі люди, які в ній працюють.

26. Я часто відчуваю, що нічого не можу змінити в стосунках, що

склалися в сім'ї.

27. Якщо я дуже захочу, то зможу повернути до себе будь-кого.

28. На підростаюче покоління впливає так багато всіляких обставин, що зусилля батьків у вихованні часто виявляються не результативними.

29. Те, що зі мною трапляється, — це справа моїх власних рук.

30. Важко буває зрозуміти, чому керівники діють так, а не інакше.

31. Людина, яка не змогла досягти успіху у своїй роботі, швидше всього, не доклала достатньо зусиль для цього.

32. Найчастіше я можу домогтися від членів моєї сім'ї того, що я захочу.

33. У неприємностях і невдачах, які траплялися в моєму житті, більше були винні інші люди, ніж я.

34. Дитину завжди можна вберегти від простуди, якщо за нею доглядати і правильно її одягати.

35. У складних обставинах я вважаю за краще зачекати, поки проблема розв'яжеться сама по собі.

36. Успіх — це результат наполегливої праці, і він мало залежить від випадку чи від удачі.

37. Я відчуваю, що від мене більше, ніж від інших, залежить щастя моєї сім'ї.

38. Мені завжди було важко зрозуміти, чому я подобаюсь одним людям і не подобаюсь іншим.

39. Я завжди надаю перевагу прийняттю рішень і самостійним діям, а не сподіваюся на допомогу інших людей чи на долю.

40. На жаль, заслуги людини часто залишаються невизнаними, незважаючи на всі її намагання.

41. У сімейному житті бувають такі ситуації, які неможливо змінити навіть з найбільшим бажанням.

42. Здібні люди, які не зуміли реалізувати свої можливості, мають звинувачувати в цьому тільки самих себе.

43. Багато моїх успіхів були можливі тільки завдяки допомозі інших людей.

44. Більшість невдач у моєму житті були від невміння, від незнання або від лінощів і мало залежали від удачі чи від невдачі.

Обробка результатів. Щоб отримати індекс локусу суб'єктивного контролю, потрібно підрахувати кількість відповідей, що збігаються з таким ключем:

Відповідь	Номери запитань
+ (згоден)	2, 4, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 25, 27, 29, 31, 32, 34, 36, 37, 39, 42, 44
- (не згоден)	1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 18, 21, 23, 24, 26, 28, 30, 33, 35, 38, 40, 41, 43

Аналіз результатів. Локус контролю — це характеристика вольової сфери людини, яка відображає її схильність приписувати

відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам або власним здібностям і зусиллям. Приписування відповідальності за результати своєї діяльності зовнішнім силам називається екстернальним, або зовнішнім, локусом контролю, а приписування відповідальності власним здібностям і зусиллям — інтернальним, або внутрішнім, локусом контролю.

Таким чином, можливі два полярних типи особистостей залежно від локалізації контролю: екстернальний та інтернальний. Будь-якій людині властива певна позиція на континуумі від екстернального до інтернального типу.

Отриманий у процесі обробки результатів показник локусу контролю розшифровується так:

0-21 бал – екстернальний локус контролю;

22-24 бали – інтернальний локус контролю.

Чим більша величина інтернальності, тим менша екстернальність.

Локус контролю, характерний для людини, є універсальним стосовно будь-яких типів подій і ситуацій, з якими їй доводиться стикатися. Один і той же тип контролю проявляється як у разі невдач, так і в разі досягнень, причому це спостерігається в різноманітних сферах життєдіяльності суб'єкта.

Для певного рівня локусу контролю користуються такими межами шкали інтернальності:

Індекс інтернальності	Рівень локусу контролю
0—11	Низький рівень інтернальності
12—32	Середній рівень інтернальності
33—44	Високий рівень інтернальності

При *низькому рівні інтернальності* люди майже не бачать зв'язку між своїми діями і важливими для них подіями життя. Вони не вважають себе здатними контролювати розвиток таких подій і вважають, що більшість їх є результатом випадку чи вчинків інших людей. Тому «екстернали» емоційно нестійкі, схильні до неформального спілкування і поведінки, малокомунікабельні, у них поганий самоконтроль і висока напруженість.

Високий рівень інтернальності відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над будь-якими значущими випадками. Люди, які мають такий локус контролю, вважають, що більшість важливих подій в їхньому житті — результат їхніх власних дій, що вони можуть ними керувати і відчувають відповідальність і за ці події, і за те, як складається їхнє життя в цілому. «Інтернали» з високими показниками суб'єктивного контролю мають емоційну стабільність, вони впertі, рішучі, відрізняються комунікабельністю, значним самоконтролем і стриманістю.

Середній рівень інтернальності властивий для більшості людей. Особливості їхнього суб'єктивного контролю можуть дещо змінюватися залежно від того, чи здається людині ситуація складною або простою, приємною або неприємною тощо. Хоча їхня поведінка і психологічне

почуття відповідальності за неї залежать від конкретних соціальних ситуацій, усе ж можна і в них встановити перевагу того чи іншого локусу контролю.

Таким чином, суб'єктивний локус контролю пов'язаний з відчуттям людиною своєї сили, відповідальності за те, що відбувається, із самоповагою, із соціальною зрілістю і самостійністю особистості. Тому, складаючи рекомендації для самовдосконалення, потрібно враховувати, що:

— конформна, поступлива поведінка в більшій мірі притаманна людям з екстернальним локусом контролю; інтерналі менш схильні підкорятися тиску (думкам, емоціям та ін.) інших людей;

— людина з інтернальним локусом контролю краще працює на самоті;

— інтерналі більш активно шукають інформацію, як правило, більше ознайомлені із ситуацією, ніж екстернали;

— в інтерналів більш активна, ніж в екстерналів, позиція щодо свого здоров'я.

Дослідження свідчать: інтерналі більш популярні, займають сприятливу позицію в системі міжособистісних стосунків. Вони більш бажані для суспільства, впевнені в собі й терпимі до інших.

Ініціативність

З метою з'ясування рівня ініціативності учнів можуть використовуватися різні методики: анкетування, метод експертних оцінок, розв'язання проблемних ситуацій, методика незакінчених речень тощо. Розглянемо деякі з них.

Проблемні ситуації

Ситуація 1. Перед вами стоїть завдання: обрати форму проведення свята Нового Року у класі. Яку роль ви візьмете на себе?

Ситуація 2. Ви виїхали на природу всім класом. Кожний з учнів відокремився від інших. Ваші дії щодо згрупування колективу.

Ситуація 3. Групі учнів з трьох осіб доручили підготувати сценарій брейн-рингу до тижня історії в школі. Між членами групи були розподілені обов'язки. За день до призначеної дати проведення заходу з'ясувалося, що двоє учнів не виконали доручень. Якби ти опинився на місці третього учня, якими були б твої дії?

а) залучив би до підготовки сценарію своїх батьків;

б) відмовився б від проведення заходу;

в) звернувся б по допомогу до друзів у класі;

г) підготував би сценарій самостійно за будь-яких обставин;

д) ваш варіант.

Дайте відповідь письмово, аргументуйте її.

Методика незакінчених речень

1. Коли мені розповідають, що на мене очікує якась подія, я....

2. У будь-якому заході я хочу брати участь, тому що...
3. Мене не влаштовує стан справ, коли щось відбувається без мене, тому що....
4. Я можу назвати себе ініціативною людиною, тому що....
5. Для того, щоб було цікаве життя, я повинен (на)....

Анкета для батьків

1. Чи надаєте Ви своїй дитині можливість діяти самостійно?
2. Чи відзначали Ви, коли Ваша дитина досягала значних результатів?
3. Коли у Вашої дитини виникають якісь труднощі, хто допомагає їй у цьому?
4. Чи може Ваша дитина, коли нікого немає поруч, розважати себе протягом тривалого часу?
5. Чи прислуховуєтесь Ви до думки своєї дитини щодо вирішення сімейних проблем?
6. Хто у Вашій родині є головним витівником?

Шкала полярних профілів

	1	2	3	4	5	
1. Завжди висуває свої ідеї, пропозиції						1. Не має ніяких ідей
2. Якщо виникає проблема, має декілька варіантів щодо вирішення						2. Не бачить ніякого виходу зі складної ситуації
3. Дуже емоційний						3. Не виявляє жодних емоцій
4. Може взяти відповідальність на себе						4. Не любить брати на себе відповідальність
5. Більшість заходів, що впроваджуються у класне життя, – це його ідеї						5. Взагалі не бере ніякої участі у житті класу
6. Із зацікавленістю бере участь в обговоренні й вирішенні проблемних питань						6. Не бере участі у вирішенні проблемних питань

Критерії для визначення рівня активності: високий рівень – 25–30 ; середній рівень – 15–23 ; низький рівень – 1–15 ; нульовий рівень – 0 .

До високого рівня належать учні, які завжди мають свої ідеї, долають проблеми, можуть взяти відповідальність на себе, більшість заходів, що впроваджуються, проводять самі, завжди із зацікавленістю беруть участь в обговоренні та вирішенні проблемних питань.

До середнього рівня належать учні, які іноді мають ідеї, можуть іноді допомогти при їх вирішенні, не люблять брати відповідальність на себе, беруть участь у заходах, але без ініціативи.

До низького рівня належать учні, які ніколи не мають своїх ідей,

уникають проблем, не беруть відповідальності на себе, не беруть участі у класних заходах, в обговоренні є пасивними спостерігачами.

Автономність

Інструкція: «Уважно читайте кожне твердження. Оцініть ступінь своєї згоди чи незгоди з ним за шкалою: «так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «ні». Відповідайте швидко. Пам'ятайте, що немає гарних і поганих відповідей. Всі запитання спрямовані на з'ясування вашого звичайного способу поведінки».

1. Оточуючі люди вважають мене впевненою у собі людиною.
 2. Перед початком роботи я звик аналізувати умови, в яких мені необхідно буде працювати.
 3. Виконуючи будь-яку роботу, я звик оцінювати не тільки її кінцевий результат, але й ті результати, які трапляються в процесі роботи.
 4. Я схильний відмовитися від задуманого, якщо іншим здається, що я почав не так.
 5. Навіть коли я виконую відповідальну роботу, мені не потрібен контроль з боку.
 6. Я з однаковою ретельністю виконую як цікаву, так і не цікаву для мене роботу.
 7. Для успішного виконання відповідальної роботи необхідно, щоб мене контролювали.
 8. Як правило, мій робочий день проходить безсистемно.
 9. Коли в мене є вибір, я надаю перевагу роботі менш відповідальній, але й менш цікавій.
 10. Після того, як я завершив якусь роботу, я звик обов'язково перевірити, чи правильно я її виконав.
 11. Я обов'язково повертаюсь до початої справи навіть тоді, коли мене ніхто не контролює.
 12. Сумніви в успіху часто примушують мене відмовитися від наміченої справи.
 13. Мені часто не вистачає наполегливості для досягнення поставленої мети.
 14. Мої плани ніколи не розходяться з моїми можливостями.
 15. Як правило, будь-які рішення я приймаю, радячись з ким-небудь.
 16. Мені часто буває важко примусити себе зосередитися на якомусь завданні або на якій-небудь роботі.
 17. Коли я захоплений якоюсь справою, мені важко буває переключитися на виконання іншої роботи.
 18. Я схильний відмовлятися від роботи, яка в мене не виходить.
- Обробка результатів.** Порівняйте ваші відповіді з ключем. Якщо вони збігаються з ним, оцінюються в один бал, якщо ні – нуль. Потім

підраховується загальна сума балів.

Позитивні відповіді («так», «мабуть, що так») — 1, 5, 11, 14.

Негативні відповіді («ні», «мабуть, що ні») — 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 18.

Інтерпретація результатів.

7 і більше балів. У вас досить добре сформовані такі риси характеру, як цілеспрямованість, зібраність, самостійність, здатність критично оцінювати свою діяльність і поведінку, шукати кращі способи для успішного здійснення навчальної та іншої діяльності, почуття відповідальності за виконувану роботу та прагнення зробити її добре, впевненість у собі, звичка та вміння аналізувати причини успіху та невдачі в роботі. Ви самостійні у визначенні своїх цілей та завдань, самі обираєте правильні способи їх вирішення. Саме ці риси необхідні для успішного навчання у школі, технікумі та вищому навчальному закладі.

0 – 3 бали. На жаль, у вас слабо розвинуті такі риси характеру, як наполегливість і цілеспрямованість. Вам важко самостійно оцінювати свої можливості при виборі діяльності, а також правильність вибраного способу досягнення мети. Ви не вмієте критично проаналізувати отримані результати (дати їм об'єктивну оцінку, знайти помилки або недоліки). Вам часто доводиться звертатися за порадою та за допомогою до друзів і дорослих. Роботу виконуєте краще, якщо є контроль збоку.

Ці недоліки вашої особистості значно утруднюватимуть навчання особливо у вищому навчальному закладі, але їх ще не пізно виправити, якщо ви виявите бажання та волю.

4 – 6 балів. У вас недостатньо розвинуті такі риси характеру, як самостійність, наполегливість і критичність. Вибираючи способи навчальної та трудової діяльності, ви не завжди можете правильно та глибоко оцінити свої можливості. У вас не вистачає впевненості в собі та в правильності виконаної роботи, особливо, якщо виконуєте нову, незнайому діяльність. З нескладною та знайомою роботою ви справляєтесь самостійно, та робота нова, важка та відповідальна може бути виконана вами непогано лише за допомоги та контролю. Ви прагнете зробити завдання краще, але у вас часто не вистачає знань та умінь самостійно розібратися в поставленому завданні. Ви можете добре навчатися в школі та у вищому навчальному закладі лише за умови усунення вказаних недоліків.

Наполегливість

Учням послідовно видають бланки з набором слів і просять скласти з них речення. Труднощі в складанні речень у першому й другому наборах практично однакові, а з третього набору скласти речення практично неможливо (піддослідний про це не повинен знати).

Інструкція: «Використовуючи всі слова набору, надруковані на бланку, складіть змістовне речення. Час Вашої роботи фіксується.»

Під час обстеження потрібно фіксувати час виконання кожного завдання і відмічати емоційні реакції піддослідного.

Набір слів 1: викликати, влада, напад, обстановка, заходи, невдоволення, мета, в, кола, польські, нормалізація, в, з, опозиційні, вжиті, Польща.

Набір слів 2: країна, холодна, умова, передусім, в, найбільші, координація, загострення, значення, обстановка, війна, дії, викликаний, держав, усіх, великий, політика, набувала, міжнародний.

Набір слів 3: країна, оцінка, зростати, представники, в, тобто, мирні, дії, розглянути, повідомлення, арабські, із, налагодити, експерти, напруга, допомагати, персонал.

Обробка результатів.

Під час обробки результатів спочатку перевіряють правильність виконання досліджуваним завдань, а потім співвідносять час, витрачений досліджуваним на складання кожного речення, і вираховують показник наполегливості.

Зразок правильно складених речень із набору слів:

1. Заходи, вжиті польською владою з метою нормалізації обстановки в Польщі, викликали напад невдоволення в опозиційних колах.

2. В умовах загострення міжнародної обстановки, викликаній політикою холодної війни, передусім найбільших держав, великого значення набувала координація дій усіх країн.

3. Немає вирішення.

Якщо перших два речення складено правильно, то вираховують показник наполегливості P_n .

Показником наполегливості є відношення часу, витраченого на виконання третього завдання, до середнього часу, витраченого на вирішення перших двох завдань:

$$P_n = \frac{2T_3}{(T_1 + T_2)},$$

де T – час, затрачений на складання першого речення; T_2 – час, затрачений на складання другого речення; T_3 – час, затрачений на спроби скласти третє речення.

Аналіз результатів.

Рівень наполегливості визначають за величиною показника P_n з допомогою шкали.

Величина P_n	Рівень наполегливості
Від 0 до 1,9	Низький
Від 2,0 до 2,9	Середній
Від 3,0 і більше	Високий

Під час аналізу результатів треба враховувати величину часу, витраченого досліджуваним на вирішення завдань. У цілому, чим більше

часу, тим наполегливіша людина. Під наполегливістю звичайно розуміють особистісні риси, пов'язані з умінням і бажанням досягати поставленої мети, долаючи зовнішні і внутрішні (психологічні) перешкоди. Наполегливість пов'язана з особливостями розвитку довільності психічних процесів. Аналізуючи результати дослідження, важливо зіставити їх з успіхами в навчальній діяльності студента, взявши при цьому до уваги програми розвитку саморегуляції і самовиховання.

Імпульсивність

(опитувальник В. Лосенкова)

Інструкція: «Запропонований Вам тест-опитувальник містить 20 запитань. До кожного із запитань додано шкалу відповідей. Уважно прочитайте кожне запитання і обведіть номер вибраної Вами відповіді. У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка перша спадає Вам на думку.»

I. Якщо Ви беретеся за яку-небудь справу, то чи завжди доводите її до кінця?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Ні, не завжди.

II. Ви завжди спокійно реагуєте на різкі чи невдалі зауваження на свою адресу?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

III. Ви завжди виконуєте свої обіцянки?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

IV. Ви часто говорите і дієте під впливом хвилинного настрою?

1. Дуже часто.
2. Досить часто.
3. Досить рідко.
4. Майже ніколи.

V. Чи Ви добре володієте собою в критичних, напружених ситуаціях?

1. Так, завжди володію.
2. Мабуть, завжди.
3. Мабуть, ні.

4. Ні, не володію.

VI. Чи часто у Вас без видимих або достатньо вагомих на те причин змінюється настрій?

1. Таке зустрічається дуже часто.
2. Буває час від часу.
3. Таке трапляється рідко.
4. Такого взагалі не буває.

VII. Чи часто Вам доводиться робити щось наспіх, коли час обмежений?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

VIII. Чи могли б Ви назвати себе цілеспрямованою людиною?

1. Так, звичайно.
2. Мабуть, так.
3. Швидше всього, ні.
4. Ні.

IX. Чи дотримуєтеся Ви у словах і вчинках прислів'я «Сім разів відміряй, один раз відріж»?

1. Так, завжди.
2. Часто.
3. Рідко.
4. Ні, майже ніколи.

X. Ви нарочито байдужі до тих, хто несправедливо бубнить і зачіпає Вас, наприклад, в автобусі чи трамваї?

1. Так, я реагую майже завжди.
2. Так, я реагую досить часто.
3. Я рідко так реагую.
4. Я ніколи так не реагую.

XI. Ви сумніваєтесь у своїх силах і здібностях?

1. Так, часто.
2. Інколи.
3. Рідко.
4. Майже ніколи.

XII. Чи легко Ви захоплюєтеся новою справою, до якої потім можете швидко охолонути?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

XIII. Ви змієте стримувати себе, коли хтось із начальства незаслужено Вам дорікає?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.

4. Звичайно, ні.

XIV. Вам здається, що Ви ще не знайшли себе?

1. Згоден, саме так воно і є.
2. Швидше всього, це так.
3. З цим я навряд чи погоджуюся.
4. Я з цим, звичайно, не згоден.

XV. Чи може під впливом яких-небудь нових обставин Ваша думка про самого себе не раз змінюватися?

1. Саме так.
2. Досить ймовірно.
3. Малоймовірно.
4. Майже неможливо.

XVI. Звичайно Вас важко вивести із себе?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

XVII. Чи виникають у Вас бажання, які з багатьох причин нездійсненні?

1. Такі бажання виникають у мене часто.
2. Такі бажання виникають час від часу.
3. У мене рідко виникають такі бажання.
4. Заздалегідь нездійснених бажань у мене не виникає

XVIII. Чи помічаєте Ви, обговорюючи з кимсь важливі життєві проблеми, що Ваші погляди ще не визначилися?

1. Так, часто помічаю.
2. Іноді помічаю.
3. Помічаю, досить рідко.
4. Ні, ніколи не помічаю.

XIX. Чи трапляється таке, що якась справа Вам так набридає, що, не закінчивши її, Ви беретеся за нову?

1. Так, часто трапляється.
2. Іноді так буває.
3. Так буває досить рідко.
4. Таке майже ніколи не трапляється.

XX. Ви досить невірноважена людина?

1. Звичайно, так.
2. Мабуть, так.
3. Мабуть, ні.
4. Звичайно, ні.

Обробка результатів.

У процесі обробки результатів підраховують величину показника імпульсивності. Він є сумою балів, набраною за всіма шкалами тесту-опитувальника.

У даному тесті-опитувальнику чотирибальна шкала відповідей.

Для запитань 1, 2, 3, 5, 8, 9, 10, 13, 16 номер шкали відповідає

кількості балів, тобто 1, 2, 3 або 4.

Для запитань 4, 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20 бали рахуються за шкалою у зворотному порядку, тобто шкалі 1 відповідає 4 бали, шкалі 2–3 бали, шкалі 3–2 бали, а шкалі 4–1 бал.

Аналіз результатів.

Імпульсивність – це риса, протилежна вольовим якостям цілеспрямованості і наполегливості.

Рівень імпульсивності може бути охарактеризовано як високий, середній і низький.

Якщо величина показника імпульсивності лежить у межах 66–80, то імпульсивність високого рівня, тобто виражена сильно; якщо його величина від 35 до 65, то рівень імпульсивності середній, тобто вона помірна, а якщо 34 і менше – імпульсивність низького рівня. Імпульсивні люди часто мають невизначені життєві плани; в них немає інтересів і вони захоплюються то одним, то іншим.

Люди з низьким рівнем імпульсивності, навпаки, цілеспрямовані, мають чіткі ціннісні орієнтації, проявляють наполегливість у досягненні поставленої мети, намагаються довести розпочате до кінця. Якщо імпульсивність висока, то треба скласти програму самовиховання, спрямовану на зниження її і на збільшення цілеспрямованості. При цьому потрібно враховувати особливості локусу суб'єктивного контролю.

Організованість

Інструкція: «Запропонований Вам тест-опитувальник містить 11 запитань. До кожного із запитань подано варіанти відповідей. Уважно прочитайте кожне запитання і обведіть літеру з вибраною Вами відповіддю. У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка перша спадає Вам на думку.»

1. Чи є у вас головна мета в житті, досягти якої ви прагнете?

А. У мене є така мета.

Б. Хіба потрібно мати таку мету, якщо життя так швидко змінюється?

В. У мене є головна мета, і я підпорядковую своє життя її досягненню.

Г. Мету я маю, але моє життя, діяльність не сприяють її досягненню.

2. Чи складаєте ви план роботи, справ на тиждень, використовуючи для цього щотижневик або особистий щоденник?

А. Так.

Б. Ні.

В. Не можу сказати ні «так», ні «ні», оскільки намічаю основні справи подумки, а план на поточний день – теж подумки або на аркуші

паперу.

Г. Пробував(ла) скласти план, використовуючи для цього щотижневик, але потім зрозумів(ла), що це нічого не дає.

3. Чи вчитуєте ви себе за невиконання наміченого на день, на тиждень?

А. Вчитую тоді, коли в цьому винні мої лінощі або неповороткість.

Б. Вчитую, незважаючи на причини.

В. Зараз і так усі лають одне одного, навіщо ж ще вчитувати себе.

Г. Дотримуюся такого принципу: що вдалося зробити сьогодні – добре, а що не вдалося – виконаю, можливо, іншого разу.

4. Як ви ведете свій записник з номерами телефонів знайомих, родичів, товаришів?

А. Я – господар(ка) свого записника. Як хочу, так і занотую. Якщо буде потрібний чийсь номер телефону, то знайду обов'язково.

Б. Часто міняю записники з номерами телефонів, нотатки веду довільно.

В. Нотатки роблю «за настроєм». Вважаю за головне, щоб було записано номер, прізвище, ім'я, а на якій сторінці, прямо чи криво – це не має особливого значення.

Г. Користуюся загальноприйнятою системою, відповідно до алфавіту записую прізвище, ім'я, номер телефону, якщо потрібно, то й додаткові відомості.

5. Вас оточують різні речі, якими ви часто користуєтесь. Ваші принципи щодо місця їх розташування.

А. Кожна річ лежить там, де їй заманеться.

Б. Кожній речі – своє місце.

В. Періодично все впорядковую. Потім кладу речі, куди їм заманеться. Через деякий час знову впорядковую.

Г. Вважаю, що це питання не стосується самоорганізованості.

6. Чи можете ви наприкінці дня сказати, де, скільки і з яких причин вам довелося марно втратити часу?

А. Можу сказати про втрачений час.

Б. Можу сказати про місце, де було втрачено час.

В. Якби втрачений час чогось був вартий, то рахував(ла) би його.

Г. Завжди чітко уявляю собі, де, скільки і чому було втрачено часу, знаходжу способи скорочення втрат у цих ситуаціях.

7. Чи намагаєтесь ви використовувати буквально кожну хвилину для виконання задуманого?

А. Намагаюсь, але в мене не завжди все виходить (брак сил, зміна настрою, відсутність бажання).

Б. Не прагну цього, оскільки вважаю, що не потрібно бути дріб'язковим щодо часу.

В. Навіщо намагатися, якщо час усе одно не випередить.

Г. Намагаюся, незважаючи ні на що.

8. Як ви фіксуєте доручення, завдання, прохання?

А. Записую в щотижневик, що виконати і до якого терміну.

Б. До тижневика записую тільки важливі доручення, прохання.

Дрібниці намагаюся запам'ятати.

В. Намагаюся запам'ятати доручення, завдання, прохання, оскільки це тренує пам'ять. Проте пам'ять мене часто підводить.

Г. Нехай пам'ятає про завдання той, хто дає. Якщо доручення важливе, про нього не забудуть і нагадають мені.

9. Чи не запізнюєтеся ви на зустрічі?

А. Приходжу раніше, за 5–7 хв.

Б. Приходжу своєчасно.

В. Як правило, запізнююся з різних причин.

Г. Завжди запізнююся, хоча й намагаюся приходити своєчасно.

Д. Якби мені розповіли, як не запізнюватись, я б навчився(лась) цього.

10. Якого значення ви надаєте своєчасності виконання завдань, доручень, прохань?

А. Намагаюся виконати завдання своєчасно, хоча мені це не завжди вдається.

Б. Завжди краще трохи зволікати з виконанням завдання.

В. Виконую завдання згідно зі встановленим терміном.

Г. Ініціатива – карана. Своєчасність виконання – певний шанс отримати нове завдання.

11. Припустімо, ви пообіцяли щось, але обставини змінилися так, що виконати обіцяне складно. Як ви будете поводитися?

А. Повідомляю людині про зміну обставин і про неможливість виконання завдання.

Б. Скажу людині, що обставини змінились і виконати обіцяне складно, але не треба втрачати надії.

В. Намагатимусь виконати обіцянку, але якщо не зроблю – не біда, я ж рідко не дотримувався(лась) слова.

Обробка результатів.

Користуючись ключем, підрахуйте кількість балів за всі відповіді.

Номер запитання	Варіанти відповідей та їх оцінка в балах				
	А	Б	В	Г	Д
1	4	0	6	2	-
2	6	0	3	2	-
3	4	6	0	1	-
4	1	0	0	6	-
5	0	6	2	0	-
6	2	1	0	1	-
7	4	0	0	6	-
8	6	3	1	0	-
9	6	6	0	1	0
10	3	0	6	0	-
11	4	3	0	-	-

Інтерпретація результатів.

60–66 балів. Ви організована людина. Єдине, що вам можна

порадити – розвивайте й надалі самоорганізацію. Нехай не здається вам, що ви досягли межі. Організованість дає найбільший ефект тому, хто вважає її ресурси невичерпними.

49–59 балів. Ви вважаєте організованість частиною свого «я». Це дає вам переваги перед тими, хто розраховує на організованість у крайніх випадках. Поліпшуйте самоорганізацію.

Менше 49 балів. Організованість у вас то з'являється, то зникає. Немає чіткої системи самоорганізації. Намагайтеся проаналізувати свої дії, витрати часу і побачите резерви. Використовуйте свою волю й наполегливість, переборюйте себе.

Упевненість у собі

Інструкція: «Запропонований Вам опитувальник містить 15 запитань. На кожне з них дайте відповідь «так» чи «ні». У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка першою спадає Вам на думку.»

1. Чи часто ви відчуваєте раптову втому, хоча, по суті, ви не перевтомлювалися?

2. Чи буває з вами, що ви раптом відчуваєте невпевненість — чи замкнули ви за собою двері?

3. Чи часто ви засмучуєтеся без певної причини?

4. Чи все одно вам, коли, знаходячись у театрі, ви сидите в середині ряду?

5. Чи важко вам налаштуватися на чийсь несподіваний візит?

6. Чи лякаєтеся ви деколи, якщо дзвонить телефон?

7. Чи часто вам сняться сни?

8. Чи швидко ви ухвалюєте рішення?

9. Чи неприємно вам, якщо ви виявляєте на своєму одязі пляму і треба у такому вигляді кудись іти?

10. Чи буває з вами, що перед поїздкою у відпустку ви раптом хочете відмовитися від неї?

12. Чи прокидаєтеся ви вночі з відчуттям сильного голоду?

13. Чи хочеться вам деколи залишитися наодинці з самим собою?

14. Якщо ви прийшли в ресторан один(одна), чи сідаєте за стіл, за яким вже сидять відвідувачі, хоча є вільний стіл?

15. Чи керуєтеся ви в своїх вчинках головним чином тим, чого очікують від вас інші?

Обробка результатів.

Нараховується по одному балу за ствердні відповіді на питання 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 12, 15 і за негативні відповіді на питання 7, 8, 9, 10, 13, 14. Знаходиться загальна сума балів. Максимальна можлива оцінка – 15 балів.

Інтерпретація результатів.

0 балів. Ви в такій мірі самовпевнені, що можна припустити, що ви не цілком відверті в своїх відповідях.

1—4 бали. Ви вільні від необачних вчинків, властивих неврастенікам. Деяка частка невпевненості є не недоліком, а доказом гнучкості вашої психіки.

5—8 балів. У вас яскраво виражена потреба відчувати себе впевнено. Інші люди майже завжди можуть на вас покладатися. Правда, через цю вашу якість іноді страждає безпосередність виразу почуттів.

9—12 балів. Ваша потреба бути впевненим у собі настільки сильна, що вам загрожує небезпека часто бачити речі не такими, які вони є насправді, а так, як це відповідає вашим уявленням. Якщо ви не готові хоч би зрідка наважуватися на «стрибок у невідоме», то у вашому житті буде вкрай мало щасливих моментів.

13—15 балів. Ваш страх перед непередбаченими ситуаціями настільки великий, що навіть, наприклад, коли виграєте в лото, ви перш за все відчуєте якісь сумніви, побоювання. Потреба стійкості, стабільності цілком зрозуміла, але коли вона (ця потреба) надмірно зростає до таких розмірів, то щонайменша зміна обставин вже руйнує у вас відчуття впевненості в собі. Якщо довести цю думку до логічного кінця, то мова піде про відмову від розвитку власної особистості. Якщо ви хочете подолати це, то вам доведеться змусити себе примиритися з деякою часткою невпевненості.

Рішучість

Інструкція: «Запропонований Вам опитувальник містить 11 запитань. На кожне з них дайте відповідь «так» чи «ні». У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка першою спадає Вам на думку.»

1. Чи легко ви пристосовуєтеся до обставин?
Так — 3 бали. Ні — 0 балів.
2. Чи вимикаєте ви телевізор, коли вже ясно, що цього вечора нічого цікавого не буде?
Так — 2 бали. Ні — 0 балів.
3. Чи в змозі ви все відкласти заради улюбленого заняття?
Так — 1 бал. Ні — 0 балів.
4. Якщо вам пропонують добре оплачувану роботу, чи погоджуєтесь ви без сумнівів?
Так — 3 бали. Ні — 0 балів.
5. Чи відразу ви визнаєте свої помилки?
Так — 0 балів. Ні — 3 бали.
6. Чи вибивають з колії вас неочікувані гості?

- Так — 3 бали. Ні — 0 балів.
7. Чи змінюєте ви свою думку в результаті серйозної дискусії?
Так — 4 бали. Ні — 0 балів.
8. Чи купуєте ви річ, яка вам дуже подобається, хоча знаєте, що в даний момент вона вам не потрібна?
Так — 0 балів. Ні — 3 бали.
9. Чи погоджуєтеся ви після довгих домовленостей на те, чого ніколи б не зробили за власним бажанням?
Так — 0 балів. Ні — 4 бали.
10. Чи знаєте ви точно, чим ви займатиметеся в найближчі вихідні дні?
Так — 2 бали. Ні — 0 балів.
11. Чи завжди Ви виконуєте свої обіцянки?
Так — 1 бал. Ні — 0 балів.

Інтерпретація результатів.

Від 0 до 12 балів. Ви нерішучі, постійно зважуєте «за і проти». Часто тому втрачаєте гарні шанси. У якісь моменти це просто небезпечно. Намагайтеся виявляти стійкість, іноді потрібно ризикувати. І ви побачите, що оточуючим стало легше з вами, та й ви самі відчуєте себе краще. Не заспокоюйте себе тим, що ви обережні — ви часто просто боїтеся.

Від 12 до 22 балів. Ухвалюйте рішення обережно, але не уникайте проблем, які вимагають негайного рішення. Сумнівайтесь зазвичай тоді, коли потрібно зробити щось обтяжливе для вас. Довіряйте власним досвіду та інтуїції, і вони підкажуть вам правильне рішення.

Від 23 до 30 балів. Ваше логічне мислення, послідовність і твердість, а також те, що ви спираєтеся на практичний досвід, допомагають вам у більшості випадків швидше приймати правильні рішення. Проте ці ваші якості іноді пригнічують оточуючих. Було б непогано виявляти час від часу трохи легковажності.

Конформність

Методика дозволяє визначити здатність особистості протистояти натовпу, не підпадати під вплив інших.

Інструкція: «Запропонований Вам тест-опитувальник містить 15 запитань. До кожного із запитань подано варіанти відповідей. Уважно прочитайте кожне запитання і обведіть номер вибраної Вами відповіді. У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка першою спадає Вам на думку.»

1. Чи вносите ви в свій одяг ґрунтовні зміни, якщо мода докорінно змінюється?

- а) у такому разі ви змушені це робити;

- б) ні, оскільки ви вдягаєтеся не за рекомендаціями модних журналів, а відповідно до своєї індивідуальності;
- в) дуже мало: ви запозичуєте те, що подобається.
2. Чи добре ви вмієте дискутувати?
- а) так, найчастіше ваша думка бере верх над думкою іншого;
- б) навряд чи, зазвичай ви вважаєте, що в більшій або у меншій мірі має рацію інша людина;
- в) ні, хоч ви і упевнені в своїй правоті, але не можете підшукати необхідних аргументів.
3. Чи довіряєте ви думці інших про людину, яка вам не знайома?
- а) залежить від того, хто висловлює цю думку;
- б) чом би і ні
- в) ні, тому що ви довіряєте лише тому, в чому самі переконалися.
4. Чи трапляється так, що нікому в компанії не подобається телепередача, а вам подобається?
- а) так, адже наші думки не завжди сходяться;
- б) навряд чи, зазвичай ми однотайні в оцінках таких речей;
- в) навіть якщо і трапляється, найчастіше вас переконують, що ви не маєте рації.
5. Якщо вам дорікають за щось, то що ви зробите: зміните свою поведінку або навмисно будете продовжувати це робити?
- а) не зміните;
- б) все залежить від того, в якій формі про це сказано;
- в) якщо докір справедливий, то змініте, зрозуміло.
6. Чи можете ви рівно писати на нелінованому папері?
- а) ви не можете писати рівно і на лінованому;
- б) ні, рядочки у вас повзуть навскіс;
- в) можете.
7. Чи підтримуєте ви дружні стосунки з не популярною у вашому колективі (у школі, у студентській групі, на роботі) людиною?
- а) ні, чому ж той, кого всі не люблять, має бути приємний саме вам?
- б) якщо вона вам симпатична, то так;
- в) так, і навіть тому, що ви відчуваєте, що ця людина потребує захисту.
8. Більш або менш вам подобаються будинки в старовинному стилі, ніж подобалися п'ять років тому?
- а) більше;
- б) менше;
- в) у тій же мірі.
9. Як, по-вашому, чи будь-яка плітка безпідставна?
- а) так;
- б) іноді в плітках є частка істини;
- в) немає диму без вогню.
10. Чи подобається вам одяг, який раніше не подобався, якщо його багато хвалять?

а) так, тому що, може, інші бачать краще за вас;
 б) ні, тому що у будь-якому випадку ви себе в ньому відчуваєте некомфортно;

в) залежить від того, наскільки ви вірите тим, хто хвалить.

11. Чи вважаєте ви правильним те, що пишуть критики в рецензіях на фільми?

а) так, ті, хто пише, в усякому разі, професіонали;

б) ні, і абсолютно протилежне тому, що пишуть, теж неправильне;

в) не можна узагальнювати: іноді так, іноді ні.

12. Якщо одного разу на роботі трапляється неприємність, чи схильні ви ввечері після роботи пускатися в спори в компанії?

а) тільки в такому разі і треба сперечатися;

б) ні, в такий час ви прагнете уникати випробувань;

в) ці дві речі не залежать одна від одної.

13. Чи боретесь ви за свої переконання, якщо це не подобається комусь з ваших колег по роботі (навчанню)?

а) якщо це важливо, то звичайно;

б) залежить від того, проти кого слід боротися;

в) ні, ви вже багато разів обпеклися на цьому.

14. Якщо ви помічаєте, що ваші товариші по роботі (навчанню) дуже багато собі дозволяють, як ви дієте?

а) дозволяєте собі те ж;

б) не звертаєте уваги;

в) робите так, як вам найвигідніше.

15. Якщо ви сидите вдома біля вікна з книгою у погану погоду, то про що ви думаєте?

а) як добре вдома!

б) сумно, що така погана погода!

в) яка гарна книга!

Обробка результатів.

Визначте загальну суму балів за допомогою таблиці.

1.	a = 8,	b = 2,	v = 5	9.	a = 0	b = 5,	v = 10
2.	a = 3	b = 9,	v = 7	10.	a = 9	b = 0	v = 6
3.	a = 5	b = 10,	v = 0	11.	a = 10	b = 0	v = 5
4.	a = 5,	b = 9	v = 8	12.	a = 0	b = 10	v = 5
5.	a = 0	b = 2,	v = 5	13.	a = 1	b = 7,	v = 9
6.	a = 5	b = 10	v = 0	14.	a = 8	b = 10	v = 5
7.	a = 2	b = 10	v = 3	15.	a = 8	b = 10	v = 2
8.	a = 0	b = 1	v = 5				

Інтерпретація результатів.

Менше 40 балів. Вас потік не понесе! Що б не трапилось, ви твердо стоїте на ногах, залишаєтеся при своїй думці. Осінній дощ марно стукотить, на вас не впливають не тільки погода, але й справжні нещастя — конфлікти. Ви завжди знаєте, чого хочете, і наполягаєте на своєму за

будь-яких умов! А якщо зустрічаєте відсіч, то тим більше! З такою рішучістю ви далеко підете і багато чого досягнете, але звертаємо вашу увагу, боротися варто лише за гідні цілі!

Від 41 до 90 балів. Вами керують не емоції, а раціональні міркування. Ви тверезо обдумуєте, і у разі потреби дотримуєтеся принципу «поступається той, хто розумніший», але якщо вважаєте справу важливою, відстоюєте свою точку зору. У вас твердий погляд на речі, який не змінюється зі зміною вітру, як флюгер, але і не залишається безумовно одним і тим же протягом всього життя, якщо здоровий глузд диктує інше.

Більше 90 балів. Розумний поступається — це так, але питання в тому, до яких меж. Можливо, ваша поступливість часом надмірна? Замислювалися ви, що тому причиною? Ви не можете за себе постояти? Чи не бажаєте? Повірте, що те, чому ви поступаєтеся, не завжди «сильний потік», а іноді лише дзюркотливий струмочок. У майбутньому перш ніж вирішувати, чи варто постояти за себе, тобто за свої погляди, спочатку перевірте, чи варто відмовлятися від них!

Егоцентризм

Особливістю цієї методики є те, що учням не слід знати мету дослідження. Як «підставну» мету можна вказати перевірку швидкості письма або визначення швидкості знаходження асоціацій. При цьому важливо підкреслити, що зміст, грамотність і каліграфія значення не мають. Під час проведення методики забороняється що-небудь, крім інструкцій, пояснювати учням, давати їм оцінку. Необхідно пильнувати за індивідуальністю роботи учнів та фіксувати час виконання завдання.

Інструкція: «Тест складається з 40 незакінчених речень. Вам необхідно доповнити кожне із них так, щоб утворилися речення, в яких виражено закінчену думку. Відразу записуйте першу думку, яка прийшла Вам у голову, щоб завершити незакінчене речення. Намагайтеся працювати швидко. Час виконання завдання фіксується.»

1. У такій ситуації ...
2. Найлегше ...
3. Незважаючи на те, що ...
4. Чим довше ...
5. Порівняно з ...
6. Кожний ...
7. Жаль, що ...
8. Внаслідок...
9. Якщо ...
10. Кілька років тому ...
11. Найважливіше те, що ...
12. Тільки ...
13. Насправді...

14. Справжня проблема в тому, що ...
15. Неправда, що ...
16. Прийде той день, коли ...
17. Найбільше ...
18. Ніколи ...
19. У те, що ...
20. Навряд чи можливо, що ...
21. Головне в тому, що ...
22. Інколи ...
23. Років через дванадцять ...
24. У минулому ...
25. Справа в тому, що ...
26. У теперішній час ...
27. Найкраще ...
28. Беручи до уваги ...
29. Коли б ...
30. Завжди ...
31. Можливість ...
32. У разі ...
33. Звичайно ...
34. Якщо навіть ...
35. До цієї пори ...
36. Умови для ...
37. Більш за все ...
38. Щодо ...
39. З недавнього часу ...
40. Тільки з цієї пори ...

Після завершення роботи учні здають заповнені бланки тесту. Слід швидко їх переглянути, не вчитуючись у зміст, і, якщо будуть виявлені незавершені речення, то потрібно попросити учнів закінчити їх. При цьому час фіксується і додається до попереднього.

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – одержання індексу егоцентризму. За величиною індексу можна судити про рівень егоцентричної спрямованості особистості.

Обробляти результати доцільно, якщо досліджуваний цілковито упорався з тестом. Тому під час тестування важливо прослідкувати, щоб всі речення були закінченими. Якщо у тестовому бланку виявилось більше 10 незакінчених речень, то він обробці й аналізу не підлягає. Тоді досліджуваного запрошують протестуватися ще раз через кілька днів.

Індекс егоцентризму визначається шляхом виявлення і підрахунку речень, що містять інформацію, яка вказує на самого суб'єкта. Вона виражається особовим займенником **я**, присвійним займенником **мій** та їхніми формами. Це можуть бути займенники **мені, мій, мною, моїх** тощо. Інформацію про самого суб'єкта несуть також речення, в яких зазначених займенників нема, але вони явно мають на увазі за

наявності дієслова першої особи однини.

Індексом егоцентризму служить кількість уже зазначених речень. Для зручності підрахунку речень, які містять вказівку на самого суб'єкта і відображають його центрацію на себе, в заповненому бланкові займенники першої особи однини або відповідні дієслівні закінчення підкреслюються, а номер речення обводиться.

Аналіз результатів.

Для виявлення рівня егоцентричної спрямованості особистості й аналізу одержаних результатів подається таблиця. Вона містить градації рівнів егоцентризму.

Вік	Стать	Індекс егоцентризму		
		Низький	Середній	Високий
9 клас	юнаки	0-7	8-20	21-40
	дівчата	0-8	9-23	24-40
10 клас	юнаки	0-7	8-20	21-40
	дівчата	0-7	8-21	22-40
11 клас	юнаки	0-6	7-19	20-40
	дівчата	0-7	8-20	21-40

Дуже низький (нульовий) показник егоцентризму означає, як правило, що досліджуваний неправильно зрозумів інструкцію і поставив собі яке-небудь інше завдання, замість запропонованого в інструкції.

Дуже високий показник егоцентризму може бути ознакою акцентуації особи на своїй власній персоні.

У процесі аналізу результатів треба враховувати, що егоцентризм і егоцентрична спрямованість – це ознаки особистості. Вони характеризують її позиції і являють собою центровану і фіксовану соціальну установку, яка визначає привернення уваги до своїх якостей, думок, переживань, уявлень, дій, на свою мету тощо. З юнацького віку сюди включається рефлексія. Егоцентрична спрямованість відображає автономізацію особистості від інших людей і зумовлюється потребами у власному успіху, співчутті, опіці, позитивному ставленні, в самоутвердженні, захисті свого «я».

Егоцентризм відображається на пізнавальних можливостях людини, перешкоджаючи ефективному спілкуванню і взаємодії з людьми, гальмуючи розвиток моральної сфери особистості. Особи з високим рівнем егоцентризму часто бувають конфліктними, оскільки не враховують, а часом і перекручують смисловий зміст повідомлення співрозмовника, що веде до непорозумінь та до міжособистісних проблем.

У моральному плані егоцентрична спрямованість може призвести до егоїзму, проявляється в спробі використати інших людей для задоволення власних потреб та інтересів, а також до прагматизму, який пов'язаний тільки з користю.

Оскільки визначення величини і рівня егоцентричної спрямованості

достатньо значущі для досліджуваного, то в даному дослідженні особливо важливо дотримуватися етики психодіагностики. У разі довіри школяра до вчителя бажано обміркувати з ним причини, які призвели до егоцентричності. Факторами, спрямованими на розвиток егоцентричності в дитячому та в шкільному віці, можуть бути: перехвалювання батьками і вчителями, активна стимуляція до досягнення успіху, нестача контактів з однолітками, звичка командувати з огляду на постійну, з дитячих років, позицію керівника (староста, відповідальний за культмасову чи спортивну роботу тощо).

Низький рівень егоцентричності часто є наслідком постійного придушення особистості дитини авторитетами. Дома ними стають батьки, а в школі вчителі та деякі учні.

У деяких випадках високий рівень егоцентричної спрямованості може бути ситуативним, викликаним дуже значною для людини подією.

Для корекції егоцентричності потрібен досвід спілкування і взаємодії індивіда з іншими людьми. Важливо розвивати вміння враховувати погляди інших, контролювати правильність розуміння людей, з якими спілкуєшся і взаємодієш, тренувати здатність уявити себе на місці іншого, бути уважним до стану оточуючих. Особам з високим рівнем егоцентризму доцільно рекомендувати участь у тренінгах сензитивності, спілкування, децентрації.

Вчасна корекція егоцентричного рівня важлива ще й тому, що на фоні його високого рівня розвиваються психопатичні риси особистості, а при неадекватно низькому рівні – конформність і соціальна пасивність.

Альтруїзм

Інструкція. Уважно прочитайте питання і дайте на них відповідь «так» або «ні».

1. Вам часто кажуть, що ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
2. Вам легше просити за інших, ніж за себе?
3. Вам важко відмовити людям, коли вони вас про що-небудь просять?
4. Ви часто прагнете надати людям послугу, якщо у них трапилася біда або неприємність?
5. Для себе ви робите що-небудь з більшим задоволенням, ніж для інших?
6. Ви прагнете зробити якомога більше для інших людей?
7. Ви переконані, що найбільша цінність в житті — жити для інших людей?
8. Вам важко змусити себе зробити щось для інших?
9. Ваша відмітна риса — безкорисливість?
10. Ви переконані, що турбота про інших часто йде на шкоду собі?
11. Ви засуджуєте людей, які не уміють потурбуватися за себе?
12. Ви часто просите людей зробити що-небудь для вас?

13. Ваша відмітна риса — прагнення допомогти іншим людям?
 14. Ви вважаєте, що спочатку людина повинна думати про себе, а потім вже про інших?
 15. Ви зазвичай багато часу приділяєте своїй персоні?
 16. Ви переконані, що не потрібно для інших сильно напружуватися?
 17. Для себе у вас зазвичай не вистачає ні сил, ні часу?
 18. Вільний час ви використовуєте тільки для своїх захоплень?
 19. Ви можете назвати себе егоїстом?
 20. Ви здатні докласти максимальних зусиль лише за хорошу винагороду?

Обробка результатів.

Ставиться 1 бал за відповіді «так» на питання 1, 4, 6, 7, 9, 13, 17 і відповіді «ні» на питання 5, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20. Потім підраховується загальна сума балів.

Чим більша набрана сума балів від 10, тим більшою мірою у суб'єкта виражений альтруїзм, бажання допомагати людям. І навпаки, чим менша сума балів від 10, тим більше у суб'єкта виражена егоїстична тенденція.

Потреба в досягненнях

Інструкція: «Уявіть собі типові ситуації і, не задумуючись над деталями, відповідайте швидко, давайте відповідь, яка першою спадає вам на думку. Можливо, деякі висловлювання важко віднести до самого себе, але все-таки постарайтесь відповісти, проставляючи «Так» або «Ні» у відповідну графу бланка відповідей».

Бланк відповідей:

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Так											
Ні											
№	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Так											
Ні											

1. Гадаю, що успіх в житті залежить скоріше від випадку, ніж від розрахунку.

2. Якщо мене позбавлять улюбленого заняття, життя для мене втратить сенс.

3. Для мене в будь-якій справі важливіше її виконання, а не кінцевий результат.

4. Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від кепських взаємин з близькими.

5. На мою думку, більшість людей живе далекими цілями, а не близькими.

6. У житті в мене більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.
8. Навіть у звичайній праці я намагаюсь удосконалити деякі її елементи.
9. Заклопотаний думками про успіх, я можу забути про застережні заходи.
10. Мої батьки вважали мене ледачою дитиною.
11. Гадаю, що в моїх невдачах винні скоріше обставини, ніж я сам.
12. Мої батьки занадто суворо контролювали мене.
13. Терпіння в мені більше, ніж здібностей.
14. Лінощі, а не сумніви в успіху змушують мене часто відмовлятися від своїх прагнень.
15. Гадаю, що я впевнена в собі людина.
16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанси не на мою користь.
17. Я нестаранна людина.
18. Коли все йде гладенько, моя енергія посилюється.
19. Коли б я був журналістом, то писав би, скоріше, про оригінальні винаходи людей, ніж про подорожі.
20. Мої близькі зазвичай не поділяють моїх планів.
21. Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх товаришів.
22. Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.

Обробка результатів.

Присвоюйте бал кожній відповіді «Так» на запитання 2, 6, 7, 8, 14, 16, 18, 19, 21, 22 і кожній відповіді «Ні» на запитання 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20.

Показником рівня потреби в досягненнях [ПД] є загальна сума балів, яка лежить в межах від 2 до 22. В залежності від одержаної величини ПД можна зробити висновок про те, наскільки ви прагнете перевершити вже досягнутий вами рівень виконання або реалізації своїх цілей, змагаючись в цьому з самим собою та іншими. Потреба в досягненнях лежить в основі наполегливості при подоланні перешкод, впливає на академічну успішність.

1. ПД < 10

Ви надаєте перевагу ставленню перед собою легких цілей, частіше задоволені своїм становищем, не схильні захоплюватися працею. Ви достатньо байдужі до результатів своєї праці, ставитесь до праці не завжди сумлінно. Зазвичай виконуєте роботу, не задумуючись над її поліпшенням.

2. ПД = 10 – 12

Люди вашого типу вважають за краще мати чіткі, не дуже важкі цілі. Вони керуються принципом «краще мати синицю в руках, ніж журавля в небі». Інтереси таких людей пов'язані з більш практичними справами, частіше вони задоволені своїм становищем. Виконуючи роботу, не завжди виявляють намагання зробити справу краще, ніж раніше,

великого захоплення роботою зазвичай немає. Такі люди спокійно переносять невдачу в роботі, цілком задоволені успіхом.

3. ПД = 13-14

У вас достатньо критичне ставлення до себе, до своїх можливостей. тому й цілі ви ставите перед собою важкі, але вочевидь такі, що можуть бути досягнутими. Не все, що зроблено вами, влаштовує вас. Виконуючи якусь роботу, намагаєтесь досягнути успіху, особливо в такій справі, де можливе суперництво. Але й не заперечуватимете проти того, аби вам допомогли.

4. ПД=15-16

Ви досить високо оцінюєте свої можливості, а тому вважаєте за краще ставити перед собою важкі цілі, виявляєте наполегливість у їх досягненні. Найчастіше ви не задоволені вже досягнутим, намагаєтесь зробити справу краще, ніж раніше. Схильні захоплюватись працею, прагнете досягти успіху. У звичайних справах вам хочеться винаходити нові засоби праці, вносити до неї різноманітність. Вас не задовольняє легкий успіх.

5. ПД > 17

У вас досить сильний характер. Ви виявляєте наполегливість у досягненні своїх цілей, дуже часто не задоволені вже досягнутим. Постійно виявляється прагнення зробити справу краще, ніж раніше. Схильні дуже захоплюватись працею, намагаєтесь в будь-якому випадку пережити задоволення від успіху. До будь-якої праці підходите творчо, з видумкою. Успіх товаришів вас не засмучує, ви радієте їхньому успіхові разом з ними. Не любите виконувати легкі завдання та не задоволені легким успіхом.

Сила волі

Інструкція. «Запропонований Вам опитувальник містить 15 запитань. На кожне з них дайте одну з відповідей: «не знаю», «так», «буває» «трапляється», або «ні». У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка першою спадає Вам на думку.»

1. Чи спроможні Ви завершити розпочату роботу, яка Вам нецікава, незалежно від того, що час і обставини дозволяють відірватися від неї і потім знову повернутись?

2. Чи долали Ви без особливих зусиль внутрішнє протистояння, коли потрібно було зробити щось неприємне Вам (наприклад, піти на чергування у вихідний день)?

3. Коли потрапляєте в конфліктну ситуацію на роботі або в побуті, чи зможете Ви взяти себе в руки настільки, щоб подивитися на неї з максимальною об'єктивністю?

4. Якщо Вам прописана дієта, чи зможете Ви подолати всі кулінарні

спокуси?

5. Чи знайдете Ви сили вранці встати раніше звичного, як було заплановано ввечері?

6. Чи залишитеся Ви на місці пригоди, щоб засвідчити показання?

7. Чи швидко Ви відповідаєте на листи?

8. Якщо у Вас викликає страх майбутній політ на літаку або відвідування стоматологічного кабінету, чи зможете Ви без особливих труднощів подолати це почуття і в останній момент не змінити свого рішення?

9. Чи будете приймати дуже неприємні ліки, які Вам приписав лікар?

10. Чи дотримаєтеся Ви даної згорячу обіцянки, навіть якщо виконання її принесе Вам чимало турбот, чи є Ви людиною слова?

11. Чи вагаєтеся Ви перед від'їздом у незнайоме місто, якщо це необхідно?

12. Чи точно Ви дотримуєтеся розпорядку дня: час прокидання після сну, прийом їжі, заняття, прибирання та інші справи?

13. Чи ставитеся Ви несхвально до бібліотечних боржників?

14. Навіть найбільш цікава телепередача не змусить Вас відкласти виконання термінової і важливої роботи. Чи так це?

15. Чи зможете Ви припинити сварку і замовкнути, якими б образливими не здавалися Вам слова з протилежного боку?

Обробка результатів. Кожна відповідь «так» оцінюється в 2 бали, відповіді «не знаю», «буває», «трапляється» – 1 бал, відповідь «ні» – 0 балів.

Інтерпретація результатів.

0-12 балів – сила волі слабка;

13-21 бал – сила волі середня;

22-30 балів – сила волі велика.

Опитувальник сформованості вольових якостей

Опитувальник дає можливість діагностувати рівень розвитку в учнів основних вольових якостей: цілеспрямованості, наполегливості й завзятості, сміливості й рішучості, ініціативності й самостійності, самовладання і витримки.

Інструкція. «Уважно прочитайте кожне твердження опитувальника і визначте своє ставлення до нього за допомогою відповідей: «так не буває»; «мабуть, ні»; «може бути»; «напевно, так»; «упевнений, що так».

Цілеспрямованість

1. Приступаючи до будь-якої справи, завжди чітко усвідомлюю, чого хочу досягти.

2. Невдача спонукає мене діяти з подвійною енергією.

3. Мої інтереси мінливі, не можу поки визначити, до чого мені прагнути в житті.

4. Я чітко уявляю собі, чого хочу навчитися.
5. Під час самовдосконалення мені швидко набридає працювати строго у відповідності з планом.
6. Якщо вже ставлю перед собою певну мету, то неухильно прагну до її досягнення, як би не було важко.
7. У кожному занятті ставлю перед собою конкретні завдання.
8. При невдачах мене завжди турбують сумніви, чи варто продовжувати розпочату справу.
9. Чітке планування роботи не характерне для мене.
10. Рідко задумуюся над тим, як можна застосувати здобуті знання у майбутній практичній діяльності.
11. Ніколи сам не виявляю ініціативи в постановці нових цілей, для мене краще виконувати вказівки інших людей.
12. Я правило, під впливом різного роду перешкод моє прагнення до мети значно слабшає.
13. У мене є головна мета життя.
14. Після невдачі в якихось справах довго не можу змусити себе діяти в повну силу.
15. До суспільної роботи ставлюся з меншою відповідальністю, ніж до навчання і занять спортом.
16. Як правило, заздалегідь намічаю конкретні завдання, планую свою роботу.
17. Постійно відчуваю потребу ставити перед собою нові цілі і досягати їх.
18. Починаючи нову справу, не завжди чітко уявляю собі, до чого варто прагнути; зазвичай сподіваюся, що це проясниться під час роботи.
19. Завжди намагаюся до кінця виконати будь-яке суспільне доручення.
20. Навіть при невдачах мене не залишає впевненість, що досягну поставленої мети.

Сміливість і рішучість

1. Приймаючи яке-небудь рішення, завжди реально оцінюю свої можливості.
2. Не боюся втрутитися в ситуацію на вулиці, якщо потрібно запобігти нещасному випадку.
3. Мені важко виконувати свої обіцянки.
4. Висловлюю свою думку, незважаючи на можливість конфлікту.
5. Усвідомлення того, що суперник сильніший, є для мене серйозною перешкодою.
6. Легко звільняюся від тривоги, побоювань, страху.
7. Установивши для себе розпорядок дня, чітко його дотримуюся.
8. Мене часто мучать сумніви.
9. Мені більше до душі, якщо відповідальність за спільну справу несуть інші, а не я.
10. Навряд чи зможу ризикнути запобігти нещасному випадку.

11. Коли аналізую свої вчинки, часто роблю висновок, що недостатньо добре продумав і спланував свої дії.
12. Як правило, уникаю ризикованих ситуацій.
13. Не відчуваю страху перед сильним суперником.
14. Багато разів вирішував із завтрашнього дня почати «нове життя», але з ранку усе йшло по-старому.
15. Можливість конфлікту змушує мене тримати свої думки при собі.
16. Звичайно, мені легко вдається справитися зі своїми думками.
17. Постійно почуваю відповідальність за свої справи і вчинки.
18. Важко переборюю страх.
19. Для мене винятковий випадок, якщо я не зміг стримати слово.
20. Можливість ризикнути доставляє мені радість.

Наполегливість і завзятість

1. Починаючи будь-яку справу, упевнений, що зроблю все можливе для її виконання.
2. Завжди до кінця обстоюю свою думку, якщо упевнений у своїй правоті.
3. Я не в змозі примусити себе навчатися, коли втомлений.
4. У змаганні борюся зі всіх сил до останнього.
5. Мені важко доводити до кінця громадські справи.
6. Для мене характерні планомірність, систематичність у роботі.
7. На навчальному занятті змушую себе повністю виконати завдання, навіть якщо дуже утомився.
8. Часто кидаю на половині початі справи, втративши інтерес до них.
9. Мені більше подобаються легкі, нехай навіть менш результативні, шляхи досягнення мети.
10. Не можу змусити себе планомірно займатися впродовж усього року, особливо з тих навчальних предметів, які даються важко.
11. Зазвичай не знаю, чи вистачить у мене бажання і сил завершити почату справу.
12. У мене ніколи не з'являється бажання поставити перед собою мету, яку важко досягати.
13. Систематично готуюся до навчальних занять.
14. Невдача в ході змагань різко знижує мою активність і бажання продовжувати боротьбу.
15. У суперечці найчастіше поступаюся іншим.
16. До кінця виконую навіть нецікаву й одноманітну роботу, якщо це необхідно.
17. Відчуваю особливе задоволення, якщо успіх досягнутий з великими зусиллями.
18. Не можу змусити себе працювати систематично.
19. Виконуючи суспільні доручення, завжди домагаюся того, що необхідно.

20. Досить часто відчуваю потребу перевірити себе у важких справах.

Ініціативність і самостійність

1. Як правило, усі важливі рішення приймаю без сторонньої допомоги.

2. Мені легко вдається побороти зніяковілість і першим зав'язати розмову з незнайомою людиною.

3. Ніколи за власною ініціативою не беруся за виконання громадських доручень.

4. При підготовці до навчальних занять досить часто читаю додаткову літературу, не обмежуючись лекцією чи підручником.

5. Відсутність вчителя на занятті (його порад, підтримки і т.п.) значно знижує мої результати.

6. Більше всього мені подобається пробувати свої сили у творчій діяльності.

7. На навчальних заняттях намагаюся придумувати нові вправи.

8. Почуваю себе спокійно і впевнено, якщо хтось керує мною.

9. Перш ніж щось зробити, завжди раджуся з ким-небудь зі знайомих.

10. У розмові при знайомстві прагну надати ініціативу іншому.

11. Для мене найзручніше виконувати роботу за відомим зразком.

12. Зазвичай відмовляюся від своїх планів, намірів, якщо інші вважають їх невдалими.

13. До громадської роботи ставлюся не формально, намагаюся зробити її не тільки корисною, але й цікавою.

14. Під час вивчення будь-якого навчального предмета не прагну знати більше, ніж потрібно для складання іспиту.

15. Зазвичай не задумуюся над змістом завдань, точно виконую те, що пропонує вчитель.

16. Прагну бути організатором нових справ у колективі.

17. Якщо упевнений у своїй правоті, завжди дію по-своєму.

18. Процес творчості не зацікавлює мене.

19. Результати моєї діяльності практично не залежать від того, чи контролює мене хтось.

20. У будь-яку роботу прагну внести щось нове, інакше мені не цікаво.

Самовладання і витримка

1. Я легко можу змусити себе довго чекати, якщо це необхідно.

2. У суперечці мені зазвичай вдається зберігати спокій і об'єктивність.

3. Не можу нормально займатися, якщо мене щось тривожить.

4. Протягом усього заняття чітко контролюю свої думки, почуття, дії, поведження.

5. Зовсім не переношу болю.

6. Мені вдається зберігати ясність думки навіть у дуже складних

життєвих ситуаціях.

7. Неприємності в технікумі не знижують якості мого тренування.
8. Довге очікування дуже болісне для мене.
9. Буває, коли я стривожений, хвилююся, зовсім утрачаю контроль над собою.
10. Під час іспиту іноді не можу відповісти навіть те, що знаю.
11. Вважаю, що уміння володіти собою не так вже й важливо для людини.
12. Якщо в мене поганий настрій, ніколи не можу цього приховати.
13. На іспиті завжди мобілізуюся й одержую оцінку не нижче тієї, на яку розраховую.
14. Не можу стримати себе, щоб на брутальність не відповісти тим же.
15. У процесі змагань важко володіти собою.
16. Мені легко змусити себе стримати сміх, якщо почуваю, що він недоречний.
17. Сильне хвилювання, як правило, не позначається на доцільності моїх дій і поведінки.
18. У складній ситуації зазвичай гублюся, не можу швидко прийняти потрібне рішення.
19. Можу змусити себе діяти, перемагаючи біль, якщо це вкрай необхідно.
20. Спеціально вчуся володіти собою.

Обробка результатів.

Відповіді опрацьовуються за допомогою ключа, спільного для всіх п'яти частин опитувальника. Кожна якість характеризується двома параметрами: силою (вираженістю) і широтою (генералізованістю). Сила вольової якості визначається інтенсивністю вольового зусилля, спрямованого на подолання труднощів. Широта чи вузькість вольової якості визначається кількістю діяльностей, ситуацій, в яких вона виявляється. Співвідношення цих властивостей (сили і широти) у різних осіб може бути різним.

Параметри	Номери тверджень
Сила	1, 6, 8, 9, 11, 12, 16, 17, 18, 20
Широта	2, 3, 4, 5, 7, 10, 13, 14, 15, 19

Напроти кожного номера твердження записується числовий бал залежно від відповіді учня: «так не буває» (0); «мабуть, ні» (1); «може бути» (2); «напевно, так» (3); «упевнений, що так» (4). Потім підраховується алгебраїчна сума балів окремо за параметрами сили і широти для кожної вольової якості. Рівень розвитку вольових якостей за вказаними параметрами визначається з урахуванням нормативних показників: 0-39 балів – низький рівень, 40-60 балів – середній рівень, 61-80 балів – високий рівень.

Рівень вольової саморегуляції

Інструкція: «Вам пропонується тест, який включає 30 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них і вирішіть, як воно характеризує Вас. Якщо правильно, то на аркуші для відповідей проти номера цього твердження поставте знак «+», якщо вважаєте, що неправильно, то знак «-».

1. Якщо в мене щось не виходить, то часто виникає бажання залишити цю справу.
2. Я не відмовляюся від своїх задумів і справ, навіть якщо доводиться вибирати між ними та приємною компанією.
3. За необхідності мені неважко стримати спалах гніву.
4. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.
5. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.
6. Мене дуже вибиває з колії фізичний біль.
7. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваючи, навіть якщо не терпиться йому заперечити.
8. Я завжди «гну свою лінію».
9. Якщо треба, я можу не спати кілька ночей (наприклад, робота, чергування) і весь наступний день бути в «гарній формі».
10. Мої плани занадто часто перекреслюються зовнішніми обставинами.
11. Я не вважаю себе терплячою людиною.
12. Не так просто мені примусити себе байдуже спостерігати хвилююче видовище.
13. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після низки прикрих невдач.
14. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до нього.
15. За потреби я можу займатися своєю справою в незручних та не пристосованих до цього умовах.
16. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.
17. Я вважаю себе рішучою людиною.
18. З фізичною втомою я справляюся значно краще, ніж інші.
19. Краще зачекати ліфт, ніж підійматися сходами.
20. Зіпсувати мені настрої не так просто.
21. Інколи якась дрібниця заповнює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.
22. Мені важче зосередитися на завданні чи на роботі, ніж іншим.
23. Сперечатися зі мною важко.
24. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.
25. Мене легко відволікти від справ.
26. Я іноді помічаю, що намагаюся домогтися свого всупереч об'єктивним обставинам.
27. Люди іноді заздрять моїм терпінню та допитливості.

28. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.

29. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це часом призводить до погіршення результатів.

30. Мене, як правило, дратує, коли «перед носом» зачиняються двері транспорту або ліфта.

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – визначення величин індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали (*B*) та індексів за субшкалами *наполегливість* (*H*), *самовладання* (*C*).

Кожен індекс – це сума балів, отриманих при підрахунку збігу відповідей із ключем загальної шкали чи субшкали.

В опитувальнику 6 замаскованих тверджень. Тому загальний сумарний бал за шкалою *B* має бути в межах від 0 до 24, за субшкалою *наполегливість* – від 0 до 16, за субшкалою *самовладання* – від 0 до 13.

Ключ для підрахунку індексів вольової саморегуляції:

Загальна шкала	1-, 2+, 3+, 4+, 5+, 6-, 7+, 9+, 10-, 11 + , 13-, 14-, 16-, 17+, 18+, 20+, 21-, 22-, 24+, 25-, 27+, 28-, 29-, 30-
Наполегливість	1-, 2+, 5+, 6-, 9+, 10-, 11 + , 13-, 16-, 17+, 18+, 20+, 22-, 24+, 25-, 27+
Самовладання	3+, 4+, 5+, 7+, 13-, 14-, 16-, 21-, 24+, 27+, 28-29-, 30-

Інтерпретація результатів.

У загальному вигляді під рівнем вольової саморегуляції розуміється міра опанування власною поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, бажаннями і станами.

Рівень розвитку вольової саморегуляції може бути охарактеризовано в цілому й окремо за такими властивостями характеру, як *наполегливість* та *самовладання*.

Рівні вольової саморегуляції визначаються порівнянням із середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони складають більше половини максимально можливої суми збігань, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, *наполегливості* чи *самовладання*. Для шкали *B* ця величина становить 12, для шкали *H* – 8, для шкали *C* – 6.

Високий бал за шкалою *B* властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам, їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлексують особисті мотиви, планомірно здійснюють власні наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально позитивною спрямованістю. У межових випадках у них можливе нарощування внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю з приводу

найменшої її спонтанності.

Низький бал спостерігається в людей чутливих, емоційно нестійких, вразливих, невпевнених у собі. Рефлексивність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, занижений. Їм властива імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як із незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії та самоконтролю.

Субшкала *наполегливість* характеризує силу намірів людини – її прагнення до здійснення розпочатої справи. На позитивному полюсі – діяльні, працездатні люди, які активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відволікають альтернативи і спокуси, головна їхня цінність – розпочата справа. Таким людям притаманна повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядкувати їм свою поведінку. У крайньому прояві можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій. Низькі значення за даною шкалою вказують на підвищену лабільність, невпевненість, імпульсивність, що можуть призвести до непослідовності в поведінці. Знижений фон активності і працездатності, як правило, компенсується в таких людей підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

Субшкала *самовладання* відображає рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Високий бал за субшкалою набирають люди емоційно стійкі, які добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Характерний для них внутрішній спокій, впевненість у собі звільняють від страху перед невідомим, підвищують готовність до сприймання нового, непередбаченого і, як правило, поєднуються зі свободою поглядів, тенденцією до новаторства і радикалізму. Разом із тим, прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може призвести до підвищення внутрішньої напруженості, до переважання постійної стурбованості та втоми.

На другому полюсі цієї субшкали – спонтанність, імпульсивність, які у поєднанні з вразливістю та переважанням традиційних поглядів захищають людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяють незворушному настрою.

Соціальна бажаність високих показників за шкалою різноманітна. Високі рівні розвитку вольової саморегуляції можуть бути пов'язані з проблемами в організації життєдіяльності та зі стосунками з людьми. Часто вони відображають появу дезадаптивних рис і форм поведінки. На відміну від них, низькі рівні наполегливості та самовладання частково виконують компенсаторні функції. Вони також свідчать про порушення в розвитку властивостей особистості та в її умінні налагоджувати стосунки з іншими, а також адекватно реагувати на ті чи інші ситуації.

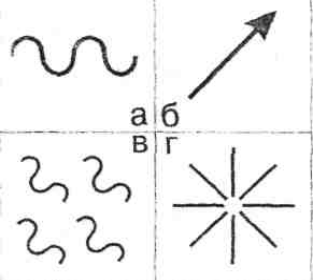
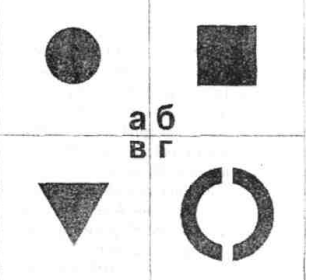
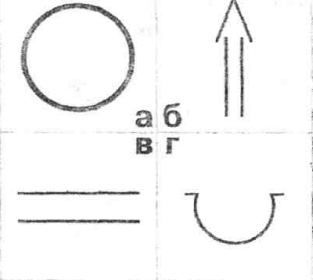
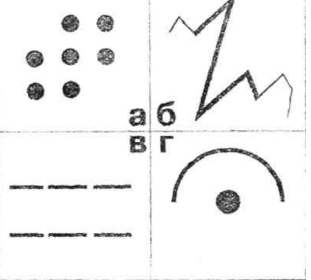
Отримавши інформацію про усвідомлювані особливості саморегуляції, можна розробити програму вдосконалення, визначивши ті властивості, які в першу чергу потребують розвитку або корекції.

Тип характеру

Відомо, що характер людини формується поступово під впливом спілкування, діяльності, виховання, а також самовиховання. Люди не народжуються бережливими, лінивими чи працелюбними, добрими чи злими, правдивими чи брехливими. Вони стають такими у процесі взаємодії з соціальним середовищем. У той же час багато чого залежить від самої людини, від того, як вона вміє регулювати свою поведінку, як здійснює процес самовиховання. А це, у свою чергу, залежить від того, як вона оцінює свої якості, риси характеру, як досягає мети, який рівень її залежності від інших.

Інструкція: Вам пропонується просте й цікаве завдання. Уважно придивіться до 16 символів, які зібрані в чотири групи: 1) «Рух», 2) «Спокій», 3) «Упевненість», 4) «Невпевненість».

Із кожної групи оберіть символ, який більш за все вам подобається (або відповідає Вашому теперішньому стану).

 <p style="text-align: center;">а б в г</p> <p style="text-align: center;">1. Рух</p>	 <p style="text-align: center;">а б в г</p> <p style="text-align: center;">2. Спокій</p>
 <p style="text-align: center;">а б в г</p> <p style="text-align: center;">3. Впевненість</p>	 <p style="text-align: center;">а б в г</p> <p style="text-align: center;">4. Невпевненість</p>

Обробка результатів.

Підрахуйте кількість балів, яку Ви набрали, за таким ключем:

- 1) а-4, б-8, в-2, г-10;
- 2) а-10, б-8, в-2, г-4;
- 3) а-10, б-8, в-6, г-2;
- 4) а-10, б-8, в-2, г-6.

Інтерпретація результатів.

8-13 балів. Ваша поведінка залежить, перш за все, від оточення. Ви легко занепадаєте духом, легко запалюєтесь, без бажання займаєтесь тим, що Вам не подобається. На Вас сильно впливає оточення, тому не можна сказати, що Ви – господар своїх рішень. Ви занадто емоційні, керуєтеся своїм настроєм.

14-20 балів. Хоч ви і «пливете за течією», але намагаєтесь знайти свій стиль. Ви критично ставитеся до себе, тому що оточення не може на Вас вплинути, якщо немає переконливих аргументів. Якщо здоровий глузд підказує Вам, що позиція, яку Ви перед цим захищали, шкодить Вам, то Ви завжди можете від неї своєчасно відмовитись.

21-27 балів. Ви вважаєте себе непогрішним, але все ж таки піддаєтесь зовнішньому впливу. Ви прагнете знайти «золоту середину» між своїми поглядами, переконаннями і тими ситуаціями, які ставить перед Вами життя. Вам допомагає те, що інстинктивно Ви обираєте правильний шлях.

28-34 бали. Вам нелегко буває відмовитися від своїх поглядів, принципів. Чим більше хтось намагається вплинути на Вас, тим сильніший опір. Та фактично за Вашою впертістю ховається не тільки впевненість у самому собі, скільки острах, побоювання опинитися в якійсь неприємній ситуації.

35-40 балів. Якщо Вам щось спаде на думку, ніхто Вас не переконає. Ви наполегливо йдете до мети, яку поставили. Але той, хто знає Вас добре, може передбачити Вашу реакцію та вміло й непомітно скерувати ваші дії. Так що Вам бажано б виявити менше впертості і більше кмітливості.

Характерологічні тенденції (Т. Лірі)

Дослідження характерологічних тенденцій передбачає два етапи. На першому використовується методика самооцінки досліджуваним особистих властивостей, на другому – методика взаємооцінки. Тому в дослідницьку групу входять експериментатор і двоє досліджуваних, бажано таких, які знають один одного хоча б 1,5–2 місяці.

Методики дослідження можуть використовуватися послідовно то одним, то іншим досліджуваним або одночасно. В останньому випадку важливо, щоб досліджувані перебували не ближче, ніж за 2 м один від одного. Кожен із них отримує список із 128 рис, реєстраційний бланк та олівець. Слід ознайомити їх з інструкцією і при одночасній роботі стежити за дотриманням самостійності.

Інструкція першому досліджуваному для самооцінки рис характеру: «Перед Вами перелік ознак чи рис, за допомогою яких можна описати психологічний портрет кожної людини. Виберіть з цього набору ті, які Ви з повною впевненістю можете віднести до себе, й обведіть відповідні номери рис у реєстраційному бланку. Намагайтеся бути

щирими і, по можливості, об'єктивними.»

Інструкція другому досліджуваному для взаємооцінки рис характеру: «Перед Вами перелік ознак чи рис, за допомогою яких можна описати психологічний портрет кожної людини. Виберіть з цього набору ті, які Ви з повною впевненістю можете віднести до Н, (тобто до першого досліджуваного), й обведіть номер відповідної риси в реєстраційному бланку. Намагайтеся бути щирими, і по можливості, об'єктивними.»

Перелік рис

1. Здатний до співробітництва, до взаємодопомоги.	30. Любить давати поради.
2. Упевнений у собі.	31. Залежний, несамостійний.
3. Має повагу інших.	32. Самовпевнений, наполегливий.
4. Не терпить, щоб ним керували.	33. Очікує захоплення собою від кожного.
5. Відвертий, щирий.	34. Часто сумує.
6. Скаржник.	35. На нього важко справити враження.
7. Часто користується допомогою інших.	36. Товариський, поступливий.
8. Шукає схвалення.	37. Відвертий, прямий.
9. Довірливий і намагається радувати інших.	38. Озлоблений.
10. Любить відповідальність.	39. Любить підкорятися.
11. Справляє враження значущості.	40. Розпоряджається іншими.
12. Має почуття гідності.	41. Критичний до себе.
13. Підбадьорюючий.	42. Щедрий.
14. Вдячний.	43. Завжди люб'язний у спілкуванні.
15. Злий, жорстокий.	44. Поступливий.
16. Хвалькуватий.	45. Сором'язливий.
17. Корисливий.	46. Любить турбуватися про інших.
18. Здатен визнати свою неправоту.	47. Думає тільки про себе.
19. Деспотичний.	48. Згідливий.
20. Вміє наполягати на своєму.	49. Відгукується, коли просять допомоги.
21. Великодушний, поблажливий до недоліків.	50. Вміє розпоряджатися, наказувати.
22. Начальницько-владний.	51. Часто розчаровується.
23. Намагається опікувати.	52. Невблаганний, але неупереджений.
24. Здатен викликати захоплення.	53. Часто сердиться.
25. Надає можливість іншим приймати рішення.	54. Критичний до інших.
26. Усе пробачає.	55. Завжди дружелюбний.
27. Лагідний.	56. Сноб (оцінює людей за рангом і достатком, а не за особистими якостями).
28. Може проявити байдужість.	57. Іноді недовірливий.
29. Безкорисливий.	58. Дуже шанує авторитети.
59. Ревнивий.	

-
60. Любить «поплакатися».	96. Охоче підкоряється.
61. Несміливий.	97. З усіма погоджується.
62. Образливий, педантичний.	98. Піклується про інших на шкоду собі.
63. Часто недружелюбний.	99. Дратівливий.
64. Владний.	100. Сором'язливий.
65. Безініціативний.	101. Надмірно готовий підкорятися.
66. Здатний бути суворим.	102. Дружелюбний, доброзичливий.
67. Делікатний.	103. Добрий, вселяє впевненість.
68. Усім симпатизує.	104. Холодний, бездушний.
69. Тямущий, практичний.	105. Прагне до успіху.
70. Сповнений надмірного співчуття.	106. Нетерплячий до помилок інших.
71. Уважний і ласкавий.	107. Прихильний до всіх без винятку.
72. Хитрий, обачливий.	108. Суворий, проте справедливий.
73. Цінує думку оточуючих.	109. Усіх любить.
74. Гордовитий і самовдоволенний.	110. Любить, щоб про нього піклувалися.
75. Надмірно довірливий.	111. Майже ніколи і нікому не заперечує.
76. Готовий довіритися кожному.	112. М'якотілий.
77. Легко соромиться.	113. Інші думають про нього доброзичливо.
78. Незалежний.	114. Впертий.
79. Егоїстичний.	115. Стійкий та крутий, де треба.
80. Ніжний, м'якосердий.	116. Може бути щирим.
81. Легко піддається впливу інших.	117. Скромний.
82. Поважний.	118. Здатний сам потурбуватися про себе.
83. Справляє враження на оточуючих.	119. Скептик.
84. Добросердечний.	120. В'їдливий, насмішуватий.
85. Охоче приймає поради.	121. Нав'язливий.
86. Має талант керівника.	122. Злопам'ятний.
87. Легко попадає в халепу.	123. Любить змагатися.
88. Довго пам'ятає образи.	124. Намагається ужитися з іншими.
89. Легко піддається впливу друзів.	125. Невпевнений у собі.
90. Сповнений духу суперечності.	126. Намагається розрадити кожного.
91. Псує людей надмірною доброю.	127. Займається самозвинуваченням.
92. Занадто поблажливий до оточуючих.	128. Нечутливий, байдужий.
93. Пихатий.	
94. Прагне завоювати прихильність кожного.	
95. Легко захоплюється, схильний до наслідування.	

Обробка результатів.

Мета обробки результатів – отримання індексів восьми характерологічних тенденцій і на їхній основі підрахунків показників двох основних тенденцій: *домінування* та *дружелюбність*. Результати дослідження за методиками самооцінки і взаємооцінки обробляються за одним і тим самим принципом: спочатку підраховують у балах індекси кожної тенденції за допомогою наведеного ключа, результати заносяться до таблиці, а потім за спеціальною формулою визначають показник домінування і дружелюбності. Формули для підрахунку показників основних тенденцій складаються з восьми характерологічних тенденцій, позначених римськими цифрами.

Домінування = $I - V + 0,7x(VIII + II - IV - VI)$.

Дружелюбність = $VII - III + 0,7x(VIII - II - IV + VI)$.

Ключ:

Тенденції	Номери рис
I	3, 10, 11, 19, 20, 22, 24, 30, 33, 40, 50, 64, 83, 86, 105, 113
II	2, 12, 16, 28, 32, 47, 56, 69, 72, 74, 78, 79, 93, 104, 118, 123
III	5, 15, 17, 37, 52, 53, 54, 63, 66, 99, 106, 108, 115, 116, 120, 128
IV	4, 6, 34, 35, 38, 51, 57, 59, 60, 62, 88, 89, 90, 114, 119, 122
V	18, 27, 41, 44, 45, 48, 61, 65, 77, 96, 100, 101, 112, 117, 125, 127
VI	9, 7, 8, 14, 25, 31, 39, 58, 75, 82, 85, 87, 95, 110, 111, 121
VII	1, 36, 43, 55, 68, 71, 73, 76, 81, 84, 94, 97, 102, 107, 109, 124
VIII	13, 21, 23, 26, 29, 42, 46, 49, 67, 70, 80, 91, 92, 98, 103, 126

Аналіз результатів.

Спочатку аналізуються показники кожної з восьми характерологічних тенденцій, встановлюються найбільш і найменш виражені тенденції в характері піддослідного за методикою самооцінки та взаємооцінки. Мінімальне значення тенденції – 0, максимальне – 16.

Кожна характерологічна тенденція має три ступені вираженості. Усі ступені наведено в розшифровці послідовно і підкреслено. Перший ступінь при величинах індексів від 1 до 5 балів є адаптивним варіантом риси характеру, що проявляється стосовно інших людей. Другий ступінь – проміжний варіант при балах від 6 до 10. Третій ступінь, якщо індекс більший за 10 балів, – показник дезадаптивності тенденції характеру. В цілому можна вважати, що чим більша величина індексу, тим вагоміша відповідна характерологічна тенденція.

Номери тенденцій розшифровуються таким чином.

Перша тенденція (I) – домінантність – владність – деспотичність.

Відображає лідерські дані, прагнення до домінування, до незалежності, здатність брати на себе відповідальність.

Друга тенденція (II) – впевненість у собі – самовпевненість – самозакоханість.

Відображає впевненість у собі, незалежність і діловитість, у крайньому прояві – егоїстичність і черствість.

Третя тенденція (III) – вимогливість – непримиренність – жорсткість.

Дозволяє оцінити такі якості, як дратівливість, критичність, нетерпимість до помилок партнера. Крайній прояв цієї тенденції можливий у насмішкватості та у в'їдливості.

Четверта тенденція (IV) – скептицизм – упертість – негативізм.

Характеризує недовіру, підозру, ревнивість, образу чи злопам'ятність.

П'ята тенденція (V) – поступливість – лагідність – пасивне підкорення.

Дозволяє оцінити критичність до себе, скромність, несміливість, сором'язливість.

Шоста тенденція (VI) – довірливість – слухняність – залежність.

Оцінює такі якості, як повага до інших, вдячність, прагнення приносити радість партнерам.

Сьома тенденція (VII) – добросердечність – несамотійність – надмірний конформізм.

Характеризує здатність до взаємодопомоги, до спілкування, доброзичливість, уважність.

Восьма тенденція (VIII) – готовність прийти на допомогу – безкорисливість – жертвовність.

Відображає делікатність, ніжність, прагнення піклуватися про близьких, а також терпимість до недоліків і вміння пробачати.

Знання характеру людини дає можливість прогнозувати поведінку людини, заздалегідь коригувати і контролювати способи звертання до інших людей, дії, вчинки. Особливої уваги заслуговує аналіз основних тенденцій, якими є домінування і дружелюбність. Якщо переважає домінування, очевидні конфлікти і неправильне розуміння стосунків людей, важче організувати ефективну з психологічного погляду взаємодію. Тому важливо зорієнтуватися на дружелюбні та кооперативні взаємовідносини з іншими.

Лабільність і сила нервової системи

Мати звернулася до класного керівника, у розпачі: їй так важко знайти порозуміння зі своїм сином. Він такий неповороткий, лінивий, недисциплінований, всюди запізнюється, а коли його підганяти, навмисно все робить ще повільніше. А як повільно він розмовляє, не вистачає терпіння дослухати його до кінця!

А ось ще знайома картина: учень вдома вирішує всі завдання правильно, а в класі під час контрольної роботи виконує тільки частину завдань і отримує низьку оцінку. Батьки сприймають це як прояв недостатності знань або несерйозного ставлення до роботи, лінощів, не підозрюючи, що їхня дитина не лінива, а повільна, а в основі цієї повільності лежить така властивість нервової системи, як лабільність – швидкість виконання одноманітних дій. Ця властивість є вродженою, генетично зумовленою, тому вона якщо й піддається тренуванню і навчанню, то дуже незначною мірою. І коли люди не враховують цього, виникають непорозуміння, проблеми в спілкуванні. Адже мимоволі від інших людина вимагає того, на що здатна сама. І тому швидко людину часто дратують повільні, і вона намагається прискорити їхні дії, будучи впевненою, що доброї волі достатньо, щоб цього досягти. Повільна людина часто не встигає за швидкою, її дратує, коли її підганяють, вона відчуває нервові напруження, коли виникає необхідність у високому темпі роботи. Отже, якщо у дитини низька лабільність, її ніколи не треба підганяти. Навпаки, пропонуйте їй не поспішати, тим самим знімаючи стан напруження. А дитині з високою лабільністю – «кваплива дитина!» – пропонуйте не поспішати, щоб не наробити помилок.

Методика «Тепінг-тест», розроблена Є.П. Ільїним, дозволить виявити лабільність нервової системи і, таким чином, відрізнити повільну людину від лінивої.

Для проведення дослідження треба мати реєстраційний бланк, чистий лист паперу для тренування, негостро відточений олівець, секундомір. Реєстраційний бланк (див. рис. 1) містить шість квадратів (5х5 см). У межах цих квадратів протягом 30 сек. треба нанести якомога більше точок. Стрілки вказують напрямок пересування руки під час виконання тесту. Зверніть увагу на те, що четвертий квадрат розташований перед третім.

Методика «Тепінг-тест» дає можливість визначити, крім психологічного темпу, і таку важливу рису, як сила або слабкість нервової системи. Сила-слабкість нервової системи виявляється як працездатність, витривалість за максимального навантаження. Людина, яка має сильну нервову систему, стресостійка, любить ризик, емоційно стабільна, і навпаки: така, що має слабку нервову систему, стресонестійка, чутлива і водночас образлива, співчутлива, боязка.

До дітей, різних за поведінкою і за відчуттями, ставлення має бути несхожим. До дитини, що має слабку нервову систему, краще ставитися дуже чутливо, гасити її страхи, не допускати стресових

ситуацій і не вимагати від неї ризикованої поведінки, пам'ятаючи, що такі діти легко втомлюються, маючи таку надзвичайну чутливість. Дитину з сильною нервовою системою, навпаки, треба навантажувати різноманітними заняттями, бажано пов'язаними із сильними подразниками, пам'ятаючи, що у них за відсутності навантаження легко виникає стан нудьги, що спонукає до пошуку розваг, часом небезпечних.

За методикою «Тепінг-тест» для кількісного визначення сили слабкості нервової системи пропонується такий показник, як витривалість нервової системи (ВНС). Його можна вирахувати як відношення числа точок в останні 10 сек. до числа точок в перші 10 сек.

Інструкція. «Сідайте так, щоб ваша рука була на рівні поверхні стола. Візьміть олівець у праву руку, передпліччя тримайте паралельно столу, не спираючись на нього. Ви повинні поставити якомога більше точок у вашому реєстраційному бланку, виконуючи завдання у кожному квадраті протягом 5 сек. Перехід у кожний наступний квадрат здійснюється швидким коротким рухом по команді «Раз!». Зверніть увагу на те, що четвертий квадрат розташований під третім. Перед початком роботи олівець поставте перед першим квадратом. Порух руки має бути вільним, але працювати треба весь час на максимальному вольовому зусиллі».

Реєстраційний бланк за методикою «Тепінг-тест»:

→		→
←		↓
		←

Після засвоєння інструкції і тренування починають обстеження. Час від часу слід нагадувати досліджуваному про необхідність працювати в максимальному темпі. По закінченні роботи проводиться підрахунок точок у кожному квадраті окремо та їх загальної суми. Висновок про лабільність (лабільність сенсомоторного аналізатора) роблять на основі підрахування загальної суми точок.

Високі показники лабільності дозволяють припускати у людини такі характеристики, як швидкі рухи, швидку мову, швидке виконання одноманітних дій, високу пропускну інформаційну здатність мозку, великий обсяг уваги та сприймання, хорошу мимовільну пам'ять, емоційну стійкість.

Шкала оцінок лабільності нервової системи

Кількісні показники	Рівні лабільності
< 147	Дуже низька
147-153	Низька
154-165	Нижче середньої

166-198	Середня
199-204	Вище середньої
205-220	Висока
> 220	Дуже висока

Люди з низькими показниками лабільності повільні в діях, складніше пристосовуються до нових умов, але у них краще розвинута довготермінова пам'ять, вони показують кращі результати в діяльності, що потребує особливої організованості й ретельності, планування, мобілізації довільної уваги і пам'яті.

Шкала оцінок сили-слабкості нервової системи за ВНС:

Кількісні показники	Оцінки сили-слабкості нервової системи
< 0,73	Дуже слабка нервова система
0,73-0,77	Слабка
0,78-0,81	Середньо слабка
0,82-0,92	Середня
0,93-0,95	Середньо сильна
0,96-1,04	Сильна
> 1,04	Дуже сильна

Отже, чим менша різниця в показниках на початку і в кінці дослідження, тим сильніша, витриваліша нервова система.

Оскільки типологічні властивості є фізіологічною основою психічних процесів, то виявлення їх дозволяє з досить високою імовірністю прогнозувати типові моделі психічної активності і поведінки людини в різних ситуаціях. Так, у людини з сильною нервовою системою можна прогнозувати хорошу пам'ять, високу потребу в стимуляції, потяг до ризику, високу стресостійкість, слабку тривожність, реалістичність домагань.

Люди зі слабкою, високочутливою системою мають хорошу логічну пам'ять, але слабку стресостійкість, високу тривожність, високу стійкість до монотонії і малу потребу в стимуляції.

Поєднання сили і високої лабільності властиве емоційно стійким, оптимістичним людям, які до того ж мають непогані музичні здібності.

Висока і низька лабільність притаманні мислительному типу, що характеризується високим рівнем розвитку когнітивних процесів.

Поєднання слабкої і високої лабільності властиве людям художнього типу, що мають високу реактивність і високу чутливість до зовнішніх впливів.

Поєднання слабкості і низької лабільності спостерігається у «песимістів» – емоційно невірноважених людей.

При виконанні «Тепінг-тесту» треба мати на увазі, що на результати значною мірою впливає функціональний стан людини. Тому для отримання коректних даних бажано зробити декілька вимірів.

ДІАГНОСТИКА ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВ

Нерідко вчителів доводиться мати справу з дітьми, які не сприймають його слів, не зважають на поради і зауваження, а то й відверто виявляють антипатію і ворожість. Таких дітей називають «важкими», «важковиховуваними», «дітьми з асоціальною поведінкою», «педагогічно занедбанними», «соціально дезадаптованими». Їм властиві дві характерні ознаки: порушення норм і правил суспільної поведінки; несприйнятливості або активна протидія виховним впливам учителів і батьків.

До типових відхилень у поведінці таких учнів належать лінощі, агресивність, недисциплінованість, упертість. Виявляються вони у формі негідних вчинків, конфліктів з іншими учнями, вчителями і батьками, безвідповідальному ставленні до навчання, ігноруванні вимог дорослих, пропусках уроків, а в серйозніших випадках – у втечах із дому, крадіжках, хуліганстві, вживанні наркотиків тощо. Набір цих негативних проявів характерний для багатьох важких підлітків, тому їхня поведінка здається схожою. Мабуть, саме тому у педагогів часто складається думка, що всі важкі учні однакові й виховувати їх треба за однією схемою. Проте справа набагато складніша. По-перше, далеко не всі діти, які порушують норми поведінки, є важковиховуваними; по-друге, безвідповідальне ставлення до навчання, пропуски уроків, неприязнь до школи взагалі далеко не завжди пов'язані з важковиховуваністю; по-третє, ступінь важковиховуваності учня не завжди визначається тим, як часто він порушує норми поведінки та наскільки серйозні ці порушення.

У зв'язку з цим корекція особистості важковиховуваних учнів має ґрунтуватися на вивченні й врахуванні їх індивідуальних особливостей, причин, що зумовили відхилення в їх поведінці.

Визначення схильності до девіантної поведінки

Методика діагностики схильності до девіантної поведінки (СДП) є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для вимірювання готовності (схильності) підлітків до різних форм поведінки, яка відхиляється від соціальних норм [22].

Шкали опитувальника поділяються на змістові і службові. Змістові шкали спрямовані на вимірювання психологічного змісту особистісних установок, що спричиняють девіантні форми поведінки.

Службова шкала призначена для вимірювання схильності респондента давати про себе соціально схвалювану, а не об'єктивну інформацію.

Інструкція. Перед вами ряд тверджень. Вони стосуються деяких

сторін вашого життя, вашого характеру, звичок. Прочитайте перше твердження і вирішіть, чи правильне воно стосовно вас. Якщо так, то на бланку відповідей поряд з номером, що відповідає твердженню, в квадратику під позначкою «так» поставте хрестик або галочку. Якщо воно неправильне, то поставте хрестик або галочку в квадратику під позначкою «ні». Якщо вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант відповіді, яка все-таки більше відповідає вашій думці. Потім таким же чином відповідайте на всі пункти опитувальника. Якщо помилитеся, то закреслюйте помилкову відповідь і ставте ту, яку вважаєте за потрібне. Пам'ятайте, що ви висловлюєте власну думку про себе. Тут не може бути «поганих» або «гарних», «правильних» або «неправильних» відповідей. Дуже довго не обдумуйте відповіді, важлива ваша перша реакція на зміст тверджень. Поставтеся до роботи уважно і серйозно. Недбалість, а також прагнення «поліпшити» або «погіршити» відповіді призводять до недостовірних результатів. У разі утруднень ще раз прочитайте цю інструкцію або зверніться до того, хто проводить тестування. Не робіть ніяких позначок у тексті опитувальника.

Опитувальник

1. Я віддаю перевагу одягу неясних, приглушених тонів.
2. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі в яких-небудь бойових діях.
4. Буває, що іноді я сварюся з батьками.
5. Той, хто в дитинстві не бився, зростає матусиним сином і нічого не може добитися в житті.
6. Я б узявся за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю такий сильний неспокій, що просто не можу всидіти на місці.
8. Іноді буває, що я трохи хвалюся.
9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком-винищувачем.
10. Я ціную в людях обережність і обачність.
11. Тільки слабкі і боязкі люди виконують всі правила і закони.
12. Я віддав би перевагу роботі, що пов'язана зі змінами і подорожами.
13. Я завжди говорю тільки правду.
14. Якщо людина в міру і без шкідливих наслідків вживає збуджуючі і психостимулюючі речовини – це цілком нормально.
15. Навіть якщо я злюся, то прагну не вдаватися до лайок.
16. Я думаю, що мені б сподобалося полювати на левів.
17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.
18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.

19. Якщо мій приятель запізнюється на визначений час, то я зазвичай зберігаю спокій.

20. Мені важче виконувати роботу, якщо її вимагають зробити до певного терміну.

21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де належить.

22. Деякі правила і заборони можна відкинути, якщо відчуваєш сильний сексуальний потяг.

23. Я іноді не слухаюся батьків.

24. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю і безпекою, то я виберу безпеку.

25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.

26. Якби я міг вільно вибирати професію, то став би дегустатором вин.

27. Я часто відчуваю потребу в гострих відчуттях.

28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.

29. Моє ставлення до життя добре описує прислів'я: «Сім разів відміряй, один раз відріж».

30. Я завжди купую квитки в громадському транспорті.

31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.

32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.

33. Буває, що мені так і хочеться вилятися.

34. Мають рацію люди, які в житті слідуєть прислів'ю: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».

35. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.

36. Мені рідко вдається змусити себе продовжувати роботу після ряду образливих невдач.

37. Якби у наш час проводилися б бої гладіаторів, то я б обов'язково в них взяв участь.

38. Буває, що іноді я говорю неправду.

39. Терпіти біль на зло всім буває навіть приємно.

40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.

41. Якби я народився у давнину, то став би шляхетним розбійником.

42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.

43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали неспокій з приводу того, що я трохи випив.

44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших у натовпі.

45. Якщо в кінофільмі немає жодної пристойної бійки — це погане кіно.

46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів і переживань — це нормально.

47. Іноді я нудьгую на уроках.
48. Якщо мене хтось випадково зачепив у натовпі, то я обов'язково зажадаю від нього вибачень.
49. Якщо людина дратує мене, то я готовий висловити їй все, що я про неї думаю.
50. Під час подорожей і поїздок я люблю відхилятися від звичайних маршрутів.
51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.
52. Якщо вже ти сів за кермо мотоцикла, то варто їхати тільки дуже швидко.
53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоб злочинець уникнув переслідування.
54. Іноді я просто не можу утриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.
55. Я прагну уникати в розмові виразів, які можуть збентежити оточуючих.
56. Я часто засмучуюся через дрібниці.
57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю і відповідаю різко.
58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.
59. Щоб отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.
60. Мені подобається бувати в компаніях, де в міру випивають і веселяться.
61. Мене дратує, коли дівчата палять.
62. Мені подобається стан, який настає, коли в міру і в гарній компанії вип'єш.
63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.
64. Сигарета в скрутну хвилину мене заспокоює.
65. Мені легко змусити інших людей боятися мене, і іноді для забави я це роблю.
66. Я зміг би своєю рукою страчувати злочинця, справедливо засудженого до вищої міри покарання.
67. Задоволення — це головне, до чого варто прагнути в житті.
68. Я хотів би взяти участь в автомобільних гонках.
69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.
70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.
71. Я можу пригадати випадки, коли я був таким злим, що хапав першу річ, що потрапляла під руку, і ламав її.
72. Я завжди вимагаю, щоб оточуючі поважали мої права.
73. Мені сподобалося б стрибати з парашутом.
74. Шкідливу дію на людину алкоголю і тютюну сильно перебільшують.
75. Я рідко даю здачу, навіть якщо хтось ударить мене.
76. Я не отримую задоволення від відчуття ризику.

77. Коли людина у розпалі суперечки вдається до «сильних» виразів — це нормально.
78. Я часто не можу стримати свої почуття.
79. Бувало, що я спізнювався на уроки.
80. Мені подобаються компанії, де всі жартують один над одним.
81. Секс повинен займати в житті молоді одне з головних місць.
82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хтось не згоден зі мною.
83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.
84. Я часто здійснюю вчинки під впливом хвилинного настрою.
85. Мені здається, що я не здатен ударити людину.
86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.
87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.
88. Наївні простаки самі заслуговують на те, щоб їх одурювали.
89. Іноді я буваю такий роздратований, що стукаю по столу кулаком.
90. Тільки несподівані обставини і відчуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.
91. Я б спробував яку-небудь одурманюючу речовину, якби твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю і не спричинить покарання.
92. Коли я стою на мосту, то мене іноді так і тягне стрибнути вниз.
93. Будь-який бруд мене лякає або викликає сильну огиду.
94. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь ударити.
95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися від вживання спиртних напоїв.
96. Я б міг на спір влізти на високу фабричну трубу.
97. Часом я не можу справитися з бажанням заподіяти біль іншим людям.
98. Я міг би після невеликих попередніх пояснень керувати гелікоптером.

Обробка результатів.

Ключі для підрахунку первинних «сирих» балів

- Шкала установки на соціально бажані відповіді:
2 (ні), 4 (ні), 6 (ні), 13 (так), 21 (ні), 23 (ні), 30 (так) 32 (так), 33 (ні), 38 (ні), 47 (ні), 54 (ні), 79 (ні), 83 (ні), 87 (ні).
- Шкала схильності до порушення норм і правил:
1 (ні), 10 (ні), 11 (так), 22 (так), 34 (так), 41 (так), 44 (так), 50 (так), 53 (так), 55 (ні), 59 (так), 61 (ні), 80 (так), 86 (ні), 88 (так), 91 (так), 93 (ні).
- Шкала схильності до адиктивної поведінки:
14 (так), 18 (так), 22 (так), 26 (так), 27 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 43 (так), 46 (так), 59 (так), 60 (так), 62 (так), 63 (так), 64 (так) 67 (так), 74 (так), 81 (так), 91 (так), 95 (ні).
- Шкала схильності до самоушкоджувальної і саморуйнівної поведінки:

3 (так), 6 (так), 9 (так), 12 (так), 16 (так), 24 (ні), 27 (так), 28 (так), 37 (так), 39 (так), 51 (так), 52 (так), 58 (так), 68 (так), 73 (так), 76 (ні), 90 (так), 91 (так), 92 (так), 96 (так), 98 (так).

5. Шкала схильності до агресії і насильства:

3 (так), 5 (так), 15 (ні), 16 (так), 17 (так), 17 (так), 25 (так), 37 (так), 40 (ні), 42 (так), 45 (так), 48 (так), 49 (так), 51 (так), 65 (так), 66 (так), 70 (так), 71 (так), 72 (так), 75 (ні), 77 (так), 82 (ні), 89 (так), 94 (так), 97 (так).

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій:

7 (так), 19 (так), 20 (так), 29 (ні), 36 (так), 49 (так), 56 (так), 57 (так), 69 (так), 70 (так), 71 (так), 78 (так), 84 (так), 89 (так), 94 (так).

7. Шкала схильності до делінквентної поведінки:

18 (так), 26 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 42 (так), 43 (так), 44 (так), 48 (так), 52 (так), 55 (ні), 61 (ні), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 86 (ні), 91 (так), 94 (так).

Далі робиться підрахунок первинних («сирих») балів і їх переведення в стандартні Т-бали.

Кожній відповіді за умов відповідності з ключем привласнюється один бал. Потім за кожною шкалою підраховується первинний сумарний бал, який потім при необхідності піддається корекції у зв'язку з дією чинника соціальної бажаності відповідно до процедури, описаної вище. Потім проводиться переведення «сирих» балів у стандартні Т-бали. В тому випадку, якщо у користувача є набрані ним спеціалізовані тестові норми, то переведення у стандартні Т-бали проводиться за формулою:

$$T = \frac{10 \times (Xi - M)}{S + 50},$$

де Xi — первинний («сирій») бал за шкалою;

M — середнє значення первинного сумарного балу за шкалою у вибірці стандартизації; S — стандартне відхилення значень первинних балів у вибірці стандартизації.

Варіанти коефіцієнтів корекції залежно від значень «сирого» балу за шкалою №1

Чоловічий варіант методики

1. У випадку, якщо первинний бал за шкалою № 1 менший або дорівнює 6 балам для «звичайних» респондентів, то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали №2 = 0,3

Для шкали №3 = 0,3

Для шкали №4 = 0,2

Для шкали №5 = 0,2

Для шкали №6 = 0,3

Для шкали №7 = 0,2.

2. У випадку, якщо первинний бал за шкалою № 1 менший або дорівнює 6 балам для «делінквентних» діагностованих, то коефіцієнт

корекції складає:

Для шкали №2 = 0,3

Для шкали №3 = 0,5

Для шкали №4 = 0,3

Для шкали №5 = 0,2

Для шкали №6 = 0,3

Для шкали №7 = 0,5.

3. У випадку, якщо первинний бал за шкалою № 1 більше 6 балів як для «звичайних», так і для «делінквентних» респондентів, то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,7

Для шкали № 3 = 0,6

Для шкали № 4 = 0,4

Для шкали № 5 = 0,5

Для шкали № 6 = 0,3

Для шкали № 7 = 0,5.

Жіночий варіант методики

1. У випадку, якщо діагностовані відносяться до підвибірки «звичайних» респондентів, то коефіцієнт корекції складає

Для шкали № 2 = 0,4

Для шкали № 3 = 0,4

Для шкали № 4 = 0,2

Для шкали № 5 = 0,3

Для шкали № 6 = 0,5

Для шкали № 7 = 0,4.

2. У випадку, якщо респонденти свідомо відносяться до підвибірки «делінквентних» діагностованих, то коефіцієнт корекції складає:

Для шкали № 2 = 0,4

Для шкали № 3 = 0,4

Для шкали № 4 = 0,3

Для шкали № 5 = 0,4

Для шкали № 6 = 0,5

Для шкали № 7 = 0,5

Тестові норми для СДП

Шкали	Нормальна вибірка	
	Чол.	Жін.
1	2,27	2,06
2	7,73	2,88
3	9,23	4,59
4	10,36	3,41
5	12,47	4,23
6	8,04	3,29
7	7,17	4,05

Норми переведення «сирих» балів у Т-бали

«Сирі» бали	Т-бали						
	Шкали						
	1	2	3	4	5	6	7
0	35		26				30
1	44	27	28	24	24	26	32
2	50	31	30	26	27	30	34
3	55	34	33	29	29	33	37
4	58	37	35	32	31	37	39
5	62	40	37	35	34	40	41
6	65	43	39	37	36	44	43
7	67	46	42	40	39	48	46
8	70	50	44	43	41	51	48
9	74	53	46	45	43	55	50
10	85	56	48	48	46	58	53
11	89	59	50	51	48	62	55
12		63	53	54	51	65	57
13		66	55	56	53	69	59
14		69	57	59	55	73	62
15		72	59	62	58	77	64
16		75	62	64	60	81	66
17		78	64	67	62	85	68
18		81	66	70	65		71
19		84	68	72	67		73
20		87	70	75	70		75
21		90	72	78	72		77
22			74	81	74		79
23			76	84	77		81
24			78	87	79		83
25			80	90	81		85
26			82		83		87
27			84		85		
28					87		
29					89		

Опис шкал і їх інтерпретація**1. Шкала установки на соціальну бажаність (службова шкала)**

Соціальна бажаність — це характеристики, які зазвичай схвалюються суспільством і які надають їх власнику соціальну привабливість. Водночас соціальна бажаність може трактуватися як схильність або установка давати на питання самооцінок схвалювані відповіді, щоб здаватися собі або іншим більш соціально бажаним.

Дана шкала призначена для вимірювання готовності діагностованого представляти себе в найбільш сприятливому світлі з погляду соціальної бажаності.

Показники від 50 до 60 Т-балів свідчать про помірну тенденцію давати при заповненні опитувальника соціально бажані відповіді. Показники понад 60 балів свідчать про тенденцію респондента демонструвати суворе дотримання навіть малозначних соціальних норм, умисне прагнення показати себе в кращому світлі, про настороженість по відношенню до ситуації обстеження.

Результати, що знаходяться в діапазоні 70—89 балів, говорять про високу настороженість діагностованого по відношенню до ситуації обстеження і про сумнівну достовірність результатів за основними шкалами. Про сприйняття ситуації як експертної одночасно з помірно високими показниками за шкалою № 1 також свідчить їх різке пониження за основними діагностичними шкалами і підвищення за шкалою жіночої соціальної ролі.

Для чоловічої популяції перевищення сумарного первинного балу за шкалою соціальної бажаності значення 11 первинних балів свідчить про невірогідність результатів за основними шкалами.

Показники нижче 50 Т-балів говорять про те, що респондент не схильний приховувати власні норми і цінності, коректувати свої відповіді у напрямі соціальної бажаності.

Відмічено також, що молодші підлітки (14 років і менше) не здатні тривалий час слідувати установці на соціально бажані відповіді.

Одночасно високі показники за службовою шкалою і за основними шкалами (окрім шкали 8) свідчать або про сумнівну достовірність результатів, або про дисоціацію в свідомості респондента відомих йому і реальних норм поведінки.

2. Шкала схильності до порушення норм і правил

Дана шкала призначена для вимірювання схильності респондента до порушення норм і правил, схильності до заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50—60 Т-балів, свідчать про вираженість вищезгаданих тенденцій, про нонконформістські установки діагностованого, про його схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденцію «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було б подолати.

Показники, що знаходяться в діапазоні 60—70 Т-балів, свідчать про надзвичайну вираженість нонконформістських тенденцій, прояви негативізму і змушують сумніватися в достовірності результатів тестування за даною шкалою.

Результати нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про конформні установки респондента, схильність слідувати стереотипам і загальноприйнятим нормам поведінки. В деяких випадках, за умови поєднання з достатньо високим інтелектуальним рівнем респондента і

тенденції приховувати свої реальні норми і цінності, такі оцінки можуть відображати фальсифікацію результатів.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати адиктивну поведінку. Результати в діапазоні 50—70 Т-балів за даною шкалою свідчать про схильність діагностованого до відходу від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, про схильність до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем. Крім того, ці результати свідчать про орієнтацію на плотський бік життя, про наявність «сенсорної спраги», про гедоністичну орієнтацію особистих норм і цінностей.

Показники понад 70 Т-балів свідчать про сумнівність результатів або про наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах, що необхідно з'ясувати, використовуючи додаткові психодіагностичні засоби.

Показники нижче 50 Т-балів свідчать або про невираженість вище перерахованих тенденцій, або про сильний соціальний контроль поведінкових реакцій.

4. Шкала схильності до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати різні форми аутоагресивної поведінки. Дані якості частково підтверджуються психологічними властивостями, що вимірюються за шкалою № 3.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50—70 Т-балів за шкалою № 4, свідчать про низьку цінність власного життя, схильність до ризику, виражену потребу в гострих відчуттях, про садомазохістські тенденції.

Результати понад 70 Т-балів свідчать про сумнівну достовірність результатів.

Показники нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про відсутність готовності до реалізації саморуйнівної поведінки, про відсутність тенденції до соматизації тривоги, відсутність схильності до реалізації комплексів провини в поведінкових реакціях.

5. Шкала схильності до агресії і насильства

Дана шкала призначена для вимірювання готовності респондента до реалізації агресивних тенденцій в поведінці.

Показники, що лежать в діапазоні 50—60 Т-балів, свідчать про наявність агресивних тенденцій у діагностованого. Показники, що знаходяться в діапазоні 60—70 Т-балів, свідчать про агресивну спрямованість особи у взаєминах з іншими людьми, про схильність вирішувати проблеми за допомогою насильства, про тенденцію використовувати приниження партнера зі спілкування як засіб стабілізації самооцінки, про наявність садистських тенденцій.

Показники понад 70 Т-балів говорять про сумнівну достовірність результатів.

Показники, нижче 50 Т-балів свідчать про невираженість агресивних тенденцій, про неприйнятність насильства як засобу вирішення проблем, про нетиповість агресії як способу виходу з ситуації, що фруструє. Низькі показники за даною шкалою у поєднанні з високими показниками за шкалою соціальної бажаності свідчать про високий рівень соціального контролю поведінкових реакцій.

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій

Дана шкала призначена для вимірювання схильності діагностованого контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій (Увага! Ця шкала має зворотний характер).

Показники, що знаходяться в межах 60—70 Т-балів, свідчать про слабкість вольового контролю емоційної сфери, про небажання або нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій. Крім того, це свідчить про схильність реалізовувати негативні емоції безпосередньо в поведінці, без затримки, про несформованість вольового контролю своїх потреб і плотських потягів.

Показники нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про невираженість цих тенденцій, про жорсткий самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій, плотських потягів.

7. Шкала схильності до делінквентної поведінки

Назва шкали має умовний характер, оскільки шкала сформована з тверджень, що диференціюють «звичайних» підлітків і осіб із зафіксованими правопорушеннями, що вступали в конфлікт із загальноприйнятим способом життя і правовими нормами.

Дана шкала вимірює готовність (схильність) підлітків до реалізації делінквентної поведінки. Образно кажучи, шкала виявляє «делінквентний потенціал», який лише за певних обставин може реалізуватися в житті підлітка.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50—60 Т-балів, свідчать про наявність делінквентних тенденцій у респондента і про низький рівень соціального контролю.

Результати вище 60 Т-балів свідчать про високу готовність до реалізації делінквентної поведінки.

Результати нижче 50 Т-балів говорять про невираженість указаних тенденцій, що у поєднанні з високими показниками за шкалою соціальної бажаності може свідчити про високий рівень соціального контролю.

Необхідно також враховувати, що зміст і структура делінквентної поведінки у хлопців і дівчат істотно відрізняються і відповідно відрізняються пункти, що входять до шкали делінквентності для жіночого і чоловічого видів методики.

Опитувальник для визначення акцентуації характеру в підлітків

Опитувальник містить 143 твердження, що складають 10 діагностичних і одну контрольну шкалу (шкалу неправди). У кожній шкалі по 13 тверджень. Твердження в тексті опитувальника подаються у випадковому порядку. Діагностуються гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, тривожно-педантичний, інтровертований, збудливий, демонстративний і нестійкий типи.

Порядок заповнення опитувача і підрахунку балів викладений в інструкції для осіб, що обстежуються.

На підставі зібраного матеріалу, окремо по кожному типу акцентуації, визначене мінімальне діагностичне число (МДЧ), що є нижньою межею довірного інтервалу, що розраховується за формулою:

$$\text{МДЧ} = M - R_n \times W,$$

де M – середній по вибірці бал даного типу акцентуації;

R_n – табличний коефіцієнт; W – розмах даних.

Правила ідентифікації типів:

1. Якщо МДЧ досягнуто або перевищено тільки по одному типу, то діагностується цей тип.

2. Якщо МДЧ перевищено по декількох типах, то діагностується

а) у випадку перерахованих сполучень – змішаний тип:

Г, Ц	Г, Д	Г, Н	
Ц, Л			
Л, А	Л, С	Л, Д	Л, Н
А, С	А, Т	А, Д	
С, Т	С, І		
Т, І			
І, З	І, Д	І, Н	
З, Д	З, Н		
Д, Н			

Інші сполучення, отримані по МПДО, повинні бути визнані такими, що не сполучаються;

б) якщо по якомусь типу набрано балів на 4 більше, ніж по інших типах, останні не діагностуються, навіть якщо сполучення сумісно;

в) у випадку несумісних сполучень діагностується той тип, на користь котрого набрано більше балів;

г) якщо у відношенні двох несумісних типів є однакова кількість балів, для виключення одного з них необхідно керуватися такими правилами домінування (зберігається тип, зазначений після знаку рівності):

$\Gamma + \text{Л} = \Gamma$	$\text{А} + \text{І} = \text{І}$	$\text{Ц} + \text{А} = \text{А}$	$\text{С} + \text{З} = \text{З}$
$\Gamma + \text{А} = \text{А}$	$\text{А} + \text{З} = \text{З}$	$\text{Ц} + \text{С} = \text{С}$	$\text{С} + \text{Д} = \text{Д}$
$\Gamma + \text{С} = \Gamma$	$\text{А} + \text{Н} = \text{Н}$	$\text{Ц} + \text{Т} = \text{Т}$	$\text{С} + \text{Н} = \text{Н}$
$\Gamma + \text{Т} = \text{Т}$		$\text{Ц} + \text{І} = \text{І}$	
$\Gamma + \text{І} = \text{І}$	$\text{Т} + \text{З} = \text{З}$	$\text{Ц} + \text{З} = \text{З}$	$\text{Л} + \text{Т} = \text{Т}$
$\Gamma + \text{З} = \Gamma$	$\text{Т} + \text{Д} = \text{Д}$	$\text{Ц} + \text{Д} = \text{Д}$	$\text{Л} + \text{І} = \text{І}$
	$\text{Т} + \text{Н} = \text{Н}$	$\text{Ц} + \text{Н} = \text{Н}$	$\text{Л} + \text{З} = \text{З}$

3. Якщо МДЧ досягнуто або перевищено у відношенні декількох типів і за правилом 2 їх не вдається скоротити до двох, тоді відбираються два типи з найбільшим числом балів, після чого керуються правилом 2.

4. Якщо по контрольній шкалі отримано більше 4 балів, то, як уже відзначалося, до шкали демонстративності додається 1 бал, якщо більше 7 – додається відповідно 2 бали. Проте, якщо після цього демонстративний тип не діагностується, результати обстеження визнаються недостовірними й у відношенні даного підлітка його треба повторити.

Досягнення або перевищення МДЧ по тому або іншому типу плюс подані раніше правила ідентифікації типів гарантують точність діагностики не менше $P > 0,95$.

Приклад діагностичної процедури тесту МПДО

Бланк відповідей

Петренко В., 9-Б клас

		мдч												Су- ма ба- лів	
Г	1	12	23	34	45	56	67	78	89	100	111	122	133	10	10
Ц	2	13	24	35	46	57	68	79	90	101	112	123	134	8	5
Л	3	14	25	36	47	58	69	80	91	102	113	124	135	9	3
А	4	15	26	37	48	59	70	81	82	103	114	125	136	8	3
С	5	16	27	38	49	60	71	82	93	104	115	126	137	8	2
Т	6	17	28	39	50	61	72	83	94	105	116	127	138	9	10
І	7	18	29	40	51	62	73	84	95	106	117	128	139	9	7
З	8	19	30	41	52	63	74	85	96	107	118	129	140	9	4
Д	9	20	31	42	53	64	75	86	97	108	119	130	141	9	2
Н	10	21	32	43	54	65	76	87	98	109	120	131	142	10	7
К	11	22	33	44	55	66	77	88	99	110	121	132	143	4	1

У даному випадку МДЧ перевищено за двома типами:

гіпертимний тип – 10;

тривожно-педантичний тип – 10.

Відповідно до правила 2а, гіпертимний і тривожно-педантичний типи не поєднуються. Відповідно до правила 2в і 2 г, діагностується тривожно-педантичний тип, а приписування собі рис гіпертимного типу варто розглядати як прояв або гіперкомпенсації (бажання стати сильним саме там, де ти слабкий), або психологічного захисту, або того й іншого разом.

Інструкція. Кожен із вас хоче знати особливості свого характеру, принаймні, його найбільш яскраві риси. Знання свого характеру дозволяє

керувати собою, краще взаємодіяти з людьми, орієнтуватися на визначене коло професій. Адже характер – це основа особистості. Даний тест допоможе вам визначити тип вашого характеру, його особливості.

Вам запропоновані листи питань і відповідей. Прочитавши в листі відповіді кожне питання-твердження, вирішіть: типово, характерно це для вас або ні. Якщо так, тоді підкресліть номер цього питання на листі відповідей, якщо ні, пропустіть цей номер. Чим точніші й щиріші будуть ваші вибори, тим більше ви дізнаєтеся про ваш характер.

Після того як лист відповідей буде заповнений, підрахуйте суму набраних вами балів по кожному рядку (один підкреслений номер – це один бал). Проставте ці суми наприкінці кожного рядка.

Лист питань

1. У дитинстві я був веселим і невгамовним.
2. У молодших класах я любив школу, а потім вона почала мене обтяжувати.
3. У дитинстві я був таким же, як і зараз: мене легко було засмутити, але і легко заспокоїти, розвеселити.
4. У мене часто буває погане самопочуття.
5. У дитинстві я був уразливим і чутливим.
6. Я часто побоююся, що з моєю мамою щось може трапитися.
7. Мій настрій поліпшується, коли мене лишають одного.
8. У дитинстві я був примхливим і дратівливим.
9. У дитинстві я любив розмовляти і грати з дорослими.
10. Вважаю, що найважливіше – не зважаючи ні на що якнайкраще провести сьогоднішній день.
11. Я завжди стримую свої обіцянки, навіть якщо це мені невигідно.
12. Як правило, у мене гарний настрій.
13. Тижні гарного самопочуття замінюються в мене тижнями, коли і самопочуття, і настрої у мене погані.
14. Я легко переходжу з радості до смутку і навпаки.
15. Я часто відчуваю млявість, нездужання.
16. До спиртного я відчуваю відразу.
17. Унікаю пити спиртне через погане самопочуття та головний біль.
18. Мої батьки не розуміють мене й іноді здаються мені чужими.
19. Я ставлюся недовірливо до незнайомих людей і мимоволі побоююся зла з їхнього боку.
20. Я не бачу в себе великих хиб.
21. Від нотацій мені хочеться утекти подалі, але якщо не вдається, мовчки слухаю, думаючи про інше.
22. Всі мої навички гарні і бажані.
23. Мій настрій не змінюється від незначних причин.
24. Я часто прокидаюся з думкою про те, що сьогодні має бути зробленим.
25. Я дуже люблю своїх батьків, але, буває, сильно ображаюся і навіть сварюся з ними.

26. Періодами я почуваю себе бадьорим, періодами – розбитим.
27. Нерідко я соромлюся їсти при сторонніх людях.
28. Моє ставлення до майбутнього часто змінюється: то я налаштовуюся на найкраще, то майбутнє здається мені безнадійним.
29. Я люблю займатися чим-небудь цікавим на самоті.
30. Майже не буває, щоб незнайома людина відразу викликала у мене симпатію.
31. Люблю одяг модний і незвичний, що викликає подив.
32. Більше усього люблю гарно поїсти і добре відпочити.
33. Я дуже урівноважений, ніколи не дратуюся і ні на кого не серджуся.
34. Я легко знайомлюся з людьми в будь-якій обстановці.
35. Я погано переносу голод – швидко слабшаю.
36. Самотність я переносу легко, якщо воно не пов'язана з прикростями.
37. У мене часто буває поганий, неспокійний сон.
38. Моя сором'язливість заважає мені подружитися з тими, з ким мені хотілося б.
39. Я часто тривожуся з приводу різноманітних прикростей, що можуть відбутися в майбутньому, хоча приводу для цього немає.
40. Свої невдачі я переживаю сам і ні в кого не прошу допомоги.
41. Сильно переживаю зауваження й оцінки, які мене не задовольняють.
42. Частіше усього я вільно почуваю себе з новими, незнайомими однолітками, у новому класі, літньому таборі.
43. Як правило, я не готую уроки.
44. Я завжди говорю дорослим тільки правду.
45. Пригоди і ризик мене приваблюють.
46. До знайомих людей я швидко звикаю, незнайомі можуть мене дратувати.
47. Мій настрій прямо залежить від шкільних і домашніх справ.
48. Я часто втомлююся до кінця дня так, що здається – зовсім не залишилося сил.
49. Я соромлюся незнайомих людей і боюся заговорити першим.
50. Я багато разів перевіряю, чи немає помилок у моїй роботі.
51. У моїх приятелів буває помилкова думка, ніби-то я не хочу з ними дружити.
52. Бувають іноді дні, коли я без причини на усіх серджуся.
53. Я можу сказати про себе, що в мене гарна уява.
54. Якщо вчитель не контролює мене на уроці, я майже завжди займаюся чим-небудь стороннім.
55. Мої батьки ніколи не дратують мене своїм поведінням.
56. Я можу легко організувати товаришів для роботи, ігор, розваг.
57. Я можу йти перед іншими в міркуваннях, але не в діях.
58. Буває, що я сильно радію, а потім сильно засмучуюся.
59. Іноді я роблюся примхливим і дратівливим, а незабаром

шкодую про це.

60. Я надмірно уразливий і чутливий.

61. Я люблю бути першим там, де мене люблять, боротися за першість я не люблю.

62. Я майже не буваю цілком відвертим, як із приятелями, так і з рідними.

63. Розсердившись, я можу почати кричати, розмахувати руками, а іноді і битися.

64. Мені часто здається, що при бажанні я міг би стати актором.

65. Мені здається, що тривожитися про майбутнє марно – усе саме по собі владнається.

66. Я завжди справедливий у стосунках з учителями, батьками, друзями.

67. Я переконаний, що в майбутньому здійсняться всі мої плани і бажання.

68. Іноді бувають такі дні, що життя мені здається важчим, ніж насправді.

69. Досить часто мій настрій відбивається на моїх вчинках.

70. Мені здається, що в мене багато хиб і слабостей.

71. Мені буває важко, коли я згадую про свої маленькі помилки.

72. Часто різні міркування заважають мені довести почату справу до кінця.

73. Я можу вислухати критику і заперечення, але намагаюся все рівно усе зробити по-своєму.

74. Іноді я можу так розлютитися на кривдника, що мені важко утриматися, щоб відразу не побити його.

75. Я практично ніколи не відчуваю почуття сорому чи сором'язливості.

76. Не відчуваю прагнення до занять спортом або фізкультурою.

77. Я ніколи не кажу про інших погане.

78. Люблю різні пригоди, охоче йду на ризик.

79. Іноді мій настрій залежить від погоди.

80. Нове для мене приємне, якщо обіцяє щось гарне.

81. Життя здається мені дуже важким.

82. Я часто відчуваю боязкість перед вчителями і шкільним керівництвом.

83. Закінчивши роботу, я довго хвилююся з приводу того, що міг зробити щось неправильно.

84. Мені здається, що інші мене не розуміють.

85. Я часто засмучуюся через те, що, розсердившись, наговорив зайвого.

86. Я завжди зумію знайти вихід із будь-якої ситуації.

87. Люблю замість шкільних занять сходити в кіно або просто прогуляти уроки.

88. Я ніколи не брав удома нічого, не спитавши дозволу.

89. При невдачі я можу посміятися над собою.

90. У мене бувають періоди підйому, захопленнь, ентузіазму, а потім може наступити спад, апатія до усього.

91. Якщо мені щось не вдається, я можу впасти у відчай і втратити надію.

92. Заперечення і критика мене дуже засмучують, якщо вони різкі і грубі за формою, навіть якщо вони стосуються дрібниць.

93. Іноді я можу розплакатися, якщо читаю смутну книгу або дивлюся смутний фільм.

94. Я часто сумніваюся в правильності своїх вчинків і рішень.

95. Часто в мене виникає почуття, що я виявився непотрібним, стороннім.

96. Зіштовхнувшись із кривдою, я обурююся і відразу ж виступаю проти неї.

97. Мені подобається бути в центрі уваги, наприклад, розповідати товаришам різні забавні історії.

98. Вважаю, що краще проведення часу, – це коли нічого не робиш, просто відпочиваєш.

99. Я ніколи не запізнююся до школи або ще будь-куди.

100. Мені неприємно залишатися довго на одному місці.

101. Іноді я такий засмучений через сварку зі вчителем або однолітками, що не можу піти до школи.

102. Я не вмю керувати іншими людьми.

103. Іноді мені здається, що я тяжко і небезпечно хворий.

104. Не люблю всякі небезпечні і ризиковані пригоди.

105. У мене часто виникає бажання перевірити ще раз роботу, яку я щойно виконав.

106. Я боюся, що в майбутньому можу залишитися самотнім.

107. Я охоче вислуховую наставлення, що стосуються мого здоров'я.

108. Я завжди висловлюю свою думку, якщо щось обговорюється в класі.

109. Вважаю, що ніколи не треба відриватися від колективу.

110. Питання, пов'язані зі статтю і любов'ю, мене цілком не цікавлять.

111. Завжди вважав, що для цікавої, привабливої справи всі правила можна обминути.

112. Мені іноді бувають неприємні свята.

113. Життя навчило мене бути не занадто відвертим навіть із друзями.

114. Я їм мало, іноді довго взагалі нічого не їм.

115. Я дуже люблю насолоджуватися красою природи.

116. Йдучи з дому, лягаючи спати, я завжди перевіряю: чи вимкнені газ, електроприлади, чи замкнені двері.

117. Мене приваблює тільки те нове, що відповідає моїм принципам і інтересам.

118. Якщо в моїх невдачах хтось винний, я не залишаю його

безкарним.

119. Якщо я когось не шаную, мені вдається поводитися так, що він цього не помічає.

120. Найкраще проводити час у різноманітних розвагах.

121. Мені подобаються всі шкільні предмети.

122. Я часто буваю ватажком в іграх.

123. Я легко переношу біль і фізичні страждання.

124. Я завжди намагаюся стримуватися, коли мене критикують або коли мені заперечують.

125. Я занадто недовірливий, тривожуся про все, особливо часто – про своє здоров'я.

126. Я рідко буваю безтурботно веселим.

127. Я часто загадую собі різноманітні прикмети, і намагаюся суворо притримуватися їх, щоб усе було добре.

128. Я не прагну брати участь у житті школи і класу.

129. Іноді я чиню швидкі, необдумані вчинки, про котрі потім шкодую.

130. Не люблю заздалегідь розраховувати усі витрати, легко беру в борг, навіть якщо знаю, що до терміна віддати гроші буде важко.

131. Навчання мене обтяжує, і якби мене не змушували, я взагалі не учився б.

132. У мене ніколи не було таких думок, які потрібно було б приховувати від інших.

133. У мене часто буває настільки гарний настрій, що в мене запитують, чого я такий веселий.

134. Іноді в мене настрої буває настільки поганим, що я починаю думати про смерть.

135. Найменші прикrostі занадто засмучують мене.

136. Я швидко втомлююся на уроках і стаю не уважним.

137. Іноді мене вражає брутальність і невихованість однокласників.

138. Вчителі вважають мене акуратним і старанним.

139. Часто мені приємніше роздумувати наодинці, ніж проводити час у гучній компанії.

140. Мені подобається, коли мені підкоряються.

141. Я міг би вчитися значно краще, але наші учителі та школа не сприяють цьому.

142. Не люблю займатися справою, що потребує зусиль і терпіння.

143. Я ніколи нікому не бажав поганого.

Стисла характеристика акцентуацій характеру підлітків ГІПЕРТИМНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Гіпертимні натури завжди дивляться на життя оптимістично, їм властива практично постійна висока активність і жага діяльності.</p> <p>За умов не дуже вираженої акцентуації на перше місце виступають позитивні риси: гарний настрій; висока контактність, комунікабельність; впевненість у собі; активне прагнення до діяльності, вражень, розваг; прагнення до лідерства, організа-торські здібності.</p> <p>Проте за умов занадто яскраво вираженої акцентуації позитивний прогноз знімається.</p> <p>Виявляються такі дезадаптивні якості як легковажність, відсутність етичних норм і почуття відповідальності; дратівливість у колі друзів і близьких, схильність до азартних захоплень, втеч, раннього статевого життя, алкоголю.</p>	<p>Залучення підлітка до різноманітних цікавих для нього видів діяльності.</p> <p>Комфортно почуває себе в групі однолітків, знаходячи сприятливе середовище для спілкування, виступаючи організатором цікавих справ.</p> <p>Умови для прояву ініціативи підлітка в чітко позначених межах дозволеного в поведженні.</p> <p>При цьому встановлені обмеження й обов'язки не повинні блокувати потребу гіпертимного підлітка у виявленні своїх думок, почуттів, вольових проявів. Встановлені обмеження визначаються безпекою життєдіяльності самого підлітка і оточуючих. Їхнє визначення відбувається в процесі аргументованої бесіди з підлітком на паритетних основах.</p>	<p>Виховання в умовах домінуючої гіперпротекції або, навпаки, бездоглядності.</p> <p>Виховання в атмосфері емоційно й інтелектуально бідної сімейної обстановки, в умовах жорстких взаємовідносин, емоційного гноблення і сімейних конфліктів.</p> <p>Блокування прагнення гіпертимного підлітка до активної діяльності, до спілкування, до лідерства.</p> <p>Жорстка дисципліна.</p> <p>Монотонна нецікава діяльність (напр., на уроці), що не дає виходу типовим рисам гіпертимного характеру.</p> <p>Обмеження кола спілкування, вимушені самотність.</p> <p>Вимушене неробство.</p> <p>Відсутність стійких пізнавальних, соціальних і творчих інтересів, захоплень.</p> <p>Загальнокультурна й загальноінтелектуальна нерозвиненість.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Створення умов для прояву ініціативи підлітка. Чітке аргументоване визначення обов'язків і меж прийняттого поведіння підлітка. Уникнення гіперопіки. Чіткий розмірений стиль спілкування і взаємодії, доброзичлива неавторитарна позиція дорослого. Підкреслено поважлива форма спілкування з підлітком, що поєднується з розумною і послідовною вимогливістю. Вміле поєднання довіри до підлітка з контролем виконання доручень. Вплив на гіпертимного підлітка через уміле формування колективної думки. Сприяння загальнокультурному й інтелектуальному розвитку, психологічній і виховній компетентності.</p>	<p>Підтримка високого рівня працездатності на уроці; при виконанні однотипних операцій спрямовувати підлітка на пошук інших засобів рішення завдань, відмінних від звичних схем; чергувати різноманітні види діяльності; давати завдання для самостійної роботи, що відповідає інтелектуальним можливостям гіпертима. Тренування підлітка стосовно роботи, що потребує планування, систематизації. Контроль виконання вимог поетапності, послідовності при виконанні навчальних завдань. Чітка, спокійна, аргументована оцінка результатів діяльності підлітка. Залучення гіпертима до виконання організаторських із функціями лідерства ролей на уроці.</p>	<p>Доручення: староста класу, голова ради, бригадир, екскурсовод, фізорг, турорганізатор, ведучий клубу тощо. Організатор колективних творчих справ у сфері власних інтересів і інтересів групи, колективу.</p> <p>Навіювання: відповідальний, уміє доводити почату справу до кінця, бути поблажливим до недоліків інших у поєднанні з принциповою вимогливістю до себе й інших, уміє бути наполегливим, зібраним, серйозним.</p> <p>Навчання: самодисципліні, самовладанню, вмінню враховувати думку інших, ввічливості, тактовності, вмінню дотримувати слово.</p> <p>Виховні впливи: попередження, пробудження гуманних почуттів, моральна справа, уявна недовіра, паралельний педагогічний вплив, опосередкування, іронія, покарання.</p>

ЦИКЛОЇДНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Даний тип частіше всього виявляється в старшому підлітковому або юнацькому віці. Його особливістю є періодичне (з фазою від декількох днів до декількох місяців) коливання настрою і життєвого тону.</p> <p>У період підйому циклоїду властиві риси гіпертимного типу, за винятком легковажності і необов'язковості. Вони комунікабельні, мають захоплення. З інтересом працюють у групі.</p> <p>У період спаду різко знижується контактність, підліток небатослівний, песимістичний, починає відчувати обтяження гучним товариством, хоча в конфлікти вступає рідко. Залишає захоплення, стає похмурим, втрачає апетит, уночі може страждати від безсоння, а вдень від сонливості.</p>	<p>Комфортно почуває себе серед невеличкого кола близьких людей, що його розуміють і надають підтримку, особливо важлива для циклоїдів наявність тривалих стійких прихильностей: захоплень, дружби, любові.</p> <p>Додатковою психологічною підтримкою для циклоїда є улюблена справа, захоплення, що поділяється і підтримується дорослими. Особливо важливо це в період перебування циклоїда у фазі спаду (дистимічна фаза).</p> <p>У цей період циклоїдні підлітки шукають самоти, спілкування з природою, мистецтвом, намагаються зайнятися улюбленою справою, поспілкуватися з близьким другом.</p>	<p>Важливо пам'ятати, що циклоїдний тип має виражене біологічне «підґрунтя».</p> <p>Провокуючими чинниками, без сумніву, можуть виступати всі типи неправильного виховання в сім'ї.</p> <p>Субдепресивність, дистимічність циклоїда може мати також дидактогенну причину.</p> <p>У будь-якому випадку на стані циклоїда негативно позначаються емоційні перевантаження, виконання напруженої роботи протягом тривалого часу, швидка зміна умов і способу життя (життєвого стереотипу), одноманітність життя (відсутність різноманітних позитивних вражень).</p> <p>Рекомендується знижувати рівень вимог до циклоїда в момент, коли він знаходиться в дистимічній фазі-необхідність додаткових зусиль призводить до посилення астенизації, що може вилитися в посилення субдепресії.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Рациональний розподіл сил, достатній відпочинок, профілактика перевтоми.</p> <p>Встановлення з підлітком теплих довірливих відносин з боку дорослих.</p> <p>Особливо компетентна увага дорослих повинна приділятися підлітку, який знаходиться в субдепресивній фазі: створення комфортних умов; відсутність грубих, непродуманих спроб «поговорити по душах»; підтримка бесіди, якщо підліток сам вийшов на неї у відповідних умовах; тактовне підкріплення будь-якого успіху підлітка і відсутність дріб'язкової уваги до його невдач і похибок. Категорично не можна в цей період провокати конфлікти з підлітком. Краще вирішити всі проблеми, дочекавшись фази «підйому».</p>	<p>У фазі підйому побудувати педагогічну взаємодію з підлітком нескладно. Особливу увагу педагог повинен приділяти підлітку, який знаходиться в субдепресивній фазі. Це доброзичлива робоча обстановка на уроці, уникання критики й осуджень, переваження заохочень; помірний індивідуальний темп роботи з наявністю часу на обмірковування завдань; навчання в групі з рівними за навчальними можливостями однолітками; попередження елементів конкурентності на уроці; залучення до самостійної роботи на всіх етапах уроку з тим, щоб підліток сам визначав дистанцію і темп проходження індивідуального «навчального маршруту»; під час оцінювання діяльності основну увагу приділяти позитивним сторонам результату, спокійно й аргументовано оцінити можливу невдачу, підкреслити її тимчасовий характер.</p>	<p>Доручення: член учкому, редакції газети, екскурсовод, член добровільного товариства, ради клубу або гуртка, громадський лаборант, книголюб, бібліотекар, відповідальний за навчальний кабінет, ТЗН, дидактичний матеріал.</p> <p>Організатор колективних творчих справ у період підйому, у період спаду – учасник, виконавець справ у сфері інтересів.</p> <p>Навіювання: активна діяльна особистість із сильним характером і силою волі, цікавий співрозмовник, тонка багата натура.</p> <p>Навчання: самоконтролю свого стану, самодисципліні, умінню філософськи ставитися до тимчасових труднощів, знаходити цікаві заняття в період спаду.</p> <p>Виховні впливи: бесіда, розповідь-міркування, захоплення, підтримка, прояв доброти, турботи.</p>

ЛАБІЛЬНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Головною рисою даного типу є крайня мінливість настрою, що легко і швидко змінюється вслід за обставинами. Швидкість у зміні настрою супроводжується глибиною: від оптимізму до чорної зневіри, від радості до суму зі сльозами на очах. Значна глибина переживань виявляється в міміці, позотонічній активності; прямо виявляється в самопочутті, працездатності, комунікабельності. Проте переважають періоди гарного настрою, під час яких лабільний підліток товариський, легко пристосовується до нового, чуйний на прохання про поміч, уміє співчувати проблемам своїх близьких і друзів як своїм. Лабільні підлітки мають розвинену інтуїцію, легко вловлюють ставлення інших до себе і відповідають адекватно.</p>	<p>Лабільні підлітки комфортно почувають себе в колі сім'ї, близьких друзів, розуміючих турботливих дорослих, що приймають і люблять їх такими, які вони є, вибачаючи їм мінливість настрою, випадкові афективні спалахи, що не мають проте ані глибокої агресивної наповненості, ані напруженості. Лабільні підлітки дуже вірні в любові і дружбі. Вони прагнуть до щирого спілкування зі значущими для них дорослими. Інтуїтивно почувають симпатію до себе, намагаються відповісти тим же. Напроти, явно відсторонюються, губляться у взаємодії з тими дорослими, які ставляться до підлітка байдуже або, тим більше, з антипатією.</p>	<p>За умов виховання в гармонійних сімейних умовах провокуючим фактором може бути загальний інфантилізм, що викликається частіше всього простудними захворюваннями, що рецидивують. Явно сприяє формуванню лабільної акцентуації виховання в умовах жорстких взаємовідносин, маятникове, суперечливе виховання, виховання в умовах підвищеної моральної відповідальності. При сформованій акцентуації нестерпні: відсторонення з боку значущих осіб, вимушена розлука з ними; явна неправда, осудження, догани. Надзвичайно важко переживаються дійсні прикромі й нещастя, що можуть призвести до гострих афективних реакцій, реактивної депресії, важких невротичних зривів (аж до суїцидних спроб).</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Обстановка доброзичливості та тепла. Комфортний психологічний мікроклімат у сім'ї, класному колективі. Часте позитивне підкріплення, схвалення, маленька похвала спроможна окрилити його. У стадії спаду настрою лабільний підліток потребує щирого співчуття. Не можна: виявляти найменшу грубість, категоричність; указувати на негативні риси, дорікати за несерйозність, непослідовність; конфліктно відповідати на афективний спалах підлітка; демонструвати невербальні прояви негативного ставлення до підлітка. Необхідно: виявляти симпатію, давати позитивну оцінку визначеним рисам особистості і поведженню підлітка.</p>	<p>Організувати роботу на уроці в спокійній доброзичливій обстановці, заохочуючи діяльність лабільного підлітка позитивним оцінюванням його зусиль, ласкавим розуміючим поглядом, підтримуючим доторком. Навчальне завдання висловлювати у формі прохання, супроводжуючи його впевненістю в обов'язковості певного успіху, при цьому зміст завдання підбирається індивідуально. При організації групової роботи на уроці не «розлучати» лабільного підлітка з його другом, не включати в групу явно більш сильних у навчальному плані і психологічно домінуючих хлопців. За результатами діяльності давати як можна більш визначені оцінки, з особливим акцентом на позитивних сторонах.</p>	<p>Доручення: старанно виконує всі доручення, що отримуються від значущого дорослого, але особливо успішний в індивідуальних дорученнях, що потребують турботи, зберігання, урахування (поливання квітів, ведення часопису тощо).</p> <p>Організатор справ, пов'язаних із спілкуванням, учасник справ у сфері інтересів.</p> <p>Навіювання: оптимістичного погляду на життя; цікавий співрозмовник, надійний помічник, чуйна людина, гарний друг, вірний товариш; його цінують і шанують.</p> <p>Навчання: прийомам емоційної саморегуляції, умінню долати труднощі, почуття образи; раціональній витраті своїх сил.</p> <p>Виховні впливи: прохання, прояв доброти, уваги, турботи; психологічна підтримка; організація успіху в діяльності; заохочення; підтримка адаптивних рис характеру; ласкавий докір.</p>

АСТЕНО-НЕВРОТИЧНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Підвищена стомлюваність, особливо при розумовій роботі, що виявляється в усьому зовнішньому вигляді підлітка; на фоні стомлення, що розвивається, можуть відбуватися короточасні афективні спалахи (дратівливість, гнів, сльози).</p> <p>Типовою рисою є схильність до іпохондрії: підлітки дуже уважно прислухаються до своїх тілесних відчуттів, охоче лікуються, укладаються в постіль, піддаються оглядам і обстеженням.</p> <p>Психофізіологічному стану астено-невротиків властива особлива циклічність протягом доби, тижня, чверті. Найбільша стенічність (підйом) на 2-3 уроці, на початку навчального тижня, на початку чверті. Цей час для успіху. Підлітки цього типу дуже амбівалентні: з однієї сторони це ставлення до себе як до слабкого, з іншого боку – «Я все можу».</p>	<p>Наявність теплового турботливого ставлення з боку близьких, комфортна, сповнена любові та взаємної довіри атмосфера в сім'ї. Оптимістичні установки в сім'ї, її емоційно-інтелектуальне багатство, загальні для членів сім'ї справи і захоплення.</p> <p>Психологічний комфорт астено-невротиків зростає при наявності інтелектуальних, колекціонувальних і естетичних хобі.</p> <p>Астено-невротики тягнуться до однолітків, нудьгують без них, але в процесі спілкування швидко втомлюються і шукають самотності або спілкування з одним близьким другом. На самоті прагнуть до пасивного відпочинку, віддаються різноманітним мріям, що більш-менш реальні, але завжди мають честолюбний відтінок (Я все можу).</p>	<p>Виховання в тривожно-недовірливій атмосфері, у культурі хвороб. Виховання по типу «кумир сім'ї».</p> <p>Маятникове виховання (я тебе люблю – я тебе ненавиджу).</p> <p>Виховання в умовах суперечливих вимог, в умовах жорстких взаємовідносин, в умовах емоційного відсторонення від дитини. Нестерпні ситуації привселюдної невдачі, глузування, знущання більш сильних і нахабних ровесників, тому що астено-невротики честолюбні і прагнуть до успіху у всьому, що для них значуще.</p> <p>Небажані події, що провокують іпохондричність (сумніву близьких із приводу здоров'я, зовнішнього вигляду підлітка тощо).</p> <p>Втома, що накопичилася за визначений період, може вилитися гнівом, образою, сльозами у відповідь на начебто необразливе зауваження, легку критику (ефект «останньої краплі»).</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Виховання в умовах турботи, любові, оптимізму, згоди і єдності вимог до дитини з боку дорослих.</p> <p>Створення умов для здорового способу життя. Профілактика і лікування хронічних захворювань, що ведуть до астенизації.</p> <p>Терпляче, турботливе, але не потураюче ставлення до підлітка. Позиція поблажливості до похибок і невдач підлітка, їхнє вмиле вуалювання і, навпроти, акцентування уваги на успіхах.</p> <p>Доброзичливість і спокій при спілкуванні з підлітком. Залучення його до взаємодії в період підйому і надання можливості для відпочинку в період стомлення.</p> <p>Неприпустима жартливо-глузлива «стимуляція» астено-невротика. Необхідна розумна організація режиму дня.</p>	<p>Доброзичлива, підтримуюча взаємодія з підлітком, використання для інтенсивної навчальної роботи з підлітком періодів підйому (як правило: 2-3 урок, початок тижня, початок і середина чверті).</p> <p>Зниження навантаження за рахунок ретельної підготовки підлітка до роботи, складання плану діяльності індивідуального характеру.</p> <p>Небажані несподівані питання, завдання, необхідно дати час для підготовки. Ефективні завдання гіпотетичного характеру, що не містять провокуючих рішень. Складні завдання краще розбити на частини з аналізом і підтримкою на кожному етапі.</p> <p>Вкрай небажано пряме негативне порівняння з більш успішними однокласниками. Оцінку діяльності краще давати індивідуально, аргументовано, з акцентом на позитивних моментах.</p>	<p>Доручення: астено-невротичні підлітки охоче виконують, якщо вони не пов'язані з інтенсивною взаємодією з однолітками, із необхідністю організувати, керувати; не пов'язані з довгостроковою відповідальністю; не занадто тривалі і стомливі.</p> <p>Організатор і учасник справ у сфері інтересів, що не носять гостро змагального характеру.</p> <p>Навіювання: гарний товариш, цікавий співрозмовник, неординарна особистість, спроможна досягти успіху в значущій діяльності.</p> <p>Навчання: раціональному плануванню своєї діяльності (насамперед не накопичувати невиконані справи!), самоконтролю своєї поведінки, саморегуляції психофізичного стану, умінню спілкуватися.</p> <p>Виховні впливи: натяк, ласкавий докір, прояв уваги, турботи, заохочення успіху.</p>

СЕНСИТИВНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Цей тип формується досить пізно (до 15-19 років), але його головні риси можуть яскраво виявлятися й у більш ранньому віці. Сенситивні підлітки надзвичайно вразливі. Пізніше приєднується почуття власної недостатності.</p> <p>Вони звичайно дуже старанні, чемні і дисципліновані, але бояться перевірок, іспитів, привселюдних відповідей (як правило, відповідають гірше, ніж завжди). Зазвичай таким підліткам властива природна внутрішня і зовнішня культура, почуття прекрасного.</p> <p>Вони альтруїстичні, співчутливі, вміють радіти успіхам інших, почуття відповідальності доповнюється старанністю. Контактність нижче середньої, у спілкуванні доброзичливі, чемні, тактовні.</p> <p>Рідко конфліктують, образи тримають у собі, в іграх та інших видах діяльності віддають перевагу пасивним ролям.</p>	<p>Найбільш комфортно почувають себе в колі сім'ї і близьких друзів, присвячуючи вільний час інтелектуально-естетичним хобі: читанню книг, художньо-естетичним видам діяльності: розведенню квітів, домашніх тварин, рибок, птахів, колекціонуванню. Комфортно почувають себе серед тих, хто розділяє їхні погляди і захоплення, хоча і з іншими дуже доброзичливі.</p> <p>Дитяча залежність від рідних зберігається надовго, тому їх часто вважають «домашніми дітьми». Вони терпляче і навіть охоче підкоряються опіці дорослих, із якими склалися щирі доброзичливі взаємовідносини. Люблять і цінують усе гарне в людях і природі.</p>	<p>Виховання по типу емоційного відсторонення, в умовах жорстких взаємовідносин, в умовах гіперсоціальної. Керування поведінкою дитини через формування почуття провини (у т.ч. і при проєкції негативних якостей батька). Сенситивні підлітки, ставлячи високі моральні вимоги до себе та інших, погано почувають себе в ситуації шуму, метушні і бійок на перервах, глибоко страждають від брутальності, жорстокості, цинічності як однолітків, так і педагогів. Проте, звикнувши до одного класу, не бажають переходити в інший (навіть кращий). Соромляться відповідати перед класом, щоб не збитися, не викликати сміх або напроти, не виглядати вискочкою. Болісно реагують на ситуації, коли вони стають об'єктами глузування або несправедливо підозрюються в непорядних вчинках. Несправедливе обвинувачення може спровокувати конфлікт, депресію, суїцид.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Встановлення довірчого контакту з підлітком, чемна, тактовна взаємодія з ним.</p> <p>Створення умов для самореалізації підлітка в цікавих для нього видах діяльності. Ранній розвиток загальних і спеціальних здібностей: музика, танці, художня гімнастика, малювання, ліплення тощо, наявність у домі гарної бібліотеки і можливості спілкування з близькими друзями. При виникненні проблем їхній аналіз у спокійній доброзичливій обстановці, неприпустимість різкої категоричної критики, осуду (найжахливіше – якщо вони виявляться необґрунтованими!). Захист підлітка від брутальності, глузувань, необґрунтованих підозр.</p>	<p>Створення обстановки взаємоповаги і тактовного спілкування на уроці.</p> <p>Під час опитування не ставити питання сенситивному підлітку зненацька, бажано опитувати з місця або давати індивідуальні письмові завдання.</p> <p>Уникати залучення сенситивного підлітка у діяльність, що передбачає змагання, порівняння.</p> <p>При організації групової роботи обов'язково враховувати бажання сенситивного підлітка, не включати його в групу з доміантними, схильними до глузувань і брутальності однокласниками.</p> <p>При оцінюванні та аналізі результативності певної діяльності спокійно повідомити загальний результат, акцентувати успіхи.</p> <p>При невдачі обов'язкове індивідуальне обговорення.</p>	<p>Доручення: найрізноманітніші (сенситивні підлітки мають дуже розвинене почуття відповідальності), але краще, особливо якщо доручення довготривалі, щоб вони збігалися з інтересами підлітка, виконувалися ним індивідуально або разом з друзями.</p> <p>Учасник колективних творчих справ у сфері інтересів.</p> <p>Навіювання: підкріплюючи безсумнівно позитивні якості, варто виховувати деяку поблагливість до себе й інших. Навіювати впевненість у високих морально-етичних, волевових якостях.</p> <p>Навчання: умінно будувати взаємовідносини з однокласниками, з огляду на особливості їхньої особистості; умінно переборювати свою сором'язливість; умінно пробачати людям деякі їхні хиби.</p> <p>Виховні впливи: довіра, звертання за допомогою, підтримка, організація успіху, опосередкування, прояв турботи.</p>

ТРИВОЖНО-ПЕДАНТИЧНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Основною рисою даного типу акцентуації є тривожна помисливість, постійний страх за себе та своїх близьких футуристичного характеру. Часто виявляється симбіотична прихильність до матері або іншого родича (неусвідомлений пошук захисту). Всі інші риси цього типу мають компенсаторну природу (охорона від неминучих нещасть). Дані підлітки дуже акуратні, сумлінні, навіть педантичні, раціональні, серйозні. Але в той же час нерішучі, вагаються в ситуації ухвалення рішення (аж до нездатності це зробити). Тому негнучкі в поведінці, скуті, емоційно стримані. Нерішучість у справах часто компенсується безапеляційністю в судженнях. Часто страждають різноманітними нав'язливістями.</p>	<p>Нааявність теплих турботливих відносин у сім'ї. Оптимістичні установки в сім'ї, відсутність завищених вимог один до одного. Відсутність обов'язків і зобов'язань підлітка стосовно інших, що потребують від нього рішучості, ініціативи, що знаходяться на верхніх межах його інтелектуальних і психологічних можливостей.</p> <p>Стабільні умови життєдіяльності, чітка регламентованість вимог до підлітка з боку оточення.</p> <p>Впевненість підлітка в тому, що йому нададуть підтримку і допомогу в несподіваній нестандартній ситуації, не утискуючи його ініціативи, допоможуть прийняти правильне рішення.</p>	<p>Виховання в умовах емоційно-бідних відносин, у тривожно-недовірливій атмосфері, у ситуації підвищеної соціальної відповідальності (завищені доручення, вимоги, очікування).</p> <p>Пережиті в ранньому дитинстві сильні страхи і гіпертрофований на цьому ґрунті інстинкт самозбереження. Придушення в дитинстві активності і самостійності дитини, формування в неї установки стосовно себе як до слабкої, невмілої, нетямуючої.</p> <p>Культь хвороб у сім'ї. Керування дитиною через формування в неї почуття провини. Невизнання її позитивних рис і заслуг.</p> <p>При акцентуації, що сформувалася, нестерпні: ситуації, що не підлягають плануванню; необхідність самому приймати відповідальне рішення; ситуація завищених вимог і очікувань стосовно підлітка з боку дорослих. Підліток реагує посиленням тривоги, психоневротичними зривами.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Необхідно формувати оптимістичні установки підлітка, розвивати його емоційність, образне мислення, уяву (ефективна арт-терапія).</p> <p>Необхідно створювати умови для підвищення його самооцінки через співробітництво з підлітком в оволодінні ним навичок самостійної поведінки.</p> <p>Поступова передача контролю за поведінкою у багатьох сферах самому підлітку зі зберіганням дорослим позиції консультанта і помічника.</p> <p>Необхідно формувати в підлітка уміння виділяти головне і не тривожитися через дрібниці, знижувати почуття моральної відповідальності і провини.</p> <p>Не можна: загрозувати покаранням; накопичувати «компромат», давати несприятливі прогнози; привселюдно підкреслювати неспроможність підлітка в чомусь.</p>	<p>Формування на уроці обстановки спокою, впевненості в досягненні навчальних цілей.</p> <p>При взаємодії з тривожно-педантичним підлітком педагогу бажано: давати йому час на обмірковування завдання, підготовку, не ставити підлітків у ситуацію несподіваного опитування; не вимагати відповідати новий, тільки що засвоєний матеріал; давати час для перевірки виконаного завдання перед відповіддю; стимулювати самостійний пошук шляхів подолання навчальних ускладнень (якщо необхідно, на додаткових індивідуальних заняттях); доброзичливо аргументувати оцінку, що виставляється; формувати впевненість у своїх силах не тільки оцінкою, але й похвалою за витрачені зусилля.</p> <p>Ні в якому разі не експлуатувати підвищену відповідальність.</p>	<p>Доручення: повинні бути конкретними і посильними, що сприяють ситуації успіху, підвищенню самооцінки. Тривожно-педантичному підлітку необхідно надавати допомогу у виконанні доручення.</p> <p>Небажано давати доручення, що потребують від підлітка рішучості, відповідальності, ініціативи.</p> <p>Навіювання: підліток у змозі впоратися з різноманітними проблемами. Невдачі в діяльності – звичайне явище життя, їх можна подолати.</p> <p>Навчання: умінню формування установки на успіх (прийоми візуалізації, описи успіху, арт-терапія); умінню відокремлювати головне від дургорядного.</p> <p>Виховні впливи: переконання на власному досвіді і досвіді інших; захоплення гарними перспективами; прояв доброти, турботи, підтримки; організація успіху в діяльності; ласкавий докір, обхідний рух.</p>

ІНТРОВЕРТОВАНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Найбільш яскравими рисами підлітків цього типу є не забарвлені негативізмом скутість, відгородженість від оточуючих, неемоційність, що робить їх незрозумілими для інших. Часто відсутні видимі прагнення встановити близькі відношення, дружні стосунки складаються важко.</p> <p>Дуже часто такі підлітки зосереджені на ідеї удосконалювання в якійсь галузі, в усьому хочуть розібратися самі. Незалежні від думки оточуючих, діють самостійно, але без ризику і необачності. У роботі, яку виконують, сумлінні, ретельні, віддають перевагу індивідуальним видам діяльності. Знижено видимий інтерес до протилежної статі (хоча дійсний статевий потяг часто дуже напружений). Бідність міміки і жестикуляції.</p>	<p>Виховання в умовах теплої турботливого ставлення з боку близьких. Оптимістичні установки в сім'ї, її емоційно-інтелектуальне багатство, загальні для членів сім'ї справи і захоплення. Умови спілкування не тільки в колі сім'ї, але і з чужими людьми, дорослими і ровесниками. Психологічний комфорт інтровертованих підлітків зростає за умов прийняття дорослими і підтримці їх самих несподіваних захоплень (крім небезпечних і асоціальних). Необхідно своєчасне сімейне статеве просвітництво і виховання.</p> <p>Інтровертовані підлітки легко переносять і часто прагнуть до самотності, заповненої читанням книг, фантазуванням, хоббі. Люблять бесіди на цікаві теми зі своїми «однодумцями».</p>	<p>Виховання в умовах жорстких взаємовідносин, в умовах домінуючої гіперпротекції, у «маятникових» умовах, в умовах ізоляції, що супроводжується емоційно-психологічною депривацією.</p> <p>Акцентуація посилюється у відповідь на бурхливі афективні реакції дорослих, тривалі ситуації, що психотравмують.</p> <p>Інтровертовані підлітки болісно реагують на невдалі грубі спроби дорослих проникнути в їхній внутрішній світ, втрутитися в їхні справи – зненацька «видають» різку прямолінійну критику інших без урахування наслідків для себе. Часто вступають у конфлікт, якщо вимоги інших суперечать їхнім внутрішнім принципам.</p> <p>Нестерпні ситуації тривалого неформального спілкування в групах. Можливі зриви в ситуаціях, що вимагають швидкого ухвалення рішення.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Прийняття інтровертованого підлітка, доброзичливе, зацікавлене ставлення до нього.</p> <p>Включення в групу тільки за згодою самого підлітка (варто пам'ятати, що інтровертований підліток при самостійній роботі швидше досягає поставлених цілей).</p> <p>Акцентування будь-яких успіхів підлітка в його спілкуванні з оточуючими.</p> <p>Терпляче ставлення до «дивацтв» інтровертованого акцентуата, тому що вони є сутністю його суперечливої натури.</p> <p>Щира компетентна зацікавленість ідеями і захопленнями підлітка, що може допомогти умілому залученню підлітка до групової взаємодії.</p>	<p>Насамперед – це чітке цілепокладання і мотивація визначеної діяльності, що поєднуючись із сумлінністю і ретельністю інтровертованих підлітків багато в чому забезпечує їхню активну участь у даній діяльності, і навпаки, невключеність таких підлітків у цільові настанови діяльності призводить частіше всього до пасивності на уроці.</p> <p>Вчителю необхідно мати арсенал засобів, що дозволяють у випадку «уходу підлітка в себе» легко повернути його до навчальної діяльності: вербальна, візуальна, тактильна стимуляція, питання, завдання тощо, своєчасне переключення підлітка з одного виду діяльності на інший.</p> <p>Поетапний контроль роботи.</p>	<p>Доручення: Інтровертовані підлітки прекрасно справляються з усіма видами доручень, що здійснюються індивідуально і не були відразу ними заперечені. Набагато важніше зуміти включити інтровертованого підлітка у виконання доручення, що потребує певної взаємодії з іншими, при цьому важливо враховувати бажання, інтереси і уподобання самого підлітка.</p> <p>Учасник колективних справ у сфері інтересів, пов'язаних із розвитком і реалізацією потреби в спілкуванні.</p> <p>Навіювання: здібний, успішний у діяльності, позитивно прийнятий, цікавий співрозмовник і товариш.</p> <p>Навчання: умінно виражати свої почуття і розуміти почуття і стан інших, умінно спілкуватися.</p> <p>Виховні впливи: переконання, заохочення, прояв уваги, обхідний рух, прохання, опосередкування, підтримка організаторського успіху, довіра, попередження.</p>

ЗБУДЛИВИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>В основі всього комплексу рис збудливого типу лежить незбалансованість збудження і гальмування нервових процесів. Типовий стан для збудливих – дисфорія, стан пригніченості з похмурою агресивністю стосовно всього зовнішнього. У цьому стані збудливий підліток підозрілий, загальмований, інтелектуально-ригидний. Перебуваючи в стані дисфорії, підліток завжди схильний до афективної запальності, імпульсивної агресивності, немотивованої жорстокості стосовно більш слабого. Збудливі підлітки педантичні, корисливі, азартні. Прагнуть до влади над людьми і гедоністичних задоволень. Іноді, підкорившись владі захоплення, гніву, азарту, втрачають контроль над власною поведінкою.</p>	<p>Тепла, емоційно й інтелектуально насичена обстановка в сім'ї й оточенні підлітка. Задоволення розумних матеріальних, духовних і інтелектуальних потреб і інтересів підлітка. Щира, заснована на спільності інтересів взаємодія підлітка з батьками і значущими дорослими. Поважне ставлення до особистості підлітка в поєднанні з вимогливістю, контролем його поведінки і діяльності. Наявність захоплень і обов'язків, що дають вихід надлишковій психофізичній енергії, що накопичується, – спорт, фізична праця, туризм тощо.</p>	<p>Виховання в умовах жорстких взаємовідносин, що звичайно поєднується з емоційним відторгненням дитини. Інтелектуальна бідність сімейного середовища. Особливо провокує розвиток у дитини збудливих рис застосування фізичних покарань. Збудливий тип розвивається на певному біологічному «підґрунті», але саме неправильне виховання в сім'ї провокує прояв збудливих рис, їхню фіксацію і розвиток. Нестерпні ситуації: обмеження інтересів і особистої гідності підлітка; бездоглядність; протидія високому рівню домагань підлітка; протидія інтенсивним бажанням і захопленням підлітка; конфлікт, наприклад, напружена, агресивна атмосфера на уроці, а також під час будь-якої взаємодії; необхідність швидко висловитися.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Загальнокультурний та інтелектуальний розвиток, формування навичок спілкування і саморегуляції.</p> <p>Залучення підлітка до співробітництва зі значущими для нього дорослими по досягненню цікавої мети.</p> <p>Позиція дорослого стосовно збудливого підлітка: не провокувати конфлікти, враховувати його афективну вибуховість; доброзичлива, спокійна, стримана манера взаємодії; повага до інтересів і особистої гідності підлітка; прояв щирої зацікавленості в житті і проблемах підлітка, прагнення знайти конкретне рішення; проведення індивідуальної бесіди в момент відсутності в підлітка афективної напруги; апеляція до свідомості, при наявності поведінки, що відхиляється, дати підлітку можливість говорити, обговорити небажані наслідки.</p>	<p>Контроль і керівництво у навчальній діяльності, допомога в організації пізнавальної діяльності.</p> <p>Тренування стриманості, вміння вислухати вчителя і товаришів.</p> <p>Створення умов для отримання позитивної оцінки – поетапне виконання навчальних завдань у відповідності до зростаючих ступенів складності і надання часу на їхнє виконання. Доброзичливо аргументувати виставлення певної оцінки.</p> <p>У випадку недостатньої розвиненості усного мовлення практикувати письмові відповіді.</p> <p>Не можна вести урок у роздратованій агресивній манері, адресованій збудливому підлітку.</p> <p>Необхідна профілактика агресії збудливих підлітків проти їх слабких ровесників (відволікання, попередження).</p>	<p>Доручення: для збудливих підлітків повинні відповідати їхньому владолюбству, акуратності, прагненню будь-чим володіти і розпоряджатися.</p> <p>Організатор і учасник колективних творчих справ у сфері інтересів.</p> <p>Навіювання: відношення оточуючих до підлітка позитивне, тому що його цінують за певні якості; він цікавий співрозмовник, добра людина, турботливий товариш, вірний друг.</p> <p>Навчання: самовладанню, самоконтролю, умінню відмовлятися від нерозумних бажань, що приносять шкоду йому й іншим, умінню розуміти інших.</p> <p>Виховні впливи: переконання на позитивному досвіді підлітка, попередження, натяк, ласкавий докір, пробудження гуманних почуттів, активізація заповітних почуттів.</p>

ДЕМОНСТРАТИВНИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Яскраво виражений егоцентризм, постійне бажання бути в центрі уваги, бажання справити «враження».</p> <p>Якщо ця домінуюча установка демонстрантів підкріплюється загальними або спеціальними здібностями, можлива дуже продуктивна творча діяльність. При відсутності певних здібностей розвиток підлітка часто відбувається по типово істероїдному типу – привертання до себе уваги, використовуючи мотиви жалю, подиву, навіть ворожості з боку оточення.</p> <p>При цьому за демонстративним поведінням ми, як правило, виявимо прагматичне намагання щось «виграти», маніпулювати людьми.</p> <p>Для демонстрантів характерні комунікабельність, розвиненість інтуїції, висока пристосовуваність до людей.</p>	<p>Ситуації повного задоволення своїх потреб.</p> <p>Ситуації підвищеної уваги до своєї особи членів групи або значущих осіб. При цьому яскраво спостерігається феномен учинкової мімікрії – підліток поводитьсь в достатньо суворій відповідності з очікуваннями оточуючих. Для демонстративних підлітків важлива широка сфера спілкування і можливість самовираження. Якщо це самовираження соціально позитивно орієнтоване, частіше усього реалізується нормальна лінія розвитку особистості. Проте, треба визнати, що найбільш комфортна ситуація для демонстранта – це покладання турботи про себе на інших.</p> <p>Егоїстичність, несамостійність, сугестивність, істеричність – давня форма пристосування слабких.</p>	<p>Виховання по типу «кумир сім'ї», виховання в умовах гіперпротекції, що потурає, виховання в тривожно-недовірливій атмосфері, в атмосфері культу хвороб. Важко переносять такі ситуації: ситуацію зниження уваги до своєї особи, «развінчання» уявних гідностей і досягнень.</p> <p>У цих умовах підлітки дратують оточуючих своєю самовпевненістю, високими домаганнями, що виявляються у формі бравади, хвалькуватих балачок, девіантної поведінки. У зв'язку з цим виникають різноманітні конфлікти, у яких демонстративні підлітки активно захищають своє «Я». Іноді підліток бачить вихід в порушеннях дисципліни, аж до кримінальних вчинків, але все це демонстрація: «Допоможіть мені, бо я пропаду!». Нестерпна для них ситуація особистої відповідальності за важке «непрестижне» доручення – велика можливість симуляції.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Створення оптимальних умов для розвитку загальних і спеціальних здібностей. Об'єктивне ставлення до успіхів і заслуг підлітка. Підкріплення соціально-адаптивної поведінки і блокування спроб за допомогою істероїдних реакцій (особливо пов'язаних із здоров'ям) маніпулювати людьми. Алгоритм корекції демонстративної акцентуації:</p> <p>1. Гіперувага. Дорослий часто звертає увагу на підлітка, запобігаючи його вчинковим реакціям.</p> <p>2. Вибіркова увага. Дорослий підкріплює своєю увагою позитивні вчинкові реакції підлітка, намагаючись ігнорувати рецидиви демонстративності.</p> <p>3. Стабілізація результатів педагогічного впливу за рахунок кількості і спрямованості уваги дорослого в залежності від поведінки підлітка.</p>	<p>Педагог в урочній діяльності може з успіхом застосовувати вже описаний корекційний алгоритм.</p> <p>Застосовувати його дещо складніше, якщо підліток має утруднення в навчанні. У цьому випадку необхідно починати навчання демонстративного підлітка з надання йому посильних завдань, що гарантують успіх, потім повинен відбуватися поступовий перехід до більш складних завдань, що супроводжується заохоченням зусиль дитини. Позитивно спрацьовують такі прийоми: навчання в групі з однокласниками з рівними або кращими здібностями; підтримування високого рівня інтенсивності навчальної діяльності; надання об'єктивної інформації про результати; створення умов для адекватної самооцінки.</p>	<p>Доручення: організатор суспільно-корисних і культурно-масових заходів у сфері своїх здібностей та інтересів.</p> <p>Навіювання: про наявність реальних, а не уявних здібностей; підкріплення простоти і ширості в спілкуванні з однокласниками; він (підліток) привабливий для оточуючих своєю природністю, доброзичливістю.</p> <p>Навчання: самоконтролю поведінки; умінню демонструвати свої позитивні якості.</p> <p>Виховні впливи: індивідуальні бесіди про справжні умови поваги й уваги оточуючих; розповідь-міркування; дискусія; переконання на власному досвіді; натяк; ласкавий докір; попередження; пробудження гуманних почуттів; прояв засмучення; уявна байдужість; іронія; гра; заохочення.</p>

НЕСТІЙКИЙ ТИП

Основні риси	Ситуації психологічного комфорту	Провокуючі чинники і нестерпні ситуації
<p>Головна особливість цього типу – патологічна слабкість волі, що особливо яскраво виявляється в навчанні, трудової діяльності, виконанні обов'язків, вимог рідних, старших, педагогів.</p> <p>Нестійкі підлітки не упевнені в собі, нерішучі, безініціативні, піддатливі випадковим впливам, підлеглі, залежні від лідера.</p> <p>Нестійкі підлітки не виявляють наполегливості й у пошуку розваг. Пливуть за течією, приєднуючись до більш активних стенічних підлітків, схильні до зловживання алкоголем, наркотиками.</p> <p>Самооцінка неадекватна (не спроможні до самоаналізу, тверезій оцінці власних дій).</p> <p>Відсутня складна мотивація вчинків, до майбутнього байдужі, піддатливі навіюванню, ситуативно криміногенні.</p>	<p>Комфортно почувають себе в групі ровесників, віддаючись лідарству і безцільним розвагам.</p> <p>Схильні до нецілеспрямованої криміногенності під впливом раптово виникаючих бажань, ситуацій, тиску групи або її лідера.</p> <p>У запущених випадках, при потраплянні до компанії асоціальних однолітків, нестійкі підлітки переймають шкідливі навички і стереотипи девіантної поведінки.</p> <p>Особистість нестійких у набагато більшій мірі залежить від безпосереднього оточення, чим від себе самої.</p> <p>Проте, нестійкий підліток достатньо комфортно почуває себе в умовах повного, але не принижуючого особистість, контролю з боку дорослих.</p> <p>Такі умови можуть забезпечити прийнятний рівень соціалізації нестійких підлітків.</p>	<p>Виховання в умовах жорстких взаємовідносин, в умовах бездоглядності, гіперопіки, в умовах емоційно й інтелектуально бідного сімейного середовища.</p> <p>Незважаючи на те, що нестійкий тип має явне біологічне підґрунтя, значну роль у його формуванні грає недостатність виховного впливу на дитину з боку батьків і близьких у ранньому дитинстві. Особливо небезпечний «відкуп» незрілих батьків від власної дитини іграшками, речами, розвагами, відсутністю контролю.</p> <p>Нестерпні ситуації: бездоглядність; відсутність керівництва життям підлітка і вимогливості; переважна опіка, що принижує особистість, контроль, придушення самостійних рішень.</p>

Рекомендації щодо індивідуального підходу і корекції

Загальні вимоги	Індивідуальний підхід і корекція	
	в урочній діяльності	у позаурочній діяльності
<p>Насамперед необхідно встановити повний (але не пригнічуючий особистої гідності) контроль за поведінкою і діяльністю підлітка. Чітко регламентувати його урочну, позаурочну діяльність та дозвілля. Постійно дотримуватися режиму дня. Виключити можливу появу неструктурованого і неконтрольованого вільного часу підлітка. Важливо організувати тісну взаємодію всіх дорослих, що займаються навчанням і вихованням нестійкого підлітка. Корисно стимулювати ініціативу підлітка, заохочувати найменші її прояви, давати йому нескладні, але різноманітні завдання. Дуже важливо також формувати в підлітка усвідомлення неминучості покарання за проступок.</p>	<p>Вчитель, що починає урок, повинний знати нестійких підлітків «в обличчя» для того, щоб виконати стосовно них три обов'язкових дії контролю:</p> <p>контроль початку діяльності на уроці (домашнє завдання, готовність до роботи);</p> <p>контроль діяльності по ходу уроку;</p> <p>контроль результативності навчальної діяльності на уроці.</p> <p>Одночасно з контролем педагог повинен надати підлітку додаткову допомогу: розбивати складний матеріал на частини і давати їх по мірі засвоєння; створювати спокійну обстановку на уроці, що сприяє концентрації уваги;</p> <p>давати час на виправлення помилок;</p> <p>оцінювати не тільки результат, але і старанність і ретельність.</p>	<p>Доручення: нестійкому підлітку даються досить різні, але всі вони повинні бути нескладними, нетривалими, супроводжуватися контролем і допомогою з боку дорослих.</p> <p>Обов'язкова ретельна регламентація часу дозвілля підлітка.</p> <p>Навіювання: вимогливий до себе й інших, хазяїн свого слова, свідомий, дисциплінований, обов'язковий.</p> <p>Навчання: плануванню режиму дня, доведенню справи до кінця, подоланню труднощів суб'єктивного характеру, оцінюванню виникаючого бажання з позиції користі і шкоди для себе й інших.</p> <p>Виховні впливи: бесіда-роз'яснення, попередження, обговорення досвіду, моральна вправа, паралельний педагогічний вплив, вимога, заохочення, покарання.</p>

Методика діагностики агресивності А. Ассингера

Тест А. Ассингера дозволяє визначити, чи достатньо людина коректна в стосунках зі своїми колегами, чи легко їм спілкуватися з нею. Для більшої об'єктивності відповідей можна провести взаємооцінювання, коли колеги відповідають на питання один за одного. Це допоможе зрозуміти, наскільки правильною є їхня самооцінка.

Підкресліть відповідь:

I. Чи схильні ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?

1. Завжди
2. Іноді
3. Ніколи

II. Як Ви поводитися в критичній ситуації?

1. Сердитесь всередині.
2. Зберігаєте повний спокій.
3. Втрачаєте самовладання.

III. Яким вважають Вас колеги?

1. Самовпевненим і заздрисним.
2. Доброзичливим.
3. Спокійним і незаздрисним.

IV. Як Ви відреагуєте, якщо вам запропонують відповідальну посаду?

1. Займете її з деякими побоюваннями.
2. Погодитесь без сумнівів.
3. Відмовитися від неї заради власного спокою.

V. Як Ви будете поводитися, якщо хтось з колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?

1. Розсердитися.
2. Змусите повернути.
3. Запитаєте, чи не потрібно йому ще що-небудь.

VI. Якими словами Ви зустрінете чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся з роботи пізніше звичайного?

1. «Що це тебе так затримало?»
2. «Де ти стирчиш допізна?»
3. «Я вже почав (ла) хвилюватися».

VII. Як Ви поводитися за кермом автомобіля?

1. Прагнете обігнати машину, яка «показала вам хвіст»?
2. Вам все одно, скільки машин вас обійшло.
3. Помчите з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав Вас.

VIII. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?

1. Збалансованими.
2. Легковажними.
3. Украй жорсткими.

IX. Що Ви робите, якщо не все вдається?

1. Намагаєтеся звалити провину на іншого.
2. Упокорюєтеся.

3. Стаєте дедалі обережніше.
- X. Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розбещеності серед сучасної молоді?
 1. «Треба заборонити їм такі розваги».
 2. «Треба створити їм можливість організовано і культурно відпочивати».
 3. «І чого ми стільки з ними панькаємося?»
- XI. Що Ви відчуваєте, якщо місце, яке Ви хотіли зайняти, дісталось іншому?
 1. «І навіщо я тільки на це нерви витрачав?»
 2. «Певно, його фізіономія шефові більш приємна».
 3. «Можливо, мені це вдасться іншим разом?»
- XII. Як Ви дивитесь фільм жаків?
 1. Боїтеся.
 2. Нудьгуєте.
 3. Отримуєте щире задоволення.
- XIII. Якщо через затор на дорозі ви спізналися на важливу нараду.
 1. Нервуватимете під час засідання.
 2. Спробуєте викликати поблажливість партнерів.
 3. Засмутитесь.
- XIV. Як Ви ставитесь до своїх спортивних успіхів?
 1. Обов'язково прагнете виграти.
 2. Цінуєте задоволення відчутти себе знов молодим.
 3. Дуже сердитесь, якщо не везе.
- XV. Як Ви вчините, якщо Вас погано обслужили в ресторані?
 1. Підете з ресторану без скандалу.
 2. Викличете метрдотеля і зробите йому зауваження.
 3. Відправитесь зі скаргою до директора ресторану.
- XVI. Як Ви поведетесь, якщо Вашу дитину образили в школі?
 1. Поговорите з учителем.
 2. Влаштуєте скандал батькам «неповнолітнього злочинця».
 3. Порадите дитині дати здачі.
- XVII. Яка, по-вашому, Ви людина?
 1. Середня.
 2. Самовпевнена.
 3. Пробивна.
- XVIII. Що Ви відповісте підлеглому, з яким зіштовхнулися в дверях установи, якщо він почав вибачатися перед вами?
 1. «Пробачте, це моя провина».
 2. «Нічого, дурниці».
 3. «А уважнішим Ви бути не можете?!»
- XIX. Як Ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед молоді?
 1. «Коли ж, нарешті, будуть прийняті конкретні заходи?!»
 2. «Треба ввести тілесні покарання.»
 3. «Не можна все валити на молодь, винні і вихователі!»

XX. Уявіть, що Ви повинні ще раз народитися, тепер вже твариною. Який вибір Ви вважатимете кращим?

1. Тигр або леопард.
2. Домашня кішка.
3. Ведмідь.

Тепер уважно перегляньте підкреслені відповіді. Підсумуйте номери обраних відповідей.

Інтерпретація результатів.

36-44 бали. Ви помірно агресивні, але цілком успішно йдете по життю, оскільки у Вас достатньо здорового честолюбства і самовпевненості.

45 і більше балів. Ви надмірно агресивні і при цьому нерідко буваєте невірноваженими і надмірно жорсткими по відношенню до інших людей. Ви сподіваєтеся дістатися до управлінських «верхів», розраховуючи на власні методи, досягти успіху, жертвуючи інтересами оточуючих, що оточують. Тому Вас не дивує неприязнь товаришів по службі, але при щонайменшій нагоді Ви будете намагатися їх за це покарати.

35 і менше балів. Ви надмірно миролюбні, що обумовлено недостатньою впевненістю у власних силах і можливостях. Це, звичайно, не означає, що Ви, як травинка гнетесь під будь-яким вітерцем... Та все ж більше рішучості Вам не завадить!

Якщо по семи і більше питаннях ви набрали по три бали і менш ніж по семи питаннях – по одному балу, то вибухи Вашої агресивності мають скоріше руйнівний, ніж конструктивний характер. Ви схильні до непродуманих учинків і запеклих дискусій. Ви ставитеся до людей зневажливо і своєю поведінкою провокуєте конфліктні ситуації, яких цілком могли б уникнути.

Якщо ж по семи і більше питаннях ви отримали по одному балу і менш ніж по семи питаннях – по три бали, то Ви надмірно замкнуті. Це не означає, що Вам не притаманні спалахи агресивності, але ви пригнічуєте їх вже надто ретельно.

Вивчення соціального статусу учня

Шановний підлітку! Просимо тебе взяти участь у педагогічному дослідженні. При заповненні анкети прізвище писати не обов'язково. Дай відповідь відверту. Лише в такому випадку можна правильно зрозуміти і розумно вирішити проблеми, які стоять перед тобою і твоїми ровесниками.

Вибрану тобою відповідь анкети підкресли. Дякуємо.

Наскільки важливо для тебе ...

Відповідь про важливість життєвої мети

- 1 – не важливо;
- 2 – не можу визначитись;
- 3 – важливо

Відповідь про наполегливість у досягненні життєвої мети

- 1 – ніколи не намагався досягнути;
- 2 – інколи намагався досягнути;
- 3 – дуже наполегливо

1.	123	Одержати визнання серед своїх друзів	123
2.	123	Одержати визнання серед однокласників	123
3.	123	Одержати визнання у дорослих (батьків), вчителів	123
4.	123	Бути фізично здоровим, не хворіти	123
5.	123	Здивувати всіх своїм достатком, виглядом	123
6.	123	Мати багато вільного часу для розваг	123
7.	123	Мати можливість купувати дорогі сигарети, напої	123
8.	123	Мати можливість купувати і продавати наркотики	123
9.	123	Поводити себе як заманеться	123
10.	123	Самостійно заробляти гроші	123
11.	123	Бути грамотним, вихованим, допомагати іншим	123
12.	123	Відповідально ставитись до справи, даного слова	123
13.	123	Уміти постояти за себе, за свій інтерес	123
14.	123	Уміти постояти за своїх друзів	123
15.	123	Уміти уникати конфліктів, сварок, бійок	123
16.	123	Притримуватись норм моралі, порядності	123
17.	123	Зуміти зробити собі боляче, навіть на шкоду	123
18.	123	Наважитись на вчинок, який не схвалюється, з цікавості	123
19.	123	Чинити по відношенню до інших без жалю	123
20.	123	Почувати себе дорослим, незалежним	123

Вислови своє ставлення до проблем підлітків

21.	Некультурність	12345
22.	Паління	12345
23.	Випивки	12345
24.	Токсикоманія	12345
25.	Правопорушення і злочинність	12345
26.	Аморальні вчинки	12345
27.	Бродяжництво	12345
28.	Самогубство	12345

Відповіді:

1 – готовий прикласти зусилля, щоб цього не було

2 – негативне, але боротися з цим не буду

3 – байдуже

4 – вважаю, що це нормальне явище

5 – ніколи не задумувався на цим.

Чи відповідають твої вчинки нижчезазначеному?

29.	Я часто скоюю вчинки, усвідомлюючи, що в майбутньому вони можуть погано відбитись на мені	1234
30.	Я роздратовуюсь, маю поганий настрій через різноманітні дрібниці повсякденного життя	1234
31.	Як правило, мені важко відразу беззаперечно підкорятися вимогам вчителів, батьків	1234
32.	Я швидко стомлююсь, коли мушу довгий час зосереджуватись	1234
33.	Як правило, нічого не планую, роблю все за настроєм в даний момент	1234
34.	Я рідко зовні проявляю свій поганий настрій	1234

35. Як правило я легко вступаю в контакт з незнайомими, намагаюсь розвеселити оточуючих, один(на) сумую	1234
36. Намагаюсь завжди пристосовуватись до компанії, в якій знаходжусь	1234
37. В більшості випадків я дію за заздалегідь продуманим планом, проявляю велику обережність у виборі друзів, знайомих	1234
38. Мені рідко вдавалось внести пожвавлення в невеселу компанію	1234

Відповіді:

- 1 – завжди так чиню
- 2 – так чиню в більшості випадків, можу погодитись
- 3 – скоріше не згоден
- 4 – зовсім не згоден

Чим можна пояснити розповсюдження наркогенних звичок серед підлітків?

39. Паління	1234567891011
40. Випивки	1234567891011
41. Наркоманія	1234567891011
42. Токсикоманія	1234567891011
43. Скоєння аморальних вчинків	1234567891011
44. Правопорушення	1234567891011

Відповіді:

- 1 – безпечність, незнання про шкоду
- 2 – приклад батьків
- 3 – наслідування «зірок»
- 4 – зняття напруження
- 5 – одержати задоволення
- 6 – традиції підліткового віку
- 7 – відчутти себе дорослим
- 8 – бажання показати себе
- 9 – на зло всім, протест
- 10- нічого робити
- 11 – привчають старші учні

Чи багато твоїх знайомих ровесників

45. Палять	1234
46. Випивають	1234
47. Пробують наркотики	1234
48. Пробують токсичні речовини	1234
49. Скоюють правопорушення	1234

Що більше всього привертає до...

- 1 – паління
 - 2 – випивок
 - 3 – наркоманії
 - 4 – токсикоманії
50. Спілкування з друзями у вечірній час	1234

51. Безконтрольність з боку батьків	1234
52. Конфлікти з вчителями	1234
53. Відпочинок між уроками, перерви	1234
54. Гра в карти	1234
55. Зустрічі з друзями, свята	1234
56. Збори на дискотеку	1234
57. Заміські поїздки у вихідні дні	1234
58. Багатоденні походи	1234
59. Зустрічі за святковим столом разом з батьками	1234
60. Обговорення відеофільмів	1234
61. Підготовка до конфлікту з ворогуючими з вами підлітками	1234
62. Безцільне ходіння по вулицях	1234
63. Самотність	1234
64. Відвідання кафе	1234
65. Підготовка до скоєння правопорушень	1234

Чому частина підлітків не намагається...

1 – ...палити;	
2 – ...випивати;	
3 – ...вживати наркотики;	
4 – ...вживати токсикоманійні речовини.	
66. У них є мета в житті	1234
67. За ними сильніший контроль	1234
68. Відсутні конфлікти з учителями, батьками	1234
69. У них немає проблем з навчанням	1234
70. Вони достатньо розумні, щоб не робити цього	1234
71. їм пощастило з друзями	1234
72. Це поки що не викликало їх інтересу	1234
73. Вони вміють добре розважатися і без цього	1234

Дай відверту відповідь

1 – пробував(ла);	
2 – пробую;	
3 – буду пробувати;	
4 – не знаю;	
5 – не буду.	
74. Сигарети без фільтру	12345
75. Сигарети з фільтром	12345
76. Сухе вино, шампанське	12345
77. Міцне вино, горілку	12345
78. Саморобне вино, самогон	12345
79. Наркотики	12345
80. Токсичні речовини	12345
81. Пиво	12345

Якій інформації про шкідливість наркогенних засобів ти довіряєш над усе

1 – довіряю більш за все;	
2 – менше довіряю;	

3 – дуже мало вірю.	
82. Пресі, радіо, телебаченню	123
83. Словам вчителя	123
84. Словам товаришів	123
85. Словам батьків	123

Чи були в тебе конфліктні ситуації через вживання...

86. ...сигарет	123
87. ...алкоголю	123
88. ...наркотиків чи токсичних речовин	123

Відповіді:

- 1 – чіплялися до мене
- 2 – чіплявся я сам
- 3 – не було

Запитання про знання правової відповідальності за скоєння правопорушень

Чи знімається правова відповідальність підлітка за правопорушення (не кримінальне), скоєне під впливом...

89. ...тютюну	1234
90. ...алкоголю	1234
91. ...наркотиків	1234
92. ...токсичних засобів	1234

Відповіді:

- 1 – знімається
- 2 – не має значення
- 3 – відповідальність збільшується
- 4 – не знаю

Хто несе відповідальність за появу підлітка в стадії сп'яніння

93. ...алкогольного	1234
94. ...наркотичного	1234
95. ...токсичного	1234

Відповіді:

- 1 – сам підліток
- 2 – батьки, чи особи, що їх замінюють
- 3 – школа, де вчиться підліток
- 4 – не знаю

Анкети для визначення ставлення підлітків до наркогенних речовин

Шановний підлітку! Вибрану тобою цифрову відповідь підкресли.

Дякуємо.

- 1. Стать:
- 2. Вік:
- 3. Клас:
- 4. Почуваєш себе:

- а) старшим своїх років;
- б) молодшим своїх років;
- в) на свій вік.

Чи змінились за цей навчальний рік твої стосунки?

5. ...з батьками	1234
6. ...з класним керівником	1234
7. ...з ровесниками	1234

Відповіді:

1 – покращились; 2 – залишились хорошими; 3 – залишились поганими; 4 – погіршились

Визначте свій інтерес...

	Зараз	Рік тому
8. ...до розвитку навичок культурної поведінки	123	123
9. ...до свого здоров'я, фізичного розвитку	123	123
10. ...до читання книг, міркувань	123	123
11. ...до подій у країні	123	123
12. ...до життя підлітків за кордоном	123	123
13. ...до розваг, відпочинку	123	123
14. ...до ведення життя без паління, алкоголю	123	123
15. ...до проблем боротьби з наркоманією, алкоголізмом	123	123
16. ...до ризикованих вчинків	123	123
17. ...до матеріального достатку	123	123
18. ...до визнання і поваги серед ровесників	123	123

Відповіді: 1 – великий; 2 – середній; 3 – малий.

Як ти ставишся до підлітків, які...

19. ...палять	123	123
20. ...випивають	123	123
21. ...пробують наркотики	123	123
22. ...скоюють аморальні вчинки (проституція)	123	123
23. ...пробують токсичні речовини	123	123
24. ...скоюють правопорушення	123	123

Відповіді: 1 – з осудом; 2 – з байдужістю; 3 – з повагою.

Вислови своє ставлення до...

- паління 123456
- пива, шампанського, сухого вина 123456
- міцного вина, горілки, коньяку 123456
- саморобного вина, настойки, самогону 123456
- наркотиків 123456
- токсичних речовин 123456
- порушень норм поведінки 123456

Відповіді:

1 – позитивне, поки що мені подобається;

- 2 – поки що позитивне, але збираюсь припинити;
 3 – можливо, це погано, але спробувати інколи можна;
 4 – негативне, однак в житті всяке буває;
 5 – негативне, хотів (ла) б боротися з цим негативним явищем.

Примітка.

Використання у відповідях індексу 1,2 свідчить про сталу наркогенну орієнтацію.

Використання індексу 3,4,5 свідчить про нестійку орієнтацію на наркогенну поведінку. Використання підлітками у відповідях індексу 6 дає можливість учителю виділити актив учнів, залучення яких до здорового способу життя буде сприяти формуванню здорової громадської думки в класі.

Дай, будь ласка, відверту відповідь:

Чи пробував (ла) ти...

	В цьому навчальному році	В минулому навчальному році
32. ...курити тютюн	1234	1234
Відповіді: 1 – не менше пачки на тиждень; 2 – не менше пачки на місяць; 3 – лише кілька раз; 4 – ніколи		
33. ...алкоголь	1234	1234
Відповіді: 1 – більше двох разів на місяць; 2 – 11-12 разів на рік; 3 – 4-5 разів на рік; 4 – ніколи		
34. ...наркотики	1234	1234
Відповіді: 1 – більше 10 разів; 2 – більше 2-х разів; 3 – один раз; 4 – ніколи		
35. ...токсичні речовини	1234	1234

Відповіді:

1 – більше 10 разів; 2 – більше 3-х разів; 3 – один раз; 4 – ніколи

Чи вважаєш ти себе достатньо впевненим, щоб...

	Зараз	Рік тому
36. ...встояти від пропозиції викурити сигарету, цигарку	1234	1234

37. ...відмовитися від наполегливо про- понованого алкогольного напою	1234	1234
38. ...відмовитись від пропозиції спробувати наркотик	1234	1234
39. ...не спокуситися доступністю токсичної речовини	1234	1234
40. ...пояснити ровесникам шкоду цих речовин	1234	1234
41. ...відмовити своїх друзів від зло- вживання цими речовинами	1234	1234
42. ...впливати на зниження вживання цих речовин в сім'ї	1234	1234
43. ...вести здоровий спосіб життя самому(їй) не вживати шкідливих речовин	1234	1234
44. ...зуміти залучити своїх друзів до участі в русі за здоровий спосіб життя	1234	1234

Відповіді:

- 1 – упевнений(а) повністю
- 2 – скоріше впевнений(а), ніж неупевнений(а)
- 3 – скоріше неупевнений(а), ніж впевнений(а)
- 4 – ні

Шкоду якої речовини тобі довели?

	Повністю	Частково	Не довели
45. Тютюну	1	2	3
46. Алкоголю	1	2	3
47. Наркотиків	1	2	3
48. Токсичних речовин	1	2	3

Чи збігається твоя думка з твердженням, що вживання наркогенних речовин ...

	Зараз	Рік тому
49. ...приносить шкоду здоров'ю, затримує розвиток	1234	1234
50. ...стає немодним і непрестижним	1234	1234
51. ...створює напруження в сім'ї	1234	1234
52. ...впливає на ставлення до тебе кл. керівника, вчителів	1234	1234
53. ...приносить шкоду демократичним процесам в країні	1234	1234
54. ...утруднює вибір бажаної професії навчального закладу	1234	1234
55. ...заважає змістовному проведенню розваги,	1234	1234

відпочинку		
56. ...вносить чвари і сварки у стосунках з друзями, знайомими	1234	1234
57. ...є для підлітків аморальним	1234	1234
58. ...рано чи пізно приведе підлітка до порушення закону	1234	1234
59. ...може стати причиною насильства над самим підлітком	1234	1234
60. ...призводить до невдоволеності життям, злиднів	1234	1234

Відповіді:

1 – напевно, так;

2 – швидше так, ніж ні;

3 – швидше ні, ніж так;

4 – напевно ні.

61. Чи ведуть твої рідні здоровий, тверезий спосіб життя?

Так, ні

62. Чи відчуваєш ти матеріальний достаток сім'ї?

Так, ні

63. Чи відчуваєш ти духовний рівень своєї сім'ї? Так, ні

64. Чи хотів (ла) б ти виховувати своїх дітей так, як виховують тебе батьки? Так, ні

Методика діагностики форм агресивної поведінки Басса, Дарки

Інструкція. Прочитайте або прослухайте твердження. Подумайте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому способу життя. Відповідайте однією з чотирьох можливих відповідей: «так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «ні».

1. Часом не можу подолати бажання нашкодити комусь.
2. Іноді можу наговорити поганого про людей, яких не люблю.
3. Легко дратуюся, але й легко заспокоююся.
4. Якщо мене не попросити добре, прохання не виконаю.
5. Не завжди отримую те, що мені належить.
6. Знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо не схвалюю вчинки інших людей, даю їм це відчути.
8. Якщо трапляється обдурити кого-небудь, відчуваю докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатен ударити людину.
10. Ніколи не гарячкую настільки, щоб розкидати речі.
11. Завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Коли встановлене правило мені не подобається, хочеться його порушити.
13. Інші майже завжди вміють використовувати зручні обставини.

14. Мене насторожують люди, які ставляться до мене доброзичливіше, ніж я цього чекаю.

15. Часто буваю не згоден з людьми.

16. Іноді в голову приходять думки, яких я соромлюся.

17. Якщо хто-небудь ударить мене, я не відповім йому тим же.

18. У роздратуванні грюкаю дверима.

19. Я дратівливіший, ніж здається з боку.

20. Якщо хтось корчить з себе начальника, я дію наперекір йому.

21. Мене трохи засмучує моя доля.

22. Думаю, що багато людей не люблять мене.

23. Не можу утриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.

24. Ті, що ухиляються від роботи, повинні відчувати провину.

25. Хто ображає мене або мою сім'ю, напрошується на бійку.

26. Я не здатен на грубі жарти.

27. Мене охоплює лють, коли наді мною насміхаються.

28. Коли люди поводяться по-начальницьки, я роблю все, щоб вони не зазнавалися.

29. Майже кожного тижня бачу кого-небудь з тих, хто мені не подобається.

30. Достатньо багато людей заздрить мені.

31. Вимагаю, щоб люди поважали мої права.

32. Мене засмучує, що я мало роблю для своїх батьків.

33. Люди, які постійно дратують вас, заслуговують на те, щоб їх поставили на місце.

34. Від злості іноді буваю похмурим.

35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я того заслуговую, я не засмучуюся.

36. Якщо хтось намагається вивести мене з себе, я не звертаю на нього уваги.

37. Хоча я і не показую цього, іноді мене гризе заздрість.

38. Іноді мені здається, що наді мною сміються.

39. Навіть якщо злюся, не вдаюся до грубих висловлювань.

40. Хочеться, щоб мої гріхи пробачили.

41. Рідко даю здачі, навіть якщо хто-небудь ударить мене.

42. Ображаюся, коли щось виходить не по-моєму.

43. Іноді люди дратують мене своєю присутністю.

44. Немає людей, яких би я по-справжньому ненавидів.

45. Мій принцип: «Ніколи не довіряй чужакам».

46. Якщо хтось дратує мене, готовий сказати йому все, що про нього думаю.

47. Роблю багато такого, про що згодом жалкую.

48. Якщо розсерджуся, можу вдарити кого-небудь.

49. З десяти років у мене не було спалахів гніву.

50. Часто відчуваю себе, як порохова бочка, що готова вибухнути.

51. Якби знали, що я відчуваю, мене б вважали за людину, з якою

нелегко працювати.

52. Завжди думаю про те, які таємні причини змушують людей робити що-небудь приємне для мене.

53. Коли кричать на мене, кричу у відповідь.

54. Невдачі засмучують мене.

55. Б'юся не рідше і не частіше за інших.

56. Можу пригадати випадки, коли був настільки злий, що хапав першу річ, яка потрапляла під руку, і ламав її.

57. Іноді відчуваю, що готовий першим почати бійку.

58. Іноді відчуваю, що життя до мене несправедливе.

59. Раніше думав, що більшість людей говорять правду, але тепер цьому не вірю.

60. Лаюся тільки від злості.

61. Коли вчиняю неправильно, мене мучить совість.

62. Якщо для захисту своїх прав потрібно застосувати фізичну силу, я застосую її.

63. Іноді виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу.

64. Буваю грубуватим по відношенню до людей, які мені не подобаються.

65. У мене немає ворогів, які хотіли б мені нашкодити.

66. Не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона на це заслуговує.

67. Часто думаю, що живу неправильно.

68. Знаю людей, які здатні довести мене до бійки.

69. Не засмучуюся через дрібниці.

70. Мені рідко приходить в голову думка, що люди намагаються розсердити або образити мене.

71. Часто погрожую людям, але не збираюсь виконувати погрози.

72. Останнім часом я став занудою.

73. У спорі часто підвищую голос.

74. Прагну приховувати погане ставлення до людей.

75. Краще погоджуся з ким-небудь, ніж стану сперечатися.

Обробка результатів.

Під час обробки результатів відповіді «так» і «мабуть, так» об'єднуються (враховуються як відповіді «так»), відповіді «ні» і «мабуть, ні» враховуються як відповіді «ні».

Ключ для обробки результатів.

№	Форми агресії	Твердження
1	Фізична (k=11)	1+, 9-, 17-, 25+, 33+, 41+, 48+, 55+, 62+, 68+
2	Вербальна (k=8)	7+, 15+, 23+, 31+, 39-, 46+, 53+, 60+, 66-, 71+, 73+, 74-, 75-
3	Непряма (k=13)	2+, 10+, 18+, 26-, 34+, 42+, 49-, 56+, 63+
4	Негативізм (k=20)	4+, 12+, 20+, 28+, 36-
5	Дратівливість (k=9)	3+, 11-, 19+, 27+, 35-, 43+, 50+, 57+, 64+, 69-, 72+
6	Підозріливість (k=11)	6+, 14+, 22+, 30+, 38+, 45+, 52+, 59+, 65-, 70-
7	Образливість (k=13)	5+, 13+, 21+, 29+, 37+, 44+, 51+, 58+
8	Почуття вини (k=11)	8+, 16+, 24+, 32+, 40+, 47+, 54+, 61+, 67+

Відповіді оцінюються за вісьмома шкалами таким чином:

на твердження зі знаком «+» за відповідь «так» респондент отримує 1 бал, за відповідь «ні» – 0 балів;

на твердження зі знаком «-» за відповідь «так» – 0 балів, за відповідь «ні» – 1 бал.

Можна визначити загальний індекс ворожості (сума балів за 6 і 7 шкалами) та індекс агресивності (сума балів за шкалами 1, 2, 5). Нормою агресивності є величина індексу 21 плюс-мінус 4, а ворожості – 7 плюс-мінус 3.

Сума балів, помножена на коефіцієнт, вказаний в дужках для кожної форми агресивності, дозволяє отримати зручні для порівнянь (нормовані) показники, що характеризують індивідуальні результати.

Характеристика форм агресії:

1) *фізична агресія* – використання фізичної сили проти іншої особи;
2) *вербальна агресія* – вираження негативних почуттів як через форму (суперечка, крик, виск), так і через зміст словесних звертань до інших осіб (погрози, прокляття, лайка);

3) *непряма агресія* – використання обхідним шляхом спрямованих проти інших осіб пліток, жартів, а також прояви неспрямованих, нерегульованих вибухів люті (у крику, тупанні ногами і т. п.);

4) *негативізм* – опозиційна форма поведінки, спрямована зазвичай проти авторитету і керівництва, яка може зростати від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів;

5) *дратівливість* – схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні вдаватися до різких випадів, грубощів;

6) *підозріливість* – схильність до недовіри і настороженого ставлення до людей, яка виникає з переконання, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду;

7) *образливість* – прояви заздрощів і ненависті до оточуючих, обумовлені почуттям гніву, незадоволеності кимсь конкретно або всім світом за справжні або уявні страждання;

8) *почуття вини* – ставлення і дії по відношенню до себе і оточуючих, що виникають через переконання обстежуваного в тому, що він є поганою людиною, поводить себе негідно або безсовісно.

Опитувальник не позбавлений мотиваційних викривлень (наприклад, у зв'язку з соціальною бажаністю, прагненням учнів представити себе в кращому вигляді). Необхідна додаткова перевірка на надійність отриманих результатів (шляхом повторного тестування або за допомогою інших методик). Застосування опитувальника в роботі з учнями (з шостого класу і вище) може бути достатньо конструктивним для наступної корекційної роботи.

ДІАГНОСТИКА МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У КЛАСІ

Спілкування – один із найважливіших чинників розвитку особистості. Це складний багатоплановий процес установлення та розвитку контактів між людьми, що породжується потребою спільної діяльності та полягає в обміні інформацією, взаємодії з партнерами та сприйманні і розумінні людьми один одного.

Спілкування – це складний процес, який виконує важливі функції в житті людини. Серед них особливо виділяють інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну, афективно-комунікативну, організаційну, пізнавальну та ін.

Важливими психологічними умовами успішного спілкування є такі властивості, як комунікабельність, комунікативна сумісність, контактність та ін. Особливе значення для успішного спілкування, створення сприятливого мікроклімату в групі та колективах має стиль спілкування. Це індивідуальна характеристика спілкування, яка тісно пов'язана з іншими індивідуально-психологічними властивостями особистості і впливає на становлення мікроклімату в різних соціумах та результативність виконання різних видів діяльності.

Для вивчення міжособистісних стосунків у класі можуть застосовуватися різноманітні методи: анкети з питаннями закритого і відкритого типу, методика незакінчених речень, проблемні ситуації тощо. Наприклад:

Анкета з питаннями закритого типу

1. *Чи маєте ви в класі близьких друзів?*
 - а) так, декількох;
 - б) одного;
 - в) ні, не маю.
2. *Чи є в класі учні, з якими ви не дружите?*
 - а) так, декілька;
 - б) один;
 - в) ні, немає.
3. *Наскільки ваша думка збігається з думкою ваших однокласників?*
 - а) збігається з усіх питань;
 - б) збігається з багатьох питань;
 - в) з деяких питань збігається, з деяких – ні;
 - г) з багатьох питань не збігається;
 - д) не могу сказати.
4. *Чи має ваша думка якусь вагу серед однокласників?*
 - а) так, дуже велику;
 - б) досить велику;
 - в) порівняно малу;

- г) зовсім не має;
- д) не можу сказати.

5. Чи обговорюєте ви з однокласниками ваші інтереси і захоплення, те, чим займаєтесь у вільний час?

- а) дуже часто;
- б) часто;
- в) рідко;
- г) ніколи.

Методика незакінчених речень

Мій клас – це...

Мені подобається, коли в класі...

Мені не подобається, коли в класі...

Найбільше мені запам'яталося в класі, коли трапилась...

Я б хотів потрапити до класу, в якому...

Найбільш незвичайним уроком був...

Я завжди втрачаю настрої, коли в класі...

Анкета з питаннями відкритого типу

1. Чи є, на вашу думку, колектив у вашому класі? (Якщо так, то в чому це виявляється).

2. Чи вмієте ви планувати справи для класу за своїм бажанням? Які це справи?

3. Чи можете ви відкрито сказати про недоліки одне одному?

4. Чи виступає ваш актив класу справжнім організатором життя колективу?

5. Як ви ставитеся до лідерів колективу?

6. Чи завжди ви уважні одне до одного? За успіхи і невдачі класу вболіваєте всі чи тільки дехто?

7. Чи є у вас в колективі свої традиції? Як ви до них ставитеся?

8. Що допомагає і що заважає розвитку вашого колективу?

9. Які класні справи тобі найбільше запам'яталися в цьому році?

10. Які шкільні справи тобі запам'яталися найбільше?

11. Які справи тобі хотілося самому організувати в класі?

12. Хто з однокласників, на твою думку, приніс класові найбільшу користь?

Проблемні ситуації

1. Ти – розвідник. Кого із свого класу ти взяв би з собою в розвідку?

2. Ваш клас – колектив великого заводу. Кого ти обрав би директором цього заводу? Дайте письмову відповідь, обґрунтуйте її.

Соціометрія

Кожному учневі видається аркуш, на якому він повинен вказати своє прізвище і відповісти на питання. Питання задаються в певній формі і розрізняються за метою (позитивний і негативний вибір) і за темою. Наприклад, можливі такі питання позитивного вибору:

«Якщо б ви переходили в інший клас, кого з вашого класу ви хотіли б взяти з собою – одного, в першу чергу?

Якщо другого, то – кого?

Якщо третього, то – кого?

Питання, що вимагають негативного вибору, будуються за принципом «Кого б ви не взяли?»

Теми (за необхідності) можуть варіюватися, а питання, відповідно, – мати наступний вигляд: «Кого б Ви запросили на свій день народження?»; «З ким би Ви пішли у розвідку?»; «З ким би Ви хотіли співати в одному ансамблі?» тощо.

Під час опитування необхідно дотримуватися правил:

1. Відповідати на питання обов'язково; якщо важко зробити вибір, необхідно назвати будь-кого.

2. Називати можна тільки прізвища з числа присутніх, задіяних в опитуванні.

3. Себе називати не можна.

4. Максимальна кількість виборів, що рекомендується, залежить від величини групи і наводиться в таблиці 4.

Існують і додаткові вимоги, що ставляться до питань соціологічних анкет. Вони мають здебільшого чисто психологічний характер (конкретність, зрозумілість, виявлення емоційно-психологічного ставлення, переконливе пояснення необхідності опитування як такого і т. д.).

Соціометричне обмеження

Чисельність групи	Соціометричне обмеження
5 – 7	1
8 – 11	2
12 – 16	3
17 – 21	4
22 – 26	5
27 – 31	6
32 – 36	7

У найпростішому випадку можна не поділяти вибору на 1-й, 2-й і т. д., а прізвища називати в довільному порядку, однак цей спосіб менш точний.

Вибраному в першу чергу нараховується максимальний бал, в другу – на один менш, в третю – ще на один менш і т. д. Наприклад:

Баранюк вибрав Дудика, після цього Мельника, після цього Гулюка;

Борсюк – Волкова, Гуржія і Горностай;

Волков – Борсюка, Жука і Горностай, і т. д.

Результати виборів зводяться в таблицю 5, у якій прізвища учнів розміщуються в алфавітному порядку.

Припустимо, Баранюк вибрав 1-м вибором Дудика, 2-м – Мельника, 3-м – Гулюка. В таблиці на рядку №1 (Баранюк) ставимо бали: в колонці №8 (Дудика) – 3 (за 1-й вибір), в колонці №14 (Мельнику) – 2, в колонці №4 (Гулюку) – 1.

Соціоматриця

Хто	Кого	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1. Баранюк		III			*1				*3							*2	
2. Борсюк			III	*3		*2	1										
3. Волков			*3	III			1			*2							
4. Гулюк		*3			III			*2								*1	
5. Гуржій			*2	1		III				3							
6. Горностай						1	III			*2	3						
7. Давидюк		2			*3			III								*1	
8. Дудик		*3						1	III							2	
9. Жук			2	*3		1				III							
10. Заєць		3									III	*1	*2				
11. Заремба		3									*2	III	*1				
12. Кулик											*1	*2	III			3	
13. Левчук		3			1				2					III			
14. Мельник		*1			*2			3								III	
15. Орлюк		3						*2								1	III
Кількість виборів		21	7	7	7	4	2	8	3	9	6	3	3	0	4	6	
Кількість взаємних виборів		3	2	2	3	1	0	2	1	2	2	2	2	0	2	1	

Примітка: зірочками позначені взаємні вибори.

Заповнивши всі рядки, підраховуємо суму балів у кожного учня. Деякі вибори виявляються взаємними (незалежно від того, хто кого в яку чергу вибрав). Так, Баранюку відповіли взаємністю всі троє, Мельнику – двоє, Орлюку – один, а Левчук – ніхто. Взаємні вибори виділяємо кружечками (в таблиці – зірочками).

Тепер можна обчислювати *індекс згуртованості класу* (ІЗК). Кожний учень в даному прикладі зробив три вибори «вартістю» в 3, 2 і 1 – всього на суму 6 балів. Загальна сума ($C_{\text{заг}}$) дорівнює $6 \times 15 = 90$ балів, де 15 – число учнів.

Підраховуємо суму балів взаємних виборів ($C_{\text{вз}}$).

У Баранюка (1 колонка) із загальної суми (21) кількість балів взаємних виборів дорівнює $3+3+1=7$.

У Борсюка (2 колонка): $3+2=5$ і. т. д.

Загалом по групі: $7+5+6+4+3+0+4+3+5+3+3+3+0+2+1 = 49$ балів.

$$ІЗК = \frac{C_{\text{вз}}}{C_{\text{заг}}} = \frac{49}{90} = 0,54$$

У найпростішому варіанті ІЗК обчислюється без урахування черговості вибору, тобто враховується не кількість балів, а кількість виборів:

$$ІЗК = \frac{3+2+2+3+2+1+2+2+2+2+2+1}{15 \times 3} = \frac{24}{45} = 0,58$$

Під час оцінювання індексу згуртованості класного колективу слід керуватися такими нормами:

- 0 – 0,35 – низький рівень згуртованості класу,
- 0,36 – 0,69 – середній рівень згуртованості класу,
- 0,7 – 1 – високий рівень згуртованості класу.

Методика визначення ціннісно-орієнтаційної єдності класу

Інструкція. Вам будуть запропоновані відомі прислів'я та приказки, які були придумані давно. Зараз умови життя інші, змінилися й погляди людей. Це природно. Так що деякі твердження можуть видатися вам неправильними. Добре подумайте над кожним прислів'ям і поставте напроти кожного знак «+», якщо ви погоджуєтесь з ним, і «-» якщо не згодні.

1. Бідність – то не ганьба.
2. Гусак свині не товариш.
3. Час – то гроші.
4. Не літай, вороно, в чужі хороми.
5. Правду казати – дружбу втрачати.
6. Горбатого могила справить.
7. Дають – бери, а б'ють – тікай.
8. Дві собаки кусаються, третя не лізь.
9. Справив діло, гуляй сміло.
10. Робота не вовк – в ліс не втече.
11. Дружба дружбою, а служба службою.
12. Друзі пізнаються в біді.
13. Золото і у бруді блищить.
14. Краще синиця в руці, ніж журавель у небі.
15. Моя хата з краю, нічого не знаю.
16. Не в грошах щастя.
17. Не в свої сани не сідай.
18. Не май сто кіп у полі, а май друзів доволі.
19. Не місце красить людину, а людина – місце.
20. Правда в огні не горить і в воді не тоне.
21. Правда – добре, а щастя – краще.
22. Простота гірше крадіжки.
23. Робота дурнів любить.
24. Ризик – благородна справа.
25. Риба шукає де глибше, а людина – де краще.
26. З вовками жити – по-вовчому вити.
27. Своя сорочка ближча до серця.
28. Скупість – не дурість.
29. Старий друг кращий за нових двох.

30. Сором – не дим, очі не виїсть.
31. З ким поведешся, від того й наберешся.
32. Рубай дерево по собі.
33. Погане перемир'я краще доброї сварки.
34. І честь дарма, як їсти чого нема.
35. Чуже добро на користь не йде.
36. Яблуко від яблуні далеко не падає.
37. Від трудів праведних не наживеш світлиць камінних.
38. Закон – що дишло: куди повернув, туди й вийшло.

Обробка результатів. Відповіді зводяться в таблицю:

№ учнів	Номери прислів'їв	1	2	3	...	38
1.		+	-	+	-	+
2.		+	+	+	+	+
...		-	-	-	-	-
Сума						

У рядку «Сума» записується максимальна кількість збігів думок учнів щодо справедливості кожного прислів'я (це можуть бути як «+», так і «-» – чого більше). Показником ціннісно-орієнтаційної єдності є ступінь збігу оцінок, які даються учнями різним думкам. Він високий, якщо в кожній колонці значення чисел близькі до максимального. Це означає, що думки учнів щодо моральних цінностей є схожими.

Для визначення показника ціннісно-орієнтаційної єдності треба обчислити відсоток збігів думок з кожного прислів'я за формулою:

$$Z = \frac{100 \times K}{P}, \text{ де}$$

P – кількість опитаних учнів,

K – кількість думок, що збіглися, з даного прислів'я.

Потім всі значення з останнього рядка таблиці додаються і отримана сума ділиться на кількість думок (38). Отримуємо показник ЦОЄ. Мінімальне його значення становить 50 % (дуже низький рівень єдності).

Визначення рівня розвитку класу

Інструкція. Вам пропонується ряд тверджень, які охоплюють різні сторони взаємин у класі. Потрібно оцінити, в якій мірі кожне із запропонованих для оцінки тверджень характерне для вашого класу. Давати оцінку слід за допомогою одного з чотирьох варіантів:

а) дане твердження повністю відповідає характеру стосунків, що склалися в нашому класі;

б) дане твердження загалом характерне для нашого класу;

в) дане твердження лише незначною мірою стосується нашого класу;

г) дане твердження не характерне для стосунків, що склалися в нашому класі (у нас все навпаки).

1. У нашому класі головний критерій цінності людини — її ставлення до праці, до колективу.

2. У нашому класі новачок швидше за все не відчує себе чужаком, а зустрине доброзичливість і привітність.

3. У нашому класі немає «цапів-відбувайлів» і «любимчиків».

4. Члени нашого класу не пройдуть байдуже мимо чиєїсь біди, їм чужа мораль «моя хата з краю».

5. Дух безкорисливості і взаємодопомоги відрізняє наш клас.

6. Кожен з нас достатньо ініціативний, щоб у разі потреби взяти на себе відповідальність за якусь справу.

7. Для нас неприйнятний принцип «Своя сорочка ближче до тіла».

8. Успіх кожного з нас щиро радує всіх і ні в кого не викликає заздрості.

9. Більшість з нас завжди може поступитися особистими інтересами заради загальної справи.

10. Наша клас зазвичай не чекає вказівок, ініціативи йому не позичати.

11. У нашому класі кожен відчуває себе відповідальним за успіх.

12. Як правило, при вирішенні важливих питань ми завжди однакостайні.

13. Наш клас достатньо згуртований і організований.

14. У разі невдач і поразок ми не поспішаємо звинувачувати один одного, а намагаємося спокійно розібратися в їх причинах.

15. Коли з нами немає учителя, ми працюємо не менш ефективно, ніж за його присутності.

16. Коли до нас у клас приходять вчитель, всі зазвичай бувають раді.

17. Стиль керівництва нашим класом рівний, доброзичливий.

18. Для нас не характерно, щоб під гарячу руку від учителя діставалося і правому, і винуватому.

19. У нас не прийнято відсиджуватися або ховатися за спинами інших.

20. Знаючи, що в своєму прагненні діяти певним чином клас піде помилковим шляхом, у кожного з нас вистачило б сил, щоб зупинити його від необдуманого кроку.

21. У нас не промовчать, якщо побачать, що ти не правий.

22. Після навчання ми нерідко вільний час проводимо разом.

23. У нас прийнято ділитися своїми радощами і турботами.

24. У нас теж є «діади» і «тріади», але це не заважає нам відчувати себе єдиною дружною сім'єю.

25. У нашому класі порушник дисципліни відповідатиме не тільки

перед учителем, але й перед усім класом.

26. У нашому класі фізичної сили, зовнішньої привабливості, володіння престижними речами ще не достатньо, щоб користуватися повагою і популярністю.

27. Наша згуртованість швидше за все не постраждає, якщо в клас віллється відразу декілька нових членів.

Обробка й інтерпретація результатів.

Обробка даних може здійснюватися двома способами. Перший спосіб полягає в диференційованому кількісному підрахунку і зіставленні буквених знаків (а, б, в, г). Переважання відповідей «а» свідчить про те, що клас, згідно з думкою його членів, може бути віднесений до колективу, відповідей «б» — до середнього рівня розвитку, відповідей «в» — до низького рівня розвитку, відповідей «г» — до групи номінального або корпоративного типу.

Другий спосіб полягає в переведенні буквених відповідей у бали за наступною схемою: а — 3 бали; б — 2 бали; в — 1 бал; г — 0 балів. Після обчислення загального сумарного результату визначається рівень групового розвитку класу (за Л.І. Уманським і О.М. Лутошкіним):

67-81 — колектив — «Факел, що горить».

66-50 — автономія — «Яскраво-червоне вітрило».

49-34 — кооперація — «Мерехтливий маяк».

33-20 — асоціація — «М'яка глина».

19 і менше — дифузна група — «Піщаний розсип».

Вивчення рівня взаємодопомоги у класі

Анкета для вчителя – класного керівника

1. Як би Ви охарактеризували свій клас?

а) «піщана розсип»;

б) «м'яка глина»;

в) «мигаючий маяк»;

г) «рожеве вітрило»;

д) «палаючий факел».

2. Чи змінюється атмосфера в класі при підготовці та проведенні колективної творчої справи?

а) так, учні стають активнішими, атмосфера пожвавлюється;

б) так, але учні малоактивні;

в) атмосфера не змінюється.

3. Коли практикується робота в групах, чи легко Ваші учні сходяться в них?

а) так;

б) так, але тільки у групах постійного складу;

в) ні.

4. Чи виникають конфлікти при роботі в групах?

а) так;

б) ні.

5. Чи активізується взаємодопомога учнів класу в напружених ситуаціях (контрольна робота, іспит)?

а) так;

б) частково;

в) ні.

Анкета для батьків

1. Чи часто Ваша дитина звертається до Вас по допомогу для вирішення її проблем?

а) так;

б) не часто;

в) ні.

2. Чи є у Вашої дитини практика приготування домашнього завдання разом з товаришами-однокласниками?

а) так;

б) ні, я намагаюсь сам(а) допомогти їй;

в) ні, моя дитина готується самостійно.

3. Якщо Ваша дитина певний час була відсутня з невідомої причини в школі, яка реакція однокласників?

а) поцікавляться одразу;

б) спитають через деякий час за підказкою вчителя;

в) зовсім не цікавляться.

4. Коли у Вашої дитини особисте свято, то чи пропонують запрошені товариші свою допомогу в наведенні порядку після свята?

а) активно беруться допомагати;

б) допоможуть, якщо звернешся;

в) ігнорують прохання про допомогу.

Анкета для учнів

1. Якщо у Вас виникають певні труднощі в навчанні, Ви:

а) намагаєтесь самостійно усунути їх;

б) звертаєтесь за допомогою до однокласників;

в) звертаєтесь за допомогою до батьків;

г) звертаєтесь за допомогою до вчителів;

д) ваш варіант?

2. Кому Ви довірите свою таємницю, проблему?

а) нікому;

б) товаришу-однокласнику;

в) класному керівнику;

г) психологу;

д) батькам;

є) ваш варіант.

3. Якщо до Вас звертаються за допомогою, Ви:

а) докладаєте зусиль, щоб допомогти;

б) допомагаєте по можливості;

в) відмовляєтесь, спираючись на певні причини;

г) відмовляєтесь, не пояснюючи причин?

4. Якщо Ви вже надали допомогу, то Ви:

а) чекаєте на подяку;

б) не очікуєте нічого;

в) пам'ятаєте про факт допомоги з метою використання цього в майбутньому?

5. Якщо Ви довго були відсутні на уроках, як Ви оволодіваєте пропущеним матеріалом?

а) самостійно;

б) допомагають однокласники;

в) прошу допомоги у вчителя;

г) допомагають батьки.

Проблемні ситуації

1. Час проведення запланованого класного вечора раптово змінився у зв'язку з тим, що приміщення для проведення вечора звільняється пізніше. Класний керівник зміг сповістити про це трьох учнів і не дав чіткої вказівки, що робити далі. Якими будуть дії учнів у цій ситуації?

2. На організованому суботнику щодо облаштування території кожний учень отримав завдання (скопати ділянку, посіяти квіти, насадити кущі), але інвентаря на всіх не вистачає...

3. Під час проведення багатоденного туристичного походу у кількох учнів загубилися деякі необхідні речі (миска, кружка, ложка, туалетний папір). Як учні будуть допомагати тим, хто опинився у скрутній ситуації?

Для аналізу цих трьох проблемних ситуацій пропонуємо зробити два варіанти відповідей і порівняти їх.

Перший варіант створює класний керівник самостійно на основі спостереження учнів у цих подібних ситуаціях.

Другий варіант розробляють діти як результат самооцінки.

Чи хороший ти друг?

Відповіді: Так – Ні.

1. Чи ділишся з другом своїми успіхами?

2. Чи допомагаєш бути йому у хорошому настрої?

3. При появі потреби допомагаєш другові добровільно чи чекаєш, що він тебе попросить?

4. Чи намагаєшся зробити так, щоб другові було приємно у твоєму товаристві?

5. Чи завжди впевнений у своєму другові і довіряєш йому?

6. Чи захистиш свого друга, якщо про нього говоритимуть погано в твоїй присутності?

7. Чи терпеливий до друзів твого друга?

8. Чи можеш бути ти настирливим, не мовчати?

9. Чи завжди зберігаєш довірені тобі таємниці?

10. Чи вмієш поважати внутрішній світ, особисту свободу свого друга?

3–4 так – у твого друга є вагомі причини припинити ваші стосунки.

5–7 так – хороший товариш, але тобі не вистачає поваги до внутрішнього світу друга, ти вимагаєш, щоб його увага була прикована тільки до тебе.

8–10 так – ти справжній друг, з тобою хочуть дружити, у тебе багато знайомих, але не поспішай хвалитись цим.

Тест «Стиль поведінки в конфліктній ситуації» (К. Томас)

У своєму підході до вивчення конфліктних явищ К. Томас робив акцент на зміні традиційного ставлення до конфліктів. Указуючи, що на ранніх етапах їх вивчення широко використовувався термін «вирішення конфліктів», він підкреслював, що термін має на увазі, що конфлікт *можна і необхідно* вирішувати (елімінувати). Метою вирішення конфліктів, таким чином, був деякий ідеальний безконфліктний стан, де люди працюють у повній гармонії. Проте останнім часом відбулася істотна зміна у підходах до цього аспекту дослідження конфліктів. Це було викликано, на думку К. Томаса, щонайменше двома обставинами: усвідомленням марності зусиль по повній елімінації конфліктів, збільшенням числа досліджень, що вказують на позитивні функції конфліктів. Звідси, на думку автора, наголос має бути перенесений з елімінування конфліктів на керування ними. Відповідно до цього К. Томас вважає за потрібне сконцентрувати увагу на таких аспектах вивчення конфліктів: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них є продуктивнішими або деструктивними; яким чином можливо стимулювати продуктивну поведінку.

Для опису типів поведінки людей у конфліктних ситуаціях К. Томас вважає за доцільну двомірну модель регулювання конфліктів, головними мірама в якій є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених до конфлікту, і напористість, для якої характерний акцент на захисті власних інтересів. Відповідно до цих двох основних вимірів К. Томас виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

1) змагання (конкуренція) як прагнення добитися задоволення своїх інтересів за рахунок іншого;

2) пристосування, що означає в протилежність суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;

3) компроміс;

4) уникнення, для якого характерні як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей;

5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

К. Томас вважає, що при уникненні конфлікту жодна зі сторін не досягає успіху; при таких формах поведінки, як конкуренція,

присотування і компроміс, або один з учасників опиняється у виграші, а інший програє, або обидва програють, оскільки йдуть на компромісні поступки. І лише в ситуації співпраці обидві сторони опиняються у виграші. У своєму опитувальнику з виявлення типових форм поведінки К. Томас описує кожен з п'яти перерахованих можливих варіантів 12 думками про поведінку індивіда в конфліктній ситуації. У різних поєднаннях вони згруповані в 30 пар, у кожній з яких респонденту пропонується вибрати ту думку, яка є найбільш типовою для характеристики його поведінки.

1. А. Інколи я даю можливість іншим узяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання.

Б. Чим обговорювати те, в чому ми розходимося, я прагну звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.

2. А. Я прагну знайти компромісне рішення.

Б. Я намагаюся вирішити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого.

Б. Я прагну заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші стосунки.

4. А. Я прагну знайти компромісне рішення.

Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Залагоджуючи спірну ситуацію, я весь час прагну знайти підтримку у іншого.

Б. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

6. А. Я намагаюся уникнути виникнення неприємностей для себе.

Б. Я прагну добитися свого.

7. А. Я прагну відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

Б. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб добитися іншого.

8. А. Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.

Б. Я насамперед прагну ясно визначити те, в чому полягають всі інтереси і питання.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникли.

Б. Я роблю зусилля, щоб добитися свого.

10. А. Я твердо прагну досягти свого.

Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Перший крок – це чітко визначення того, в чому полягають всі інтереси і питання.

Б. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

12. А. Зазвичай я уникаю займати позицію, яка може викликати спори.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

13.А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14.А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.

Б. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

15.А. Я прагну заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

Б. Я прагну зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

16. А. Я прагну не зачепити почуттів іншого.

Б. Я намагаюся перекопати іншого в перевагах моєї позиції.

17.А. Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.

Б. Я прагну зробити все, щоб уникнути даремної напруженості.

18.А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість відстояти своє.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також йде мені назустріч.

19.А. Перший крок – це чітке визначення того, в чому полягають всі інтереси і спірні питання.

Б. Я прагну відкласти рішення спірного питання з тим, щоб з часом вирішити його остаточно.

20.А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

Б. Я прагну знайти якнайкраще поєднання переваг і втрат для нас обох.

21. А. Коли я веду переговори, прагну бути уважним до бажань іншого.

Б. Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.

22.А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини.

Б. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

Б. Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за рішення спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я намагаюся піти назустріч його бажанням.

Б. Я прагну перекопати іншого прийти до компромісу.

25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і переваги моїх поглядів.

Б. Коли я веду переговори, прагну бути уважним до бажань іншого.

26. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27. А. Зазвичай я уникаю займати позицію, яка може викликати спори.

Б. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість

відстояти своє.

28. А. Зазвичай я наполегливо прагну добитися свого.

Б. Залагоджуючи ситуацію, я зазвичай прагну знайти підтримку у іншого.

29. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30. А. Я прагну не зачепити почуттів іншого.

Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли добитися успіху.

Отримані в результаті дослідження дані співвідносяться з ключем (таблиця). Підраховується частота прояву кожного типу поведінки.

Таблиця

№	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникання	Прийомування
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		

27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А
сума балів					

Кількість балів, набраних індивідом за кожною шкалою, дає уявлення про вираженість у нього тенденцій до прояву відповідних форм поведінки в конфліктних ситуаціях.

Інтерпретація результатів.

Коли ви знаходитесь в конфліктній ситуації, для ефективнішого вирішення проблеми необхідно вибрати певний стиль поведінки, враховуючи при цьому ваш власний стиль, стиль інших учасників конфлікту, а також природу самого конфлікту. Необхідно орієнтуватися у визначенні цих стилів і їх найбільш ефективному використанні, для того, щоб, потрапляючи в різні конфліктні ситуації, бути озброєним відповідною стратегією вирішення конфлікту.

Існує п'ять основних стилів поведінки в конфліктній ситуації, пов'язаних із загальним джерелом будь-якого конфлікту — розбіжністю інтересів двох і більше сторін.

Стиль конкуренції (суперництво)

Людина, що використовує стиль конкуренції, дуже активна і вважає за краще йти до вирішення конфлікту своїм власним шляхом. Вона не дуже зацікавлена в співпраці з іншими людьми, проте здатна на вольові рішення. Раціоналіст може сказати: «Мене не турбує те, що думають люди. Я збираюся довести їм, що у мене є своє вирішення проблеми». Або, відповідно до опису динаміки процесу Томасом і Кілменом, ви прагнете насамперед задовольнити власні інтереси за рахунок інтересів інших, змушуючи інших людей ухвалювати ваше рішення проблеми. Для досягнення мети ви використовуєте свої вольові якості. Якщо ваша воля достатньо сильна, то вам це вдається.

Це може бути ефективним стилем у тому випадку, коли ви володієте певною владою. Ви знаєте, що ваше рішення або підхід у даній ситуації правильні, і ви маєте можливість наполягати на них. Проте це, ймовірно, не той стиль, який ви хотіли б використовувати в особистих стосунках; ви хочете бути у добрих стосунках з людьми, але стиль конкуренції може викликати в них відчуження. А якщо ви застосовуєте такий стиль у ситуації, в якій не володієте достатньою владою, наприклад, коли з якогось питання ваша точка зору розходиться з точкою зору начальника, то ви можете обпектися.

Ось приклади тих випадків, коли слід використовувати цей стиль:

— результат дуже важливий для вас і ви робите велику ставку на своє вирішення проблеми, що виникла;

— ви володієте достатнім авторитетом для прийняття рішення і є

очевидним, що рішення, яке ви пропонуєте — якнайкраще;

— рішення потрібно ухвалити швидко і у вас є достатньо влади для цього;

— ви відчуваєте, що у вас немає іншого вибору і що вам нічого втрачати;

— ви знаходитесь в критичній ситуації, яка вимагає миттєвого реагування;

— ви не можете дати зрозуміти групі людей, що знаходитесь у безвиході, тоді як хтось повинен вести їх за собою;

— ви повинні ухвалити непопулярне рішення, але зараз вам необхідно діяти і у вас достатньо повноважень для вибору цього кроку.

Коли ви використовуєте цей підхід, можете бути не дуже популярним, але завоюєте прихильників, якщо він дасть позитивний результат. Але якщо вашою головною метою є популярність і гарні стосунки зі всіма, то цей стиль використовувати не слід, він рекомендується скоріше в тих випадках, коли запропоноване вами вирішення проблеми має для вас велике значення, коли ви відчуваєте, що для його реалізації вам необхідно діяти швидко, і коли ви вірите в перемогу, тому що володієте для цього достатньою волею і владою.

Стиль ухилення (уникнення)

Цей підхід до конфліктної ситуації реалізується тоді, коли ви не відстоюєте свої права, не співпрацюєте ні з ким для вироблення вирішення проблеми або просто ухиляєтеся від вирішення конфлікту. Ви можете використовувати цей стиль, коли проблема, що розглядається, не така важлива для вас, коли ви не хочете витратити сили на її рішення або коли ви відчуваєте, що знаходитесь в безнадійному стані. Цей стиль рекомендується також у тих випадках, коли ви відчуваєте себе неправим, а правою є інша людина, або коли ця людина володіє більшою владою. Все це серйозні підстави для того, щоб не відстоювати власну позицію. Ви можете спробувати змінити тему, вийти з кімнати або зробити щонебудь таке, що усуне або відстрочить конфлікт. Ви відходите від проблеми, ігноруючи її, перекладаючи відповідальність за її рішення на іншого, домагаючись відстрочення рішення або використовуючи інші прийоми.

Наведемо приклади найбільш типових ситуацій, в яких рекомендується застосовувати стиль ухилення:

— напруженість дуже велика, і ви відчуваєте необхідність ослаблення напруження;

— результат не дуже важливий для вас, і ви вважаєте, що рішення настільки тривіальне, що не варто витратити на нього сили;

— у вас важкий день, а вирішення цієї проблеми може принести додаткові неприємності;

— ви знаєте, що не можете або навіть не хочете вирішити конфлікт на свою користь;

— ви хочете виграти час, можливо для того, щоб отримати додаткову інформацію або щоб заручитися чиеюсь підтримкою;

— ситуація дуже складна, і ви відчуваєте, що вирішення конфлікту буде вимагати дуже багато зусиль від вас;

— у вас мало влади для вирішення проблеми бажаним для вас способом;

— ви відчуваєте, що у інших більше шансів вирішити цю проблему;

— намагатися вирішити проблему негайно — небезпечно, оскільки відкрите обговорення конфлікту може тільки погіршити ситуацію.

Не дивлячись на те, що дехто може вважати стиль уникання «втечею» від проблем і відповідальності, а не ефективним підходом до вирішення конфліктів, насправді відхід або відстрочення можуть бути цілком виправданою і конструктивною реакцією на конфліктну ситуацію. Цілком імовірно, що, якщо ви будете ігнорувати її, не виражати свого ставлення, уникнете рішення, зміните тему або перенесете увагу на щось інше, то конфлікт вирішиться сам собою. Якщо ні, то ви зможете зайнятися ним пізніше, коли будете більш готові до цього.

Стиль пристосування

Стиль пристосування означає, що ви дієте спільно з іншою людиною, не намагаючись відстоювати власні інтереси. Ви можете використовувати цей підхід, коли результат справи надзвичайно важливий для іншої людини і не дуже суттєвий для вас. Цей стиль корисний також в тих ситуаціях, в яких ви не можете взяти верх, оскільки інша людина володіє більшою владою. Таким чином ви поступаєтеся і робите так, як хоче опонент.

Оскільки, використовуючи цей підхід, ви відсторонюєте свої інтереси, то краще діяти таким чином тоді, коли ваш внесок у даному випадку не надто великий або коли ви робите не дуже велику ставку на позитивне для вас вирішення проблеми.

Якщо ви вважаєте, що поступаєтеся в чомусь важливому для вас і відчуваєте у зв'язку з цим незадоволеність, то стиль пристосування в цьому випадку, ймовірно, неприйнятний. Він може виявитися таким і в тій ситуації, коли ви відчуваєте, що інший не збирається в свою чергу поступитися вам чимось або що ця людина не оцінить зробленого вами. Цей стиль слід використовувати тоді, коли ви відчуваєте, що трохи поступаючись, ви втрачаєте мало.

Стиль пристосування може трохи нагадувати стиль уникання, оскільки ви можете використовувати його для отримання відстрочки у вирішенні проблеми. Проте основна відмінність полягає в тому, що ви дієте разом з іншою людиною; ви берете участь у ситуації і погоджуєтесь робити те, чого хоче інший. Коли ж ви використовуєте стиль уникання, ви не робите нічого для задоволення інтересів іншої людини. Ви просто відштовхуєте від себе проблему.

Найбільш характерні ситуації, в яких рекомендується стиль пристосування:

— вас не дуже хвилює те, що трапилося;

— ви хочете зберегти мир і добрі стосунки з іншими людьми;

— ви відчуваєте, що важливіше зберегти з кимсь гарні взаємини,

ніж відстоювати свої інтереси;

— ви розумієте, що результат набагато важливіше для іншої людини, ніж для вас;

— ви розумієте, що правда не на вашому боці;

— у вас мало влади або мало шансів перемогти;

— ви вважаєте, що інша людина може отримати з цієї ситуації корисний урок, якщо ви поступитеся її бажанням, навіть не погоджуючись з тим, що вона робить, або вважаючи, що вона здійснює помилку.

Поступаючись, погоджуючись або жертвуючи своїми інтересами, ви можете пом'якшити конфліктну ситуацію і відновити гармонію. Ви можете і надалі задовольнятися результатом, якщо вважаєте його прийнятним для себе. Або ж ви можете використовувати цей період для того, щоб виграти час, аби потім можна було домогтися остаточного рішення, бажаного для вас.

Стиль співпраці

Використовуючи цей стиль, ви активно берете участь у вирішенні конфлікту і відстоюєте свої інтереси, але намагаєтесь при цьому співпрацювати з іншою людиною. Цей стиль вимагає тривалішої роботи у порівнянні з більшістю інших підходів до конфлікту, оскільки ви спочатку «викладаєте на стіл» потреби, запити та інтереси обох сторін, а потім обговорюєте їх. Проте, якщо у вас є час і вирішення проблеми має достатньо важливе для вас значення, то це гарний спосіб пошуку взаємовигідного результату і задоволення інтересів всіх сторін.

Для успішного використання стилю співпраці необхідно витратити якийсь час на пошук прихованих інтересів і потреб для розробки способу задоволення дійсних бажань обох сторін. Оскільки обидві сторони розуміють, в чому полягає причина конфлікту, вони мають можливість разом шукати нові альтернативи або напрацьовувати прийнятні компроміси.

Такий підхід рекомендується використовувати в ситуаціях, що описані нижче:

— вирішення проблеми дуже важливе для обох сторін, і ніхто не хоче повністю від нього усунутися;

— у вас міцні, тривалі і взаємозалежні відносини з іншою стороною;

— у вас є час попрацювати над проблемою, що виникла (це гарний підхід для вирішення конфліктів на ґрунті довгострокових проектів);

— і ви, і інша людина обізнані в проблемі і бажання обох сторін відомі;

— ви і ваш опонент хочете поставити на обговорення деякі ідеї і потрудитися над виробленням рішення;

— ви обидва здатні викласти суть своїх інтересів і вислухати один одного;

— обидві залучені в конфлікт сторони володіють рівною владою або хочуть ігнорувати різницю в становищі, для того, щоб на рівних шукати вирішення проблеми.

Співпраця є дружнім, мудрим підходом до рішення задачі

визначення і задоволення інтересів обох сторін. Проте це вимагає певних зусиль. Обидві сторони повинні виділити на цей певний час, і вони повинні уміти пояснити свої бажання, виразити свої потреби, вислухати один одного і потім виробити альтернативні варіанти вирішення проблеми. Відсутність одного з цих елементів робить підхід неефективним. Співпраця серед інших стилів є найважчим, проте він дозволяє виробити рішення, що найбільше задовольняє обидві сторони в складних і важливих конфліктних ситуаціях.

Стиль компромісу

Використовуючи стиль компромісу, ви трохи поступаєтеся в своїх інтересах, щоб задовольнити їх в тому, що залишилося, інша сторона робить те ж саме. Іншими словами, ви сходитеся на частковому задоволенні свого бажання і іншої людини. Ви робите це обмінюючись поступками і торгуючись для розробки компромісного рішення.

Такі дії можуть в певною мірою нагадувати співпрацю. Проте компроміс досягається на більш поверхневому рівні в порівнянні з співпрацею; ви поступаєтеся в чомусь, інша людина також в чомусь поступається, і в результаті ви можете прийти до загального рішення. Ви не шукаєте приховані потреби і інтереси, як у разі застосування стилю співпраці. Ви розглядаєте тільки те, що говорите один одному про свої бажання.

При використанні стилю співпраці ви зосереджуєте увагу на задоволенні прихованих потреб і бажань. Застосовуючи стиль компромісу, ви розглядаєте конфліктну ситуацію як щось дане і шукаєте спосіб вплинути на неї або змінити її, поступаючись і обмінюючись поступками. Метою співпраці є вироблення довгострокового взаємовигідного рішення; у разі компромісу це може бути сьогохвилинний варіант, що підходить. В результаті відповідного компромісу людина може виразити свою згоду наступним чином: «Я можу примиритися з цим». Наголос робиться не на рішенні, яке задовольняє інтереси обох сторін, а на варіанті, який можна висловити: «Ми не можемо виконати повністю свої бажання, отже, необхідно прийти до рішення, з яким кожен з нас міг би змиритися».

У таких ситуаціях співпраця може виявитися навіть неможливою. Можливо, що жоден з вас не має ні часу, ні сил, необхідних для нього, або ваші інтереси виключають один одного. І тоді вам може допомогти тільки компроміс.

Нижче перераховані типові випадки, в яких стиль компромісу найбільш ефективний:

- обидві сторони володіють однаковою владою і мають взаємовиключні інтереси;
- ви хочете отримати рішення швидко, тому що у вас немає часу або тому що це більш економічний і ефективний шлях;
- вас може влаштувати тимчасове рішення;
- ви можете скористатися короточасною вигодою;
- інші підходи до рішення проблеми виявилися неефективними;

— задоволення вашого бажання має для вас не дуже велике значення і ви можете дещо змінити поставлену спочатку мету;

— компроміс дозволить вам зберегти стосунки і ви вважаєте за краще отримати хоч щось, чим все втрачати.

Компроміс часто є вдалим відступом або навіть останньою можливістю прийти до якогось рішення. Ви можете обрати цей підхід із самого початку, якщо не володієте достатньою владою для того, щоб добитися бажаного, якщо співпраця є неможливою і якщо ніхто не хоче односторонніх поступок.

Тест-опитувальник комунікативних умінь

Важливою сферою діяльності для дітей всіх вікових груп є спілкування. Переважаюча більшість школярів прагне налагодити стосунки з однолітками і дорослими. Як постійні, так і епізодичні контакти вимагають особливих умінь, які називають комунікативними (від слова «комунікація» – «зв'язок», «спілкування»). Потрібно вміти, наприклад, звернутися до незнайомої людини з яким-небудь проханням, правильно відреагувати на прохання іншої людини, вибачитися за мимоволі заподіяну незручність, із належною скромністю відповісти на комплімент. Наявність такого роду умінь робить спілкування легким і приємним для обох партнерів. Окрім того, недостатня сформованість комунікативних умінь нерідко призводить до виникнення конфліктних ситуацій, до проявів агресивності, нічим не виправданої ворожості, чи навпаки, до пасивності, бездіяльності, байдужості до потреб і прохань інших людей. Комунікативні вміння формуються різними способами: завдяки напучуванням і особистому прикладу дорослих, внаслідок читання літератури, у результаті спеціального навчання правилам культурного поведіння і навіть шляхом особливих тренувальних вправ (соціально-психологічний тренінг).

Тест складається з 4-х частин.

1-ша частина – опитувальник (із вступною інструкцією для опитуваних). Питальник містить 27 питань, що репрезентують 5 різних типів комунікативних ситуацій:

– ситуацій, коли потрібна реакція схвалення висловлювань партнера (1, 2, 11, 12);

– ситуацій, коли потрібно відреагувати на негативне висловлювання (3, 4, 5, 15, 23, 24);

– ситуацій, коли до Вас звертаються з проханням (6, 10, 14, 16, 17, 25);

– ситуацій бесід (13, 18, 19, 26, 27);

– ситуацій, коли потрібен прояв емпатії – розуміння почуттів і стану іншої людини (7, 8, 9, 20, 21, 22).

Для кожного з 27 питань пропонується 5 варіантів можливих реакцій. Опитуваний має позначити в спеціальному Аркуші відповідей той варіант, який відповідає його звичайній поведінці в ситуаціях цього типу. Слід наголосити, що респонденти мають обирати не той варіант, який вважають правильним, а той, який відповідає їх справжній поведінці.

2-гу частину тесту складає Аркуш відповідей, який містить літерні позначення 5 варіантів можливих відповідей на кожне з 27 питань: а, б, в, г, д. Вибравши варіант, що відповідає його звичайній реакції, опитуваний обводить кружечком букву, якою позначена ця відповідь. Причому, робити це слід не в питальнику, а лише в Аркуші відповідей.

3-ю частину становить Ключ для виставлення попередніх балів.

4-а частина – це інструкція для опитуваних щодо визначення попередніх балів і загальної оцінки з тесту.

Нижче подано пояснення до кожної із зазначених 4-х частин.

Вам потрібно відповісти на деякі питання про Ваші дії у різних ситуаціях спілкування з іншими людьми. Тут не може бути «правильних» чи «неправильних» відповідей. Вам потрібно просто вказати, як Ви реально вчините в даній ситуації. Наприклад, одне з питань може бути таким: «Що Ви робите, якщо хто-небудь не слухає, коли Ви щось йому розповідаєте?»

Вам необхідно вибрати відповідь, адекватну Вашій реакції в такого роду ситуаціях. Ви у більшості випадків:

- а) *говорите цій людині, щоб вона Вас слухала;*
- б) *продовжуєте говорити;*
- в) *перериваєте свою розповідь і вимагаєте уваги;*
- г) *припиняєте розповідь і йдете геть;*
- д) *продовжуєте говорити, але більш голосно.*

З цих п'яти відповідей Ви вибираєте ту, котра більш за все нагадує Вам те, як Ви реагуєте в подібній ситуації, спілкуючись з: 1) однолітком; 2) ким-небудь із дорослих. Обведіть кружечком відповідні букви в Аркуші відповідей з кожного із 27 питань. Пам'ятайте, що відповіді мають бути чесними, тобто відображати те, як Ви насправді дієте в різних ситуаціях. Ви не обмежені в часі, але постарайтеся відповідати якомога швидше.

Нічого не пишьте на питальнику, вказуйте відповіді лише в аркуші відповідей.

1. Хто-небудь каже Вам: «Мені здається, що Ви чудова людина». Ви, як правило, в таких випадках:

- а) *говорите: «Ні, що Ви! Я не такий»;*
- б) *кажете: «Спасибі, я дійсно людина видатна»;*
- в) *дякуєте;*
- г) *мовчите і при цьому червонієте;*
- д) *говорите: «Так, гадаю, що я кращий від інших».*

2. Хто-небудь вчиняє або діє, як на Вашу думку, чудово. У таких випадках Ви:

- а) *робите вигляд ніби ця дія не настільки чудова, і при цьому кажете: «Нормально!»;*
- б) *говорите: «Це було блискуче, але я бачив і кращі результати»;*
- в) *нічого не кажете;*
- г) *говорите: «Я можу зробити набагато краще»;*
- д) *кажете: «Це дійсно чудово!»*

3. Ви займаєтеся справою, що Вам до вподоби, і Вам здається,

що у Вас усе гаразд. Аж тут хто-небудь зауважує: «Мені це не подобається!». Здебільшого, в таких випадках Ви:

- а) говорите: «Ви – дурень!»;
- б) кажете: «Я гадаю, це заслуговує схвалення»;
- в) говорите: «Ви маєте слухність», хоча насправді іншої думки;
- г) кажете: «Я думаю, що це високий рівень. Хіба Ви в цьому розумієте!»;
- д) почуваєте себе скривдженим і нічого не говорите у відповідь.

4. Ви забули взяти із собою якийсь предмет, а думали, що принесли його, і хтось говорить Вам: «Ви такий тюхтій! Ви забули б і свою голову, якби вона не була прикріплена до плечей». У більшості випадків, Ви у відповідь:

- а) говорите: «У всякому разі, я більш тямущий за Вас. Крім того, що Ви в цьому розумієте!»;
- б) кажете: «Так, Ви маєте слухність, іноді я поводжуся, як тюхтій»;
- в) говорите: «Якщо хто-небудь тюхтій, то це Ви!»;
- г) кажете: «Усі люди мають недоліки. Я не заслуговую на таку оцінку тільки через те, що забув щось»;
- д) нічого не говорите чи взагалі ігноруєте це зауваження.

5. Хто-небудь, із ким Ви домовляєтеся зустрітися, спізнився на 30 хвилин і це Вас засмутило. Причому ця людина не дає ніяких пояснень своєму запізненню. У відповідь Ви в таких випадках:

- а) говорите: «Я так засмутився від того, що Ви змусили мене стільки чекати»;
- б) кажете «Я усе думав, коли ж Ви прийдете»;
- в) говорите: «Це був останній раз, коли я змусив себе чекати на Вас»;
- г) нічого не каžete цій людині;
- д) говорите: «Ви нікчема! Як Ви наслідились настільки спізнитися!».

6. Вам потрібно, щоб хто-небудь зробив для Вас одну справу. В таких випадках Ви:

- а) нікого ні про що не просите;
- б) говорите: «Ви повинні зробити це для мене!»;
- в) кажете: «Не могли б Ви зробити для мене одну справу?», після чого пояснюєте суть справи;
- г) злегка натякаєте, що Вам потрібна послуга цієї людини;
- д) говорите: «Я хочу, щоб Ви зробили це для мене».

7. Ви знаєте, що хтось почуває себе пригнобленим. У таких ситуаціях Ви:

- а) говорите: «У Вас засмучений вигляд. Чи не можу я допомогти?»;
- б) перебуваючи поруч із цією людиною, не розпитуєте про її внутрішній стан;
- в) говорите: «У Вас якась неприємність?»;
- г) нічого не каžete й залишаєте цю людину наодинці із собою;
- д) сміючись, говорите: «Ви просто як велика дитина!»

8. Вас щось засмутило, а хто-небудь говорить: «У Вас

засмучений вигляд». У таких ситуаціях Ви:

- а) незадоволено хитаєте головою або зовсім не реагуєте;
- б) говорите: «Це не Ваша справа!»;
- в) кажете: «Так, я дещо засмучений. Дякую за увагу»;
- г) говорите: «Дрібниці»;
- д) кажете: «Мені зле, залишіть мене одного».

9. Хто-небудь осуджує Вас за помилку, зроблену іншим. У таких випадках Ви:

- а) говорите: «Ви з глузду з'їхали!»;
- б) кажете: «Це не моя провина. Хтось інший зробив цю помилку»;
- в) говорите: «Я не думаю, що це не моя провина»;
- г) кажете: «Дайте мені спокій. Ви верзете казна-що»;
- д) приймаєте свою провину або не говорите нічого.

10. Хто-небудь просить Вас зробити що-небудь, але Ви не знаєте, навіщо це робити. У таких випадках Ви:

- а) говорите: «Це не має ніякого сенсу, я не буду цього робити»;
- б) виконуєте прохання і нічого не говорите;
- в) говорите: «Це безглуздя; я не збираюся цього робити»;
- г) перш ніж виконати прохання, говорите: «Я не розумію, чому Ви хочете, щоб це було зроблено»;
- д) говорите «Якщо Ви цього хочете...», після чого виконуєте прохання.

11. Хто-небудь говорить Вам, що, на його думку, те, що Ви зробили чудово. У таких випадках Ви:

- а) говорите : «Так, я звичайно, роблю це краще. ніж більшість інших людей»;
- б) кажете: «Ні, це не було настільки здорово»;
- в) говорите: «Правильно, я дійсно роблю це краще від усіх»;
- г) кажете: «Спасибі»;
- д) ігноруєте почуте і нічого не відповідаєте.

12. Хто-небудь був дуже люб'язний з Вами. Звичайно, в таких випадках Ви:

- а) говорите: «Ви дійсно були дуже люб'язні до мене, спасибі»;
- б) дієте так, начебто ця людина не була настільки люб'язною до Вас, і говорите: «Так, дякую»;
- в) говорите: «Ви поводитися щодо мене цілком нормально, але я заслуговую на більше»;
- г) ігноруєте цей факт і нічого не говорите;
- д) говорите: «Ви поводитися щодо мене досить добре».

13. Ви розмовляєте з приятелем дуже голосно, і хто-небудь говорить Вам: «Вибачте, але Ви поводите себе занадто галасливо». У таких випадках Ви:

- а) негайно припиняєте бесіду;
- б) говорите: «Якщо Вам це не подобається, йдіть геть»;
- в) кажете: «Вибачте, я говоритиму тихіше», після чого ведете бесіду приглушеним голосом;

- г) говорите: «*Вибачте*» і припиняєте бесіду;
- д) кажете: «Усе гаразд» і продовжуєте голосно розмовляти.

14. Ви стоїте в черзі, хто-небудь стає попереду Вас. У таких випадках Ви:

- а) неголосно коментуєте це, ні до кого, конкретно не звертаючись, наприклад: «Деякі люди поводяться дуже нервово»;
- б) говорите: «Ставайте в чергу!»;
- в) нічого не говорите тому типу;
- г) говорите голосно: «Вийди з черги, ти, пролазо!»;
- д) говорите: «Я зайняв чергу раніше Вас. Будь-ласка, станьте позаду».

15. Хто-небудь робить що-небудь таке, що Вам не подобається й викликає у Вас велике роздратування. В таких випадках Ви:

- а) викрикуєте: «Ви нестерпні, я ненавиджу Вас»;
- б) говорите: «Я сердитий на Вас. Мені не подобається те, що Ви робите»;
- в) дієте так, щоб зашкодити цій справі, але нічого цьому типу не говорите;
- г) кажете: «Це мене дратує. Ви мені не подобаєтесь!».
- д) ігноруєте цю подію і нічого не говорите цьому типу.

16. У когось є щось таке, чим би ви хотіли покористуватися. В таких випадках Ви:

- а) говорите цій людині, щоб вона дала Вам цю річ;
- б) утримуєтеся від усяких прохань;
- в) відбираєте цю річ;
- г) говорите цій людині, що Ви хотіли б покористуватися даним предметом, і опісля просите цю річ у неї;
- д) розмовляєте з людиною про цей предмет, але не просите його для користування.

17. Хто-небудь запитує, чи може він одержати у Вас певний предмет для тимчасового користування, але, оскільки це новий предмет, і Вам не хочеться його позичати, у таких випадках Ви:

- а) говорите: «Ні, я тільки-но його придбав і не хочу з ним розставатися; може якимось, іншим разом»;
- б) кажете: «Узагалі я не хотів би його давати, але Ви можете покористуватися ним»;
- в) говорите: «Ні, придбайте собі самі!»;
- г) позичаєте цей предмет усупереч своєму небажанню;
- д) говорите: «Ви з глузду з'їхали!»

18. Якись люди ведуть бесіду про хобі. Це теж Ваше улюблене заняття, і Ви хотіли б приєднатися до розмови. У таких ситуаціях Ви:

- а) не говорите нічого;
- б) перериваєте бесіду і відразу ж починаєте розповідати про свої успіхи у цій сфері;
- в) підходите ближче до групи і при нагоді підтримуєте розмову;
- г) підходите ближче й вичікуєте, коли співрозмовники звернуть на Вас увагу;

д) перериваєте бесіду і тут же починаєте говорити про те, як Вам подобається це хобі.

19. *Ви займаєтеся своїми справами, а хто-небудь запитує: «Що Ви робите?» У такій ситуації Ви, як правило:*

- а) говорите: «О, це дрібниця». Або: «Та нічого особливого»;
- б) кажете: «Не заважайте. Хіба Ви не бачите, що я зайнятий»;
- в) продовжуєте мовчки працювати;
- г) говорите: «Це зовсім Вас не стосується»;
- д) припиняєте роботу і пояснюєте, що саме Ви робите.

20. *У Вас на очах людина, спіткнулася й упала. У таких випадках Ви:*

- а) розсміявшись, говорите: «Чому Ви не дивитесь під ноги?»;
- б) кажете: «У Вас усе гаразд? Я можу чимось Вам допомогти?»;
- в) запитуєте: «Що трапалося?»;
- г) кажете: «Усе це через вибоїни в тротуарі»;
- д) ніяк не реагуєте на цю подію.

21. *Ви вдарилися головою об потилицю і набили гулю. Хто-небудь запитує: «З Вами усе гаразд?» Ви, як правило, у такій ситуації:*

- а) говорите: «Я прекрасно себе почуваю. Дайте мені спокій!»;
- б) нічого не говорите, ігноруючи цю людину;
- в) кажете: «Чому Ви не займаєтесь своєю справою?»;
- г) говорите: «Ні, я забив голову, спасибі за увагу»;
- д) кажете: «Дрібниці, у мене все добре».

22. *Ви припустилися помилки, але провина за неї покладена на кого-небудь іншого. У такій ситуації Ви:*

- а) не говорите нічого;
- б) кажете: «Це їхня помилка!»;
- в) говорите: «Цю помилку допустив я»;
- г) кажете: «Я не думаю, що це зробила ця людина»;
- д) говорите: «Така вже їхня доля».

23. *Вас образило чиєсь висловлювання на Вашу адресу. У таких умовах Ви:*

- а) ідете геть від цієї людини, не сказавши їй, що вона засмутила Вас;
- б) заявляєте цій людині, щоб вона такого більше не робила;
- в) нічого не говорите цій людині, хоча почуваете себе скривдженим;
- г) у свою чергу ображаєте цю людину, називаючи її по імені;
- д) пояснюєте цій людині, що Вам не подобається те, що вона сказала, і застерігаєте її, щоб вона не робила більше ніколи нічого подібного.

24. *Хто-небудь часто перебуває Вас, коли Ви говорите. У таких випадках Ви:*

- а) говорите: «Вибачите, але я хотів би закінчити те, про що розповідав»;
- б) кажете: «Так не роблять. Можу я продовжити свою розповідь?»;
- в) перериваєте цю людину, продовжуючи свою розповідь;
- г) нічого не говорите, дозволяючи іншій людині продовжувати свою розповідь;

д) говорите: «Замовкніть! Ви мене перебили!»

25. *Хто-небудь просить Вас зробити що-небудь, що перешкодило б Вам здійснити свої плани. У такій ситуації Ви:*

а) говорите: «Я дійсно мав інші плани, але зроблю те, що Ви хочете»;

б) кажете: «Ні в якому разі! Пошукайте кого-небудь ще»;

в) говорите: «добре, я зроблю те, що Ви хочете»;

г) кажете: «Забудьте, забирайтеся геть із Вашим проханням!»;

д) говорите: «Я вже почав займатися іншим. Можливо, як-небудь потім я Вам допоможу».

26. *Ви бачите кого-небудь, з ким хотіли б зустрітися й познайомитися. У такій ситуації Ви, як правило:*

а) радісно окликаєте цю людину і йдете їй назустріч;

б) підходите до цієї людини, представляєтеся й заводите з нею розмову;

в) підходите до цієї людини і чекаєте, доки вона заговорить із Вами;

г) підходите до цієї людини і починаєте розповідати про великі справи, зроблені Вами;

д) нічого не говорите цій людині.

27. *Хто-небудь, кого Ви раніше зустрічали зупиняється й окликає Вас вигуком – «Привіт!» У таких випадках Ви:*

а) говорите: «Що Вам завгодно?»;

б) не говорите нічого;

в) кажете: «Залиште мене в спокої. Йдіть геть!»;

г) вимовляєте у відповідь «Привіт!», представляєтеся й просите цю людину представитися у свою чергу;

д) киваєте головою, вимовляєте «Привіт!» і йдете повз неї далі.

Аркуш відповідей

Прізвище, ім'я _____

Як Ви здебільшого дієте, якщо «хто-небудь», про кого згадується у питаннях, – це: 1) одноліток або 2) доросла людина?

№	Одноліток	Дорослий (за вашим вибором)
1.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
2.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
3.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
4.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
5.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
6.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
7.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
8.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
9.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
10.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
11.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
12.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
13.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
14.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д

15.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
16.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
17.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
18.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
19.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
20.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
21.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
22.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
23.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
24.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
25.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
26.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д
27.	а, б, в, г, д	а, б, в, г, д

Ключ для виставлення попередніх балів

Одноліток						Дорослий (за вашим вибором)					
№	а	б	в	г	д	№	а	б	в	г	д
1.	-2	2	0	-1	1	1.	-2	2	0	-1	1
2.	-1	1	-2	2	0	2.	-1	1	-2	2	0
3.	2	0	-2	1	-1	3.	2	0	-2	1	-1
4.	1	-2	2	0	-1	4.	1	-2	2	0	-1
5.	0	1	1	-2	2	5.	0	-1	1	-2	2
6.	-2	0	0	-1	1	6.	-2	2	0	-1	1
7.	0	1	1	-2	2	7.	0	-1	1	-2	2
8.	-2	2	0	-1	1	8.	-2	2	0	-1	1
9.	2	0	-1	1	-2	9.	2	0	-1	1	-2
10.	1	-2	2	0	-1	10.	1	-2	2	0	-1
11.	1	-2	2	0	-1	11.	1	-2	2	0	-1
12.	0	-1	1	2	2	12.	0	-1	1	-2	2
13.	-2	2	0	1	1	13.	-2	2	0	-1	1
14.	-1	1	-2	2	0	14.	-1	1	-2	2	0
15.	2	0	-1	1	-2	15.	2	0	-1	1	-2
16.	1	-2	2	0	-1	16.	1	-2	2	0	-1
17.	0	-1	1	2	2	17.	0	-1	1	-2	2
18.	-2	2	0	1	1	18.	-2	2	0	-1	1
19.	-1	1	-2	2	0	19.	-1	1	-2	2	0
20.	2	0	-1	1	-2	20.	2	0	-1	1	-2
21.	1	-2	2	0	-1	21.	1	-2	2	0	-1
22.	-2	2	0	1	1	22.	-2	2	0	-1	1
23.	-2	1	-1	2	0	23.	-2	1		-1	0
24.	0	-1	1	2	2	24.	0	-1	-2	2	
25.	-1	1	-2	2	0	25.	-1	1	-2	2	0
26.	2	0	-1	1	-2	26.	2	0	-1	1	-2
27.	1	-2	2	0	-1	27.	1	-2	2	0	-1

Визначення попередніх балів і загальної оцінки з тесту.

Варіанти реакції, подані в питальнику, можна розділити на три категорії: 1) правильні, 2) неправильні пасивні і 3) неправильні агресивні реакції.

Правильні реакції (що свідчить про наявність відповідного уміння) позначаються в Ключі нульовим балом. Неправильні пасивні реакції позначаються балами «-1» і «-2», причому перший з цих балів указує на помірну, а другий – на край шкідливу пасивність. Неправильні агресивні реакції позначаються балами «1» і «2», причому бал 1 вказує на менш виражену агресивність, а бал «2» – на занадто виражену агресивність.

Таким чином, бали 1, 2, -2, -3 відображають різні ступені відхилення (у той чи інший бік) від правильної реакції. Чим вище бал, тим більше відхилення. За таких умов обчислення оцінки з тесту полягає насамперед у підрахунку загальної арифметичної суми балів (безвідносно до їхніх значень). Чим вища ця сума, тим менше правильних дій робить випробовуваний (відповідно до його власного свідчення) у комунікативних ситуаціях різних типів. Тому оцінкою з даного тесту є відсоток правильних реакцій (ВПР). Тут уже зворотне співвідношення: чим вищий відсоток таких реакцій, тим вищий рівень комунікативної культури даного випробовування.

Відсоток усіх правильних реакцій питальника обчислюється за формулою:

$$ВПР = 100 - \frac{\sum He}{54} \times 100,$$

де:

ВПР – відсоток усіх правильних реакцій питальника;

He – сума балів, нарахованих за всі неправильні реакції.

Оскільки максимально можлива сума балів за неправильні реакції обох типів складає 54 бали (2 бали \times 27), то розділивши Σ на це число і помноживши результат на 100, ми визначимо відсоток неправильних реакцій. Після віднімання цього відсотка з 100% одержуємо значення ВПР_в. Зазначена процедура проводиться двічі: під час обробки результатів тестування щодо: 1) однолітка і 2) дорослої людини.

Приклад. Припустимо, стосовно однолітка випробовуваний набрав у загальній сумі 38 балів. Підставивши цей показник у наведену вище формулу, одержуємо: ВПР = $100 - 38/54 \times 100 = 29$.

Використання в процедурі оцінювання двох видів балів: позитивних (для відображення агресивних реакцій) і негативних (для відображення пасивних реакцій) дозволяє окремо визначити ступінь зазначених тенденцій уданого випробуваного. Який з цих двох типів відхилень більш характерний для нього? Для отримання відповіді, окремо підсумовує всі позитивні і всі негативні бали. Таке підсумовування можна робити як у цілому по тесту, так і диференційовано: стосовно однолітка і стосовно дорослої людини. Адже отут можуть виявитися істотні розходження. Наприклад, сума в 38 балів у наведеному вище прикладі, що виражає реакції стосовно однолітка, складає 30 негативних і 8 позитивних балів.

Стосовно «дорослої людини» неправильні реакції становлять загальну суму – 22 бали, що включає 20 негативних («пасивних») і 2 позитивних («агресивних») бали. Цей факт говорить про те, що даний випробуваний з однолітками поводить себе більш агресивно, ніж з дорослими, хоча в цілому його неправильні реакції мають переважно пасивний характер.

Диференціація оцінок можлива і за іншою ознакою – в залежності від типу комунікативних ситуацій, представлених у питальнику. Справа в тім, що ВПР може бути різним у різних ситуаціях. Наприклад, Ви вмієте правильно реагувати на негативні висловлення партнера і зовсім ніяковієте при позитивних висловленнях на Вашу адресу.

Для отримання диференційованої оцінки з того чи іншого типу комунікативних ситуацій (такі оцінки, подібні до оцінок з тесту в цілому, виражаються в термінах ВПР) необхідно скористатися наступною формулою:

$$ВПР_x = 100 - \frac{\sum Hx}{Px} \times 100,$$

де:

$ВПР_x$ – відсоток правильних реакцій з даного типу комунікативних ситуацій;

$\frac{\sum Hx}{Px}$ – сума балів, нарахованих за всі неправильні реакції з

даного типу комунікативних ситуацій;

Px – максимально можлива кількість балів для даного типу ситуацій.

Таким чином, щоб обчислити ВПР для того чи іншого типу комунікативних ситуацій, потрібно:

1. Знайти арифметичну суму балів з питань, що відноситься до даного типу ситуацій (зазначені вище, у розділі «Структура тесту».

2. Розділити отриману суму на максимальну оцінку по опитуваннях, що стосуються даної сфери (наприклад, для ситуацій позитивних висловлень така оцінка складає 8, для ситуацій негативних висловлень 12 балів і т.д).

3. Помножити отриману частку на 100.

4. Відняти отриманий добуток від 100.

5. Кінцевий результат становитиме ВПР для даного типу ситуацій.

Приклад. Припустимо, стосовно дорослої людини випробуваний за 1-м типом комунікативних ситуацій (коли потрібна реакція на позитивне висловлювання партнера) набрав 4 бали ($\sum H_x=4$, $P = 8$). Підставляємо ці значення в наведену вище формулу:

$$ВПР_1 = 100 - \frac{4}{8} \times 100 = 50.$$

Вираховувати оцінки усіх зазначених вище типів не обов'язково – можна обмежитися обчисленням ВПР.

Тест «Чи вмієте ви слухати?»

Під час відповіді на питання цього тесту використовується дев'ятибальна шкала самооцінки, де 9 балів — якість, властива Вам у найбільшій мірі, 1 бал — якість, властива Вам найменшою мірою, 5 балів — середній рівень прояву відповідної якості. Відповідаючи на питання тесту, будьте щирими, не прагніть здаватися кращими або гіршими, ніж Ви є насправді.

1. Як часто Ви вдаєте, що слухаєте, а самі думаєте про інше?
 2. Як часто Вам доводиться обмежувати тему бесіди, розмови, якщо співбесідник Вам нецікавий?
 3. Як часто манера мовлення і поведінки Вашого співбесідника Вас дратують?
 4. Як часто в процесі спілкування у Вас виникають конфліктні ситуації?
 5. Як часто Ви перериваєте свого співбесідника, щоб вставити свою репліку, акцентувати увагу на сутності питання, що обговорюється?
 6. Як часто Вам доводиться виправляти співбесідника, якщо він використовує неправильні терміни, наголоси?
 7. Як часто в процесі бесіди, спілкування Вас провокують на те, щоб Ви підвищили голос або грубістю відповіли на грубість?
 8. В якій мірі для Вас характерна звичка перебивати співбесідника під час розмови?
 9. Як часто Вам доводиться виправляти співбесідника або говорити з ним у повчальному тоні?
 10. Як часто Вам доводиться уникати продовження розмови, якщо Ваш співбесідник торкається тем, які Вам неприємні?
- Підрахуйте загальну суму балів, яку Ви набрали, і визначте рівень розвитку уміння слухати співбесідника.

Сума балів	Рівень уміння
79-90	1 — дуже низький
71-78	2 — низький
63-70	3 — нижче середнього
55-62	4 — трохи нижче середнього
47-54	5 — середній
39-46	6 — трохи вище середнього
31-38	7 — вище середнього
23-30	8 — високий
10-2	9 — дуже високий

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ

Одним із важливих показників особистісного розвитку учнів є креативність – схильність до творчості, здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилитися в мисленні від традиційних схем, успішно розв'язувати проблемні ситуації.

Американський психолог Дж. Гілфорд виділив чотири основні

характеристики творчого мислення:

1) швидкість творчого мислення, що визначається кількістю ідей, які особистість може продукувати за певний час;

2) гнучкість творчого мислення – здатність до швидкого переключення – визначається кількістю класів (груп) запропонованих учнями відповідей;

3) оригінальність – своєрідність творчого мислення, незвичність підходу до проблеми – визначається кількістю рідкісних відповідей, незвичайним вживанням елементів, оригінальністю відповіді;

4) точність – стрункість, логічність творчого мислення, вибір адекватного рішення, що відповідає поставленій меті.

Опитувальник «Ваш творчий потенціал»

Інструкція: «Запропонований опитувальник містить 18 запитань, до кожного з яких подано варіанти відповідей. Уважно прочитайте кожне запитання і виберіть один із варіантів відповідей (обведіть відповідну букву). У тесті немає «поганих» і «гарних» відповідей. Намагайтеся почуватися вільно і відповідати щиро. Перевагу надавайте тій відповіді, яка першою спадає Вам на думку.»

1. Чи вважаєте ви, що навколишній світ може бути покращений?
 - а) так;
 - б) ні, він і так достатньо гарний;
 - в) так, але тільки дещо.
2. Чи думаєте ви, що самі можете брати участь у значних змінах навколишнього світу?
 - а) так, в більшості випадків;
 - б) ні;
 - в) так, в деяких випадках.
3. Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей сприяли значному прогресу в тій сфері діяльності, в якій ви працюєте?
 - а) так;
 - б) так, за сприятливих обставин;
 - в) лише в деякій мірі.
4. Чи вважаєте ви, що в майбутньому гратимете таку важливу роль, що зможете щось принципово змінити?
 - а) так, напевно;
 - б) це мало ймовірно;
 - в) можливо.
5. Коли ви вирішуєте щось зробити, чи думаєте ви, що здійснисте свої плани?
 - а) так;
 - б) часто думаєте, що не зумієте;
 - в) так, часто.
6. Чи відчуваєте Ви бажання зайнятися справою, яку абсолютно не

знаєте?

- а) так, невідоме захоплює;
- б) невідоме вас не цікавить;
- в) все залежить від характеру цієї справи.

7. Вам доводиться займатися незнайомою справою. Чи відчуваєте ви бажання досягти досконалості?

- а) так;
- б) задовольнитесь тим, чого встигли досягти;
- в) так, але тільки якщо вам це подобається.

8. Якщо справа, яку ви не знаєте, вам подобається, чи хочете ви знати про неї все?

- а) так;
- б) ні, ви хочете навчитися тільки головному;
- в) ні, ви хочете тільки задовольнити свою цікавість.

9. Коли вам не пощастило, то:

- а) якийсь час ви дієте всупереч здоровому глузду;
- б) махнете рукою на цей задум, оскільки розумієте, що він

нереальний;

в) продовжуєте робити свою справу, навіть коли вже очевидно, що перешкоди непереборні?

10. По-вашому, професію треба вибирати, виходячи з:

- а) своїх можливостей, подальших перспектив для себе;
- б) стабільності, значущості, потрібності професії, потреби в ній;
- в) переваг, які вона забезпечить?

11. Подорожуючи, могли б ви легко орієнтуватися на маршруті, по якому вже пройшли?

- а) так;
- б) ні, боїтеся збитися зі шляху;
- в) так, але тільки там, де місцевість вам сподобалася і

запам'яталася.

12. Відразу ж після якоїсь бесіди чи зможете ви пригадати все, про що йшла мова?

- а) так, без зусиль;
- б) всього пригадати не можете;
- в) запам'ятовуєте тільки те, що вас цікавить.

13. Коли ви чуєте слово на незнайомій вам мові, то можете повторити його по складах, без помилок, навіть не знаючи його значення?

- а) так, без утруднень;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) повторите, але не зовсім правильно.

14. У вільний час ви вважаєте за краще:

- а) залишатися наодинці, розмірковувати;
- б) знаходитися в компанії;
- в) вам байдуже, чи будете ви один або в компанії?

15. Ви займаєтеся якоюсь справою. Вирішуєте припинити це

заняття, тільки коли:

а) справу закінчено, і результат здається Вам відмінним;

б) ви більш-менш задоволені;

в) вам ще не все вдалося зробити?

16. Коли ви один: -

а) любите мріяти про якісь навіть, можливо, неможливі речі;

б) за будь-яку ціну намагаєтеся знайти собі конкретне заняття;

в) іноді любите помріяти, але про речі, що пов'язані з вашою роботою?

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви починаєте думати про неї:

а) незалежно від того, де і з ким ви знаходитесь;

б) ви можете робити це тільки наодинці;

в) тільки там, де буде не дуже шумно?

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею:

а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;

б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не вислухали;

в) зміните свою думку, якщо тиск буде дуже сильним?

Обробка результатів.

Підрахуйте суму балів, яку ви набрали: за відповідь «а» — 3 бали;

за відповідь «б» — 1 бал; за відповідь «в» — 2 бали.

Питання 1, 6, 7, 8 визначають межі вашої допитливості; питання 2, 3, 4, 5 — віру в себе; питання 9 і 15 — постійність; питання 10 — амбітність, питання 12 і 13 — слухову пам'ять; питання 11 — зорову пам'ять; питання 14 — ваше прагнення бути незалежним; питання 16, 17 — здатність абстрагуватися; питання 18 — ступінь зосередженості. Ці здібності і складають основні якості творчого потенціалу.

Загальна сума набраних балів покаже рівень творчого потенціалу.

49 і більше. У вас закладений значний творчий потенціал, який надає вам багатий вибір творчих можливостей. Якщо ви дійсно зможете використати ваші здібності, то вам доступні різноманітні форми творчості.

Від 24 до 48. У вас цілком нормальний творчий потенціал. Ви володієте тими якостями, які дозволяють вам творити, але у вас є і проблеми, які гальмують процес творчості. В усякому разі, ваш потенціал дозволить вам творчо проявити себе, якщо ви, звичайно, цього побажаєте.

23 і менше. Ваш творчий потенціал, на жаль, невеликий. Але, можливо, ви просто недооцінили себе, свої здібності? Відсутність віри в свої сили може підштовхнути вас до думки, що ви взагалі не здібні до творчості. Позбавтеся від цього і таким чином вирішіть проблему.

Відтворююча і творча уява

Уява тісно пов'язана з творчістю і мисленням. З її допомогою здійснюється вихід за межі того, що безпосередньо сприймається. Особливо важлива активна уява – відтворююча (створення образу предмета, явища за його описом) і творча (створення нових образів, які реалізуються в оригінальних продуктах діяльності).

З'ясувати, наскільки розвинена в учнів уява, допоможуть спеціальні завдання. Чим вищим є результат їх виконання, тим краще розвинена уява.

Завдання 1. Для аналізу відтворюючої уяви учням пропонується розв'язати 4 завдання. При цьому слід мати на увазі, що вони розв'язуються подумки, креслення робити не можна.

1. Необхідно уявити рівнобічний трикутник, кожна сторона якого дорівнює 6 м. Продовжити уявно основу трикутника ліворуч на 6 м і паралельно їй через вершину трикутника провести ліворуч такий самий відрізок. З'єднати кінці паралельних ліній прямою. Яка в цілому фігура вийшла?

Правильна відповідь: трапеція.

2. Підліткові треба уявити, що від точки А він пройшов на південь 10 кроків, потім повернув на схід і також зробив 10 кроків, після чого знову 10 кроків на південь, а потім повернув на захід, пройшов стільки ж і, нарешті, зробив 10 кроків на північ. Яка фігура вийшла із зазначених відрізків?

Правильна відповідь: квадрат з „хвостиком» (перевернутий прапорець, м'який знак).

3. Слід уявити коло і поставити в його центрі точку. На рівній відстані від неї (всередині кола) провести дві паралельні лінії, а потім до цих прямих на такій самій відстані провести дві перпендикулярні лінії. Яка фігура вийшла всередині кола?

Правильна відповідь: квадрат.

4. Треба уявити квадрат. Провести у ньому діагоналі. Потім двома горизонтальними лініями поділити квадрат на рівні частини. Скільки вийшло фігур та які?

Правильна відповідь: 10 частин, з них 6 трикутників, 2 трапеції, 2 п'ятикутників.

Підліток перевіряє правильність розв'язання кожного завдання з допомогою креслення. Якщо правильно розв'язано перші три завдання, у нього добре розвинена відтворююча уява, якщо вдалося впоратись із четвертим – він має високо розвинену просторову уяву.

Завдання 2. Для перевірки творчої уяви дорослий дає підліткові наступне завдання. „Подумки уяви, що у тебе є дерев'яна кулька діаметром 30 мм. Вигадай та запиши словами або намалюй якомога більше предметів, які «можна зробити з такої кульки. Працювати треба 5 хвилин. Зафіксуй час і розпочинай».

Кожний запропонований варіант оцінюється в 2 бали. Проте, якщо називаються однотипні варіанти, які мало чим відрізняються один від

одного, за таку пропозицію школяр одержує тільки 1 бал. І, навпаки, якщо запропонований варіант влучний та оригінальний, то підліток одержує за нього 4 бали. Безглузда пропозиція – 0.

Найчастіше діти дають відповіді, які у балах оцінюються таким чином: з кульки можна випилати конус – 1, піраміду – 1, квадрат – 1 тощо; пофарбувати в будь-який колір та використати як прикрасу у меблях – 2; зробити голівку для ляльки -2, зробити кулон, кліпси – 2, розпилати на дві частини, зробити отвір, вставити резинку, виїде шпилька для волосся – 4 бали. Якщо підліток набрав 10 балів, то це дає можливість сподіватись на наявність у нього творчої уяви.

Завдання 3. Для аналізу творчої уяви підлітків можна запропонувати їм скласти кілька речень, у які повинні входити три слова (наприклад, вогонь, стрічка, вікно). Слова можна відмінювати. На виконання завдання відводиться 5 – 10 хв. Кожний варіант оцінюється у 2 бали. Якщо речення вдале та оригінальне, дається 2 бали. Якщо ж використаний тільки формальний бік предмета чи слів і речення приймається з натяжкою, за нього дається 1 бал. Безглузда пропозиція – 0 балів.

Наводимо деякі приклади відповідей підлітків.

„Вогонь запалив стрічку, яка лежала на вікні. Біля вікна, на якому лежала стрічка, палав вогонь. На вікні були намальовані яскрава жовта стрічка та вогонь. Діти побачили з вікна, як вогонь, що повз по стрічках на підлозі, наближався до них. Ми йшли до магазину, щоб купити стрічку, але по дорозі побачили вікно, крізь яке виривався вогонь. Через вікно було видно, як яскрава стрічка палала в обіймах вогню. Незабаром ми змушені були запалити вогонь, тому що у вікнах уже стало темно, і світла стрічка вогню кудись поділася».

Це відповідь однієї дівчинки: А ось другої.

„Біля вікна, де знаходився камін, над вогнем висіла рожева стрічка. Хлопчику загадали скласти речення зі словами: стрічка, вогонь, вікно. Під вікном у вогні горіла стрічка. У зошиті Оленки було написано три слова: стрічка, вогонь, вікно. У вікні запалав вогонь, схожий на рожеву стрічку. Біля вікна на підлозі лежала стрічка, яскрава та гарна, наче вогонь. У словах „вікно», „вогонь», „стрічка» учень зробив три помилки».

Обидві дівчинки склали по 7 речень. Кожне речення першої дівчини може бути оцінене двома балами, як самостійне й оригінальне. Кожне речення другої дівчини заслуговує лише на 1 бал. Отже, перша дівчинка набрала 14 балів, друга – 7. Очевидно, що творча уява у першої значно вища.

Діагностика творчої уяви

Кожен учень отримує бланк з надрукованими на ньому трьома словами (наприклад: капелюх, дорога, дощ). Бланки можна роздати в конвертах або покласти на стіл перед учнями зворотнім боком, щоб до інструктажу вони не читали надрукованих слів. Учням пропонується протягом 10 хвилин скласти з трьох слів якомога більшу кількість речень.

Інструкція: «Прочитайте слова, написані на бланку, і складіть з

них якомога більшу кількість речень, причому в кожне речення мають входити всі три слова. Складені речення записуйте на аркуші паперу. На виконання завдання Вам дається 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, тоді почнемо!»

Необхідно фіксувати час і після закінчення 10 хв. подати команду: «Стоп! Роботу закінчити!»

Обробка та аналіз результатів. Показниками творчої уяви є:

– величина балів за оригінальне та найбільш дотепне речення;

– сума балів за всі речення, придумані за 10 хвилин. Ці показники встановлюються за допомогою шкали оцінки творчості.

Шкала оцінки творчої уяви

Пункт	Характеристика складеного речення	Оцінка речення в балах
а	У реченні використано всі три слова в дотепній оригінальній комбінації	6 балів
б	У реченні використано всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації	5 балів
в	У реченні використано всі три слова у звичайній комбінації	4 бали
г	Задані три слова використано в менш необхідній, але в логічно допустимій комбінації	3 бали
д	Правильно використано лише два слова, а 3-тє використано з натяжкою через чисто словесний зв'язок	2,5 бали
е	Правильно використано тільки два слова, а третє штучно введено в речення	1 бал
є	Досліджуваний правильно зрозумів завдання, але він формально поєднує всі три слова або використовує їх із спотвореннями	0,5 бала
ж	Речення являє собою беззмістовне поєднання всіх трьох слів	0 балів

Якщо учень придумав дуже схожі одне на одне речення з повторенням теми, то друге та всі наступні речення цього типу оцінюються половиною початкового балу. Якісна характеристика творчості, яка визначається за кількістю балів, отриманих за дотепне та оригінальне речення, відповідає максимальній оцінці якого-небудь із складених учнем речень. Якщо ця оцінка перевищує 6, це вказує на розвинуту творчість чи на оригінальність. Якщо оцінка даного показника становить 5 або 4 бали, то прояв творчості слід вважати середнім. Нарешті, якщо ця оцінка становить лише 2 або 1, це свідчить про низький рівень творчості або про намір учня діяти за аналогією.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ

«Ким бути?» — це запитання завжди ставлять перед собою молоді люди у віці 15–17 років. І буває, що відповіді на нього не так вже й просто. Часом рішення про вибір професії юнаки та дівчата приймають випадково, під впливом батьків, бабусь і дідусів, знайомих або друзів. У результаті може статися так, що декілька кращих років життя втрачаються марно, не приносячи задоволення, і лише потім (інколи занадто пізно) приходиться усвідомлення допущеної помилки.

Як же запобігти неправильному вибору професії?

Давно відомо, що різні види діяльності вимагають від людей різних якостей, якими не всі володіють у рівній мірі. Тому одне з основних завдань педагога – допомогти учням з'ясувати, які з цих якостей у них розвинуті і в якій діяльності вони змогли б досягти найбільшого успіху. З цією метою можуть використовуватися різноманітні методики, спрямовані на визначення інтересів і нахилів до певного виду діяльності, особливостей темпераменту та інших значущих для вибору майбутньої професії характеристик особистості.

Диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Климова

З допомогою опитувальника визначається інтерес учнів до різних груп професій. Таких груп виділено п'ять в залежності від об'єктів, з якими людина вважає за краще мати справу (природа, техніка, люди, знакові системи, художні образи).

Інструкція: «Припустимо, що після відповідного навчання ви зможете виконувати будь-яку роботу. Однак, якщо б вам довелося вибирати тільки одну з двох можливостей, то якому виду діяльності ви надасте перевагу? Нижче запропоновано 20 пар тверджень, позначених індексами А, Б, які коротко розкривають різні види діяльності. Уважно прочитавши обидва твердження, виберіть те, яке відповідає вашому бажанню. Вибір треба зробити в кожній парі тверджень. Для цього в бланку відповідей обведіть кружечком номер вибраної вами відповіді».

Бланк відповідей

П	Т	Л	З	Х
1А	1Б	2А	2Б	3А
3Б	4А	4Б	5А	5Б
6А		6Б		7А
	7Б	8А		8Б
	9А		9Б	
10А			10Б	

11A	11Б	12A	12Б	13A
13Б	14A	14Б	15A	15Б
16A		16Б		17A
	17Б	18A		18Б
	19A		19Б	
20A			20Б	

Що б ви вибрали?

1. А) Доглядати за тваринами.
Б) Обслуговувати машини, прилади (стежити, регулювати).
2. А) Допомогати хворим людям, лікувати їх.
Б) Складати таблиці, схеми, програми для обчислювальних машин.
3. А) Стежити за якістю книжкових ілюстрацій, плакатів, художніх листівок, грамплатівок.
Б) Стежити за станом, розвитком рослин.
4. А) Обробляти матеріали (дерево, тканину, метал, пластмасу і т. п.).
Б) Доводити товари до покупця (рекламувати, продавати).
5. А) Обговорювати науково-популярні книги, статті.
Б) Обговорювати художні книги (п'єси, концерти).
6. А) Вирощувати молодняк (тварин якої-небудь породи).
Б) Тренувати товаришів (або молодших) у виконанні яких-небудь дій (трудових, навчальних, спортивних).
7. А) Копіювати малюнки, зображення (або налаштовувати музичні інструменти).
Б) Керувати яким-небудь вантажним (підйомним або транспортним) засобом: підйомним краном, трактором, тепловозом.
8. А) Повідомляти, роз'яснювати людям потрібні їм відомості (в довідковому бюро, на екскурсії і т. д.).
Б) художньо оформлювати виставки, вітрини (або брати участь в підготовці п'єс, концертів).
9. А) Ремонтувати речі, вироби (одяг, техніку), житло.
Б) шукати та виправляти помилки в текстах, таблицях, малюнках.
10. А) Лікувати тварин.
Б) виконувати обчислення або розрахунки.
11. А) Виводити нові сорти рослин.
Б) конструювати, проектувати нові види промислових виробів (машини або одяг, будинки, продукти харчування і т. п.).
12. А) Розбирати суперечки, сварки між людьми, переконувати, роз'яснювати, заохочувати, карати.
Б) розбиратися в кресленнях, схемах, таблицях (перевіряти, уточнювати, доводити до ладу).
13. А) Брати участь в роботі гуртків художньої самодіяльності.
Б) спостерігати, вивчати життя мікробів.
14. А) Обслуговувати, налагоджувати медичні прилади, апарати.
Б) надавати людям медичну допомогу при пораненнях, забиттях,

опіках.

15. А) Складати точні описи, звіти про спостереження за явищами, подіями, вимірюваними об'єктами та ін..

Б) художньо описувати, зображати події (за якими спостерігали або уявні).

16. А) Робити лабораторні аналізи в лікарні.

Б) приймати, оглядати хворих, бесідувати з ними, призначати лікування.

17. А) Фарбувати або розписувати стіни приміщень, поверхню виробів.

Б) здійснювати монтаж будівель або збирання машин, приладів.

18. А) Організувати культпоходи однолітків або молодших (в театри, музеї), екскурсії, туристські походи і т. п.

Б) грати на сцені, брати участь в концертах.

19. А) Виготовляти за кресленнями деталі, вироби (машини, одяг), будувати будинки.

Б) займатися кресленням, копіювати креслення, карти.

20. А) Вести боротьбу з хворобами рослин, шкідниками лісу та саду.

Б) працювати на клавішних машинах (друкарській машині, телетайпі, персональному комп'ютері та ін.).

Обробка результатів.

Після заповнення бланка відповідей полічіть число обведених кружечком відповідей у кожному вертикальному ряду (таких рядів п'ять відповідно до типів професій). Це число і буде показником схильності до одного з типів професій:

П — Людина—Природа,

Т — Людина—Техніка,

Л — Людина—Людина,

З — Людина—Знакова система,

Х — Людина—Художній образ.

Всі значення можуть бути від нуля до восьми балів. Максимальна кількість балів у певній мірі вказує на переважаюче виявлення професійних схильностей до даної групи професій.

Якщо вийшла однакова кількість балів (шість-сім) до двох і більше груп професій, можна робити висновок про те, що інтереси визначені у всіх цих галузях.

Якщо отримали чотири-п'ять балів до трьох і більше типів професій, можна говорити про те, що ваші інтереси широкі, не досить визначені й ваші професійні схильності усвідомлюються вами ще недостатньо.

Інтерпретація результатів.

1. Людина – Природа

Вас, мабуть, можуть зацікавити професії, праця яких спрямована на об'єкти живої природи: тваринний світ, рослини, мікроорганізми.

Людині, яка вибирає професію типу «Людина—Природа», необхідні

любов до тварин і рослин, гарна уява, спостережливість, фізична витривалість, висока працездатність.

Приклади професій цього типу: агроном, біолог, біохімік, механізатор, садовод, тваринник, тепличниця, птахівник, зоотехнік, ветеринар, насінневод, ботанік та ін.

2. Людина – Техніка

Вас, мабуть, можуть зацікавити професії, пов'язані з технікою, різними технічними системами, машинами, механізмами, апаратами, об'єктами неживої природи.

Людині, яка вибирає професію типу «Людина—Техніка», необхідні фізична та психологічна витривалість, гарне зорове та слухове сприйняття, розвинуте образне та просторове мислення, гарна координація рухів.

Приклади професій цього типу: шофер, токар, слюсар, інженер-конструктор, кіномеханік, інженер-радіотехнік, інженер-будівельник та ін.

3. Людина – Людина

Вас, мабуть, можуть зацікавити професії, праця в яких спрямована на людину. Ці професії пов'язані з навчанням, вихованням, обслуговуванням людини, з керівництвом людьми.

Людині, яка вибирає професію такого типу, необхідні високі моральні якості, ґречність, витримка, загальна культура, доброзичливість, уважність, товариськість.

Професії цього типу вимагають від людини вмінь встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти людей, розбиратися в їхніх особливостях.

Приклади таких професій: працівник медицини, юрист, працівник культури, педагог, тренер, журналіст, працівник сфери обслуговування та ін.

4. Людина – Знакова система

Вас, мабуть, можуть зацікавити групи професій, праця в яких спрямована на обробку інформації, наданої у вигляді умовних знаків, цифр, формул, текстів, графіків, на створення систем умовних знаків, на оформлення документів і схематичне зображення об'єктів.

Людині, яка обирає професію типу «Людина – Знакова система», необхідні стійка увага, гарна пам'ять, охайність, дисциплінованість, посидючість, здатність до логічного мислення.

Приклади професій цього типу: програміст, касир, економіст, геодезист, бухгалтер, телеграфіст, бібліограф, фармацевт, секретар-друкарка, вчений-теоретик та ін.

Визначення професійних нахилів (Є.О. Климов)

Опитувальник ґрунтується на класифікації професій Є.О. Климова. Отримані з його допомогою дані необхідно доповнювати думками батьків,

учителів, класного керівника, результатами вивчення особистості за допомогою інших методик. Важливо виявляти не тільки здібності, але й професійні уподобання і нахили учнів.

Інструкція. Дайте відповідь «так чи ні» на поставлені в таблиці питання. При позитивній відповіді слід поставити знак «плюс» перед відповідною цифрою, що стоїть у даному пункті в одному з вертикальних стовпців. Негативна відповідь за змістом може бути двоякою: або відсутність твердження («не займаюся цим», «не траплялося»), або активне заперечення — «якраз навпаки», «не люблю це робити». Якщо хочете активно заперечити, то перед відповідною цифрою поставте знак «мінус», якщо ж не маєте якоїсь певної думки, то жодного знаку не ставте.

Питання	Тип спеціальності (за критерієм предмету праці)				
	П	Т	З	Х	Л
	При-рода	Тех-ніка	Знаки	Худ. образи	Лю-дина
1. Легко, без внутрішньої скутості, вступаю у спілкування з новими людьми	0	0	0	0	1
2. Охоче і довго можу що-небудь майструвати (шити, лагодити, в'язати)	0	1	0	0	0
3. Прагну прикрасити навколишнє середовище. Люди вважають, що мені це вдається	0	0	0	1	0
4. Постійно стежу і доглядаю за рослинами і тваринами	1	0	0	0	0
5. Охоче і довго можу що-небудь підраховувати, обчислювати або креслити	0	0	1	0	0
6. Охоче проводжу час з однолітками або молодшими, вмю їх зайняти, захопити справою або допомогти в чомусь	0	0	0	0	1
7. Охоче і часто допомагаю старшим по догляду за тваринами (або рослинами)	1	0	0	0	0
8. Зазвичай я роблю мало помилок в письмових роботах	0	0	1	0	0
9. Зроблені моїми руками вироби викликають інтерес у товаришів і у старших	0	1	0	0	0
10. Старші вважають, що у мене є здібності у певній сфері мистецтва	0	0	0	1	0

11. Охоче читаю про рослинний (тваринний) світ	1	0	0	0	0
12. Активно беру участь у художній самодіяльності	0	0	0	1	0
13. Охоче читаю про прилади, роботу механізмів, машин.	0	1	0	0	0
14. Охоче і довго можу розгадувати головоломки, кросворди, важкі завдання	0	0	1	0	0
15. Легко залагоджую конфлікти між однолітками або молодшими дітьми	0	0	0	0	1
16. Старші вважають, що у мене є здібності до роботи з технікою	0	1	0	0	0
17. Мої художні роботи схвалюють і абсолютно незнайомі люди	0	0	0	1	0
18. Старші вважають, що я здатен працювати з рослинами і тваринами	1	0	0	0	0
19. Люди вважають, що мені вдається ясно висловлювати думки у письмовій формі	0	0	1	0	0
20. Майже ніколи ні з ким не сварюся.	0	0	0	0	1
21. Результати моєї технічної творчості схвалюють незнайомі люди	0	1	0	0	0
22. Без особливих зусиль засвоюю іноземні мови	0	0	1	0	0
23. Мені часто трапляється допомагати навіть незнайомим людям	0	0	0	0	1
24. Довго, не втомлюючись, можу займатися музикою, малюванням і тому подібними речами	0	0	0	1	0
25. Прагну поліпшити, змінити хід розвитку рослин або тварин	1	0	0	0	0
26. Мені подобається знатися на пристрої механізмів, машин, приладів	0	1	0	0	0
27. Зазвичай можу переконати однолітків або молодших приймати той або інший план дій	0	0	0	0	1
28. Охоче спостерігаю за тваринами (або розглядаю рослини)	1	0	0	0	0
29. Охоче читаю науково-популярну, літературно-критичну літературу, публіцистику)	0	0	1	0	0
30. Прагну зрозуміти секрети майстрів мистецтва і робити, як вони	0	0	0	1	0

Обробка даних.

Підрахуйте суми відмічених знаками «плюс» або «мінус» чисел у кожному зі стовпців (цифри без знаків у рахунок не йдуть!). Стовпці, які дадуть найбільші позитивні суми, вкажуть на тип професії, якому надається перевага. Незначні позитивні або від'ємні результати складання вкажуть на небажаний для учня тип професії.

П'ять типів професій (за Є.О. Климовим):

I. Професії типу «людина—природа» — об'єктом праці є живі організми. Агроном, зоотехнік, ветеринар, садівник, лісник, ландшафтний дизайнер та ін.

II: Професії типу «людина—техніка» — об'єктом праці слугують технічні системи, машини, установки, матеріали, енергія. Токар, слюсар, шофер, конструктор, інженер, тракторист, радіотехнік, машиніст, сантехнік та ін.

III. Професії типу «людина—знакова система» — об'єктом роботи тут є умовні знаки, шифри, коди, таблиці. Коректори, програмісти, друкарки, статистики, бухгалтери, фінансисти, бібліотекарі, економісти і ін.

IV. Професії типу «людина—художній образ» — об'єктом праці цих спеціальностей слугують художні образи, їх елементи і особливості. Фотограф, художник, поет, письменник, артист, музикант, ювелір, композитор, модельєр та ін.

V. Професії типу «людина-людина» — предметом праці є люди, групи, колективи. Офіціант, продавець, вчитель, вихователь, юрист, лікар, психолог, соціолог, дипломат, міліціонер, провідник та ін.

Багато професій можна віднести відразу до декількох типів, наприклад артиста — до IV і V типів, письменника до III і IV. Крім того, доцільно ввести тип «людина – нежива природа», до якого відносяться професії геолога, нафтовика, гірника, фізика, хіміка-неорганіка, географа та ін.

Опитувальник професійних інтересів Я. Холланда

Я. Холланд – американський психолог, який розробив модель професійних інтересів особистості. Він умовно поділяє людей й відповідно всі професії на шість типів (реалістичний, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, заповзятливий, артистичний). Ці типи одночасно, але в різній мірі присутні в людині. Дана методика дозволяє визначити, в якій мірі в людині виявляється кожен з цих типів.

Представники тієї або іншої професії – однотипові особистості з однорідним процесом розвитку (за Я. Холландом). Певна професія приваблює до себе однорідні особистості, тому члени кожної професійної групи володіють певною схожістю та в багатьох ситуаціях реагують однаково.

Інструкція: «Нижче попарно представлені різні професії. Ваше

завдання — з кожної пари вибрати одну професію «для себе», в бланку відповідей позначити, що ж вибрано — «а» або «б» (для цього поставте знак «+» або «-» у відповідному стовпчику).

Якщо вам не підходить жодна з двох професій, поставте себе в ситуацію вимушеного вибору: виберіть те, що вважаєте кращим».

№	а	б	№	а	б	№	а	б
1			14			27		
2			15			28		
3			16			29		
4			17			30		
5			18			31		
6			19			32		
7			20			33		
8			21			34		
9			22			35		
10			23			36		
11			24			37		
12			25			38		
13			26			39		

1. а) інженер-будівельник,	б) конструктор;
2. а) електротехнік,	б) санітарний лікар;
3. а) токар,	б) наборщик;
4. а) фотограф,	б) завідувач крамниці;
5. а) кресляр,	б) дизайнер;
6. а) філософ,	б) психіатр;
7. а) редактор наукового журналу,	б) адвокат;
8. а) лінгвіст,	б) перекладач художньої літератури;
9. а) педіатр,	б) статистик;
10. а) спортивний лікар,	б) фельєтоніст;
11. а) нотаріус,	б) постачальник;
12. а) перфораторщик,	б) карикатурист;
13. а) політичний діяч,	б) письменник;
14. а) садівник,	б) метеоролог;
15. а) водій автобуса,	б) фельдшер;
16. а) інженер-електронник,	б) секретар-друкарка;
17. а) маляр,	б) художник по дереву або металу;
18. а) біолог,	б) лікар-окуліст;
19. а) телеоператор,	б) режисер;
20. а) гідролог,	б) ревізор;
21. а) зоолог,	б) головний зоотехнік;
22. а) математик,	б) архітектор;

23. а) інспектор дитячої кімнати,	б) рахівник;
24. а) учитель,	б) профспілковий лідер;
25. а) вихователь,	б) художник по кераміці;
26. а) економіст,	б) завідувач відділом;
27. а) коректор,	б) критик;
28. а) завідувач господарством,	б) диригент;
29. а) радіооператор,	б) фізик-ядерник;
30. а) наладчик,	б) монтажник;
31. а) агроном-насінник,	б) менеджер;
32. а) закрійник,	б) декоратор;
33. а) археолог,	б) експерт;
34. а) науковий працівник музею,	б) консультант;
35. а) вчений,	б) актор;
36. а) логопед,	б) стенографіст;
37. а) лікар,	б) дипломат;
38. а) головний бухгалтер,	б) директор;
39. а) поет,	б) психолог.

Обробка та аналіз результатів.

Закінчивши відповідати на запитання, скористайтеся ключами, поданими для кожного типу окремо. За кожну відповідь, яка збіглася з ключем, нараховується 1 бал. Після цього знаходиться загальна сума балів по кожному з типів.

Висновок про ведучий тип професійних інтересів можна робити в тому випадку, якщо за шкалою набрано не менше п'яти балів. Аналіз проводиться по всіх шкалах. Остаточний висновок робиться на основі типів, які набрали максимальну кількість балів.

Ключ:

1. Реалістичний тип:

1 а, 2а, 3а, 5а, 14а, 15а, 17а, 19а, 29а, 30а, 31 а, 32а.

2. Інтелектуальний тип:

16, 6а, 7а, 8а, 14б, 18а, 20а, 21а, 24а, 29б, 33а, 34а, 35а.

3. Соціальний тип:

26, 6б, 9а, 10а, 15б, 18б, 23а, 24а, 25а, 34б, 36а, 37а, 39б.

4. Конвенціональний тип:

36.9б, 11 а, 12а, 16б, 20б, 23б, 26а, 27а, 30б, 33б, 36б, 38а.

5. Заповзятливий тип:

4б, 7б, 11 б, 13а, 19б, 21 б, 24б, 26б, 28а, 31 б, 35б, 37б, 38б.

6. Артистичний тип:

4а, 5б, 8б, 10б, 12б, 17б, 22б, 25б, 27б, 28б, 32б, 39а.

Характеристика типів.

1. *Реалістичний тип.*

Така людина надає перевагу заняттям, пов'язаним з конкретними об'єктами – речами, інструментами, тваринами, машинами. Надає перевагу заняттям, що вимагають рухових навичок, спритності, конкретності.

Уникає керівних ролей і будь-якої іншої діяльності, в якій необхідні

контакти з людьми.

Залюбки вибирає професії механіка, інженера, електрика, агронома, садівника, шофера і т. д.

2. Інтелектуальний тип.

Така людина відрізняється чутливістю та багатою уявою.

Вважає за краще роздумувати над проблемою, а не займатися практичною реалізацією тієї або іншої ідеї. Їй подобається вирішувати завдання, що вимагають абстрактного мислення.

Обирає наукові професії: біолог, ботанік, астроном, фізик.

3. Соціальний тип.

Така людина, вирішуючи проблеми, спирається більше на емоції та почуття, ніж на інтелектуальні ресурси. Уникає «чоловічих» ролей, що вимагають моторних навичок, занять з механізмами.

Найбільшу перевагу надає – навчанню та лікуванню: лікар, учитель, психолог. Досягає успіхів в основному в сфері спілкування, управління, мистецтва та навчання.

4. Конвенціональний тип.

Така людина важко пристосовується.

Їй подобаються заняття пасивного характеру та спеціальності, що вимагають чітко структурованої діяльності, яка дозволяє точно встановити, що правильно, а що ні.

Надає перевагу професіям, пов'язаним з канцелярією та обчисленнями: машинопис, бухгалтерія, економіка.

5. Заповзятливий тип.

Така людина надає перевагу «чоловічим» керівним ролям.

Їй не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості та великої концентрації уваги.

Вибирає професії типу: завідувач, директор, телеоператор, товарознавець, артист, дипломат, журналіст.

6. Артистичний (креативний) тип.

У такої людини добре розвинуті інтуїція та уява. Їй притаманні складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Її не приваблюють «чоловічі» види діяльності, такі, як спорт, авторемонт та ін. Надає перевагу заняттям творчого характеру: музика, малювання, літературна творчість, фотографування і т. д. Часто досягає великих успіхів у мистецтві.

Анкета інтересів

Інструкція: «Вам необхідно відповісти на всі запитання анкети, не пропускаючи жодного. Якщо вам подобається і ви хотіли б займатися тим, про що йдеться в запитанні, поставте два бали у відповідній графі бланка відповідей. Якщо не любите, не подобається, не хочете – нуль балів. Не знаєте, не впевнені, сумніваєтесь – один бал».

Бланк відповідей:

1-	16-	31-	46-	61-	76-	91-	106-
2-	17-	32-	47-	62-	77-	92-	107-
3-	18-	33-	48-	63-	78-	93-	108-
4-	19-	34-	49-	64-	79-	94-	109-
5-	20-	35-	50-	65-	80-	95-	110-
6-	21-	36-	51-	66-	81-	96-	111-
7-	22-	37-	52-	67-	82-	97-	112-
8-	23-	38-	53-	68-	83-	98-	113-
9-	24-	39-	54-	69-	84-	99-	114-
10-	25-	40-	55-	70-	85-	100-	115-
11-	26-	41-	56-	71-	86-	101-	116-
12-	27-	42-	57-	72-	87-	102-	117-
13-	28-	43-	58-	73-	88-	103-	118-
14-	29-	44-	59-	74-	89-	104-	119-
15-	30-	45-	60-	75-	90-	105-	120-

1. Розв'язувати математичні задачі та проводити складні математичні розрахунки.

2. Готувати розчини, змішувати реактиви.

3. Вивчати особливості фізіологічних процесів в різних організмах.

4. Збирати колекції мінералів.

5. Робити (склеювати) моделі літаків, планерів, кораблів.

6. Виконувати роботу, використовуючи вимірювальні та дослідницькі прилади.

7. Читати твори класичної світової літератури.

8. Читати книги про працю міліції, про боротьбу з правопорушниками.

9. Знайомитися з історією мистецтва нашої Вітчизни.

10. Читати книги про виховання дітей та молоді, про роботу вчителів.

11. Читати книги про роботу лікаря, медичні журнали.

12. Турбуватися про затишок у приміщенні.

13. Читати військову літературу.

14. Слухати оперну та симфонічну музику.

15. Читати книги про художників.

16. Працювати на уроці математики.

17. Розв'язувати задачі з хімії.

18. Вивчати анатомічну структуру рослин та тварин.

19. Читати про різні країни, їхню економіку та державний устрій.

20. Читати технічні журнали.

21. Читати статті в науково-популярних журналах про досягнення в галузі радіотехніки.

22. Аналізувати, порівнювати та оцінювати літературні твори.

23. Знайомитися з різними законами, розпорядженнями, статутами, інструкціями.

24. Вивчати історію міста або району, в якому я живу.

25. Допомогати товаришам, які відстають у навчанні.

26. Займатися на уроках анатомії та фізіології людини.

27. Складати та вести картотеки.

28. Знайомитися з військовою технікою.

29. Слухати сучасну популярну музику.

30. Відвідувати музеї, художні виставки.

31. Займатися в математичному гуртку, навчатися в математичній школі.

32. Займатися на уроках хімії.

33. Читати книги про рослини та тварин.

34. Їздити в експедиції з геологами.

35. Знайомитися з сучасними досягненнями техніки (слухати та дивитися радіо- і телепередачі, відвідувати технічні виставки).

36. Займатися в радіотехнічному гуртку.

37. Читати літературно-критичні та публіцистичні статті.

38. Вивчати політичний устрій та соціальні зміни в інших країнах.

39. Читати книги на історичні теми.

40. Виконувати шефську роботу.

41. Знайомитися з досягненнями в галузі медицини.

42. Організувати харчування в походах.

43. Займатися на уроках фізкультури.

44. Займатися в музичній школі.

45. Займатися в студії образотворчого мистецтва.

46. Розв'язувати задачі з алгебри.

47. Робити досліди з хімії.

48. Займатися на уроках ботаніки, зоології, анатомії.

49. Узнавати про відкриття нових родовищ корисних копалин.

50. Розбиратися в технічних кресленнях та схемах.

51. Ремонтувати побутові електроприлади.

52. Знайомитися з роботами провідних журналістів.

53. Проводити політінформації в класі.

54. Дивитися фільми про історичні події в різних країнах.

55. Готувати доповіді, повідомлення та виступати з ними перед молодшими дітьми.

56. Турбуватися про хворих, надавати їм допомогу.

57. Допомогати товаришу вибирати в крамниці одяг, який йому більш за все личить.

58. Брати участь у військових іграх, походах.

59. Декламувати, співати в хорі, виступати на сцені.

60. Оформляти стіннівки, стенди, виставки, монтажі.

61. Розв'язувати задачі з геометрії.

62. Самостійно виводити формули хімічних реакцій.

63. Вивчати під мікроскопом живі тканини, спостерігати за

поведінкою найдрібніших організмів.

64. Займатися на уроках географії.
65. Збирати та ремонтувати різні механізми (велосипед, пральну, швейну машини та ін.).
66. Збирати та ремонтувати радіоапаратуру.
67. Вивчати походження слів та висловлювань.
68. Виступати з доповідями, повідомленнями перед великою кількістю дітей.
69. Знайомитися зі стародавньою культурою за розкопками археологів.
70. Шефствувати над молодшими класами.
71. Робити перев'язки, надавати першу допомогу.
72. Надавати людям різні побутові послуги.
73. Займатися в спортивній секції.
74. Грати на музичних інструментах.
75. Малювати олівцем, фломастером, фарбами.
76. Читати науково-популярну літературу про математику, відомих математиків і їх відкриття.
77. Займатися в хімічному гуртку, брати участь в олімпіадах з цього предмета.
78. Доглядати за рослинами або тваринами, спостерігати за їхнім ростом та розвитком.
79. Здійснювати тривалі та важкі походи, під час яких доводиться напружено працювати за заданою програмою.
80. Займатися на уроках праці.
81. Розбиратися в складних радіосхемах.
82. Працювати зі словником, літературними джерелами, бібліографічними довідниками.
83. Читати в газетах та дивитися по телевізору політичні новини.
84. Знайомитися із законами історичного розвитку людства.
85. Проводити час з маленькими дітьми, розповідати, читати їм книги.
86. Виявляти такт, витримку, самовладання в спілкуванні з дітьми.
87. Чуйно та уважно ставитися до людей.
88. Вивчати історію крупних історичних битв та долі визначних полководців.
89. Дивитися театральні вистави по телевізору.
90. Знайомитися з картинами, скульптурними пам'ятниками, іншими творами мистецтва.
91. Займатися в математичному гуртку, брати участь в олімпіадах з цього предмета.
92. Дізнаватися про нові досягнення в галузі хімії (з журналів, радіо, телепередач).
93. Брати участь в роботі біологічних гуртків та проводити досліди над рослинами та тваринами.
94. Складати географічні та геологічні карти.

95. Вчитися водити автомашину та самому її ремонтувати.
96. Займатися на уроках фізики.
97. Писати твори на вільну тему.
98. Вести дискусії на політичні теми.
99. Порівнювати звичаї різних народів, знайомитися з історією культури.
100. Аналізувати свої вчинки, поведінку в спілкуванні з людьми.
101. Читати медичні довідники, словники.
102. Працювати над поліпшенням умов праці та вдосконаленням устаткування.
103. Займатися якимось видом спорту, брати участь в спортивних змаганнях.
104. Брати участь у вечорах шкільної самодіяльності.
105. Випилювати, випалювати, вирізати по дереву.
106. Виконувати роботу, що вимагає знань математичних правил і формул.
107. Виконувати роботу, що вимагає знань принципів і законів хімії.
108. Виконувати роботу на відкритому повітрі, що вимагає фізичного навантаження.
109. Тривало працювати в польових умовах.
110. Виконувати складні технічні роботи, які вимагають високої точності.
111. Виконувати роботу в закритому приміщенні, що вимагає фізичного навантаження.
112. Виконувати роботу, що вимагає аналізу, обмірковування, вміння висловлювати свої думки.
113. Виконувати роботу, що вимагає безпристрасного ставлення до людей, розуміння їхньої психології.
114. Аналізувати свої вчинки, поведінку в спілкуванні з людьми.
115. Читати медичні довідники, словники.
116. Працювати над поліпшенням умов праці та вдосконаленням устаткування.
117. Займатися якимось видом спорту, брати участь в спортивних змаганнях.
118. Брати участь у вечорах шкільної самодіяльності.
119. Виконувати роботу, що вимагає знань математичних правил і формул.
120. Тривалий час працювати в польових умовах.

Обробка результатів.

Всі запитання згруповані за 15 напрямками інтересів. На кожен напрям – вісім запитань.

Визначте суму балів у кожному рядку бланка відповідей. Найбільші результати вказують на ту галузь, в якій ваші інтереси виявляються в більшій мірі:

перший рядок — інтерес до математики;

другий рядок — до хімії;
третій рядок — до біології;
четвертий рядок — до геології та географії;
п'ятий рядок — до техніки;
шостий рядок — до електроніки;
сьомий рядок — до літератури та журналістики;
восьмий рядок — до юриспруденції;
дев'ятий рядок — до історії;
десятий рядок — до педагогіки;
одинадцятий рядок — до медицини;
дванадцятий рядок — до сфери обслуговування;
тринадцятий рядок — до спорту та військової справи;
чотирнадцятий рядок — до мистецтва, музики, театру;
п'ятнадцятий рядок — до мистецтва, живопису.

Інтерпретація результатів.

1. *У вас виявляються інтереси в галузі математики. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:*

а) професії, які можна одержати в ПТУ: оператор лічильно-обчислювальної машини, касир-контролер, касир-оператор поштового зв'язку;

б) професії, які можна одержати в технікумі: обчислювач-математик, програміст, технік-економіст, технік-плановик, бухгалтер, кредитний інспектор, інспектор-фінансист;

в) професії, які вимагають вищої освіти: математик-програміст, економіст-математик, інженер-економіст, економіст-бухгалтер.

2. *У вас виявляються інтереси в галузі хімії. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:*

а) професії, які можна одержати в ПТУ: апаратник з виробництва пластмас, хімік-лаборант, оператор пульта управління в хімічному виробництві;

б) професії, які можна одержати в технікумі: технік-технолог хімічного виробництва, фармацевт;

в) професія, яка вимагає вищої освіти – інженер-технолог хімічного виробництва.

3. *У вас виявляються інтереси в галузі біології. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:*

а) професії, які можна одержати в ПТУ: квітникар, садовод-озеленювач, лісник, тваринник, машиніст гідромеліоративних робіт;

б) професії, які можна одержати в технікумі: агроном-технік, технік-лісовод, технік-гідромеліоратор, зоотехнік, ветеринарний фельдшер;

в) професії, які вимагають вищої освіти: біолог-агроном, лісник-інженер, агрохімік-грунтознавець; зооінженер, ветеринарний лікар.

4. *У вас виявляються інтереси в галузі геології та географії. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:*

а) професії, які можна одержати в ПТУ: топограф, кресляр-топограф;

б) професії, які можна одержати в технікумі: технік-топограф, технік-геодезист;

в) професії, які вимагають вищої освіти: геолог, гідрогеолог, геофізик, географ-картограф, інженер-геодезист, метеоролог, інженер-гідролог, гідрограф, океанолог.

5. У вас виявляються інтереси в галузі техніки. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в ПТУ: ткачиха, швець взуття, станочник по металу, слюсар-ремонтник промислового устаткування, муляр, штукатур, слюсар-сантехнік, наладчик, слюсар-ремонтник теплоустаткування, рульовий-моторист на судах, машиніст автокрана, машиніст екскаватора, шофер і т. д.;

б) професії, які можна одержати в технікумі: технік-технолог промислового виробництва, технік-механік, технік-будівельник, технік-суднобудівник, технік-судномеханік;

в) професії, які вимагають вищої освіти: інженер-технолог, інженер-механік, інженер-будівельник, інженер-теплотехнік, теплоенергетик, інженер-судномеханік, штурман, пілот та ін.

6. У вас виявляються інтереси до електро- та радіотехніки. Вони можуть бути пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в ПТУ: електромонтажник, електромонтер з ремонту промислового устаткування, монтажник апаратури провідного зв'язку, слюсар-електрик, монтажник радіоапаратури, слюсар з ремонту радіоапаратури;

б) професії, які можна одержати в технікумі: технік-електромеханік, технік-електрик, радіотехнік;

в) професії, які вимагають вищої освіти: інженер-електромеханік, інженер-електрик, радіоінженер.

7. У вас виявляються інтереси до літератури, журналістики. Ці інтереси можуть пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в ПТУ: коректор у друкарні, наборщик у друкарні, друкарка-стенографістка;

б) професії, які можна одержати в технікумі: коректор книг і журналів, технічний редактор книг і журналів, бібліотекар;

в) професії, які вимагають вищої освіти: письменник, журналіст, редактор масової літератури, бібліотекар.

8. У вас виявляються інтереси до юридичних професій. Це пов'язано з такими професіями:

а) початкова професійна освіта: міліціонер;

б) середня спеціальна освіта: юрист соціального забезпечення, нотаріус;

в) вища освіта: юрист, слідчий, інспектор.

9. У вас виявляються інтереси до історичних наук. Ці інтереси пов'язані з такими професіями:

історик, археолог, викладач історії. Всі вони вимагають вищої освіти.

10. У вас виявляються інтереси до педагогічної діяльності. Ці інтереси пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна отримати в педучилищі: вожатий, вихователь дитячого садка, вчитель початкових класів, вчитель креслення, праці, музики, фізичної культури, майстер профтехучилища;

б) професії, які вимагають вищої освіти: вихователь-методист, учитель, викладач-методист початкових класів, викладач технікуму та вищого навчального закладу.

11. У вас виявляються інтереси в галузі медицини. Ці інтереси пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в медучилищі: медсестра, фельдшер, зубний технік;

б) професії, які вимагають вищої освіти: лікарі – спеціалісти з різних захворювань.

12. У вас виявляються інтереси до сфери обслуговування. Ці інтереси пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в ПТУ: продавець промтоварів, продавець продтоварів, контролер-касир, фотограф, перукар, кравець-закрійник, приймальник ательє, офіціант, бібліотекар, провідник пасажирського поїзда, стюардеса, кухар, кулінар;

б) професії, які можна одержати в технікумі: товарознавець, модельєр легкого плаття, модельєр трикотажних виробів, взуття, технолог харчових продуктів;

в) професії, які вимагають вищої освіти: товарознавець, модельєр-конструктор, гід-перекладач.

13. У вас виявляються інтереси до спорту та військової справи. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в технікумі: військовий, учитель фізичної культури;

б) професії, які вимагають вищої освіти: військовий, спортивний тренер, викладач фізичної культури в технікумі, вищому навчальному закладі.

14. У вас виявляються інтереси до музики, театру. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в середньому спеціальному навчальному закладі: диригент хору, оркестру народних інструментів, музикант, режисер художньої самодіяльності, танцюрист;

б) професії, які вимагають вищої освіти: композитор, диригент хору та оркестру, музикант-вокаліст, режисер опери, балету, драми, театру ляльок, артист естради, артист театру та кіно.

15. У вас виявляються інтереси в галузі образотворчого мистецтва. Ці інтереси можуть бути пов'язані з такими професіями:

а) професії, які можна одержати в ПТУ: ювелір, шліфувальник кристалю, шліфувальник каменів-самоцвітів, столяр-червонодеревник, гравірувальник, живописець з розпису порцеляни, гравер, реставратор,

будівельник-облицювальник, плиточник-маляр альфрейних робіт, фотограф, перукар;

б) професії, які можна одержати в технікумі: технік-архітектор, графік, скульптор, декоратор-оформлювач, художник-реставратор, технік-модельєр, конструктор одягу, взуття;

в) професії, які вимагають вищої освіти: архітектор, художник, скульптор, мистецтвознавець, художник промислового монументально-декоративного прикладного мистецтва, модельєр-конструктор одягу, взуття.

Вивчення кола інтересів учнів

Методика дає змогу: 1) виявити популярні серед учнів види діяльності для їх використання у подальшому з метою розв'язання різноманітних педагогічних завдань; 2) виявити види діяльності, що викликають в учнів байдужість або негативне ставлення, з метою подальшої корекційної роботи у класі; 3) виявити причини, що впливають на вибір учнями видів діяльності, яким надається перевага.

Інструкція: «Виразіть своє емоційне ставлення до різноманітних видів і напрямів діяльності за допомогою умовних малюнків:

☺ — мені це цікаво;

☹ — мені це здається нецікавим;

☺ — я байдужий до цього;

? — вагаюсь з відповіддю».

1. Класична музика

2. Рок-музика

3. Балет

4. Театр

5. Музей

6. Живопис

7. Лірика

8. Екскурсія

9. Етика

10. Естетика

11. Мода

12. Освіта

13. Кар'єра

14. Спорт

15. Наука

16. Гроші

17. Мітинги

18. Страйки

19. Закон і право

20. Журналістика

21. Телебачення

22. Спілкування

23. Ігри

Обробка результатів.

Відповіді учнів фіксуються у спеціальній таблиці, підраховується кількість відповідей, виявляються найбільш популярні види діяльності.

№	Питання	Емоційне ставлення			
		☺	☹	☺	?
1.	Класична музика	14	5	7	1
2.	Рок-музика	14	5	8	—
3.	Балет	4	12	10	1
4.	Театр	10	5	12	—

5.	Музей	24	—	3	—
6.	Живопис	13	2	9	3
7.	Лірика	7	10	9	1
8.	Екскурсія	27	—	—	—
9.	Етика	23	—	3	1
10.	Естетика	24	1	2	—
11.	Мода	17	—	10	—
12.	Освіта	25	1	—	1
13.	Кар'єра	26	—	—	1
14.	Спорт	22	2	3	—
15.	Наука	15	3	7	2
16.	Гроші	19	—	6	2
17.	Мітинги	4	11	8	4
18.	Страйки	6	10	9	2
19.	Закон і право	18	1	4	4
20.	Журналістика	10	3	10	4
21.	Телебачення	24	2	1	—
22.	Спілкування	22	1	4	—
23.	Ігри	12	5	10	—

Інтерпретація результатів.

У результаті тестування виявлені найбільш популярні види діяльності класу, які дають уявлення про коло інтересів учнів. У це коло увійшли такі види, як музеї, екскурсії, етикет, естетика, освіта, кар'єра, спорт, правознавство, телебачення і спілкування.

Вибір вищезазначених видів діяльності пов'язаний перш за все з віковими особливостями учнів:

- зацікавленість екскурсіями, освітою, спортом зумовлена можливістю спілкування (ведуча діяльність у підлітковому віці);

- у зв'язку зі спрямованістю пізнавальної діяльності на вивчення (пізнання) системи відносин у різноманітних ситуаціях більшість учнів обирає такі види діяльності, як етикет, телебачення;

- таке новоутворення підліткового віку, «як почуття дорослості» підштовхує до розвитку зацікавленості професійною діяльністю, кар'єрою, правознавством.

Проте не тільки фізіологічними особливостями зумовлюється вибір тем, що цікавлять дітей. Тестування показало, що коло інтересів можна сформувати. Так, наприклад, невідповідність знайдена у різному емоційному ставленні учнів до подібних видів діяльності (яскраво виявлена, наприклад, зацікавленість екскурсіями до музеїв, живописом, естетикою, проте, інтерес до відвідування театру, концертів класичної музики, балету не виявлений). Це пов'язано, можливо, з прогалинами у виховній роботі за вказаними напрямками.

Ще одним яскраво виявленим інтересом є зацікавленість спортом (при невисокому відсотку учнів, що відвідують спортивні секції). У подальшій роботі необхідно використовувати потенційні можливості такого інтересу в учнів.

Анкета нахилів

Інструкція. Дайте відповідь на 50 поданих нижче запитань. Поставте у контрольному листі поряд з номерами запитань знак «+», якщо ваша відповідь «так» або знак «-», якщо відповідь «ні».

Контрольний лист

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50

1. Ти із задоволенням відвідуєш спортивні секції?
2. Чи організував би однокласників на створення фантастичного проекту «Школа майбутнього»?
3. Міг би тривалий час займатися кресленням або шаховою комбінацією?
4. Чи зацікавишся гіпотезою про перебування на Землі прибульців зі Всесвіту?
5. Чи маєш бажання зробити експонат (макет, діаграму) для виставки в школі?
6. Зумів би придумати і розіграти мімічну сцену на запропоновану тему, наприклад, «На прийомі у зубного лікаря»?
7. Чи будеш сперечатися з тими, хто діє за принципом «Моя хата з краю...».
8. Складеш невеличку розповідь «Таємниці поруч»?
9. Ти любиш слухати музику і ритмічно танцювати під неї?
10. Чи робив ти в дитинстві різні скульптури із снігу?
11. Знаєш кращого футбольного бомбардира України?
12. А президентом класу ти хотів би бути?
13. Чи доцільно використовувати мікрокалькулятори при проведенні математичних диктантів?
14. Тебе цікавить, чи можна продовжити життя людини до 200 років?
15. Чи маєш бажання допомогти батькові відремонтувати праску?
16. Зміг би промовити слово або фразу у різних сценках з різною інтонацією (не менше 5 варіантів), наприклад: «Подумайте», «Ввійдіть!».
17. Чи можлива передача думок на відстані?
18. Складеш коротеньку казку про те, як Пан Коцький та лисиця вчилися танцювати?
19. Подобається грати на музичному інструменті?
20. Чи хотів би зробити композицію із квітів на шкільне свято «Золоті фантазії осені»?
21. Чи придумував ігри в дитинстві і верховодив у них?
23. Любиш грати в шашки чи шахи?
24. А чим будуть харчуватися люди в майбутньому тебе цікавить?

25. З бажанням виготовив би шпаківню для птахів?
 26. Зміг би розіграти сцену із життя літературного героя?
 27. Ти любиш розмовляти з незнайомими людьми?
 28. Взяв би участь у конкурсі «Кращий лист ровесникові із США»?
 29. Подобається тривалий час виконувати музичні п'єси?
 30. Чи є бажання зробити гарні новорічні прикраси і ялинкові іграшки?
 31. Був би учасником сюїти туристичних ігор чи змагань?
 32. Ти любиш енергійно працювати разом з іншими?
 33. Одержуєш задоволення, вирішивши складну математичну задачу?
 34. Чи задумувався, як птахи знаходять дорогу додому?
 35. Чи цікавить тебе, що вміють робити кібернетичні машини?
 36. Зможеш зобразити пантомімою куплет із популярної пісні, наприклад, «Ти казала: „В понеділок...»«?
 37. Тобі подобається допомагати ровесникам розібратися в їхніх проблемах?
 38. Любиш складати вірші?
 39. Ти цікавишся новинами музичної літератури?
 40. Чи одержуєш задоволення, відвідавши художні виставки?
 41. Хотів би бути репортером «Спортивної хроніки» у похилому віці?
 42. Організував би екскурсію по своєму місту для друзів з-за кордону?
 43. З усіх шкільних факультативів (гуртків) надав би перевагу математичному?
 44. Чи допомагав ти птахам перезимувати?
 45. Ти ламав іграшки, щоб подивитись, що в середині?
 46. Любиш співати?
 47. Ти задумуєшся над долею людей, героїв улюблених книг?
 48. Хотів би допомогти вчителю української літератури у складанні вікторини на теми художніх творів?
 49. Цікавишся музичними телепередачами?
 50. Із задоволенням виготовив би ляльки, бутафорії, декорації для шкільного лялькового театру?

Обробка результатів.

Кожен стовпчик по вертикалі характеризує один із напрямків здібностей розвитку особистості:

I – фізичні (спортивні) (1, 11, 21, 31, 41)

II – організаторські (2, 12, 22, 32, 42)

III – математичні (3, 13, 23, 33, 43)

IV – природничі (4, 14, 24, 34, 44)

V – конструкторсько-технічні (5, 15, 25, 35, 45)

VI – артистичні (6, 16, 26, 36, 46)

VII – комунікативні (7, 17, 27, 37, 47)

VIII – філологічні (8, 18, 28, 38, 48)

IX – музичні (9, 19, 29, 39, 49)

X – художньо-образотворчі (10, 20, 30, 40, 50)

Під час обробки результатів підраховується сума позитивних відповідей по кожному стовпчику.

Особистісний опитувальник Г. Айзенка

(для дітей 7-16 років)

Інструкція: «Уважно прочитайте судження про особливості вашої поведінки. Якщо ваша поведінка або особливості організму відповідають даному судженню, то напишіть в бланку відповідь «Так», якщо не відповідає — «Ні». Ви повинні обов'язково вибрати одну з цих відповідей».

1. Чи любиш ти галас і колотнечу навколо себе?
2. Чи часто тобі потрібна присутність друзів, які могли б тебе підтримати та втішити?
3. Ти завжди знаходиш швидко відповідь, коли тебе про щось запитують, якщо це не на уроці?
4. Чи буваєш ти іноді сердитим, дратівливим, злим?
5. Чи часто в тебе змінюється настрій?
6. Тобі більше подобається самотність, ніж зустрічатися з однолітками?
7. Чи буває таке інколи, що тобі заважають заснути різні думки?
8. Чи завжди ти робиш так, як тобі говорять?
9. Чи любиш ти пожартувати над ким-небудь?
10. Ти коли-небудь почував себе нещасним, хоча для цього не було справжньої причини?
11. Ти весела людина?
12. Ти коли-небудь порушував правила поведінки в школі?
13. Чи багато що дратує тебе?
14. Чи подобається тобі робота, коли треба все робити швидко?
15. Ти переживаєш через всілякі страшні події, які от-от мали відбутися, хоча все закінчилося благополучно?
16. Тобі можна довірити будь-яку таємницю?
17. Чи можеш ти розвеселити своїх приятелів, які занудьгували?
18. Чи буває інколи таке, що в тебе без усілякої причини починає сильно битися серце?
19. Чи робиш ти зазвичай перший крок для того, щоб з ким-небудь подружитися?
20. Ти коли-небудь говорив неправду?
21. Чи дуже ти засмучуєшся, якщо люди виявляють недоліки в роботі, яку ти зробив?
22. Чи любиш ти розповідати смішні історії, жартувати зі своїми друзями?

23. Чи часто ти почуваєш себе втомленим без будь-якої причини?
24. Чи завжди ти спочатку робиш уроки, а потім вже граєшся?
25. Ти, як правило, веселий і всім задоволений?
26. Чи вразливий ти?
27. Чи любиш ти розмовляти та гратися з іншими підлітками?
28. Чи завжди ти виконуєш прохання рідних про допомогу по господарству?
29. Чи буває так, що у тебе дуже паморочиться голова?
30. Чи подобається тобі поставити кого-небудь у незручне становище, посміятися над ким-небудь?
31. Чи часто ти відчуваєш, що тобі щось дуже набридло?
32. Ти любиш іноді похвалитися?
33. Ти частіше за все мовчиш в оточенні інших людей?
34. Ти інколи хвилюєшся так сильно, що тобі важко всідіти на місці?
35. Ти швидко наважуєшся на що-небудь?
36. Ти інколи галасуєш у класі, коли немає вчителя?
37. Тобі часто сняться жахливі сни?
38. Чи можеш ти забути про все на світі та від душі повеселитися серед своїх друзів, приятелів, подруг?
39. Тебе легко засмутити чим-небудь?
40. Чи траплялось тобі погано говорити про когось?
41. Чи можеш ти назвати себе недбалою, безтурботною людиною?
42. Якщо тобі трапиться попасти в ніякове становище, то ти потім довго переживаєш?
43. Ти любиш галасливі та веселі ігри?
44. Ти їси все, що тобі пропонують?
45. Тобі важко відмовити, якщо тебе про щось прохають?
46. Ти любиш часто ходити в гості?
47. Чи бувають такі моменти, що тобі не хочеться жити?
48. Ти коли-небудь поведився брутально з батьками?
49. Тебе вважають веселою людиною?
50. Ти часто відволікаєшся, коли робиш уроки?
51. Ти більше любиш сидіти осторонь й спостерігати, ніж брати участь у загальних веселощах?
52. Тобі, як правило, буває важко заснути через різні думки?
53. Ти, як правило, буваєш впевнений в тому, що ти впораєшся зі справою, яку тобі доручили?
54. Чи часто ти почуваєш себе самотнім?
55. Ти соромишся заговорити першим з незнайомими людьми?
56. Чи часто ти наважуєшся на щось, коли вже пізно?
57. Коли хтось із приятелів кричить на тебе, ти теж кричиш у відповідь?
58. Ти інколи почуваєш себе особливо веселим або сумним без будь-якої причини?
59. Ти вважаєш, що важко отримати справжнє задоволення в

гостях, на святі?

60. Тобі часто доводиться хвилюватися через те, що ти зробив щось не подумавши?

Обробка результатів.

Необхідно підрахувати суму балів за трьома показниками (А, Б, В) окремо. За кожний збіг відповіді з ключем показника присвоюється бал.

Показник А (щирість)

Присвоїти бал кожній відповіді «Так», якщо ви дали її на запитання 8,16, 24, 28,44.

Присвойте бал кожній відповіді «Ні», якщо ви дали її на запитання 4,12, 20, 32,40,48.

Знайдіть загальну суму балів (А =).

Відповіді вважаються недійсними, якщо А = 6 та більше балів. Ви були недостатньо щирими або погано розбираєтесь у своїх вчинках, поведінці та не можете об'єктивно оцінити себе.

Показник Б

Присвойте бал кожній відповіді «Так», якщо ви дали її на запитання 1,3,9,11,14,17,19,22,25,27, 30, 35,38,41, 43,46,49,53,57.

Присвойте бал кожній відповіді «Ні», якщо ви дали її на запитання 6,33, 51,55, 59.

Знайдіть загальну суму балів (Б =).

Показник В

Присвойте бал кожній відповіді «Так» якщо ви дали її на запитання 2,5,7,10,13,15,18,21,23,26,29,31,34,37, 39,42,47, 50, 52, 54, 56, 58,60.

Знайдіть загальну суму балів (В =).

Інтерпретація результатів

1. $B > 16$, $V > 16$

Ви дуже імпульсивна, запальна, легко збудлива людина. Важко стримуєте себе, буваєте надмірно різким та прямолінійним. Люди вашого типу уразливі та агресивні, неспокійні й дуже активні, здатні швидко вирішувати. Ви самовпевнені й безтурботні. В роботі та інших справах буваєте нестримними. Стикаючись з труднощами, можете впасти в гнів і зневіру. Можете швидко пристосуватися до нових умов. Через надмірне бурхливе реагування на події нервова система таких людей швидко вичерпується, що доволі часто приводить до спаду настрою, надмірної втоми та апатії до справ. Таким людям не вистачає терпіння, наполегливості, особливо в тій діяльності, яка вимагає постійної уваги та тривалого часу.

Вам буде важко працювати з людьми через неврівноваженість, особливо в якості керівника. Краще вибирати такі види діяльності, де необхідна часта зміна обставин та завдань, сміливість та рішучість.

2. $B > 16$, $8 < 0 < 16$

Ви людина товариська, відкрита, рухлива, активна. Люди вашого типу чуйні, допитливі, оптимістичні. У них частіше переважає гарний настрій. Вони надають перевагу рухові та активності, але не люблять планувати свої дії завчасно, орієнтуючись за обставинами. Вони прагнуть

бути «як всі», «не гірше інших», але не люблять привертати до себе увагу. Надають перевагу таким видам діяльності, де необхідна робота з людьми, в колективі, де є часта зміна обставин та завдань. Вони швидко орієнтуються в незнайомій ситуації, вирішують, що треба робити, легко сходяться з людьми, можуть собі дозволити нетактовність стосовно них, незграбні жарти.

Ви можете досягти успіхів у різноманітних видах діяльності, особливо таких, де є можливість показати себе перед людьми.

3. $B > 16, B < 8$

Ви людина балакуча, весела, рухлива, впевнена в собі. Добре контролюєте свої емоції, можете гальмувати гнів, дратівливість, концентрувати зусилля на необхідній справі. Люди вашого типу швидко пристосовуються до нових умов та вимог. Добре працюють, коли відчувають інтерес до справи, але з втратою інтересу можуть бути млявими та пасивними. В спілкуванні з людьми гнучкі, але надають перевагу самостійності в справах, роботі, що вимагає кмітливості, енергійності, напруження, витримки. Схильні до лідерства.

Ви краще впораетесь з роботою, що вимагає чіткого планування, врахування послідовності подій.

4. $16 > B > 8, B < 8$

Ви людина досить товариська, витримана, дуже спокійна, рівна в настрої та в стосунках з людьми, впевнена в собі. Люди вашого типу досить легко пристосовуються до оточуючої обстановки. В спільноті людей люблять бути слухачами, але не завжди й не зі всім погоджуються. Відстоюють свою точку зору. Самостійні в думках і вчинках. Діловиті та практичні.

Ви можете досягати успіхів у різноманітних видах діяльності, що вимагають дотримання тривалого та постійного напруження (посидючості, уваги, настирливості), плановірності, чіткого ритму у виконанні завдань.

5. $B < 8, B < 8$

Ви людина врівноважена в своїх почуттях і діях. Залишаєтесь спокійним і рівним у складних життєвих ситуаціях. Поміркovanі та миролюбні, розсудливі й настирливі, але повільні. Важко пристосовуєтесь до нових обставин, повільно сходитеся з людьми. Таким людям необхідний час для обмірковування та розкачки, але, почавши справу, вони намагаються довести її до кінця. Більше схильні до роботи що не вимагає частої зміни завдань, швидкого вирішення.

Надають перевагу роботі в рівному, спокійному темпі, завчасно планують свої дії та час. Не люблять пустих балачок і марно витратити сили. Серед таких людей часто зустрічаються винахідники, раціоналізатори, вчені (фізики, математики, хіміки та ін.).

6. $B < 8, 8 < B < 16$

Ви людина малотовариська, витримана, вдумлива, схильна до міркувань, сором'язлива. У вчинках орієнтуєтесь в основному на власні почуття, уявлення. Люди вашого типу віддалені від усіх, крім близьких.

Замість живого спілкування надають перевагу книгам або іншим індивідуальним заняттям. Не довіряють раптовим спонукам, серйозно ставляться до вирішення будь-чого, контролюють свої емоції, рідко бувають агресивними, люблять у всьому порядок. Вони песимістичні, високо цінують правила та закони суспільства. Надають перевагу плануванню своїх дій завчасно, у них добре розвинута інтуїція.

Для вас найкращі професії ті, де вимагається посидючість, скрупульозність у виконанні завдань, постійна увага, висока точність. Краще працювати у звичній, спокійній обстановці.

7. $B < 8, V > 16$

Ви вразлива, сором'язлива, тривожна та заклопотана людина, яка важко знаходить контакт з людьми. Доволі часто образливі та емоційно ранимі. Люди вашого типу почувають себе впевнено лише в знайомій, звичній обстановці. Часто бувають неухажні та песимістичні. Це люди з тонкими почуттями, тому надають перевагу естетичним видам діяльності (музика, література, живопис і т. п.). У них добре розвинуті інтуїція, спостережливість, творча уява. За групової діяльності їм необхідні заохочення, підтримка друзів. Схиляються більше до виконавської роботи, а не керівної.

Вам краще працювати в обстановці, яка не вимагає великого нервового напруження, швидких реакцій і частоті зміни характеру діяльності.

8. $8 < B < 16, V > 16$

Ви чутлива, збудлива, імпульсивна людина, невірноважена в емоціях і почуттях. В міру товариські, але в стосунках з людьми невтримані, легко ображаєтесь. Ваші вчинки часто залежать від вашого настрою. Такі, як ви, люди тривожні та недовірливі. Вони то надто енергійні, то стають млявими та байдужими до всього.

Вам потрібна робота, яка викликає багато емоцій, але нетривала та не дуже напружена. Краще бути виконавцем, ніж керівником.

9. $8 < B < 16, V < 16$

Ви людина не дуже товариська, досить спокійна, але іноді даєте волю емоціям. Досить відкрита, але схильна до неспокою. Люди вашого типу непогано переносять самотність і не дуже люблять галасливі компанії, в міру активні, універсальні в поведінці. Надають перевагу роботі більш практичній, де можна побачити результати своєї роботи та почути оцінку інших.

Ви можете добре працювати в різних галузях діяльності, але за умови високої мотивації (якщо є інтерес, усвідомлення важливості, необхідності даної роботи, наявності перспективи, руху вперед).

Особистісний опитувальник Г. Айзенка

(для дітей 17 років і старших)

Інструкція: «Вам пропонується відповісти на запитання, що стосуються особливостей вашої поведінки. Оцініть подумки, згодні ви чи не згодні із запропонованими судженнями. Над відповідями довго не задумуйтесь, але обов'язково відповідайте».

1. Чи часто ви відчуваєте потяг до нових вражень, до того, щоб «розворушитися», відчути збудження?

2. Чи часто вам потрібна присутність друзів, які можуть вас підбадьорити або втішити?

3. Ви вважаєте себе людиною безтурботною?

4. Чи важко вам відмовитись від своїх намірів?

5. Чи обмірковуєте ви свої справи не поспішаючи, вважаєте за краще почекати, перш ніж почати діяти?

6. Чи завжди ви виконуєте свої обіцянки?

7. Чи часто у вас бувають спади та піднесення настрою?

8. Звичайно ви чините та говорите швидко, не роздумуючи?

9. Чи виникало у вас коли-небудь почуття, що ви нещасливі, хоча ніякої серйозної причини для цього не було?

10. Чи правильно, що разом з кимсь ви готові зважитися на багато чого?

11. Чи ніяковієте ви, коли хочете познайомитися з особою протилежної статі?

12. Чи буває коли-небудь, що, розізлившись, ви виходите з себе?

13. Чи часто ви дієте під впливом хвилинного настрою?

14. Чи часто ви непокоїтесь через те, що зробили або сказали щось таке, чого не слід було робити або говорити?

15. Чи надаєте ви переваги книгам перед зустрічами з людьми?

16. Чи легко вас образити?

17. Чи любите ви часто бувати в компанії?

18. Чи бувають у вас інколи думки, які ви хотіли б приховати від інших?

19. Чи правильно те, що інколи ви повні енергії, так що все аж горить в руках, а інколи зовсім мляві?

20. Чи вважаєте ви за краще мати поменше друзів, але зате близьких вам?

21. Чи часто ви мрієте?

22. Коли на вас кричать, ви відповідаєте тим же?

23. Чи часто вас непокоїть почуття провини?

24. Чи всі ваші звички гарні та бажані?

25. Чи здатні ви дати волю своїм почуттям і зосилити повеселитись у компанії?

26. Чи можете ви сказати, що у вас часто нерви натягнуті як струна?

27. Чи вважають вас людиною живою та веселою?

28. Чи часто, зробивши якусь важливу справу, ви відчуваєте, що могли б зробити ще краще?
29. Ви більше мовчите, коли знаходитесь в колі інших людей?
30. Ви інколи розпускаєте плітки?
31. Чи буває, що вам не спиться через те, що різні думки лізуть в голову?
32. Якщо ви хочете дізнатися про щось, то вважаєте за краще прочитати про це в книзі, ніж спитати у людей?
33. Чи буваєте ви інколи так збуджені, що не можете всидіти на місці?
34. Чи подобається вам робота, яка вимагає від вас постійної уваги?
35. Чи бувають у вас слабкість та запаморочення?
36. Чи завжди ви сплачували б за провіз багажу на транспорті, якби не побоювалися перевірки?
37. Вам неприємно знаходитися серед людей, де жартують один з одного?
38. Чи дратівливі ви?
39. Чи подобається вам робота, яка вимагає прудкості дій?
40. Чи вірно, що досить часто вас непокоять думки про різні неприємності та страхітливі речі, які могли б відбутися, хоча все скінчилося благополучно?
41. Ви ходите повільно та неспішно?
42. Ви коли-небудь запізнювалися на побачення або на роботу?
43. Чи часто вам сняться кошмари?
44. Чи правильно, що ви так любите поговорити, що ніколи не втратите можливості побесідувати з незнайомою людиною?
45. Чи буває у вас сильний головний біль?
46. Ви би почували себе нещасним, якщо б тривалий час ви не могли спілкуватися з людьми?
47. Чи можете ви назвати себе нервовою людиною?
48. Чи є серед ваших знайомих люди, які вам явно не подобаються?
49. Чи можете ви сказати, що ви вельми впевнена в собі людина?
50. Чи легко ви ображаєтесь, коли люди вказують на ваші помилки в роботі або на ваші особисті промахи?
51. Ви вважаєте, що важко отримати справжнє задоволення від вечірки?
52. Чи непокоїть вас почуття, що ви чимось гірший за інших?
53. Чи легко вам внести пожвавлення в досить мляву компанію?
54. Чи буває так, що ви говорите про речі, в яких не розбираєтесь?
55. Чи турбуєтесь ви про своє здоров'я?
56. Чи любите ви жартувати над іншими?
57. Чи страждаєте ви від тривалого безсоння?

Обробка результатів.

Якщо відповідь збігається з ключем, нараховується один бал. Підрахуйте суму балів за трьома показниками (А, Б, В) окремо.

Показник А (щирість відповідей).

Присвойте бал кожній відповіді «Так», якщо ви дали її на запитання 6, 24, 36.

Присвойте бал кожній відповіді «Ні», якщо ви дали її на запитання 12, 18, 30, 42, 48, 54.

Показник Б (ступінь товариськості, залежності поведінки від думки оточуючих, уміння пристосовуватися до нових умов).

Присвойте бал кожній відповіді «Так», якщо ви дали її на запитання 1, 3, 8, 10, 13, 17, 22, 25, 27, 39, 44, 46, 49, 53, 58.

Присвойте бал кожній відповіді «Ні», якщо ви дали її на запитання 5, 15, 20, 29, 32, 34, 37, 41, 51.

Показник В (ступінь емоційної чутливості, вразливості).

Присвойте бал кожній відповіді «Так», якщо ви дали її на запитання 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Висновок робиться з урахуванням усіх трьох чинників.

Інтерпретація результатів.

1. $A > 4$

Ви були недостатньо щирі. Просимо вас бути більш відвертими. Це у ваших інтересах, позаяк тільки в цьому випадку можна інтерпретувати ваші особливості та нахили.

2. $A < 4, B > 8, B > 16$

Ви імпульсивна, запальна, легко збуджувана людина. Вам важко стримати себе, і ви буваєте надмірно різкі та прямолінійні. Захоплено віддаєтесь справі, та за невдачі швидко втрачаєте інтерес. Люди вашого типу надають перевагу роботі з чітко вираженою циклічністю, що вимагає максимального напруження сил, але не тривалій. Їх приваблює і високий темп рухів, різноманітність, необхідність виявляти кмітливість та спритність.

Вам більше підходять професії: інженер-геолог, інженер-механік, інженер-металург, інженер-радіофізик, будівельник, інженер зв'язку, інженер-викладач, оператор ЕОМ.

3. $A < 4, B > 16, B < 8$

Ви людина врівноважена, вмієте себе стримувати. В складних життєвих ситуаціях можете інколи «втратити голову», але вольовим зусиллям здатні відтворити рівновагу. Досить легко переносите зміну обставин, схоплюєте нове, гнучкі в спілкуванні з людьми, схильні до активної діяльності. Надаєте перевагу самостійності в справах, роботі, що вимагає кмітливості, винахідливості, енергійності, напруженості, витримки. Люди вашого типу краще справляються з діяльністю, що вимагає чіткого планування, врахування послідовності подій. Найчастіше вони стають лідерами, організаторами.

Вам підходять професії: вихователь, бригадир-будівельник, диспетчер, перекладач, інженер-електронник, телеграфіст, водій різноманітних видів транспорту і т. п.

4. $A < 4, B > 16, 8 < B < 16$

Ви людина досить жвава та товариська, активна, коли бачите перед собою ясне завдання та конкретну справу. непогано переносите зміну обставин, досить швидко до них пристосовуєтесь, легко схоплюєте нове. Ви енергійні, здатні багато працювати не втомлюючись, стримані, спокійні, легко можете залучатися до нової діяльності.

Вам підходять різноманітні види професій: гірничий, інженер-фізик, педагог, провідник пасажирського потягу, телеграфіст, наладчик станків, будівельник, кресляр, наладчик устаткування, кранівник, інженер автомобільного транспорту, інженер-металург та ін.

5. $A < 4, B < 8, B < 8$

Ви людина вельми врівноважена в своїх почуттях та діях, залишаєтесь спокійним і рівним у складних життєвих ситуаціях. Дуже стримані, розсудливі, але повільні. Важче пристосовуєтесь до змін в обстановці. Вам необхідний час для розмірковування, розкачки, але, почавши справу, ви зазвичай намагаєтесь довести її до кінця. Ви небалакучі, не любите пустих балачок, вам важко спілкуватися з людьми. Надаєте перевагу роботі, що не вимагає часті зміни завдань і швидкого темпу. Не можете самостійно приймати рішення, тому вам краще не брати на себе відповідальність керівництво людьми та організацію виробництва.

Вам більше підходять професії: оператор станків з програмним управлінням, бухгалтер, коректор, кресляр, оператор ЕОМ, електрозварник, лісівник, машиніст тепловоза, технік-технолог з різних видів виробництва, бульдозерист, муляр.

6. $A < 4, B < 8, B > 16$

Ви вразлива, сором'язлива людина, яка важко знаходить контакт з іншими людьми. Доволі часто ображаєтесь, відчуваєте себе впевнено лише в знайомій, звичній обстановці. Люди, які мало вас знають, часто не розуміють вас. Вам рекомендується працювати в обстановці, що не вимагає значного нервового напруження, швидких реакцій та часті зміни характеру діяльності.

Вам більше підійдуть професії: квітникар, мікробіолог, лаборант у хімлабораторії, бібліотекар, коректор, реставратор, настроювач музичних інструментів, складач радіодеталей та мікросхем, кресляр, художник-архітектор, конструктор-модельєр, музичний працівник, технолог легкої та харчової промисловості.

7. $A < 4, B < 8, 8 < B < 16$

Ви людина нетовариська, сором'язлива, досить стримана в почуттях, вдумлива, схильна до розмірковувань. У вчинках орієнтуєтесь в основному на власні почуття, уявлення. Така людина зближується тільки з небагатьма друзями. Свої дії планує завчасно, не любить надмірних вражень, прагне до спокійного, впорядкованого життя. Людям цього типу найкраще підійдуть професії, де вимагається посидючість, пунктуальність, уважність в роботі. Вони вважають за краще працювати на самоті.

Вам більше підійдуть професії: столяр, слюсар-лекальний,

бухгалтер, лісник, програміст, мистецтвознавець, машиніст вантажних потягів, економіст, інженер-системотехнік, перекладач іншомовного тексту та ін.

8. $A < 4, 8 < B < 16, B > 16$

Ви людина емоційно нестійка, чутлива. В міру товариська, але в стосунках з людьми не дуже витримана, легко ображаєтесь. Ваші вчинки часто залежать від вашого настрою: ви то дуже енергійні, то стаєте млявим і апатичним. Непостійні в поглядах та інтересах. У вас добре розвинута інтуїція. Люди вашого типу надають перевагу роботі цікавій, пов'язаній з емоціями, але нетривалій і не дуже напруженій, більше розумовій, ніж фізичній.

Вам підійдуть професії: філолог, актор драмтеатру, співак, архітектор, кухар, кондитер, фармацевт, ювелір, юрист і т. д.

9. $A < 4, 8 < B < 16, B < 8$

Ви людина спокійна, постійна в дружбі та інтересах. Емоції не заважають вам бачити речі реалістично, вмiєте пристосовуватись до дійсності, розсудливі, в міру товариські, але в поведінці не залежні від поглядів інших, охоче ділитесь порадами, не боїтесь невдач, намагаєтесь розібратися в їх причинах. Люди цього типу можуть досягти успіху в різноманітних видах діяльності, особливо в тих, де чітко визначені дії та наочно представлений кінцевий результат.

Вам підійдуть професії: шахтар, геолог, тесля, розкрійник, токар, монтажник, інженер-металург, інженер-будівельник, викладач, лікар, міліціонер і т. д.

10. $A < 4, 8 < B < 16, 8 < B < 16$

Ви людина в міру товариська, доволі спокійна та інколи даєте волю емоціям. Досить відкрита, не дуже тривожна, добре переносите самотність, не дуже любите галасливі компанії. Люди вашого типу в міру активні, універсальні в поведінці. Вони добре працюють в різних галузях діяльності, але за умови усвідомлення важливості роботи, наявності перспективи просування по службі.

Вам підійдуть професії: водій різноманітних видів транспорту, інженер, педагог, лікар, працівник сфери обслуговування та ін.

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ

Тест-опитувальник батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін)

Інструкція: «Прочитайте, будь ласка, уважно ось такі судження. Якщо ви згодні, позначте у відповідній графі поруч із судженням хрестиком (+) відповідь «правильно». При незгоді вкажіть відповідь (-) «неправильно»».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Треба якомога довше тримати дитину подалі від реальних життєвих проблем, які її травмують.
6. Я почуваю до дитини прихильність.
7. Хороші батьки охороняють дитину від труднощів життя.
8. Моя дитина часто мені неприємна.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глузливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю прикрість стосовно своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне в житті.
13. Мені здається, що діти глузують з моєї дитини.
14. Моя дитина часто коїть такі вчинки, які, крім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина дещо незріла.
16. Моя дитина поводить погано спеціально, щоб докучати мені.
17. Моя дитина переймає все погане і всотує його, як губка.
18. Мою дитину важко навчити хорошим манерам, як би я не намагався.
19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до неї додому.
22. Я переймаюсь долею своєї дитини.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомі говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і спокійна, як мені хотілось би.
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і щодо поведінки, і щодо суджень.
27. Я з задоволенням проводжу з дитиною весь свій вільний час.
28. Я часто шкодую, що моя дитина росте й дорослішає, і з

ніжністю згадую її маленькою.

29. Я часто помічаю в собі вороже ставлення до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла в житті всього того, чого не вдалося досягти мені.
31. Батьки мусять пристосовуватися до дитини, а не тільки вимагати цього від неї.
32. Я намагаюся виконати всі прохання своєї дитини.
33. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
34. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати й думку дитини.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона має рацію.
36. Діти рано дізнаються про те, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на думку дитини.
38. Я відчуваю до дитини дружні почуття.
39. Головні причини капризів моєї дитини – егоїзм, упертість і лінощі.
40. Не можна нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне й безтурботне дитинство, все інше прийде з часом.
42. Інколи мені здається, що моя дитина не здатна на щось хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
45. Я розумію прикросці своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне шарпання нервів.
48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За строге виховання діти будуть вдячні потім.
51. Іноді мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
54. Моя дитина не здатна щось зробити самостійно, а якщо й зробіть, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виростає непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
58. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я невисокої думки про здібності моєї дитини.
61. Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Обробка результатів.

Бали за кожною шкалою визначаються за допомогою ключа:

1. «Прийняття-відторгнення»: 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.

2. «Кооперація»: 6, 9, 21, 25, 31, 33, 34, 35, 36.

3. «Симбіоз»: 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація»: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

5. «Маленький невдаха»: 9, 11, 13, 17, 22, 28, 54, 61.

Під час підрахунку тестових балів за всіма шкалами враховується відповідь «правильно».

Інтерпретація результатів.

Батьківське ставлення – це система різноманітних почуттів стосовно дитини, стереотипів поведінки, що використовуються в спілкуванні з нею, особливостей сприйняття, розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків.

1. «Прийняття-відторгнення». Ця шкала відображає емоційне ставлення до дитини. Зміст одного полюса шкали: батькові (матері) подобається дитина такою, якою вона є. Батько (мати) поважає індивідуальність дитини, симпатизує їй, прагне проводити багато часу разом з дитиною, схвалює її інтереси й плани. На іншому полюсі шкали: батько (мати) сприймає свою дитину поганою, непристосованою, невдахою. Йому здається, що дитина не досягне успіху в житті через свої погані здібності, невеликий розум, злі нахили. Здебільшого батько (мати) відчуває до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Він не довіряє дитині, не поважає її.

2. «Кооперація» – соціально схвалюваний тип батьківського ставлення. Батьки зацікавлені у справах і планах дитини, намагаються їй у всьому допомагати, співчують їй. Вони високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчувають почуття гордості за неї, заохочують ініціативу й самостійність дитини, довіряють їй, намагаються бути з нею як з рівною, ставати на її точку зору в суперечках.

3. «Симбіоз». Ця шкала відображає міжособистісну дистанцію в спілкуванні з дитиною. При високих балах за цією шкалою можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних відносин з дитиною. Вони відчувають себе одним цілим з дитиною, намагаються задовольнити всі її потреби, захистити від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, вона здається їм маленькою та беззахисною. Тривога батьків збільшується, коли дитина починає ставати незалежною, оскільки з власної волі вони не надають дитині самостійності.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» відображає форму й напрям контролю за поведінкою дитини. Високі бали за цією шкалою свідчать про авторитаризм батька (матері). Батьки вимагають від дитини беззастережного послуху й дисципліни, нав'язують свою волю. За прояви свавілля дитину суворо карають. Батьки прискіпливо стежать за соціальними досягненнями дитини й вимагають соціального успіху. При

цьому вони добре знають дитину, її індивідуальні особливості, думки, почуття.

5. «Маленький невдаха» – відображає особливості сприйняття й розуміння дитини батьком (матір'ю). Батьки бачать дитину молодшою порівняно з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки й почуття дитини видаються їм дитячими, несерйозними. Дитина сприймається ними як непристосована, невдаха, відкрита для поганих впливів.

Шкала сімейного оточення (ШСО)

Соціальний клімат сім'ї – це ті правила поведінки, які склалися в сім'ї і які впливають на взаємини в ній. Деякі сімейні правила встановлюються відкрито, наприклад: «Діти не повинні розмовляти, коли говорять дорослі». Інші правила приховані, вони зазвичай виводяться з ситуацій, що повторюються в сім'ї. Приховані правила дуже сильні, оскільки вони встановлюються негласно і створюють відчуття загадковості: «Не говори ні про що сексуальне, це засмучує маму».

Правила, задані соціумом і культурою, приймає переважаюча більшість сімей, а бувають правила унікальні для даної сім'ї. Культурні правила сімейного життя відомі всім: наприклад, всі знають, що батьки не повинні займатися любов'ю на очах у дітей. Унікальні правила відомі тільки членам сім'ї. Правила вказують, що в сім'ї можна робити, а що не можна, що вважається гарним або поганим, тобто вони являють собою елемент сімейної ідеології, який і формує соціальний клімат сім'ї.

Шкала сімейного оточення (ШСО) призначена для оцінки соціального клімату в сім'ях всіх типів. В її основі лежить оригінальна методика Family Environmental Scale (FES), запропонована R. H. Moos в 1974 р. Основна увага тут приділяється вимірюванню і опису:

- а) стосунків між членами сім'ї (показники стосунків);
- б) напрямів особистісного зростання, яким в сім'ї надається особливе значення (показники особистісного зростання);
- в) основної організаційної структури сім'ї (показники управління сімейною системою).

Інструкція. У цьому опитувальнику 90 тверджень. Вам належить вирішити, які з цих тверджень правильні відносно вашої сім'ї, які неправильні. Робіть всі позначки в бланку для відповідей (таблиця.). Якщо ви знаходите, що твердження правильне або в основному правильне відносно вашої сім'ї, поставте знак «х» в клітинці, позначеній літерою «П» (правильно). Якщо ви вважаєте, що твердження неправильне або в основному неправильне, поставте знак «х» в клітинці, позначеній літерою «Н» (неправильно).

Вам може здатися, що деякі твердження є правильними відносно одних членів сім'ї і неправильними відносно інших. Якщо члени сім'ї розділяються за даним твердженням на дві рівні половини, вирішіть для себе, правильно чи ні твердження описує сім'ю у цілому.

1. Члени нашої сім'ї надають реальну допомогу і підтримку один одному.

2. Члени нашої сім'ї часто приховують свої почуття.

3. У нашій сім'ї ми часто сваримося.

4. У нашій сім'ї ми не дуже часто робимо що-небудь самостійно (окремо від інших членів).

5. Ми вважаємо це за важливе – бути кращим у будь-якій справі, яку робиш.

6. Ми часто говоримо про політичні і соціальні проблеми.

7. Ми проводимо велику частину вихідних днів і вечорів вдома.

8. Члени нашої сім'ї достатньо часто дивляться передачі на морально-етичні теми.

9. Вся діяльність нашої сім'ї достатньо ретельно планується.

10. У нашій сім'ї рідко хтось командує.

11. Ми часто вдома «вбиваємо» час.

12. У своєму домі ми говоримо все, що хочемо.

13. Члени нашої сім'ї рідко відкрито сердяться.

14. У нашій сім'ї дуже заохочується незалежність.

15. Життєвий успіх (просування в житті) дуже важливий у нашій сім'ї.

16. Ми рідко ходимо на лекції, спектаклі і концерти.

17. Друзі часто приходять до нас у гості.

18. Ми вважаємо, що сім'я не несе відповідальності за своїх членів.

19. Ми, як правило, дуже охайні і організовані.

20. Число правил, яким ми відповідаємо в нашій сім'ї, невелике.

21. Ми вкладаємо багато енергії у домашні справи.

22. Важко «розрядитися» вдома, не розхвилювавши кого-небудь.

23. Члени нашої сім'ї можуть настільки розсердитися, що починають кидати речі.

24. У нашій сім'ї ми обдумуємо свої справи наодинці.

25. Для нас не дуже важливо, скільки заробляє людина.

26. У нашій сім'ї вважається за дуже важливе дізнаватися про «нові» речі, події, факти.

27. Ніхто в нашій сім'ї не займається активно спортом, бігом, грою в бадмінтон і тощо.

28. Ми часто говоримо на етичні теми.

29. У нас вдома часто важко буває знайти потрібну річ.

30. У нас є один член сім'ї, який приймає більшість рішень.

31. У нашій сім'ї існує відчуття єдності.

32. Ми розповідаємо один одному про свої особисті проблеми.

33. Члени нашої сім'ї рідко виходять з себе.

34. У нашій сім'ї ми йдемо і приходимо, коли захочемо.

35. У будь-якій справі ми віримо в змагання, наш девіз «Хай переможе сильніший».

36. Ми не дуже цікавимося культурним життям.

37. Ми часто ходимо в кіно, театр, туристичні походи, на спортивні заходи тощо.

38. Висока моральність не є прапором нашої сім'ї.

39. Бути пунктуальним у нашій сім'ї дуже важливо.

40. У нас вдома все робиться за одним назавжди заведеним порядком.

41. Ми рідко виступаємо добровольцями, коли щось потрібно зробити вдома.

42. Якщо нам хочеться щось зробити експромтом, ми часто тут же збираємося і робимо це.

43. Члени нашої сім'ї часто критикують один одного.

44. У нашій сім'ї дуже мало таємниць.

45. Ми завжди прагнемо робити справу так, щоб наступного разу вийшло набагато краще.

46. У нас рідко бувають інтелектуальні дискусії.

47. Всі в нашій сім'ї мають одне або декілька хобі.

48. У членів сім'ї суворі поняття про те, що правильно і що неправильно.

49. У нашій сім'ї всі часто змінюють думку про домашні справи.

50. У нашій сім'ї надається велике значення дотриманню правил.

51. Ми прагнемо робити все заради згуртованості нашої сім'ї.

52. Якщо у нас у сім'ї почнеш скаржитися, хтось завжди пожаліє.

53. Члени нашої сім'ї іноді можуть ударити один одного.

54. Члени нашої сім'ї зазвичай покладаються самі на себе, якщо виникає якась проблема.

55. Членів нашої сім'ї мало хвилює просування по службі, шкільні оцінки і т.п.

56. В нашій сім'ї грають на музичних інструментах.

57. Члени нашої сім'ї беруть малу участь у розважальних заходах.

58. Ми переконані, що існують деякі речі, які треба приймати на віру.

59. Члени нашої сім'ї тримають свої кімнати в порядку.

60. У сімейних рішеннях всі мають рівне право голосу.

61. У нашій сім'ї дуже слабо розвинений дух колективізму.

62. У нашій сім'ї відкрито обговорюються грошові справи і оплата рахунків.

63. Якщо в нашій сім'ї виникають розбіжності, ми дуже прагнемо «згладити кути» і зберегти мир.

64. Члени нашої сім'ї посилено заохочують один одного відстоювати свої права.

65. Члени нашої сім'ї ми не дуже прагнуть до успіху.

66. Члени сім'ї часто ходять в бібліотеку.

67. Члени сім'ї іноді відвідують курси або беруть уроки за своїми інтересами і захопленнями (окрім школи).

68. У нашій сім'ї у кожного свої поняття про те, що правильно і що неправильно.

69. Обов'язки кожного в нашій сім'ї чітко визначені.
 70. У нашій сім'ї ми можемо робити, що хочемо.
 71. Ми рідко по-справжньому ладимо один з одним.
 72. У нашій сім'ї ми зазвичай стежимо за тим, що говоримо один одному.
 73. Члени сім'ї часто намагаються бути в чомусь краще один одного.
 74. У нас вдома важко побути одному, щоб це кого-небудь не образило.
 75. «Іди в гості сміло, як не жде дома діло» – таке правило нашої сім'ї.
 76. Дивитися телевизор у нашій сім'ї більш люблять, ніж читати.
 77. Члени сім'ї часто виходять в світ.
 78. Наша сім'я дотримується суворих моральних правил.
 79. У нашій сім'ї з грошима поводяться не дуже дбайливо.
 80. У нашій сім'ї панує правило: «Не в свої сани не сідай»
 81. У нашій сім'ї всім приділяється достатньо багато часу і уваги.
 82. У нашій сім'ї часто виникають спонтанні дискусії (експромти).
 83. У нашій сім'ї ми вважаємо, що підвищенням голосу нічого не доб'єшся.
 84. У нашій сім'ї не заохочується, щоб кожен висловлювався сам за себе.
 85. Членів нашої сім'ї часто порівнюють з іншими людьми відносно того, як вони встигають на роботі або в школі.
 86. У нашій сім'ї по-справжньому люблять музику, живопис, літературу.
 87. Головна форма розваги у нас – дивитися телевизор або слухати радіо.
 88. Члени нашої сім'ї вірять у перемогу справедливості.
 89. У нашій сім'ї посуд миється відразу після харчування.
 90. У нашій сім'ї ніщо не проходить безкарно.

Інтерпретація і обробка даних

ШСО включає десять шкал, кожна з яких представлена дев'ятьма пунктами, що мають відношення до характеристики сімейного оточення.

Короткий опис шкал.

А. Показники стосунків між членами сім'ї:

1. Згуртованість (З). У якій мірі члени сім'ї піклуються один про одного, допомагають один одному; вираженість відчуття приналежності до сім'ї.
2. Експресивність (Е). У якій мірі в сім'ї дозволяється відкрито діяти і виражати свої почуття.
3. Конфлікт (К-т). У якій мірі відкрите вираження гніву, агресії і конфліктних взаємин у цілому характерне для сім'ї.

Б. Показники особистісного зростання:

- Незалежність (Н). У якій мірі члени сім'ї заохочуються до самоствердження, незалежності, самостійності в обдумуванні проблем і

ухваленні рішень.

Орієнтація на досягнення (ОД). У якій мірі різним видам діяльності (навчанню, роботі і ін.) в сім'ї надають характеру досягнення і змагання.

Інтелектуально-культурна орієнтація (ІКО). Ступінь активності членів сім'ї в соціальній, інтелектуальній, культурній і політичній сферах діяльності.

Орієнтація на активний відпочинок (ОАВ). Наскільки сім'ї властиві активний відпочинок і спорт.

Морально-етичні аспекти (МЕА). Ступінь сімейної пошани до етичних і етичних цінностей і положень.

В. Показники управління сімейною системою:

Організація (О). Наскільки для сім'ї важливі порядок і організованість (структуризація сімейної діяльності, фінансове планування, ясність і визначеність сімейних правил і обов'язків).

Контроль (К-л). Ступінь ієрархічності сімейної організації, ригідності сімейних правил і процедур, контролю членами сім'ї один одного.

При обробці даних дослідження для кожної шкали обчислюється показник, який отримують шляхом складання відповідей, що враховуються, за всіма пунктами відповідної шкали. Потім обчислюються середні показники для всіх членів сім'ї і окреслюється сімейний профіль, який порівнюється з середніми значеннями нормативного профілю (таблиця.). Також може бути визначений показник несумісності сім'ї (ПНС), що характеризує вираженість дисонансу в сприйнятті сімейного клімату членами сім'ї.

Бланк реєстрації відповідей ШСО

(знаком «х» помічені пункти, що враховуються під час підрахунку балів за відповідними шкалами)

П	Х	Х		Х	Х	Х		Х	Х	Х
№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Н			Х				Х			
У	Х	Х	Х	Х	Х		Х		Х	
№	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Н						Х		Х		Х
У	Х					Х		Х		Х
№	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Н		Х	Х	Х	Х		Х		Х	
У	Х	Х	Х		Х		Х		Х	Х
№	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
Н				Х		Х		Х		
У		Х		Х	Х		Х			Х
№	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
Н	Х		Х			Х		Х	Х	
У	Х	Х		Х		Х		Х	Х	Х
№	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
Н			Х		Х		Х			

У		X	X	X	X	X	X	X	X	
№	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
Н	X									X
У		X	X		X		X	X		X
№	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
Н	X			X		X			X	
У	X	X	X			X		X	X	X
№	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
Н				X	X		X			
	З	Е	К-Т	Н	ОД	ІКО	ОАВ	МЕА	О	К-Л

Опитувальник для батьків «Типи виховання дітей»

Інструкція. Шановні батьки! У пропонованому опитувальнику ви знайдете ряд різних тверджень, думок, навіть одкровенень про деякі типи виховання дітей. Всі з цих тверджень мають порядкові номери. Ці ж порядкові номери ви знайдете і в «Бланку для відповідей». Номери тих тверджень в опитувальнику, з якими ви повністю згодні, обведіть маленьким кружком. Решту номерів перекресліть.

1. У нашому домі головний – наша дитина.
2. Не можу собі навіть уявити, щоб моя дитина щось зробила, заздалегідь не порадившись зі мною.
3. Ви зрозумійте, я не встигаю переробити за день всі свої справи, і, звичайно, мені не до дитини.
4. Моя дитина має бути мені вдячна, що виховується не в інтернаті, а в сім'ї.
5. Як би моя дитина не прагнула догодити мені, я в ній бачу тільки недоліки.
6. Якщо моя дитина щось скоїла, я здеру з неї три шкури.
7. Я весь час вимагаю від своєї дитини, щоб вона робила все тільки на совість.
8. Я вибачаю своїй дитині всі капризи, аби вона була здоровою.
9. Чим годинами приділяти увагу своїй дитині, для мене набагато простіше що-небудь їй купити.
10. Моя дитина завжди знає, до кого треба звернутися в даній ситуації (до матері або батька), щоб отримати бажану для неї відповідь.
11. Раніше я все дозволяв (ла) своїй дитині, а зараз не дозволяю нічого.
12. Моя дитина з самого народження знає, що їй немає рівних.
13. Моя дитина ніколи сама без мене не ухвалить ніяких рішень.
14. Я даю дитині все: їжу, одяг, дах – так навіть ж ще приділяти їй увагу.
15. Якби ви тільки знали, як заважає мені дитина!
16. Моя дитина в тисячу разів гірша, ніж дитина у сусідів.
17. Думка дитини нічого не варта, думка батьків – закон.

18. Я вважаю: перш за все у дитини мають бути обов'язки, а потім – права.

19. Я оберігаю свою дитину від всього на світі. Вона чудово знає, як я дорожу її здоров'ям.

20. Моя дитина звикла отримувати подарунки щодня. Не розумію, чим вона весь час незадоволена.

21. У нашій сім'ї кожен дорослий користується тільки своїм стилем виховання дитини.

22. Моя дочка (мій син) ніяк не зрозуміє, що у неї (нього) тепер є молодший брат (сестра) і ми не можемо приділяти їй (йому) максимальної уваги.

23. Я живу лише заради своєї дитини.

24. Не розумію, чому всі дорікають мені, що моя дитина живе по підказках. Хай по підказках, але ж моїх!

25. Мені доводиться виховувати дитину в основному по телефону.

26. Я не збираюся приділяти уваги своїй дитині. Мені її ніхто не приділяв!

27. Я протиставляю свою дитину іншим дітям для її ж блага.

28. Кращий спосіб виховання – пасок.

29. Наша дитина знає, що вона повинна виправдати наші надії.

30. Я завжди йду на повіді у своєї дитини, пам'ятаючи про її погане здоров'я.

31. Моя дитина не потребує нічого. У неї є все, про що можна тільки мріяти.

32. У нас з чоловіком (дружиною) розбіжності в поглядах на питання виховання дітей.

33. Не розумію, яка тут трагедія, якщо тепер старшій дитині дістається менше ніжності і ласки, ніж колись раніше, коли вона ще в сім'ї була лише одна.

34. Сенс мого життя – це моя дитина.

35. Моя дитина ніколи не зробить нічого, що б загрожувало її здоров'ю.

36. У мене немає часу знайомитися з друзями моєї дитини.

37. Якщо моя дитина не ночує вдома – це її справа.

38. Моя дочка (мій син) в сто разів здібніша(ий), ніж син (дочка).

39. Тільки страх, страх покарання стримує мою дитину.

40. Моя дитина нарівні зі всіма відповідає за порядок в домі.

41. Якщо моя дитина починає скаржитися на своє здоров'я, я втрачаю спокій.

42. Моя дитина знає, як я зайнятий (а) на роботі і моя зарплата мені необхідна, щоб задовольнити її потреби.

43. Моїй дитині треба цілий день лавірувати між мною і чоловіком (дружиною), дідусем і бабусею, щоб догодити нам всім.

44. Після появи в сім'ї новонародженого нам довелося мимоволі змінити свій метод виховання щодо старшої дитини.

45. Моя дитина звикла жити в сім'ї в атмосфері поклоніння і

захоплення.

46. Я продумав (ла) все життя своєї дитини до щонайменших дрібниць.

47. Мій обов'язок приготувати щось для дитини. Чи з'їсть вона – це її турбота.

48. Я не дам навіть копійки на іграшки для дитини. Нащо на це витратити гроші.

49. Мені доводиться весь час поправляти свого сина (свою дочку). Що б він (вона) не робив (ла), він (вона) все робить гірше за інших.

50. Дисципліна – це покарання і страх.

51. Моя дитина знає, що їй необхідно займатися музикою і мовою, щоб чогось досягти в житті.

52. Коли моя дитина захворіє, я готовий (а) виконати будь-яку її примху.

53. Якщо у мене раптом буде вибір: їхати мені у відрядження або ж побути з дитиною, я, звичайно, виберу відрядження, тому що це важливо для кар'єри, а дитині привезу подарунків.

54. У нашій сім'ї постійні дискусії про те, як треба правильно виховувати дитину.

55. Я тепер уже не балую дитини, хай задовольняється тим, що вона має.

56. Все, що хоче моя дитина, – для мене закон.

57. По можливості, де тільки можна, я оберігаю свою дитину.

58. Мені батьки майже не приділяли в дитинстві часу на мої турботи. Чому я повинен (на) приділяти?

59. Я зовсім не для того дозволив (ла) собі мати дитину, щоб думати щодня в що її взути, одягнути, чим нагодувати. Хай краще думає про це держава.

60. Я думаю, що кращий метод виховання – порівняння дитини з іншими дітьми.

61. Паском повертаю свою дитину до реальності.

62. У той час, коли я на роботі, старший син (дочка) турбується про молодших.

63. Мені весь час здається, що моя дитина захворіла.

64. Якби я сидів (ла) зі своєю дитиною вдома, вона би не мала би таких дорогих іграшок, що викликають заздрощі в інших дітей.

65. У вихідні дні я займаюся перевихованням дитини, тому що, коли я на роботі, бабуся і дідусь балують її.

66. Моя дочка (мій син) ніяк не може звикнути до того, що у нас в сім'ї тепер інший кумир.

67. У нашій сім'ї всі дихають лише в такт диханню дитини.

68. Якщо я щось вимагаю від своєї дитини, то тільки з добрих намірів.

69. Я, звичайно, за розвиток дитини, але мені жаль витратити на нього час.

70. Ще не вистачало, щоб я піклувався (лась) про свою дитину.

71. Я навіть не приховую те, що у мене серед моїх дітей є свій улюбленець.

72. Я виховую свою дитину не «пряником», а «батогом».

73. Я звик (ла) доручати дитині всі відповідальні дорослі справи.

74. Я згоден (на), щоб моя дитина росла під ковпаком, аби вона більше не хворіла.

75. Не розумію, що не вистачає моїй дитині. Ми купили їй навіть відеокамеру.

76. Через нашу дитину у нас вдома постійні сварки, тому що ми не сходимося з дружиною (чоловіком) в поглядах на проблеми виховання дітей.

77. Моя дочка (син) ніяк не хоче примиритися з тим, що після мого розлучення з її (його) татом у мене зовсім вже немає грошей, щоб виконувати всі її (його) забаганки.

78. Моя дитина знає, що вона найкраща.

79. Моя дитина у всьому покладається тільки на мій смак.

80. Хай виховують мою дитину вихователі.

81. Коли моя дитина захворіє, я лікаря не викликаю – видужає сама.

82. Моя дочка (син), видно, чекає на казкового принца (принцесу), хоча їй (йому) ще так далеко до казкової принцеси (принца).

83. Я звик (ла), щоб моя дитина мені беззаперечно підкорялася.

84. Моя дитина знає, що вона має бути відмінником, інакше – я не потерплю.

85. Коли моя дитина себе погано почуває, я тремчу над нею, неначе вона новонароджена.

86. Думаю, що моя дитина рада, коли замість себе дарую їй нову дрібничку.

87. Те, що я сьогодні дозволяю робити своїй дитині, завтра забороняє їй тато (мама).

88. Я змінив (ла) свій стиль виховання дитини для її ж користі.

89. Якщо моя дитина вимагатиме зірку з неба, я їй її дістану.

90. Моя дитина не має ніяких турбот, знаючи те, що про все я поклопочуся сам(а).

91. Моя дитина повністю вільна: хоче – ходить в школу (дитячий садок), хоче – ні.

92. Не приховую, мене не хвилює, де і з ким проводить час моя дитина.

93. Моя дочка (син) весь час марить наяву, нібито уві сні. Краще б вона (він) займалася(вся) справою і хоч чимось була (був) схожий (а) б на брата (сестру).

94. Я тримаю своїх дітей в «їжакових рукавицях»

95. Я весь час довіряю своїй дитині повністю вести наше господарство.

96. Щоб моя дитина зайвий раз не заразилася від інших дітей, я їй забороняю ходити в гості, театр, цирк, кіно.

97. Моя дитина мною завжди пишається. Я досяг (ла) всього, і вона має все. Для чого ж їй необхідне ще й спілкування зі мною.

98. Моя дитина ніколи не знає, що їй сьогодні «можна», що не «можна».

99. Раз мій чоловік (дружина) знайшов(ла) собі іншу, нову сім'ю, я не можу, як раніше, балувати дитину.

100. Моя дитина знає, що вона – ідеал.

101. Навіть якщо моя дитина не народилася вундеркіндом, я все зроблю, щоб вона ним була.

102. Безумовно, мені важливіше піти в магазин, ніж згаяти час на прогулянку з власною дитиною.

103. Моя дитина – зайвий тягар для мене.

104. Молодший син (дочка) мене весь час дратує. Добре, що у нас є ще одна дитина.

105. Якщо хтось раптом поскаржиться мені на мою дитину, я з нею розберуся сам так, що вона про це ще довго пам'ятатиме.

106. Моя дочка (мій син) чудово знає, що вона (він) повинна(ен) доглядати дідуся.

107. Я прагну не перевантажувати дитину і оберігати її від перевтоми і стресів.

108. Якщо я небагато приділяю часу своїй дитині, то стараюся це компенсувати будь-якими цінними подарунками.

109. Тільки мій настрій визначає, як я сьогодні виховувати дитину.

110. Добре, що бабуся виїхала в село, я тепер сам(а) узявся(лась) за нашу дитину.

Бланк для відповідей

1	12	23	34	45	56	67	78	89	100	I
2	13	24	35	46	57	68	79	90	101	II
3	14	25	36	47	58	69	80	91	102	III
4	15	26	37	48	59	70	81	92	103	IV
5	16	27	38	49	60	71	82	93	104	V
6	17	28	39	50	61	72	83	94	105	VI
7	18	29	40	41	62	73	84	95	106	VII
8	19	30	41	52	63	74	85	96	107	VIII
9	20	31	42	53	64	75	86	97	108	IX
10	21	32	43	54	65	76	87	98	109	X
11	22	33	44	55	66	77	88	99	110	XI

Підрахуйте, скільки в кожному рядку відповідей, скільки цифр обведено. Шифр рядка, де виявилось найбільше обведених цифр, говорить про домінуючий тип виховання в сім'ї. Якщо цей рядок не один і типи виховання різні (за винятком спеціально виділених синергічних типів виховання), то це найчастіше свідчить про суперечливі виховні впливи.

Шифр до коду типів виховання дітей:

I – Кумир сім'ї.

II – Гіперопіка.

- III – Гіпоопіка.
- IV – Бездоглядність.
- V – «Попелюшка».
- VI – «Залізний кулак».
- VII – Підвищена моральна відповідальність.
- VIII – «Культь хвороби».
- IX – «Кронпринц».
- X – Суперечливе виховання.
- XI – Зміна зразків виховання.

Синергічні – це типи виховання, які доповнюють один одного і дають підсилюючий ефект. Наприклад: Бездоглядність + Гіпоопіка + «Залізний кулак» або «Кумир» + Гіперопіка + «Культь хвороби».

Методика вивчення стосунків учня зі значущими людьми

Методика спрямована на визначення ступеня та характеру близькості учня з різними людьми з його мікросередовища. Крім батьків у ній присутня ціла низка осіб, з якими взаємодіє підліток. Крім цього, вказано дві ситуації, в яких він найчастіше контактує з людьми. Ця методика допомагає з'ясувати ступінь значущості різних ситуацій для підлітка та успішність реалізації його потреби в спілкуванні. Однак найбільший інтерес для педагога становить сфера взаємин підлітка з родиною.

Інструкція: «Мета цього дослідження – отримання інформації про те, які у тебе стосунки з окремими людьми із близького оточення. У лівій колонці подано перелік ситуацій, в які потрапляє людина під час спілкування з іншими людьми. Зверху вказано осіб, з якими тобі доводиться найчастіше спілкуватися в таких ситуаціях. Визнач у кожному стовпчику, хто із згаданих осіб у наведених ситуаціях найближчий для тебе, чия думка цікавить найбільше, а хто взагалі не має до тебе ніякого відношення.

Відповідай таким чином:

- а) якщо особа, що означена зверху стовпця, не привертає твоєї уваги в даній ситуації взагалі, поставте «0»;
- б) якщо ця особа привертає твою увагу в цій ситуації, але слабо і рідко, постав «1»;
- в) якщо вона привертає твою увагу і часто, постав «2»;
- г) якщо вона дуже і часто привертає твою увагу, постав «3».

Для виконання завдання час не обмежений, але не варто довго задумуватися над відповідями. Давай ту відповідь, яка першою спадає тобі на думку. Починай з ситуації № 1. Коли відповідь буде готова, продовжуй далі, і так до кінця. По закінченні заповнення підрахуй бали в кожній вертикальній та горизонтальній рубриці».

СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я

Опитувальник «Індекс ставлення до здоров'я»

Опитувальник, розроблений С.Д. Дерябо, В.А. Льовіним, спрямований на діагностику рівня сформованості суб'єктивного ставлення особистості до здоров'я і здорового способу життя. Тест складається з двох частин (для підвищення надійності результатів), що проводяться з невеликим інтервалом між ними. Кожна частина тесту містить 24 пари альтернативних висловів.

Інструкція: З двох запропонованих висловів (А і Б), які описують протилежні думки, ситуації, виберіть ті, з якими Ви більше погоджуєтесь. Якщо Вам повністю підходить варіант А, обведіть велику букву «А». Якщо Ви швидше схиляєтеся до варіанту А, але не можете повністю з ним погодитися, то обведіть маленьку букву «а».

Якщо Вам повністю підходить варіант Б, обведіть велику букву «Б». Якщо Ви швидше схиляєтеся до варіанту Б, але не можете повністю з ним погодитися, то обведіть маленьку букву «б».

Якщо Ви вважаєте якусь ситуацію за маловірогідну для Вас, то все-таки постарайтесь зробити свій вибір. У цьому тесті немає «правильних» і «неправильних» відповідей. Ваша думка цінна для нас саме такою, якою вона є.

Відповідати краще швидко, оскільки перша реакція найточніше виражає Вашу думку.

Форма А

1	А-а. Я здатний помічати навіть невеликі відхилення в роботі моїх органів.	Б-б. Я реагую лише на істотні розлади.
2	А-а. Коли по телевізору починається чергова передача про профілактику якого-небудь захворювання, я зазвичай переключаюся на іншу програму.	Б-б. Я відкладаю свої справи, щоб її переглянути.
3	А-а. Якщо хтось із знайомих запропонує мені займатися разом оздоровчими процедурами, я із задоволенням візьму в цьому участь.	Б-б. Я знайду спосіб ввічливо відмовитися.
4	А-а. Я постійно стежу за тим, щоб мої близькі серйозно піклувалися про своє здоров'я.	Б-б. Я не примушую їх це робити.
5	А-а. Коли я дивлюся на руки іншої людини, я в першу чергу звертаю увагу на їх форму і розмір.	Б-б. Я мимоволі спочатку помічаю стан і чистоту шкіри.
6	А-а. Я роблю виписки або вирізки з газет і журналів про здоровий спосіб життя.	Б-б. Я ніколи цим не займався.

7	А-а. Якщо у мене від втоми болить голова, я виходжу трохи погуляти або хоч би відкриваю вікно.	Б-б. Щоб зняти цей головний біль, я просто приймаю пігулку.
8	А-а. Я зазвичай сам не купую для членів сім'ї різні засоби догляду за здоров'ям.	Б-б. Все це, в основному, купується за мою ініціативою.
9	А-а. Після прийняття ванни я завжди відчуваю себе зовсім іншим: бадьорим і оновленим.	Б-б. Треба визнати, що таке відчуття в мене буває дуже рідко.
10	А-а. Коли в громадському транспорті, чергах ведуться розмови про способи збереження здоров'я, я не звертаю на це уваги.	Б-б. Я мимоволі прагну прислухатися до таких розмов.
11	А-а. Я звертаюся до лікаря, тільки коли мені стає дуже погано.	Б-б. Я прагну почати лікування при перших же ознаках погіршення самопочуття.
12	А-а. Мені доводилося пропонувати знайомим рецепти або інструкції різних оздоровчих процедур.	Б-б. Я цього не робив, адже кожен повинен піклуватися про своє здоров'я сам.
13	А-а. На мій погляд, всякі моржі, які насолоджуються купанням в своїх ополонках на морозі, просто диваки.	Б-б. Я повністю поділяю їх прагнення отримувати задоволення від свого здоров'я.
14	А-а. Коли це було можливим, я відвідував лекції, курси, семінари про здоровий спосіб життя.	Б-б. Я ніколи не ходив на них, тому що ця тема мені байдужа.
15	А-а. Мені здається дивною людина, яка замість того, щоб подивитися пізно увечері цікавий фільм, дотримується свого правила «вчасно лягати спати».	Б-б. Я теж прагну слідувати цьому правилу, щоб не завдавати шкоди своєму здоров'ю.
16	А-а. На жаль, я не можу сказати, що прагну якимось поліпшити ставлення моїх знайомих до свого здоров'я.	Б-б. Я активно пропагую здоровий спосіб життя.
17	А-а. Інколи мені здається, що мій організм неначе навіть ображається і дорікає мені, якщо я поведжуся з ним необдуманно і жорстко.	Б-б. Людський організм всього лиш реагує на негативні дії.
18	А-а. Переглядаючи на вулиці книги у торговців, я зазвичай, насамперед, звертаю увагу на літературу про збереження здоров'я.	Б-б. Мене цікавлять книги на інші теми.
19	А-а. Якщо мені на день народження подарують лижі, гантелі, масажер і тому подібне, я, мабуть, здивуюся і розгублюся від такого подарунку.	Б-б. Цей подарунок був би дуже до речі: він відповідає моему стилю життя.

20	А-а. Мені доводилося ділитися з іншими людьми своїм успішним досвідом зміцнення здоров'я.	Б-б. Я не готовий давати поради людям з цієї проблеми.
21	А-а. Мені незрозумілий стан людей, які мучаться за столом через те, що їм не вдалося вимити руки перед їдою.	Б-б. Я сам переживаю подібні відчуття.
22	А-а. Я ніколи не звертався до редакцій журналу «Здоров'я», телепередач «Зціли себе самого», «Аптека» і т.п.	Б-б. Мені доводилося задавати їм питання з тем, що цікавлять мене.
23	А-а. Я витрачаю значну частину коштів спеціально для підтримки здоров'я.	Б-б. Я витрачаю гроші на своє здоров'я тільки у разі необхідності.
24	А-а. Я ніколи не конфліктував з дорослими, якщо їхні дії завдавали шкоди здоров'ю інших людей.	Б-б. У мене бували подібні конфлікти.

Форма Б

1	А-а. Якщо б у мене на тілі з'явилася яка-небудь плямочка або безболісне здуття, то я помітив би це дуже швидко.	Б-б. Я звернув би на нього увагу, коли воно стало б достатньо великим.
2	А-а. Коли я гортаю який-небудь журнал, різні статті про здоров'я я просто пропускаю.	Б-б. Я їх уважно переглядаю.
3	А-а. Якщо мені запропонують проводити свої вихідні в групі здоров'я або спортивному залі, я, звичайно, цим скористаюсь.	Б-б. Я вважатиму за краще залишатися вдома і займатися своїми справами.
4	А-а. Я рішуче втручаюся, якщо хтось з моїх близьких починає здійснювати вчинки, які шкодять його здоров'ю.	Б-б. Мабуть, я не завжди докладаю до цього достатньо зусиль і часто готовий з цим змиритися.
5	А-а. Я зазвичай не звертаю особливої уваги, якщо у мого співбесідника не зовсім чисті зуби, не підстрижені нігті і т.д.	Б-б. Мені це одразу ж впадає в очі.
6	А-а. Я виписую або купую газети, журнали і книги з проблем здоров'я.	Б-б. Я не витрачаю на це свої гроші.
7	А-а. Якщо дозволяє час, я прагну дістатися, куди мені потрібно, пішки.	Б-б. Я всього рівно краще спокійно під'їду на автобусі, тролейбусі і так далі.
8	А-а. Коли я вибираю подарунок комусь з членів своєї сім'ї, мені не спадає на думку купити що-небудь з предметів особистої гігієни.	Б-б. Я часто роблю саме такі подарунки, тому що вони видаються мені цілком підходящими.

9	А-а. Коли я випиваю стакан свіжого фруктового соку, я відчуваю прилив бадьорості, енергії в усьому організмі.	Б-б. Я, перш за все, просто втамовую спрагу.
10	А-а. Коли знайомі в компанії починають говорити про різні процедури збереження здоров'я, мені стає просто нудно.	Б-б. Я із задоволенням включаюся в бесіду.
11	А-а. Я прагну ухилитися від різних обов'язкових профілактичних обстежень.	Б-б. Вони є хорошим стимулом, щоб поклопотатися про стан свого організму.
12	А-а. Мені вдалося зацікавити своїх знайомих книгами і статтями про здоровий спосіб життя.	Б-б. Я не робив таких спроб.
13	А-а. Здається, ті, хто знаходить задоволення в тому, щоб о 5 ранку бігати в трусах по вулиці, — це не зовсім нормальні люди.	Б-б. Я навіть заздрю їм, адже турбота про своє здоров'я — це радісне і захоплююче заняття.
14	А-а. Я прагну знайомитися з людьми, які багато знають про те, як підтримувати своє здоров'я на належному рівні.	Б-б. Такі люди для мене не більш цікаві, ніж інші.
15	А-а. Я рідко замислююся над тим, чи правильно я харчуюся.	Б-б. Я, в цілому, дотримуюся правил здорового харчування.
16	А-а. Я ніколи не писав за власною ініціативою статей про здоров'я в журнали, газети, стінгазети і т.д.	Б-б. У своєму житті я вже робив щось подібне.
17	А-а. Часом у мене виникає таке відчуття, що організм неначе хоче сказати мені, чим йому допомогти, якщо в ньому щось розладилося.	Б-б. Будь-який біль в організмі — це всього лише певна реакція нервової системи.
18	А-а. Коли в гостях за пропозицією господарів квартири я переглядаю їх бібліотеку, мої очі самі зупиняються на книгах про підтримку здоров'я.	Б-б. У мене викликає інтерес інша література.
19	А-а. Коли я купую зубну пасту, креми, жувальні гумки і т.п., я практично не орієнтуюся на їх «оздоровчий ефект», що підкреслюється в рекламі.	Б-б. Для мене це дуже важливо, тому що у всьому прагну враховувати, як це вплине на моє здоров'я.
20	А-а. Мені доводилося навчати інших людей способів поліпшення свого самопочуття.	Б-б. У мене недостатньо для цього власного досвіду.
21	А-а. У мене не викликають особливої симпатії люди, які з відчуття якоїсь гидливості ніколи не користуються чужою тарілкою, кухлем і т.п.	Б-б. Я повністю поділяю відчуття таких людей.
22	А-а. Я ніколи спеціально не розшукував літературу, в якій описуються рідкісні методики оздоровлення організму.	Б-б. Мені доводилося це робити.

23	А-а. Я щодня довго займаюся оздоровленням свого організму, не дивлячись на інші важливі справи.	Б-б. Я приділяю час на своє здоров'я тільки у разі потреби.
24	А-а. Я ніколи не брав участі у роботі різних рухів, що борються за здорове навколишнє середовище.	Б-б. Я брав участь у таких акціях.

Обробка результатів. Результати визначаються за допомогою ключа:

№	А	а	б	Б
1.	3	2	1	0
2.	0	1	2	3
3.	3	2	1	0
4.	3	2	1	0
5.	0	1	2	3
6.	3	2	1	0
7.	3	2	1	0
8.	0	1	2	3
9.	3	2	1	0
10.	0	1	2	3
11.	0	1	2	3
12.	3	2	1	0
13.	0	1	2	3
14.	3	2	1	0
15.	0	1	2	3
16.	0	1	2	3
17.	3	2	1	0
18.	3	2	1	0
19.	0	1	2	3
20.	3	2	1	0
21.	0	1	2	3
22.	0	1	2	3
23.	3	2	1	0
24.	0	1	2	3

Вираховується сума балів за чотирма шкалами:

- 1) емоційна шкала: 1, 5, 9, 13, 17, 21;
- 2) пізнавальна шкала: 2, 6, 10, 14, 18, 22;
- 3) практична шкала: 3, 7, 11, 15, 19, 23;
- 4) вчинкова шкала: 4, 8, 12, 16, 20, 24.

Рівні	Емоційна шкала	Пізнавальна шкала	Практична шкала	Вчинкова шкала	загальний показник
Високий	13 і більше	9 і більше	12 і більше	9 і більше	40 і більше
Середній	9-12	4-8	7-11	4-8	24-39
Низький	0-8	0-3	0-6	0-3	0-23

Анкета «Обізнаність з правилами здорового способу життя»

№	Твердження	Відповідь	
		Так	Ні
1	Я знаю, як влаштований мій організм		
2	Я знаю, що впливає на гарну роботу мого організму		
3	Моє здоров'я багато в чому залежить від моїх дій		
4	Я знаю правила режиму дня		
5	Заняття за письмовим столом треба чергувати з вправами або іграми		
6	Коли я виконую домашні завдання, кожні 40 хв. треба відволікатися і дивитися телевізор		
7	Я повинен спати не менш, ніж 8 годин на добу		
8	Якщо ранком не потрібно вставати до школи, то можна лягти дуже пізно, все одно я висплюся		
9	Я знаю основні правила раціонального харчування		
10	Потрібно приймати їжу завжди в один і той же час		
12	Їсти потрібно тоді, коли хочеться, не важливо, в який момент це відбувається		
11	Їсти потрібно тільки те, що подобається		
12	Солодощі більш корисні, ніж овочі і фрукти		
13	Загартування – це обливання холодною водою		
14	Для того, щоб вирости здоровим і сильним, достатньо уроків фізичної культури в школі		
15	Для фізичного розвитку треба регулярно займатися фізкультурою вдома		
16	Я знаю правила гігієни		
17	Для того, щоб зберегти здоров'я зубів, достатньо жувати «Орбіт»		
18	Руки потрібно мити перед кожним прийомом їжі		
19	Умиватися перед сном необов'язково, адже вранці все одно доведеться робити те ж саме		
20	Найкращий відпочинок – це перегляд телепередач і комп'ютерні ігри		
21	Якщо погано себе відчуваєш, то необхідно сказати про це батькам і звернутися до лікаря		
22	Якщо погано себе відчуваєш, то потрібно просто почекати – само пройде		
23	У разі поганого самопочуття я сам можу вибрати і прийняти ліки		
24	Я знаю правила поводження з домашньою аптечкою		
25	Мій настрій і стосунки з батьками, друзями, вчителями впливають на моє здоров'я		

Анкета «Мій спосіб життя»

1. Чи необхідний, на вашу думку, здоровий спосіб життя?
2. Наскільки успіхи в житті залежать від способу життя?
 - а) повністю;
 - б) багато в чому;
 - в) не дуже;
 - г) не залежать.
3. Ваш спосіб життя є здоровим? Оцініть його за 10-бальною шкалою: 0 — 1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 — 7 — 8 — 9 — 10
4. Ви почали б вести здоровий спосіб життя, щоб ...
 - а) бути сильним;
 - б) бути красивим;
 - в) бути завжди у формі;
 - г) бути успішним у справах;
 - д) розкрити свої здібності;
 - е) стати духовно багатію особистістю;
 - ж) мати здорових дітей;
 - з) отримувати від життя радість і задоволення;
 - и) інше _____
5. Що могло б спонукати Вас змінити спосіб життя?
 - а) важка хвороба;
 - б) життєва криза;
 - в) смерть близької людини;
 - г) загальне незадовільне самопочуття;
 - д) невдачі в справах;
 - е) приклад авторитетної для вас людини;
 - ж) закоханість;
 - з) читання спеціальної літератури;
 - и) участь в лекціях або семінарах з даної проблематики;
 - і) інше _____
6. Відзначте, будь ласка, як Ви оцінюєте своє здоров'я:
 - а) зараз: 0—10—20—30—40—50—60—70—80—90—100.
 - б) рік тому: 0—10—20—30—40—50—60—70—80—90—100.
7. Як часто Ви хворієте?
 - а) не пам'ятаю, коли хворів останній раз;
 - б) рідко (1-2 рази на рік);
 - в) не дуже часто (1-2 рази на три місяці);
 - г) часто (1-2 рази на місяць);
 - д) не пам'ятаю себе здоровим.
8. Чи є у Вас хронічні захворювання? Якщо так, вкажіть які.
9. Що Ви робите, щоб бути здоровим?
10. Оцініть за 5-бальною системою, хто або що більшою мірою вплинуло на Ваше ставлення до здоров'я («5» — дуже сильно; «4» — сильно; «3» — середньо; «2» — мало; «1» — не вплинуло):
 - а) батьки;

- б) спосіб життя сім'ї;
- в) книги, журнали, телепередачі, фільми;
- г) уроки біології, фізкультури, ОБЖ;
- д) заняття в спортивних секціях;
- е) однолітки;
- ж) життєвий випадок;
- з) інше (вказіть).

11. Оцініть за 5-бальною шкалою, що і наскільки є важливим для збереження власного здоров'я («5» — дуже важливо; «4» — достатньо важливо; «3» — важливо; «2» — не дуже важливо; «1» — не важливо) ?

- а) знати слабкі і сильні сторони свого організму;
- б) вивчати методики оздоровлення організму;
- в) регулярно займатися оздоровленням свого організму;
- г) відвідувати спортивні секції, групи здоров'я;
- д) дотримуватися правил раціонального харчування;
- е) систематично відвідувати лікарів;
- ж) усвідомлювати красу свого тіла;
- з) відстежувати власне самопочуття.

Анкета для вивчення способу життя учнів

№	Твердження	Так	Ні	Іноді
1	Я завжди виконую вправи на уроці фізичної культури з задоволенням			
2	Я завжди виконую вправи на уроці на повну силу			
3	Деякі вправи я виконую вдома			
4	Я показую вивчені вправи іншим товаришам			
5	Я пам'ятаю, що треба завжди дихати носом			
6	Я намагаюся завжди дихати носом			
7	Я знаю, що моє здоров'я залежить від моїх зусиль			
8	Я щодня роблю вдома ранішню зарядку			
9	Я роблю ранішню зарядку в школі			
10	Я завжди прагну прийти до школи до початку ранкової зарядки			
11	Мені важко вранці вставати рано, щоб устигнути прийти на ранкову зарядку			
12	Вранці до школи встаю сам (сама)			
13	Вранці мене завжди потрібно будити			
14	Я знаю багато прийомів зміцнення свого здоров'я			
15	Я завжди застосовую прийоми зміцнення свого здоров'я			
16	Я використовую прийоми підтримки свого здоров'я тільки під керівництвом учителя та батьків			
17	В кінці кожного навчального дня я відчуваю втому			

18	Динамічні паузи на кожному уроці допомагають мені зберегти бадьорість протягом всього навчального дня			
19	Динамічні паузи мені цікаві			
20	Я роблю динамічні паузи і вдома			
21	Я дружу з усіма в класі			
22	У мене є в класі декілька друзів			
23	Я дружу тільки з дітьми зі свого двору			
24	Я ніколи не сварюся зі своїми друзями			
25	У мене вдома є кішка			
26	У мене вдома є собака			
27	Мені більше подобається бути вдома, ніж гуляти на вулиці			
28	Я гуляю на вулиці щодня			
29	Я дивлюся телевизор щодня по 3-4 години			
30	Я дивлюся телевизор щодня по 1-2 години			
31	Я дивлюся телевизор тільки у вихідні дні			
32	Я лягаю спати кожен день в один і той же час			
33	Я лягаю спати кожен день у різний час			
34	Я лягаю спати щодня в десять годин вечора			
35	Я лягаю спати кожен день до одинадцятої години			
36	Я лягаю спати щодня після одинадцятої години			
37	Я ніколи не дивлюся телевизор перед сном			
38	Я перед сном читаю книги			
39	Перед сном мені завжди хтось із батьків читає книги			
40	Я завжди сам (сама) роблю уроки			
41	Я завжди сам (сама) сідаю робити уроки			
42	Я завжди активно проводжу перерву			
43	Я активно займаюся на уроці фізкультури			
44	Я достатньо рухливий/рухлива в групі продовженого дня			
45	Я активно беру участь у змаганнях			
46	Я часто граю в різні рухливі ігри у дворі			
47	Я регулярно загартовуюсь різними способами			
48	Я систематично самостійно тренуюсь вдома			
49	Я завжди виконую всі домашні завдання з фізкультури			
50	Я займаюся у секції для фізичного вдосконалення			
51	Ми в сім'ї зміцнюємо наше здоров'я на природі (у саду, на дачі, в лісі, на рибалці)			
52	Ми ходимо сім'єю в походи (на каток, в басейн, у спортзал)			
51	Ми ходимо сім'єю до лазні (у сауну, в солярій)			
54	Коли я хворію, то мене найчастіше лікують не пігулками, а «народними» засобами			
55	Я зміцнюю здоров'я у заміському дитячому таборі, в санаторії, на курорті, у селі, в турпоїздах			
56	Ми вдома робимо один одному масаж			

Діагностика усвідомленості мотивів здорового способу життя*Варіант А.*

Інструкція: «Візьміть аркуш із зошита і підпишіть його, зазначте дату, вік, стать. Ваше завдання — поставити номер незакінченого речення і поряд з ним дописати його закінчення, уявивши себе у відповідній ситуації. Якщо ви ніколи не потрапляли в таку ситуацію, то подумайте, як би могли вчинити у такому випадку».

1. Хоча я не дружу з Петром, я погодився відвідати його вдома, коли він захворів, тому що ...
2. Хоча я не дуже сильний спортсмен, я брав участь у змаганнях, тому що...
3. Хоча на вулиці було холодно, не дослухаючись до вмовлянь батьків, я не одягнув шапки, тому що ...
4. Не дивлячись на те, що вода в озері була холодною, я викупався, оскільки...
5. Не дивлячись на те, що я хотів спати, я продовжував розв'язувати задачу, тому що...

Варіант Б.

Інструкція: «Вам пропонуються для обдумування шість різних життєвих ситуацій. Поставте номер питання-сюжету, уявіть себе дійовою особою кожної ситуації і дайте відповіді на питання (письмово на зворотному боці того ж аркушу)».

1. На вулиці слизько. Ти підійшов до старенької бабусі і допоміг їй дійти до магазину. Чому ти це зробив?
2. Ти сидиш на стадіоні, де йдуть змагання з бігу. Коли побіг твій однокласник, ти почав кричати: «Андрію, давай!» Чому ти почав кричати?
3. На дискотеці ти познайомився (пась) з дівчиною (хлопцем) старшою за себе. Ти сказав (ла), що тобі більше років, ніж насправді. Чому ти це зробив (ла)?
4. Ганна почала палити, тому що їй так захотілося. Вона нікого не наслідувала, не рятувалася від проблем. Просто вирішила, що хоче бути жінкою, що палить. Ганна викуряє в день по півпачки сигарет і в свої 15 років по-філософськи ставиться до життя, кажучи, що «все одно ми всі коли-небудь помремо». Як ти ставишся до цього?
5. Максим не любить міцні напої, а те, що він вживає пиво щодня, його абсолютно не турбує. Нічого немає кращого, ніж розслабитися біля телевізора з баночкою гарного пива. Адаже пиво – юридично не алкогольний напій! Яка твоя думка?
6. Нічний клуб – це класна музика, веселощі до ранку, велика кількість друзів, цікаві знайомства... Щоб танцювати всю ніч, Ілля приймає пігулку екстазі – енергії вистачає, настрої відмінний, дівчата вважають його за супермена. Правда, грошей багато доводиться витратити, але ж не свої він витрачає, батьки добре заробляють і постійно забезпечують сина пристойними сумами. Як ти до цього ставишся?

Обробка результатів.

Відповіді досліджуваних групуються за чотирма категоріями:

1. Відповіді, що не стосуються структури мотиву:

— посилення на зовнішні обставини (на вулиці було жарко, тепло, холодно тощо; він заважає, відволікає, він перший почав; попросили, змусили, запросили тощо); позначення дії (я б промовчав, нічого не відповів, вибачився); шифр – Зовн.

2. Відповіді, що відносяться до «мотиваційного блоку»:

— потреби (хотів показати себе, перевірити себе) (П);
— потяги (вабило, кортіло, привертало); шифр – Пот;
— інтереси (зацікавило, було цікаво дізнатися, цікаво); шифр – Ін;
— обов'язок, необхідність (треба отримати залік, оцінку, повинен це зробити, було необхідно, не міг відмовити); шифр – О;
— мотиваційна установка (обіцяв, давно хотів, з'явився привід, це мій обов'язок), шифр – Му.

3. Відповіді, що стосуються «внутрішнього фільтру»:

— етичний контроль декларований (не можна відриватися від колективу, не підвести товаришів, переживаю за свою команду, старість треба поважати); шифр – Екд;

— етичний контроль недеklarований (поставив себе на його місце, йому погано, міг впасти, ніхто не хотів цього робити, а комусь треба; він мій товариш); шифр – Екн;

— перевага за зовнішніми ознаками (непривабливо на мені виглядає; мені так більше пасує і так далі); шифр – Оз зовн.;

— внутрішня перевага – схильності (мені подобається, я люблю це робити тощо); шифр.— Оз внут.;

— оцінка психічних (емоційних) станів (набридло, нудно, страшно, боюсь тощо); шифр — Ос;

— оцінка своїх можливостей (я загартований, сильний, сміливий; я можу це зробити, я це вмію; мені не завдасть це багато клопоту); шифр – Ом;

— оцінка умов і майбутніх зусиль, витрат енергії (звик, це не важко, мені це не під силу, немає можливості, засобів тощо); шифр – Оу;

— прогнозування наслідків (можу отримати погану оцінку, завтра спитають, можу перемогти, це може призвести до ...); шифр – Пн.

4. Відповіді, що стосуються до цільового блоку:

— опредмечування дії (купити продукти, допомогти зробити уроки тощо); шифр – Од;

— процес задоволення потреби (відпочити, отримати задоволення); шифр – Пзп;

— мотиваційна (змістова) мета (отримати гарну оцінку, заслужити схвалення, задовольнити бажання; довести собі, що можу тощо); шифр – Мм.

Відповіді піддослідних класифікуються за вказаними категоріями і заносяться до таблиці, після чого підраховується кількість відповідей за кожною категорією.

Зовн.	П.	Пот.	Ін.	О.	Му.	Екд.	ЕКн	Оз. зовн.	Оз. ВНУТ.	Ос.	Ом	Оу	Пн	Од	Пзп	Мм
+	++			+		+		+			+	+		+		+

Аналізуючи відповіді кожного респондента, можна дізнатися, наскільки повно він враховує всі обставини (мотиватори) або ж лише деякі з них, схильний він орієнтуватися на зовнішні обставини чи на внутрішні чинники, наскільки глибоко він намагається проаналізувати причини своїх вчинків, тобто наскільки повно відображається в його свідомості структура мотиву, наскільки обґрунтовано приймаються ним рішення.

Анкета «Ставлення до фізичного самовдосконалення»

1. Як Ви вважаєте, чи варто витратити час на фізичне самовдосконалення? (а – так, б – бажано, в – ні).

2. Чи займаєтесь Ви фізичним самовдосконаленням? (а – так, б – інколи, в – ні).

3. Оцініть власні зусилля з фізичного самовдосконалення: (а – займаюсь з повною віддачею, б – у міру сил і можливостей, в – не в повну силу).

4. Чи палите Ви тютюн? (а – так, б – інколи, в – ні).

5. Чи знаєте Ви рівень свого кров'яного тиску? (а – так, б – приблизно, в – ні).

6. Розставте в порядку значущості причини, які спонукають Вас до фізичного самовдосконалення? (здатність постояти за себе; відчуття доброго фізичного стану; бажання мати гарний зовнішній вигляд, якщо є інші причини, вкажіть їх).

7. Що заважає Вам регулярно займатися фізичним самовдосконаленням? (відсутність часу, лінощі, відсутність умінь і навичок, якщо є інші причини, вкажіть).

8. Які почуття викликає у вас ранкова фіззарядка? (а – позитивні, б – не викликає ніяких почуттів, в – негативні).

9. Чи читаете Ви літературу з питань фізичного самовдосконалення? (а – регулярно, б – інколи, в – ні).

10. Чи вмієте Ви визначити рівень свого фізичного стану? (а – так, б – частково, в – ні).

11. Чи робите Ви фізичні вправи з самовдосконалення під час канікул? (а – регулярно, б – інколи, в – ні).

Опитувальник САН

Методика призначена для оперативної оцінки самопочуття, активності, настрою.

Інструкція. Вам пропонується описати свій стан, який Ви відчуваєте на даний момент, за допомогою таблиці, яка складається із 30 полярних ознак. Ви повинні в кожній парі відмітити ту цифру, яка відповідає тому рівню відповідної характеристики, яка найбільш точно описує Ваш стан.

1. Самопочуття хороше	3 2 1 0 1 2 3	Самопочуття погане
2. Почуваюся сильним	3 2 1 0 1 2 3	Почуваюся слабким
3. Пасивний	3 2 1 0 1 2 3	Активний
4. Малорухливий	3 2 1 0 1 2 3	Рухливий
5. Веселий	3 2 1 0 1 2 3	Сумний
6. Хороший настрій	3 2 1 0 1 2 3	Поганий настрій
7. Працездатний	3 2 1 0 1 2 3	Розбитий
8. Повний сил	3 2 1 0 1 2 3	Знесилений
9. Повільний	3 2 1 0 1 2 3	Швидкий
10. Бездіяльний	3 2 1 0 1 2 3	Діяльний, активний
11. Щасливий	3 2 1 0 1 2 3	Нещасний
12. Життєрадісний	3 2 1 0 1 2 3	Хмурий
13. Напружений	3 2 1 0 1 2 3	Розслаблений
14. Здоровий	3 2 1 0 1 2 3	Хворий
15. Апатичний	3 2 1 0 1 2 3	Захоплений
16. Байдужий	3 2 1 0 1 2 3	Схвильований
17. Запальний	3 2 1 0 1 2 3	Смутний
18. Радісний	3 2 1 0 1 2 3	Сумний
19. Відпочилий	3 2 1 0 1 2 3	Стомлений
20. Свіжий	3 2 1 0 1 2 3	Виснажений
21. Сонливий	3 2 1 0 1 2 3	Збуджений
22. Бажання відпочити	3 2 1 0 1 2 3	Бажання працювати
23. Спокійний	3 2 1 0 1 2 3	Стурбований
24. Оптимістичний	3 2 1 0 1 2 3	Песимістичний
25. Витривалий	3 2 1 0 1 2 3	Виснажливий
26. Бадьорий	3 2 1 0 1 2 3	Млявий
27. Важко думається	3 2 1 0 1 2 3	Розмірковується легко
28. Розсіяний	3 2 1 0 1 2 3	Уважний
29. Повний надій	3 2 1 0 1 2 3	Розчарований
30. Задоволений	3 2 1 0 1 2 3	Незадоволений

Обробка даних. Під час підрахунку найвищий ступінь вираженості негативного полюсу пари (3) оцінюється в один бал, найвищий ступінь позитивного полюсу пари (3) – в сім балів. При цьому потрібно враховувати, що полюси шкал постійно змінюються, але позитивні стани завжди отримують позитивні високі бали, а негативні – низькі. Отримані бали групуються у відповідності з ключем в три категорії і вираховується сума за кожною з них.

Самопочуття (сума балів за шкалами): 1, 2, 7, 8, 13, 14, 19, 20, 25.

Активність : 3, 4, 9, 10, 15, 16, 21, 22, 27, 28.

Настрій: 5, 6, 11, 12, 17, 18, 23, 24, 29, 30.

Отримані результати за кожною категорією ділять на 10. Середній бал шкали становить 4. Оцінка, що перевищує 4 бали, свідчить про сприятливий стан досліджуваного, оцінка, нижча 4, свідчить про погане самопочуття. Нормальна оцінка стану знаходиться в діапазоні 5,0 – 5,5 балів. Важливо врахувати, що під час аналізу функціональних станів важливі не тільки значення окремих показників, а й їх співвідношення.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Балашов М.М., Лукьянова М.И. Возможно ли «измерить» образовательный процесс? // Наука и школа. – 1999. – №6. – С.51-56.
- 2.Бояринцева А.В. Как «измерить» воспитание? // Школьные технологии. – 2001. – №2. – С.196-210.
- 3.Воспитательный процесс: изучение эффективности: Методические рекомендации / Под ред. Е.Н.Степанова. – М., 2000. – 128 с.
- 4.Галузяк В. М. Базові параметри концепцій виховання // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 34. – Вінниця, 2011. – С. 238-245.
- 5.Галузяк В. М. Моніторинг вихованості особистості // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 32. – Вінниця, 2010. – С. 223-231.
- 6.Галузяк В. М. Основні характеристики ефективного стилю педагогічного спілкування // Наукові записки. – Випуск 32. Частина II. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001.– С.30-34.
- 7.Галузяк В. М. Проблема ефективності виховних підходів // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2010. – С. 62-67.
- 8.Галузяк В. М., Довгань Л. І. Моральне виховання у педагогіці США: теорія і практика. – Вінниця: РВВ ВДАУ, 2009. – 231 с.
- 9.Галузяк В. М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка: навч. посіб. – 3-є вид., випр. і доп. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2006. – 400 с.
- 10.Гільбух Ю. З. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу. – К., 1994. – 208 с.
- 11.Григор'єв А. Й. Психолого-педагогічна діагностика. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2006. – 488 с.
- 12.Григорьев Д., Кулешова И., Степанов П. Диагностика эффективности воспитания на основе динамики личностного роста ребенка // Воспитательная работа в школе. – 2003. – №2. – С.93-106.
- 13.Дерябо С. Д. Учителю о диагностике эффективности образовательной среды / Под. ред. В. П. Лебедевой, В. И. Панова. – М., 1997. – 216 с.
- 14.Дзюбка Л. В. Діагностика навчальної мотивації : зб. методик. – К. : Шкільний світ, 2011. – 126 с.
- 15.Зверева І. Д. Діагностика моральної вихованості школярів : метод. посібник. – К., 1995. – 156 с.
- 16.Ингенкамп К. Педагогическая диагностика. – М., 1990. – 240 с.
- 17.Киричук В. О. Технологія діяльності класного керівника з учнівським колективом (діагностика, аналіз, планування, організація корекційної роботи): [Експериментально-методичний посібник].– Ковель, 2000. – 88 с.
- 18.Костів В. І. Методика виявлення рівня моральної вихованості дітей із неповних сімей. – Івано-Франківськ, 1996. – 130 с.

19. Кравцов А.А. Критерии анализа методик диагностики воспитанности // Педагогическая диагностика. – 2002. – №2. – С.68-79.
20. Методика выявления воспитанности школьников // Нравственность в современном мире. – Минск, 2003. – С.44-50.
21. Монахов Н.И. Изучение эффективности воспитания. – М.; Педагогика, 1981. – 193 с.
22. Определение склонности к отклоняющемуся поведению (А.Н.Орел) / Клейберг Ю.А. Социальная психология девиантного поведения: учебное пособие для вузов. – М., 2004. – С.141-154.
23. Подмазин С.И., Сибиль Е.И. Как помочь подростку с «трудным» характером. – Киев: Перспектива, 1996. – 160 с.
24. Психолого-педагогічна діагностика розвитку учнів та колективу школи : навч.-метод. посіб. для вчителів, студ. пед. навч. закл. / Ін-т змісту і методів навчання ; уклад.: О.В. Киричук, О.М. Коберник.– К., 1998.– 106 с.
25. Работа с классом: диагностика, прогнозирование, планирование / [упоряд. М. К. Голубенко]. – К. : Шкільний світ, 2011. – 125 с.
26. Рожков М.И., Байбородова Л.В. Изучение результатов и эффективности воспитательного процесса // Организация воспитательного процесса в школе. – М., 2000. – С.141-164.
27. Сметанський М. І., Галузяк В. М. та ін. Теорія та технологія атестації педагогічних працівників. – Вінниця : Вінниця, 1998. – 199 с.
28. Сметанський М.І., Галузяк В.М. та ін. Атестація і самоатестація загальноосвітніх шкіл. – Вінниця : Книга-Вега, 2002. – 320 с.
29. Сметанський М.І., Галузяк В.М., Слободянюк М.І., Шахов В.І. Атестація загальноосвітніх шкіл.– Вінниця: РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2001.– 310 с.
30. Холковська І.Л. Діагностика в системі діяльності соціального педагога: Курс лекцій. – Вінниця, 2012. – 168 с.
31. Холковська І.Л. Діагностичний інструментарій соціального педагога. – Вінниця, 2012. – 200 с.
32. Холковська І.Л. Методика виховної роботи: Курс лекцій. – Вінниця, 2012. – 195 с.
33. Холковська І.Л. Методика виховної роботи: Практикум. – Вінниця, 2012. – 252 с.
34. Шапарь В.Б. Практическая психология. Психодиагностика отношений между родителями и детьми. – Ростов на Дону: Феникс, 2006. – 432 с.
35. Шилова М.И. Мониторинг процесса воспитания школьников // Педагогика. – 2001. – №5. – С.40-45.
36. Шилова М.И. Учителю о воспитанности школьников. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
37. Щуркова Н.Е. Анализ и оценка воспитательного процесса // Воспитание детей в школе: Новые подходы и новые технологии. – М.: Новая школа, 1998. – С.158-165.
38. Щуркова Н.Е. Диагностика воспитанности: педагогические методики // Воспитание: новый взгляд с позиции культуры. – М., 1997. – С.62-75.